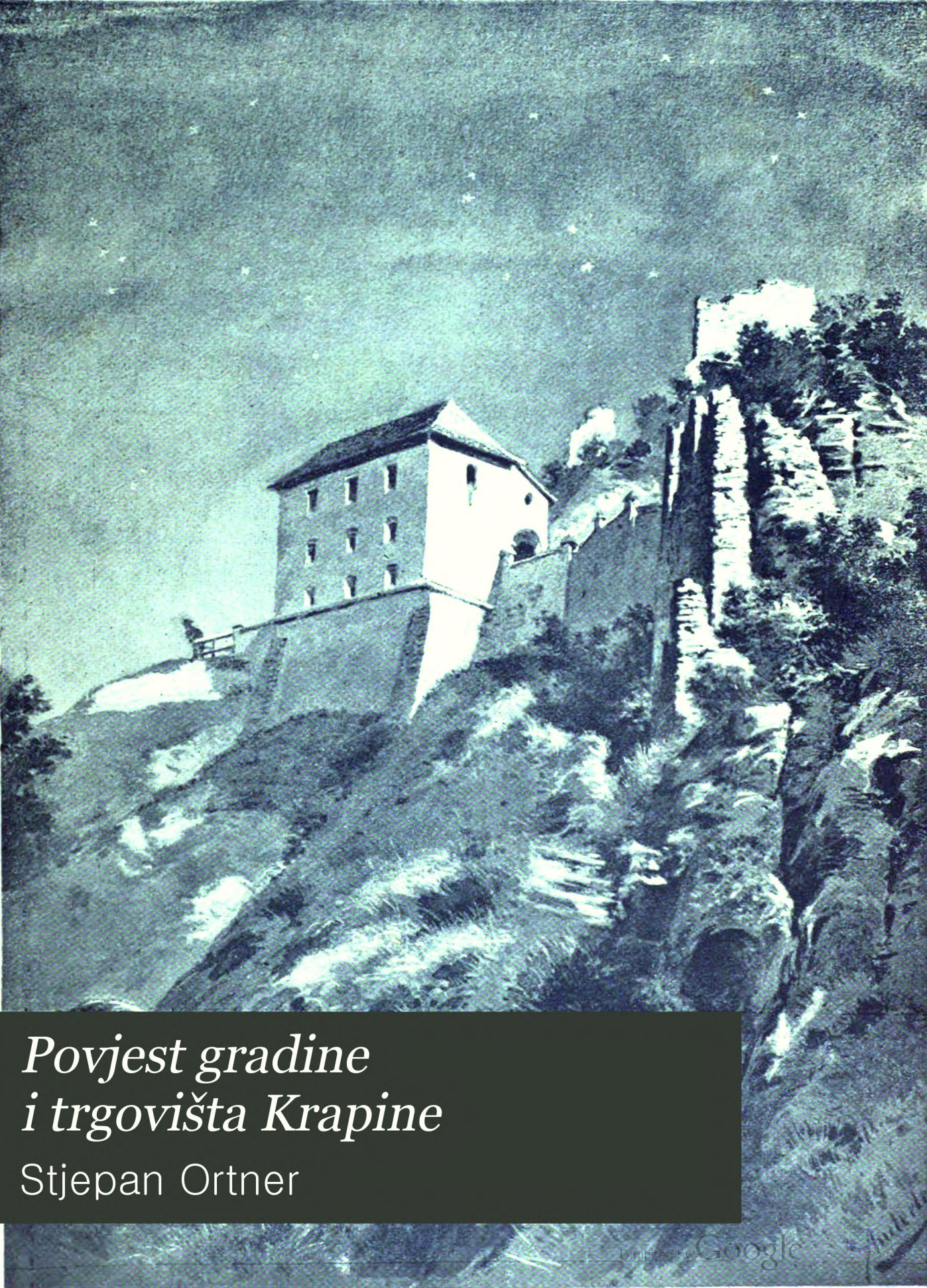

Povjest gradine i trgovišta Krapine

Stjepan Ortner

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ortner, S.

POVJEST
GRADINE I TRGOVIŠTA
KRAPINE

NAPISAO

Dr. STJEPAN ORTNER

KR. PRISTAV SVEUČILIŠNE BIBLIOTEKE
U ZAGREBU.

(Izašlo potporom slob. kr. povelj. trgovišta Krapine.)

S VIŠE SLIKA.

ZAGREB
TISAK F. BOGOVIĆA U ZAGREBU.
1899.

Digitized by Google

DR
1645
.K88
077

D 11.834.
1950.

Digitized by Google

GL
208.7.192
Sosica
6-24-63

MILOM SVOME ZAVIČAJU

POSVEĆUJE

PISAC.

Digitized by Google

Digitized by Google

Još mi živo pred očima lebdi onaj gorki rastanak s rodjenom grudom, kad me dobri otac iz one siromašne zagorske potleušice odveze u prijestolnicu hrvatsku na nauke. Na tom rastanku moj se pogled otimao natrag za svakim brežuljkom i dolinom, za svakom kućom, sve dok zadnji dogledu ne minu — bijaše to stari grad Krapina. Od onda do danas u susretu već dvadesetoj godini proteklo ih evo mnogo uspomenom tužnih i veselih, a ljubav ona nije ni malo utrnula, ona se jačala, a njezin je plod mogu reći ova monografija, koju dajem na uzdarje zavičaju svome.

Da je pisanje ove ruke vrlo teško, držim da ne treba spominjati. Prekapanje starih listina i zapisnika, pabirčenje po raznim prašnim knjigama — uz želju da što više svjetla uneseš u prošlost rodnomu mjestu, zahtijeva mnogo truda i vremena. A što je najgore, trudiš se i gubiš vrijeme, a malo nadješ. — Po tom nije ni ovo posao kratka vremena, pa mi valja reći, kako je postao. Kao rodjenog Krapinca zanimalo me saznati sve ono, što se u mom rodnom mjestu dogodilo, da iz prošlosti mu naučim razumijevati sadašnjost. Još kao sveučilišni djak tražio sam po raznim knjigama i listinama, što bi se odnosilo na Krapinu. Pabirčio sam više godina, - - a šta sam skupio, to sam napisao u kratko u ovoj knjizi. — Doduše ovo nije mnogo, ali izvori su bili dosta mršavi, ipak brojniji nego što ih ima i mnogo veće mjesto u Hrvatskoj.

Za to ide mnogo hvale neumrlomu našem preporoditelju dru Ljudevitu Gaju, koji je mnogo gradiva, što se odnosi na Krapinu, pribrao i sve važnije

Digitized by Google

listine iz krapinskoga arkiva prepisao, a druge skupio. Dosta je toga prešlo Gajevom knjižnicom u svojinu naše sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Po svem ovom i po nekim bilješkama o datima za vrela o Krapini, koje sam našao u krapinskom arkivu, držim, da se pokojni Gaj spremao, da napiše opširniju monografiju o Krapini, jer ona mala knjižica o Krapini, koju je još kao djak napisao god. 1826., nije ga udovoljavala prama potrebama i duhu vremena.

U tom nas podupire još i ovo. Godine 1848. napisao je Dragutin Galac u Danici ilirskoj crticu pod naslovom »Krapina. Miesto i dogodopisna čartica na spomen petstogodišnjeg jubileuma podieljene istom miestu povelje gradjanskoga prava po kralju Ljudevitu Velikomu g. 1347.« — Tu nam u broju 5. str. 17 veli Galac: »Članak ovaj izvadjen je iz rukopisa dogodovštine dra Ljudevita Gaja.«

Dobro će biti ovdje spomenuti, tko je još pisao o Krapini. Osim Gaja i Galca pisali su mnogi pisci, koje pripadom u knjizi spominjem. God. 1847. izašao je u praškom časopisu »Panorama« X. svezak, zanimljiv opis Krapine sa slikom. Tim se opisom služio i Galac u Danici od god. 1848., što i sam spominje na str. 4. To su većinom kratki izvaci u savezu s pričom o Čehu, Lehu i Mehu.

Opširnije pisao je Iv. Kukuljević u opisu fotografijskih slika iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, što ih je god. 1875. izdao fotograf Ivan Standl, str. 81.—91.

Po Kukuljeviću pisali su svi ostali, koji nam što o Krapini pišu. Tako je god. 1875. u prilogu 18. broja Lipe pisao Vj. Klaić, a god. 1883. pisao je o Krapini pokojni učitelj Stjepan Miljan u godišnjem izvješću opće pučke škole u Krapini. „Hrvatska vila“ od god. 1883. donosi sliku i kratak izvadak. Jednako donose i ostali hrvatski časopisi po koji redak uz sliku. U Danici društva sv. Jeronima od god. 1893. donosi na str. 115.—121. mali članak o Krapini Ante Žugčić, bivši kapelan u Krapini a sada župnik u Dubravi. Isti je pisao u »Katoličkom listu« god. 1892. o samostanu krapinskom, i priredio malenu knjižicu o zavjetnoj kapeli Mariji Jerusalemskoj na Trškom vrhu. Ovu knjigu napisao je po starijoj knjizi „Zercalo Marianszko kipa Jerusalemszkoga vu Krapine«, koja je izašla u Zagrebu god. 1768. Tko je pisac ove knjige, ne zna se. Šafarik drži, da ju je napisao Nikola Gorup, tadašnji župnik krapinski. Tomu se i mi pridružujemo.

U Gajevoj knjižnici našao sam rukopis od 13 lista, koji mi je dobro došao. Rukopisu je naslov: Brevis descriptio antiquissimi et famosi loci Krapina ejusque oppidi privilegiati in Zagoria comitatuque Varasdinensi situati: nec non Conventus nostri hoc

Digitized by Google

in oppido collocati. Tko je pisao taj rukopis, ne zna se. Ja držim da je to »liber memorabilium« samostana krapinskoga, koji je ostao kod pok. Ljudevita Gaja, a valja da je pisan početkom ovoga stoljeća, po svoj prilici po ocu gvardijanu Fortunatu Pintariću.

Svi ti bave se najviše gradom i pričom. Ja sam u svojoj monografiji cijelo gradivo ovako razdijelio: 1. Priča. 2. Gradina. 3. Trgovište. 4. Župa s kapelama. 5. Samostan. 6. Krapina za Gaja. 7. Važnije crtice iz novije povjesti.

Na nekim mjestima zabavio sam se epizodama iz opće povjesti najviše za to, da bolje predstavim tadašnje prilike samoga mjesta, te prikažem gospodare Krapine onim, kojim to još nije poznato. Ujedno se bavim opširnije nekim pravnim pitanjima, n. pr. o pravu mača (jus gladii), o cehovima, a to za to, jer me je kao pravnika to zanimalo, pa držim, da ne će biti na odmet nikomu, koji bude čitao.

Dužnost mi je na ovom mjestu izraziti moju iskrenu blagodarnost poštovanomu zastupstvu slob. kr. povelj. trgovišta Krapine, koje mi je svojom potporom omogućilo ovo izdanje. Na pose hvala zastupnicima odvjetnicima gg. Franji Barbotu i dru. Josipu Majcenu te veleč. gvardijanu Adrijanu Horvatu, koji su kao uži odbor rukopis pregledali i stvar zagovarali.

Napokon hvala prijatelju i kolegi Emilu pl. Lašovskomu, pristavu zemalj. arkiva, koji mi je dao potrebna data iz zemalj. arkiva - - kao i svakomu, koji me je u toj stvari bilo čime pomogao, te je knjiga u ovakovoj cjelini mogla izaći.

Zavičaju pak, kome posvećujem ovu knjigu želim, da nadje u knjizi ono, što će ga u svakom pogledu podizati, a odbaci, što bi ga moglo rastrovati. Knjigu ovu pisala je u prvom redu ljubav k domovini, ne bi li razbudila i ojačala jednako čuvstvo u čitalaca, da se diče i ponose Hrvatskom, koja je, kako nam i ove slike pokazuju, tako krasna. Postignem li to, bit će mi najmilija nagrada, jer ću osjećati čuvstvo, da sam učinio svoju dužnost.

Zagreb, licem na Uskrs 1899.

Dr. Stj. Ortner.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRISTUP.

Milo moje Zagorje, kolĕvke moje stan,
Ti od neba pridvorje, dĕtinstva moga san,
Uvĕk meni cvalo ti,
I u svakoj krasoti
Ti mi se razvialo
Rodu sijalo. —

Davorija Ljudevita Gaja.

Hrvatska je bogata prekrasnim krajevima, medju koje u prvom redu ide naše ubavo Zagorje. Nije ga priroda iskitila divljim pećinama i vječnim snijegom, nego nježnom ljepotom: pitomi se brežuljci opasani ponosnim gorama nižu jedan do drugoga; hladni se gajevi izmjenjuju s gustim šumama, medju njima se šire rodna polja i voćnjaci, zelene sagove presijecaju srebrni potoci i sive ceste, uz koje se bijele skromna sela ili poveća mjesta.

S lijepom je okolinom skladna duša naroda, koji tu prebiva: čedna i nježna podrktavajući u čuvstvenim melodijama, koje se tu razliježu a puna hrvatskoga ponosa i ljubavi za rodjenu grudu i njezinu slobodu, koja provejava tim čistim gorskim krajem.

One mnoge ruševine, kojima Zagorje obiluje, dragocjene su povjesne knjige bistromu umu naroda, koji u njima na svakom kamenu može da čita hrvatsku prošlost, crpući jakost za sadašnjost i tvrdu nadu u budućnost. Te mu ruševine pripovijedaju, koliko su zla počinili njihovi njegdašnji gospodari u svojim strastima, one ga podsje-

Digitized by Google

ćaju na Matiju Gupca i njegove drugove, koji su u tom hrvatskom kraju prolijevali krv. One mu kazuju, da je taj kraj nekoč bio „reliquiae reliquiarum“, kad su Hrvati gubili svoje glave na bojnom polju za prosvijetljenu Evropu i mnogo mu još ruševine pričaju o slavnim i tužnim danima njegove prošlosti.

U tom lijepom hrvatskom Zagorju najveće je mjesto trgovište Krapina. To je mjesto vrijedno spomena ne samo radi svojih prirodnih krasota, nego i radi svoje historijske znatnosti. Predaja nam kazuje, da je Krapina jedno od najstarijih hrvatskih mjesta, šta više — kolijevka svih Slavena a u kasnija vremena znamo, da je Krapina bila u njeku ruku središte narodnomu životu u Zagorju.

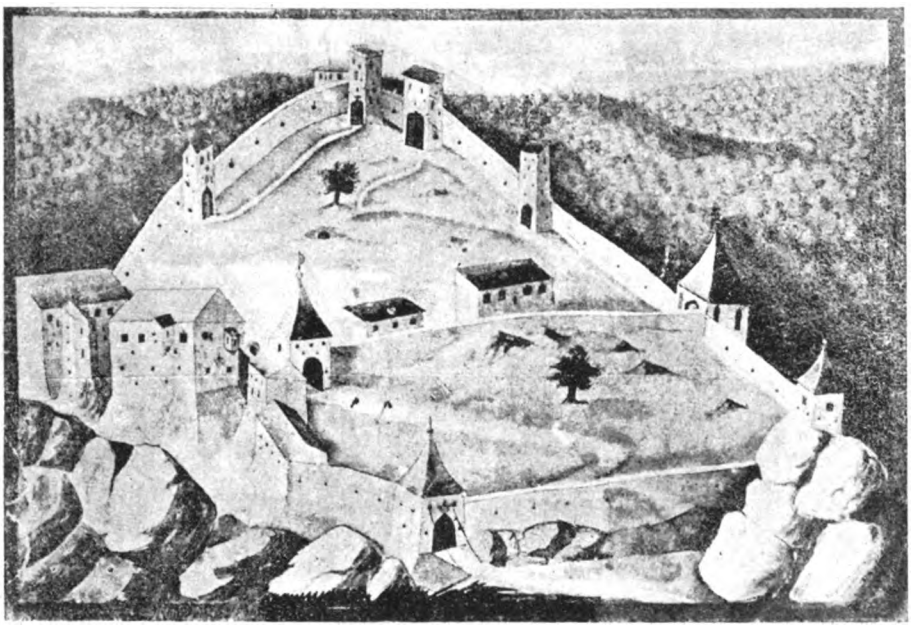

Kolievka svih Slavjanah.

Pod ovim naslovom sačuvala se ta slika sve do danas u narodu, a predstavlja grad Krapinu kako je tobože nekoć izgledao.

Kao takovo pokazalo se osobito na početku ovoga vijeka, kad su ustali ljudi ondašnjega doba, a na čelu im dr. Ljudevit Gaj, koji se u Krapini rodio, da probude narod hrvatski iz pogubnoga sna, kojim je zadrijemao pod konac prošloga vijeka.

U to se doba društveni život u Krapini, kako ćemo kasnije vidjeti, veoma razvio. Ustrojilo se diletantsko kazališno i pjevačko

Digitized by Google

društvo, da glumljenjem i pjevanjem na hrvatskom jeziku osvijeste narod. U opće se mnogo elektricitete radjalo u tom kraju, koja je poletjela hrvatskim zemljama i podala života narodnim obumrlim udovima. Taj pokret svakako je znatan, jer je djelovao na narod, te je stao razmišljati o sebi i svojoj budućnosti.

Koliko su ti dogodjaji koristili hrvatskoj stvari, u toliko ima za nju zasluge i Krapina, koja će se za cijelo uvijek spominjati s njima. O svem tom nek nas puti, što slijedi.

* * *

Paralelnu kosu, što sa sjevera zagradjuje sjevernu Hrvatsku a proteže se od prodora Bednje kod Novoga Marofa pa do prodora Sutle izpod Desinića prosijecaju tri meridionalna klanca, koji se radi strmine svojih slazova i u obće lijepe scenerije ističu osobito.

Prvi od ovih klanaca vodi u Kamene Gorice do Bele te je najviši od svih, jer najviša točka na cesti, koja tu prevaljuje Ivanšćicu, iznosi 370 metara.

Drugi klanac onaj, kojim potok Očura prolazi na sjever te dieli pravu Ivanšćicu od nješto zapadnijeg njezinog ogranka Strahinšćice (847 m.) Uzkim tim a veoma romantičnim ždrijelom vodi cesta iz Radoboja u Lepoglavu i dalje mimo Trakošćana u južnu Štajersku, pak željeznica iz Golubovca u Lepoglavu, Ivanec i Varaždin. Tu se je na istočnu stranu postavila 617 m. visoka Očura, a na zapadnu šiljasta 511 met. visoka Veternica. Odavle pa sve do prodora potoka Krapinice proteže se Strahinšćica, doduše impozantna kosa, pa ipak samo maleni dio njezinoga sljemena baš blizu samoga vrha tvori razvodje izmedju Save i Drave. Gora je sva šumom obrasla, strmo se spušta prema sjeveru i jugu. Sljeme joj je slabo razvedeno, pa tek na dva mjesta vodi put iz Strahinja u Jesenje. Na zapadnoj se strani Strahinšćica strmo spušta u dolinu potoka Krapinice, dok se nasuprotni slaz i opet naglo diže tvoreći tako istočnu stranu paralelne gore, koja se od Krapinice do Sutle proteže (Brezovica). Prodor Krapinice jedan je od najinteresantnijih okoliša zagorskih. Od spomenute Strahinšćice i Ivanšćice otvoraju se široka razdolja prema jugu sve do Krapine. Dolina Krapinice proširuje se sve više prema jugu. Tu se na obje strane potoka posadilo svojim uspomenama, a i svojom ljepotom gore spomenuto znatno mjesto Krapina.

Digitized by Google

Oko Krapine nisu sve visoka brda, nego velike strmine, a ove podavaju okolici krapinskoj osobiti romantični čar. Prekrasan se pogled pruža, ako se nješto na sjeveroistok od samoga mjesta popneš, na Šuš e l j b r e g. Na sjever prostrla se silna Strahinšćica sa svojim tamnozelenim šumama. Duboko dolje u dolini radobojskoga potoka zaredala se sela sve onamo na daleki istok, gdje ti šiljata Veternica zakriva horizont. Još se iznad nje ističu njeki vrhovi Ivanšćice. Na jug pred tvojim se nogama prostrlo valovlje zagorsko. Stotina se malih dolina sa svojim potočićima vijuga na jug, zeleni se humak reda za zelenim humkom, prekrili se ostacima njekad obilnih vinograda, tuj i tamo legla u dolinama kaka šumica, a posred njih kao da je božja ruka porazbacala drevne dvorove gospodske, pak bijele crkve i kapele s onim šiljastim tornjevima. Daleko na jugu zakrila obzorje silna zagrebačka gora svojim blagim modrilom, dok se do nje u nebeskoj modrini gubi samoborska P l j e š i v i c a i G o r j a n c i.

Popni se još i više. Tri sto metara pod tvojim nogama prostrla se u uzanoj dolini K r a p i n a a nad tim mjestom s istočne strane potoka Krapinice koče se ostanci starodavnoga grada Krapine, koji nije mogao da zubu vremena odoli.

Zapadna se strana doline prekrila šumom. Tu ima u utrobi zemlje sakrit kameni ugljen, koji se na više mjesta nalazi i marljivo iskapa.

Sa 500 metara visoke B r e z o v i c e pruža ti se na zapad i sjever posve novi vidik. Prostrlo se tamo skladno g o r n j e Z a g o r j e. Pogled ti dopire do štajerske medje i do K u n e g o r e. Kad izlazi sunce za vedra dana, pokazat će ti se pred očima sjajni orijaši alpinski. Tu se nad samim klancima strmo uspinje Ž i d o v s k i g r a d najzapadniji slaz S t r a h i n š ć i c e.

Pogled ti dopire onamo do Maceljske gore i do izvora Sutle. Lako ćeš razabrati Rogatac i čudnovato brdo sv. Donata. Da ti sama gora pogleda ne zastire ili da se popneš na vrh Židovskoga grada ili susjedni vrhunac G o l e š, proletio bi okom svojim dolinu B e d n j e, a nestalo bi vidiku kraja u južno štajerskoj i ugarskoj nizini oko Drave.

U takoj prekrasnoj okolici nalazi se Krapina.

Slika staroga grada Krapine, dok je opstojao u svojoj cijelosti, bijaše veličanstvena kako nam ga opisuje Kukuljević. Njegove zgrade i zidine pokrivahu istočno i zapadno brdo, što se diže iznad trgovišta Krapine, te je njegovo gradsko platno štitilo i samo mjesto, spajajući

Digitized by Google

dvije tvrdjice ili kule. Sam grad bijaše podignut na tri poda, urešen s više oblih i četverokutnih tornjeva, te je imao toliko prostora, da su staleži i redovi hrvatski mogli držati sabor god. 1598., 1599., 1600., 1605. i 1607., a gospodari grada svoju brojnu vojsku i velike zatvore.

Danas je žalibože od toga njekoć veličanstvenog grada sasvim malo preostalo. I ono malo je tako razoreno, da se pravi značaj i način zidanja teško može raspoznati. Ostaci zidina jedva da naznačuju, gdje su bila vrata, a gdje kule ili bedemi. Od samih zgrada stoji još jedna jedina na dva kata, što se još sada vidi. Prije njekoliko godina stajao je još priličan dio grada, ali se i ovaj preostatak poruši što sam, što od ljudi. Jedino, što će vremenu i ljudima odoljeti, jest tako zvana pivnica, koja nije ništa drugo, nego visoka i prostrana špilja, koja čini kao utrobu brda.

Ajde da pratimo, što nam je sve povjest o tom starodavnom gradu, tom nazvanom Nazaretu, sačuvala.

Digitized by Google

Špilja pokraj krapinske gradine.

Digitized by Google

Priča o ruševini grada Krapine, o rodištu Čeha, Leha i Meha.

Nema sumnje, da je u povjesti više manje svakoga naroda od velike znatnosti uz narodne pjesme i narodna priča. Što je bilo i što nije, što se moglo dogoditi i što nije, što je tko iz naroda na svoje oči vidio i na svoje uši čuo, što je od drugih saznao, sve to narod priča. Priča ide od usta do usta, ona ne izumire s pojedinom generacijom, nego prelazi od koljena na koljeno, od otaca na sinove, pa na unuke, svi je rado pripovijedaju i u nju vjeruju. No priče nisu stanac kamen u narodnoj duši, da bi ostale nepromijenjene. One su produkat narodnog duha i simboli raznih narodnih predočaba i nazora. Pa kao što se duh narodni mijenja, kao što se mijenjaju narodne predočbe i nazori, tako se mijenjaju i narodne priče.

Po tom se narodna priča na svom putu povećava, sve se više, što je dalje od svojega izvora, obavije ruhom, što ga stječe narodna mašta. Povjesnoj je kritici, da iznalazi i tumači, što se iz priče ima upotrijebiti za povjest, a što se ima odbaciti, što je u njima povjesno istinito, a što je plod narodne mašte. Gdje nema drugih izvora, služi priča kao povjesni izvor a i uz obilje drugih povjesnih izvora može se opet poslužiti pričom; jer po njoj dobiva pripovijedanje o prošlim dogadjajima življu sliku. Priče nam podaju indirektnu korist, ma da govore o dogadjajima očevidno neistinitim.

Digitized by Google

Tako je grčki narod, kao zastupnik čovječanstva i nosilac kulture zasnovao u svojoj fantaziji kao na zlatnom snu veličanstvenu priču, koja će u vijek ostati jedna od najljepših priču o postanku kulture u priči o Prometeju, učitelju cijeloga čovječanstva: on je po toj priči donio ljudima kulturu. U poznatu priču, kako je Romula i Rema dojila vučica, ne vjeruje trijezna povjest, jer istu kazuju i Peržani o svom prvom kralju Kiru, a novija istraživanja pokazaše, da se ista priča nalazi i kod drugih naroda arijskoga podrijetla. Ipak jedna i druga došla je do nas kao vrlo znatan prilog za povjest civilizacije. Mnoge narodne priče ostaše nam o starim gradinama i ruševinama. Nema ruševine, o kojoj ne bi bilo i priče, pa što je ona starija, to je i priča zamršenija. Ovake priče obično su pune vila i čudesnih dogadjaja, pa ipak narod u njih vjeruje i ne odstupa od kazivanja svoga.

Kod Slavena u opće, a napose kod nas Hrvata, vrlo je raširena priča o gradu Krapini, rodištu Čeha, Leha i Meha. Priča ova nije izmišljotina Hrvata u doba našega preporoda, kako u novije vrijeme neki tvrde (Krauss, Gjurković) Priča ta, ma da i nema prave historijske jezgre, bila je od 14. stoljeća počevši gotovo svetinja svih Slavena. Njom su dokazivali, da su svi Slaveni jedne krvi i jednoga plemena, njom su podržavali živu svijest svoga jedinstva i uzajamnosti. Pripovijeda se još i danas, ali različito iskićena i složena. Mi ćemo je ovdje onako spomenuti, kako ju u svojoj autobiografiji opisuje Ljudevit Gaj. On ju je za cijelo dobro proučio. Ova priča podavala mu je snage i hrabrosti, da ostane vjeran ideji slavenskoga zajedinstva. A bi li Bog zna — da se poslužim riječima našeg vrlog historičara Klaića Gaj mogao zanjeti svoje vršnjake, da mu kolijevka nije stajala pod bajovnom stolicom Čeha, Leha i Meha?

Gaj tu priču opisuje ovako:

„Bajna dolina moga zavičaja, okružena sa jedne strane prekrasnimi brežuljci, koje je priroda Božja i čovječja ruka obilatim uresom nakitila, sa druge strane vilovitimi gorami, na kojih izmedju šumske zeleni gdje klisure, gdje na glavicah razvaline starinskih gradova izviruju, — cjelokupan utisak svega ovoga neobičnoga pozorja bješe umekšao sve koliko duhovno moje biće izmalena, u djetinstvu i u meni upalio neugašljivu želju, da slušam sve one basnoslovne, koje pak poviestne narodne pripoviedke, koje stari ljudi ondje pričaju. Sjećam

Digitized by Google

se, kako sam slušao starca, slugu u očinskoj kući, gdje mi je pripoviedao dogadjaje od starih onih gradova i njegdašnjih vitezova. Budući da valja smatrati ovu pripovijest kano temelj svoj doslije gradjenoj sgradi, zato treba, kako sam ju onda zapamtio a i poslije po sto puta slušao iz ustiju neuka puka, u prostoti svojoj ovdje da ju prikažem.

Na tri ova briega što se nad Krapinom dižu, tri grada bijahu. Onaj, od koga su se ovolike stare zidine još uzdržale, od negda se zvaše, kako i današnji dan, kao i samo mjesto Krapina. Na brdu, ponad franjevačke crkve, bijaše grad imenom Psar, a tu nad gospodskom vodenicom na briegu Šabcu, bijaše grad istoga imena Šabac. U tri ova grada tri brata, po imenu Čeh, Leh i Meh negda vladahu. — Ova braća bijahu kraljevske krvi našega naroda, te imahu sestru, koja se Vilina zvala. U ono vrieme Rimljani gospodovahu ovom zemljom. Od njih naš narod za nevolju mnogo stradaše, te podnošaše velike sile. Vitežka se braća dogovarahu medju sobom, kako bi se mogla oteti izpod težka jarma rimskoga. Kako najstariji ljudi još pripoviedaju, medju krapinskim i psarskim gradom kožan visimost višaše o lancih. Po ovom mostu brat bratu dolažaše na tajne dogovore. Uto sestra njihova bijaše u skrovitoj ljubavi sa rimskim poglavarom, koji je zapoviedao ovom zemljom. Kad su se braća dogovorila s ostalimi znamenitimi poglavicami narodnjimi i okletvom ujedinila protiv Rimljana, te svieća la, da će na nje složno udariti, Vilina prevelikom ljubavju opojena izdade tajne osnove braće svoje ljubovniku svomu. Urotnici ipak udare na nj, te ga ubiju. A ona najprije uteče u Dupljaču u Strahinje a odanle u Jame nad Župnicom, koje se još i danas zovu Ljubine iliti Vuline jame, a ono zato, što su ondje prebivale vile, koje su pod obranu svoju primile imenjakinju svoju. Ovdje ona rodi gospodsko čedo.

Malo je vrieme po tom postojalo, kad se ona sunčala pred špiljom, braća, našavši se u lovu zapaze ju, uhvate, odvedu u grad Krapinu i uzidaju u onom tornju, koji je nad vratima od drugoga dvorišta blizu pećinske pivnice, u jednom uglu. A od djeteta se njezina osobito čudo stvori. Divlji vol jedan dan, kad su se vile po šumi bile razišle utrči u špilju gdje se diete zlatnom jabukom igralo. On se u njega zaleti, digne ga rogovim i divljim skokom proskočiv kroz podzemaljski put, koji je izpod gora Velikoga žlieba i Hajdinskoga

KNJIŽNICA ARHIVA KREBA
Digitized by Google

zrna vodio ća na drugu stranu, ondje onako iznese napolje u šumi, gdje ga je njeki pustinik sahranio. A ono se mjesto od onoga vremena do današnjéga dana po liepoj glavi ovoga djeteta zove Liepa glava. Rimljani, da osvete ubistvo častnika svoga, pak da pokore pobunjeni narod, uto započeše sa svih strana kupiti vojsku. Tri brata, videći, kako ne mogu onolikoj sili, kolika se dizala na Zagorje, gdje su se oni bili utaborili, ni prevrlom hrabrošću da odole, skupe sve starješine, župane i satnike pučke, pa odluče, da sa svimi odličnijimi pristašami svojimi ostave domovinu svoju, pa da se posve izsele iz rimske države.

Oni znahu, da se narod našega jezika daleko pruža preko Dunaja, te zato priedjoše s vjernimi svojimi preko Dunava, pa se tamo razidoše na tri strane, pak utemeljiše tri države slavenske. Čeh podiže stolicu svoju u Pemskoj zemlji, Bojemiji, Leh u Poljskoj, a od Meha Moskoviti (Rusi) zadobiše svoj početak. — I ovako je prava korjenika svega našega naroda slavenskoga izašlo iz ove naše okoline.“[1]

Treba da ovdje spomenemo ovo. Jedan od braće zvao se Čeh. Ovo ime nije nepoznato u okolici Krapine. O njem ima dapače spomena još u 13. vijeku. Sačuvala nam se povelja od g. 1289. kojom kraljica Marija zagorskomu vlastelinu Čehu daje Dubovik i druga neka mjesta u zamjenu za njegov grad Lobor.

Izumrla pak porodica Čeh ili Babočaj bijaše takodjer u Zagorju kao što i Češkovići potomci nekoga Čeha. Znademo na dalje da je g. 1417. u krapinskom kotaru bilo mjesto Čehove, a i danas se nedaleko Krapine neka klisura zove Čehova. U blizini Lobora grada bijaše g. 1525. neko selo koje se zvalo Čeh.

Preko Save u župi Zaprudju dva su sela Čehi, koja se spominju rano u XIII. vijeku i u Medjumurju u župi sv. Gjurgja u Trnju selo Čehovec. To bi nam moglo služiti za dokaz, da je nekoć oko Krapine živjela velika obitelj, a možda i cijelo pleme, koje se zvalo Čeh. Potanjih vijesti ipak nemamo o tome.

Priča, što se pripovijeda o Krapini, davno je već postala svojinom sjevernih Slavena. Prvi je bio stari kaludjer Nestor, († 1116) ruski kroničar iz 12. vijeka, koji stade dokazivati, da su svi sjeverni i južni Slaveni potekli od jednoga stabla. Veli naime, da su nekada Slaveni stanovali na Dunavu, tamo, gdje je danas zemlja Ugarska i Bugarska i odanle pred Vlasima uzmakli u današnje zemlje. Po

[1]) Gaj Vel. Knjižnica Gajeva Zagreb 1875. str. XIX—XX.

Digitized by Google

Nestoru dakle Slaveni bi selili od juga na sjever, a to suglasi s pričom o Čehu, Lehu i Mehu.

U ovu priču živo su vjerovali stari češki historičari. Prvi je bio Kozma Pražki kroničar iz 12. vijeka, koji ju je spomenuo. Svaki narod izvodi svoje ime od nekoga praoca, koji se baš tako zvao. Za to se Česima posve naravnom činila priča, koja postanak njihove države pripisuje Čehu.

Poslije Kozme upotrebiše ovu priču i ostali češki historičari tako Paprocky, Vaclav Hajek iz Libočana († 1553) koji je godine 1534.—1539. napisao ljetopis na češkom jeziku.

Jednako ju upotrebiše Ivan Dubravski, Šimun Proksen, Matija Kuthen i dr.

Tekar u 17. vijeku počeše o vjerodostojnosti ove priče sumnjati i pobijati je neki češki historičari. Prvi ju je zabacio Ivan Matija a Sudetis, profesor u Pragu, kad je god. 1614. stao tvrditi, da su Česi došli sa sjevera od Raksolana. Ali protiv toga mnijenja ustao je Nikola Trojilo, te g. 1616. napisao raspravu „Anti-Roksolania". Ipak je od sada kod Čeha bila uzdrmana vjera u tu priču, makar se još dugo vremena za njezinu vjerojatnost bore neki češki historičari n. pr. Balbini Dubravski i dr. I poljski historičari znali su za tu priču, te tvrdo vjerovali. Vjere dostojni poljski historičari Filip Kalimah i Matija iz Mêhova, mladji suvremenik Dlugošev, pripovijedaju, da su nekad u ilirskoj Hrvatskoj živjela dva brata, dva odlična kneza. Jedan se zvao Čeh, a drugi Leh. Leh stolovao je u tvrdom gradu Krapini, koji i sad još stoji, dočim je stariji mu brat Čeh boravio u zamku Psar nad riekom Krupom. Taj je zamak kasnije razvalio neki Dalmatinac Uroš (Hrossius) te je ostalo samo selo istoga imena (Psar) dočim zamku jedva da imade traga.

Ta dva brata dakle ne hoteći više podnositi smutnje i bune svojih podanika riješiše se, da će ostaviti svoju nesretnu djedovinu pa poći na sjever, da osnuju nove naseobine. Pripravivši sve i skupivši one, koji su dobre volje odlučili da podju s njima, krenuše na put.

U povorci išla je najprvo stoka zatim tarnice, prtljaga i hrana, nadalje puk i napokon kneževska braća, okružena prijateljima i kitom plemića. Svega ih bješe najmanje šest stotina. Pred povorkom nosili su žutu zastavu s crnim orlom, to je bio stijeg iseljenika, a kasnije zastava čitavoga češkoga naroda sve do kneza Boleslava Groznoga. [1]

[1]) Klaić Vj. Priča o Čehu, Lehu i Mehu u Vienacu god. 1889. str. 92.

Digitized by Google

Tu priču donosi ovako Hajek u svom ljetopisu, te još nadovezuje, da je jedan od nasljednika kneza Čeha, po imenu knez Krok god. 683. u novoj domovini svojoj sazidao grad i nazvao ga Psar na uspomenu svoga praroditelja Čeha i njegove stolice u pradomovini Hrvatskoj. Taj grad da je kasnije dobio ime Libin (od knjeginje Libuše) a napokon ime Višegrad.

Kazivanje Hajekovo dopunjuju poljski ljetopisci Boguchwal († 1253) Dlugosz († 1480) koji znadu i za trećega brata Rusa, od kojega da je potekao ruski narod.

Od Poljaka najviše je branio ovu priču poljski knez Josip Aleksander Jablonowski. On je napisao knjigu pod naslovom „Lechi et Czechi vindiciae", te ovdje pobijao Dobnera i Schlötzera, koji zabaciše ovu priču. Najveći mu je dokaz za vjerodostojnost ove priče u imenima Čeh, Leh i Meh; on veli, da narodna predaja može iskriviti djela, ali ne osoba i njihovih imena.

Češki ljetopisci kažu, da se to dogodilo medju godinama 274. i 644. poslije Isusova rodjenja, poljski opet ljetopisci znadu, da je to bilo upravo god. 550.

Iz svega vidimo, što je ljetopisaca čeških i poljskih od 13. do 16. stoljeća, svi gotovo znadu staru priču, da su se sjeverni Slaveni doselili s juga. Što je priča dulje kolala, postajala je sve obilatija i kićenija; na posljetku znalo se, kako je spomenuto, potanko, tko se sve selio, otkuda i kada.

Dok su ovako sjeverni i istočni Slaveni spominjali svoju pradomovinu na jugu, znatno je spomenuti, da su južni Slaveni poimence Hrvati u najstarije historijsko doba rado pričali, da im nije pradomovina topli jug, gdje no i danas živu, nego da su se doselili s dalekoga hladnog sjevera. Grčki car Konstantin VII. Porfirogenet, koji je u 10. stoljeću zabilježio najstarije tradicije Hrvata, naročito kaže, da su Hrvati došli sa sjevera iz bijele Hrvatske. I drugi hrvatski povjesnik, po imenu Toma Arcidjakon spljetski znade još u 13. stoljeću za predaju, da su se Hrvati doselili sa sjevera iz onih zemalja, gdje je kasnije stajala poljska država.

Premda se tako pričalo, samo se od sebe razumije, da su kasniji hrvatski povjesnici tvrdo vjerovali u istinitost priče o Čehu, Lehu i Mehu. Njima je bilo na diku, da svi sjeverni Slaveni potiču iz Hrvatske. Tako je u nju vjerovao i o njoj pisao F. Vrančić,

Digitized by Google

koji u predgovoru k svomu rječniku (1595) znade za tu priču. Potanje priča o Čehu, Lehu i Mehu slavni dubrovački povjesnik Mavro Orbini (1601), koji izrikom napominje, da je svoje pripovijedanje crpao iz čeških i poljskih pisaca.

No zanimivo je svakako, što ni Vrančić ni Orbini ne spominju ni Krapine ni Psara, možda su o njima manje znali nego češki i poljski ljetopisci.

Od ovih pisaca saznali su za priču o Čehu Lehu i Mehu kasniji hrvatski povjesnici na sjeveru Velebita. Povjesničar čestiti Zagorac Ratkaj u svom djelu: „Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Vindobonae 1652.“ govori ovako o Krapini: „Stolicom Zagorja“ (zagorske županije) bio je grad i varoš Krapina, nekad rodno mjesto moguće u kraljevstvu braće Čeha i Leha. Kako ima rietko kad sloge medju braćom, to se i ta braća zavadiše, te ostaviše svoju djedovinu, da potraže drugu postojbinu. Čeh zauze zemlju, koja se danas zove Češka (Bohemia), drugi brat pak posjedne Poljsku. Po njima se prozvaše Česi i Poljaci.“ O svem tom govori Ablavius u ljetopisih češke zemlje.

Poslije Ratkaja ne bijaše za cijelo književnika u Hrvatskoj, koji ne bi znao za priču o gradu Krapini. A tko je znao za nju, sigurno je vjerovao, da je istini podobna. G. 1742. izdao je vrijedni A. Jambrešić u Zagrebu svoj zanimljivi rječnik latinskog jezika. (Lexicon Latinum). U tom rječniku spominje na str. 468. i Krapinu, pa govori o njoj ovako: „Krapina, varoš i grad slavenski vu sadašnji Horvatski zemlji ležeći, koj vu starih negda vremenih kruto zmožen i glasovit je bil. Za tim nastavlja u latinskom jeziku. Evo prevoda. „Ovaj grad (ako nismo voljni starim ljudskim predajama odricati svaku vjeru) cvjetao je već prije Kristova rodjenja, te je postojao slavno kroz mnogo stoljeća! Kaže se naime, da je bio stolica ilirskoga cara i tako središte čitavoga prostranoga Ilirika. Iz njega potekoše i slavni kraljevići Čeh i Leh, koji su osnovali kraljevstvo češko i poljsko. Neki spominju još i trećega kraljevića po imenu Moska (Moscum), prvoga vojvodu moskovskoga puka. Pa zaista i poslije tolikih zgoda i nezgoda za mnogih minulih stoljeća i danas još iste ruševine krapinske odišu nekom svetinjom i veličanstvom te nukaju i same strane došljake, da ih sve preko svoje volje poštuju.“

U vrijeme Jambrešićeva života vjerovao je ne samo hrvatski Zagorac u posvećenu već priču o gradu Krapini, nego i tudjinci, koji

Digitized by Google

bi onamo dolazili, da vide kolijevku čitavoga slavenstva, promatrali bi ruševine grada Krapine kao neku svetinju.

Poznato je, da je suvremenik Jambrešićev, Ivan Krsto Jordan, tada savjetnik na dvoru carice Marije Terezije, koji je tri godine iza Jambrešićeva rječnika izdao svoje opsežno povjesno geografijsko djelo o starinama slavenskim pod naslovom: „De originibus Slavicis, Vindobonae 1745“ bio naročito za to došao negdje g. 1740. u Krapinu, da sebi sam rasvijetli prijeporno pitanje o Čehu, Lehu i Mehu, pa da u djedovini Čeha i Leha prouči to pričanje. U svom djelu govori on o uspjehu svoga putovanja ovako:

„Na desnoj strani Drave naoko Varaždina stere se velika i plodna ravnica, koju u polukrugu zatvara vijenac gora i to od Ludbrega na istoku do grada Ivanca na zapadu i do Vinice na sjeveru. Viničke gore zarasle su vinovom lozom, pa su odatle i ime dobile. Prema zapadu u gorskoj kosi, koja je niža od viničkih gora, stere se Lepoglava. Iza Lepoglave nižu se jako visoke gore s nekoliko dugih i tijesnih dolina. Prešav te gore ukaže ti se varoš Krapina uz istoimenu rijeku, koju puk hrvatski takodjer zove Krapinšćica. Ta Krapina bijaše nekad stolica Čeha i Leha. U češkim i poljskim ljetopisima zove se prvotnim imenom Krupa, odakle je nastalo za grad ime Krapina. Taj grad (ne varoš) stoji danas kako ga je obnovio god. 1610. grof Ivan Keglević na ovišen brdu na istočnoj strani rijeke.

Na zapadnoj obali rijeke gotovo nasuprot staromu gradu uzdiže se drugi, nešto niži brijeg odijelen od ostaloga gorja. Taj se brijeg zove po nadogradjenoj još kapelici brdom sv. Josipa, te imade na sjevernom obronku izvor najbistrije vode. Na njemu vide se ruševine starih sgrada od osobito tvrda cementa, zatim još tragovi jarka. Niže toga brda više k jugu, no na istoj obali rijeke, stoji treće prostranije brdo po imenu Šabac, ali na njemu nema ni traga kakim ruševinama, pošto valja da su zemljom zasute.

Neprekidna predaja tamošnjih žitelja kaže, da su na ta tri brda stolovala u odijeljenim gradovima tri brata Čeh, Leh i Rus; no da su se poradi svoje sestre zavadili te razišli po stranim zemljama. Češki i poljski spisatelji vele, da je Leh stolovao u gradu Krapini, Čeh pak u gradu Psaru, koji je takodjer stajao uz rijeku Krupu. Psar bit će dakle ono brdo sv. Josipa, dok su ostala brda svoja stara imena (Krapina i Šabac) zadržala. Drugih bregova uz Krapinu

Digitized by Google

rijeku, koji bi bili zgodni za grad ili zamak nema. Nalazi se doduše, veli Jordan, sedam sati odavle, s lijeve strane poštarske ceste, što no iz Krapine kroz Stubicu vodi u Zagreb, neko selo Psarjevo, ali to selo ne stoji ni uz koju rijeku, niti ima tamo traga brijegu s gradinom. Saznavši to, ne htjedoh da podjem onamo, već se odvezoh u drugu dolinu krapinsku dva i po sata daleko do grada Mirkovca, kojega je tada vlasnik bio Ignacije Bedeković Komorski, ugledan hrvatski plemić."

Tu neprekidnu predaju krapinskih žitelja, da su u tri grada u Krapini, Psaru i Šapcu u staro vrijeme vladala tri brata Čeh, Leh i Rus i da su se poradi svoje sestre zavadili, pa onda razišli zabilježio je još oko 1740. trudoljubivi Jordan. Tako znamo, da je ta priča bila poznata ne samo književnicima nego i samomu puku zagorskom.

Ne smijemo propustiti, da ne spomenemo, da je širenju te priče mnogo doprinio neki franjevac, rodom Čeh, po imenu Prokop Svoboda, koji je neko vrijeme boravio u samostanu franjevačkom u Krapini. God. 1765. mjeseca srpnja govorio je taj pohrvaćeni Čeh u samostanu krapinskom propovijed u slavu svoga imenjaka Prokopija prigodom posvećenja žrtvenika istoga sveca. Ta je propovijed dvije godine zatim i štampom izašla u Zagrebu, sigurno radi popularnoga sadržaja svoga.[1] Sam naslov propovijedi „Preporogyeni Cheh" a još više oznaka, da je propovijed govorena u Krapini, domovini Čeha, jasno kaže, da je franjevac Svoboda tvrdo vjerovao u priču o Čehu, Lehu i Rusu. U tom nas potkrepljuje još i predgovor k propovijedi, gdje no gorljivi franjevac ovako piše:

„Dobro znam, da znano je, ako ne vsem, vnogem vendar kak negda iz mesta ovoga krapinskoga polag broja Petra Kodicilluša (Petar Codicillus 1533—1589 bio je znamenit matematičar i kronologičar češki) i vnogeh ostaleh vu letu najmre 278. odišel je on zmožno plemenit Čeh i s brati svojimi Lehom i Rusom kak vsemi prijateli odvedkom svojem, i to za to, kajti nisu mogli već podnašati one velike pregone i napasti koju njim Rimljani jesu zavdali i navlastito vodja

[1]) Naslov ovoj knjizi: Preporogyeni Cheh aliti szvetoszti szvetost sz Prokopa vu domovini Cheha Krapine po miloschi y dareslivoszti gosp. gospodina Sigismunda Schytaroczy, Captuluma Zagrebechkoga Canonika itd. y Na povekssavanye dike Bosje, y Sz. Prokopa chaszti kakti y za kinch y razveselenye duhovno vszeh verneh, y Sz. Prokopu pobosneh kerschenikov po Jednom Menseh bratov nai menšem y Sz. Prokopu nai vrednesemu szlugi y imenjaku Prokopu Szvoboda v Krapini vu czirkvi menseh bratov na pervo posztavlena dneva meszecza juliussa leta 1765, z dopuschenyem poglavarov Zagrabiac.

Digitized by Google

Aurelius vojske rimske, koji s rukum oboružanum Ilirium je čuval i Čehu ves odvetek njegov je preganjal, na tuliku da Čeh i svojimi podignuvši se suprot njemu: njega iz broja živućih je izbrisal i za rad toga bojeći se jakše ruke Rimljanov ostavil je Krapinu domovinu svoju."

O iseljenju Čeha iz Krapine govori osim Prokopa Svodobe i Baltazar Krčelić,[1] a prije Pavao Vitezović i mn. dr. Tako bi se primakli k vremenu naših Iliraca. Ilirci naši dičili su se tom pričom. Njima je dapače ova priča služila za dokaz, da su stari Iliri zbilja bili Slaveni, jer eto iz staroga Ilirika izadjoše svi Slaveni. U doba pak hrvatskog preporoda pomno se pribirao i svaki kamečak, koji bi imao opravdati ilirsko ime za sve južne Slavene. Dobri naši Ilirci proučavali su debele knjige, te iz njih tumačili, da su Iliri bili pravi pravcati Slaveni. — Priču o Čehu, Lehu i Mehu prvi od njih opisao je dr. Ljud. Gaj.[2] Njega je još kao dječaka vrlo zanimala ova pripovijest, koju je čuo pripovijedati u svome rodnome mjestu Krapini. Kad mu je bilo 16 god. već je ćutio potrebu, da ovu priču objelodani. Zato je g. 1826. napisao knjižicu o Krapini. Može se reći, da ga je upravo ova panslavistička priča pripravila tako, te je odmah shvatio Kollarovu nauku, da su svi Slaveni jedna braća.

Hrvati su u opće vjerovali u istinitost ove priče. Još god. 1848. tvrdo vjeruje u nju Dragutin Galac, pa ju brani u „Danici" posebnom crticom: „Krapina".[3]

< Pita se, kako je mogla nastati ova priča o Čehu, Lehu i Mehu, što se pripovijeda o Krapini? Dakako da je teško na to pitanje odgovoriti posve kritički. Možemo tek naslućivati te izreći svoje mnijenje. Bez dvojbe je priča ova vrlo stara. Možda seže u vremena seobe Hrvata. Znade se, da su Hrvati u 6. vijeku stanovali u današnjoj zapadnoj Galiciji, gdje je bila „Velika Hrvatska". Tamo su dakle bili u doticaju sa Česima, Poljacima i Rusima, dapače nekako u sredini medju ova tri slavenska naroda. Pošto pak u ono vrijeme jošte nisu bili tako razvijeni slavenski jezici, Hrvati su mogli razumijevati Čehe, Poljake i Ruse. Eto ta jezična sličnost mogla je dati povoda,

---

[1] Krčelić, Notitiae praeliminares str. 451.

[2] Gaj Lj. Die Schlösser bei Krapina, sammt einem Anhange über die dortige Gegend in botanischer Hinsicht. Karlstadt 1826. str. 8—15.

[3] Danica od god. 1848. br. 1—5.

Digitized by Google

da se razvije priča, po kojoj Hrvati dadoše praoce Česima, Poljacima i Rusima. Stari kroničari (Nestor, Kozma i Dalimil) ne govore naime ništa o Krapini. Ta posljednja dvojica vele samo, da su Česi i Poljaci izašli iz Hrvatske, pa je Čeh došao u Češku, a Krak osnovao Krakov. Hrvatska pak ima se razumijevati „Velika Hrvatska“ odakle Hrvati u 7. vieku dodjoše u današnju Hrvatsku.

Sa sobom ponesoše Hrvati i onu priču o Čehu, Lehu i Mehu. — Ta se priča sačuvala u Zagorju i privezala s povješću grada Krapine. — Zašto baš ovdje? Kukuljević misli, da radi toga, što je baš oko Krapine stanovala ona velika češka obitelj ili možda cijelo pleme, o čem smo već prije govorili.

Narod je u Češkoj, Poljskoj i Ruskoj pričao, da je potekao iz jedne pradomovine svih Slavena. Po narodnoj tradiciji ta se pradomovina zvala „Hrvati“ ili po današnjem „Hrvatska“. Ovdje se braća nisu mogla pogoditi za očevinu, pa se razidjoše na sve strane i osnovaše tri kneževine: češku, poljsku i rusku. Sličnih priča nalazimo kod svih naroda; nemojmo se dakle čuditi, ako je nalazimo i kod Slavena.

Svoju pradomovinu zvali su Slaveni „Hrvati“, a na to ih je mogla nagnati okolnost, što je ime Hrvati kao plemensko ime još u X. vijeku živjelo kod svih slavenskih plemena. Tražeći pak slavenski ljetopisci u 12. vijeku svoju pradomovinu „Hrvatsku“, nisu je mogli naći drugdje, nego kod onih Hrvata, u onoj Hrvatskoj, koja je jedina sačuvala staro ime pradomovine slavenske.[1] >

[1] Klaić Vj. „Velika ili Biela Hrvatska“ u Viencu od god. 1891. str. 623.

Digitized by Google

Digitized by Google

Stari grad Krapina.

Grad (castrum, arx) Krapina (Crapyna, Carpona, Kremppin, Kreppin, Kreppina, Krapuna) spominje se u vrelima, što je do sad poznato prvi put godine 1193. — Tada je u Ugarskoj i Hrvatskoj vladao kralj Bela III.

Kalan, biskup pečuvski, a gubernator dalmatinski i hrvatski, dopitao je poveljom od god. 1193. zagrebačkomu biskupu Dominiku i njegovim nasljednicima desetinu živeža i vina u Krapini, Okiću i Podgorju, što je do tada uživao vojvoda cijele Slavonije. U Krapini se tada sabirala takodjer crkvena desetina iz čitavoga kotara zagorskoga.[1]

Za vrijeme vladara iz Arpadove kuće bijaše običaj, da u Hrvatskoj mjesto kralja vlada njegov sin kao potkralj (prorex). Ovaj onda upravljaše i svima kraljevskim imanjima u Hrvatskoj. To nam svjedoči listina od g. 1225. U ovo vrijeme vladaše u Ugarskoj kralj Andrija II. a u Hrvatskoj upravljaše njegov sin Bela (kasnije kralj Bela IV.) Razumijeva se, da je ovaj upravljao i kraljevim posjedom, dakle i gradom Krapinom. Ovaj Bela sakupio je 2. lipnja 1225. oko sebe u Krapini više svojih velikaša. Medju ostalima spominje se i Gen-

[1] Tkalčić: Monumenta historica episc. Zagrab. knj. I. str. 5.

Digitized by Google

cel, nadbiskup spljetski, Martin, biskup krbavski i Damald, knez spljetski. Ovaj morade u kraljevskoj kapeli krapinskoj na novo izpovjediti, da nikada nije crkvenjacima od gore darovao zemlju zvanu Mogoš.[1]

Nekako u isto vrijeme spominje se i županija Krapinska. Imamo listinu od godine 1222., u kojoj se spominje župan Petar. Bela IV., tada još samo podkralj u Hrvatskoj i Slavoniji, daruje glasovitomu zagrebačkomu biskupu Stjepanu zemlju „Pzer“ u znak zahvalnosti radi iskazanih dobročinstva. Za svjedoke zove neke velikaše, pak se medju njima spominje i Petar „comes de Crapuna.“[2]

U vrijeme tatarske provale upravljao je u Krapini neki Andronik, sin Andrije od plemena Kadarkaluza. Ovaj Andronik ratovao je s Tatarima, kad su oni ljuto pritisli kralja Belu IV. Kasnije branio je Andronik junački hrvatsku granicu od Nijemaca. Radi toga bijaše mu kralj Bela IV. usmeno darovao sela Pokaj i Prišlin na granici štajerskoj. No kasnije nastadoše veliki neredi u Hrvatskoj. Kojekakovi ljudi počeše otimati zemlje i sela, što su pripadala kraljevskim gradovima. Radi toga morade i sam kralj braniti svoj posjed. On imenova svojim zamjenicima hrvatskoga bana Stjepana i zagrebačkoga biskupa Filipa, pa im zapovjedi, da kraljevskim gradovima povrate ono, što je bilo oteto. Pred ovo povjerenstvo stavljen bi i Andronik, jer nije imao pismenih dokaza, da mu je kralj Bela IV. darovao Pokaj i Prišlin. No dokazano bi ipak, da rečena sela pravno pripadaju Androniku, te mu kralj Bela IV. izdade g. 1248. pismenu povelju darovnicu, u kojoj još nabraja i zasluge Andronikove.

Od sada upravljao je Krapinom spomenuti već ban Stjepan. Ne zna se pravo, je li Stjepan pripadao kraljevskoj kući. Misli se, da je bio iz moćne porodice Babonića. Ovaj ban Stjepan postade štajerski kapetan, kad je kralj Bela IV. g. 1254. stekao Štajersku. Iste te godine 1254. imenovan bi Stjepan vojvodom čitave Slavonije, jer je dosadanji vojvoda, kraljev sin Stjepan, postao vojvodom štajerskim.

Pomenuti ban i vojvoda Stjepan uredio je g. 1258. medje krapinskoga grada prigodom parnice Vratislava i Norete, sinova Jakova vlastelina Selnice (Konjšćine). Medje Krapine protezahu se preko potoka Krapine, Batine i Konšćine prema istoku, do župe

[1] Tkalčić: Monumenta historica episc. Zagrabiensis knj. 2. str. 54.

[2] Wenzel: Codex diplomaticus Arpadianus knj. XI. str. 166. Tkalčić: Monum. historica episc. Zagrabiensis knj. 1. str. 50.

Digitized by Google

Hrastne i do župe Moravečke, a prema sjeveru do gore Oštere i Belec do zemljišta križara sv. Ivana.[1]

Kad je g. 1270. umro kralj Bela IV. naslijedio ga je sin Stjepan VI. Medju novim kraljem i silnim češkim kraljem Otokarom II. dodje g. 1271. do rata. U tom ratu izgubi Stjepan VI. Štajersku, dapače Otokar II. predobije i neke hrvatske gradove na štajerskoj medji. Nema dokaza, da je i Krapina bila medju tim gradovima. Od sada u opće nemamo kroz decenije pravih spomena o vlasnicima grada Krapine. Ali kako god. 1347. vidjamo opet u Krapini kao vlasnika kralja Ljudevita I., možemo zaključiti, da je cijelo to vrijeme bila Krapina u kraljevskoj vlasti. — Razumije se, da su i nadalje Krapinom upravljali kraljevi sinovi ili hrvatski banovi. Stalno je to, da je g. 1358. u Krapini upravljao slavonski vojvoda Stjepan, mladji brat kralja Ljudevita I. —

Drukčije postade poslije smrti kralja Ljudevita I. Njega je naslijedila kći mu Marija, udata za Sigismunda Luksenburškoga. Ali Hrvati pristajahu uz napuljske Anžuvince. U Hrvatskoj trajao je ovaj pokret 25 godina. Sigismund imao je mnogo posla, dok je napokon primirio Hrvate. U teškim ovim prilikama dobro mu poslužila pomoć bogatih knezova Celjskih. Da ih nagradi i sasma za sebe predobije, stane ih Sigismund bogato darivati kraljevskim imanjima u Hrvatskoj. Godine 1397. darova Sigismund celjskomu knezu Hermanu, sinu Hermana Celjskoga i kćeri bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka, gradove Varaždin, Vinicu, Vrbovec, Lobor, Oštere, Belec, Trakošćan, Lepoglavu, Kostel, Cesargrad i Krapinu sa svim selima, zemljama i pravima, što spadaju na te gradove. Od sada se knez Herman Celjski i njegovi nasljednici zovu: knezovi Ortenburški, Celjski i Zagorski. Tu darovnicu potvrdio je Sigismund s nova god. 1406. s privolom svojih velikaša i boljara.[2] Tako dodje Krapina pod vlast knezova Celjskih.

God. 1422. sjedio je u Krapini knez Fridrik II. On bijaše zle ćudi, kao što i njegova sestra, razuzdana i bezbožna Barbara Celjska, druga supruga kralja Sigismunda. Fridrik Celjski bio se oženio od roda Frankopana. Uzeo je umnu i po-

[1] Listina prije u zem. arkivu N. R. A. Fasc. 1675. br. 2. sada u Budimpešti. Krčelić: Notitiae praeliminares str. 192.

[2] Darovnica prije u zem. arkivu sada u Budimpešti. N. R. A. fasc. 1592. br. 15.

Digitized by Google

božnu Jelisavu, kćer grofa Stjepana Frankopana i njegove supruge Katarine, kćeri Franje Principa od Carrare. Fridrik se zaljubio u Veroniku, lijepu kćer uboga plemića iz Desinića, s kojom se upoznao u Velikom Taboru. Radi toga je zanemario Fridrik svoju ženu, dapače ju je dao, kako se priča u Krapini, pogubiti.

Odmah zatim pobjegne u Budim pod zaštitu svoje sestre kraljice Barbare. Za njim poleti u Budim knez Ivan Modruški, bratučed ubijene kneginje, te izazove Fridrika na dvoboj.

Kralj zabrani dvoboj, a nazočni danski kralj Erik posredova, te nekako izmiri obadvije stranke. Tri godine iza toga potajno se Fridrik vjenčao s Veronikom iz Desinića. Kad je za to saznao Fridrikov otac Herman, ban hrvatski, baci u tamnicu rodjenoga sina. Veronika se sakrije medju seljačke kolibice, ali je uhvatiše i dovedoše pred sud, da joj sude kao vještici, jer da je opčarala mladoga kneza. Ovaj put ipak sretno izmakne Veronika smrti, ali je kasnije zadaviše u kupelji u koruškom gradu Ostrvici (1428.), valjada podjarivanjem kraljice Barbare. Istom poslije njezine smrti pustio je Herman na slobodu svoga sina Fridrika.[1] O Veroniki iz Desinića različito se pripovijeda, kako je i gdje usmrćena. Jedni vele, da je u gradu Ostrvici od bodeža umrla ili u vodi utopljena, drugi, da je s grada Wurmberg u Dravu strmoglavljena, a neki, da je na očigled svom rodnom mjestu Desiniću živa zazidana.[2]

Fridrik Celjski rado je boravio u Krapini kao što i njegov otac Herman. Sačuvala nam se listina, što ju je Fridrik godine 1438. u Krapini izdao Kaptolu i gradu zagrebačkom s dozvolom, da zagrebački gradjani, dosadanji neprijatelji njegovi, smiju s robom i bez robe polaziti neka celjska mjesta.[3]

Fridrik Celjski morao je u Krapini imati i svoju vojsku. To razabiramo iz ove vijesti. Fridrikov kastelan u Medvedgradu po imenu Vilim Stamm, a po rodu Nijemac, počinio je pod moćnom zaštitom svojih gospodara mnogo obijesnih i groznih bezdjela na stanovnicima grada Zagreba. Radi toga povela je zagrebačka županija protiv njega istragu, te se nekoliko puta pismeno i usmeno obratila na Fridrika Celjskoga, neka ukroti Stamma. Fridrik Celjski bora-

[1] Smičiklas: Povjest hrvatska knj. I. str. 494.
[2] Vienac od god. 1890. str. 255.
[3] Kukuljević: Dogadjaji Medvedgrada. u Arkivu za jugosl. pov. knj. III. str. 95.

Digitized by Google

veći tada u Krapini upravio je kaptolu i gradskoj općini pismo, u kojem im javlja, da ga je župan varaždinski u njihovo ime zamolio, da riješi sam taj spor medju njima i svojim kastelanom. Fridrik obeća, da će učiniti pravdu, premda se kaptol i gradska općina protiv njega teško ogriješila. On odredjuje, da kaptol odabere trojicu ili četvoricu kanonika, a gradska općina opet toliko gradjana, pa da dodju k njemu u Krapinu na dan pred Bogojavljenjem, kamo će pozvati jošte kastelana Vilima, te će taj spor na opće zadovoljstvo sam riješiti. Ali jošte isti dan odašalje iz Krapine 52 od glave do pete oboružana oklopnika konjanika i silnu četu oružanih pješaka za medvedgradsku posadu. S tom četom, u kojoj bijaše i mnogo pozvanih njemačkih razbojnika učinio je 23. prosinca 1437. kastelan Vilim Stamm strašno nedjelo na Zagrepčanima. Mnoge je poubijao, druge ranio i odveo u Medvedgrad, a zarobio silu blaga.[1]

Uz Fridrika stanovao je često u Krapini njegov sin Ulrik Celjski. Obadva bijahu nasilni ljudi. Malo držahu do Boga, svjetskih i crkvenih zakona.

Otac i sin bijahu prekomjerno ohole i okrutne ćudi, razuzdana života i nepostojana značaja. To ih ipak nije smetalo, da se katkada pokažu kao pokornici, pa bi onda darivali crkve i samostane, a Fridrik dapače hodočastio u Rim. Nego ti knezovi Celjski bijahu velika gospoda. Već je spomenuto, da je Herman Celjski bio hrvatski ban, a uz njega je i otac mu Fridrik nosio naslov banske časti. Taj Fridrik bio je dapače od njemačkoga cara imenovan principom njemačke carevine.

Celjski su mnogo navaljivali i osvajali. Kad su se spremali na rat, kupili su i jaku vojsku, a dobro su im došli i tudjinci plaćenici. Medju tim plaćenicima dobiše odvažna no siromašna viteza, rodom Čeha, Ivana Vitovca. Tog odvažnog Čeha, koji je stekao veliku ratnu vještinu u husitskim ratovima, postavi knez Celjski kapetanom svojih četa. Njemu ide zasluga, da je oružje knezova Celjskih često izvojevalo upravo sjajne uspjehe protiv svojih protivnika.

Jedan od najmoćnijih pristaša vojvode Fridrika bio je biskup gurčki, koji je imao mnoge gradove po Štajerskoj. Na njega, kao najbližega obori se Celjski najprije sa svojim kapetanom Ivanom Vitovcem (1439). Vitovac krene s vojskom pod biskupov grad Anders-

[1] Tkalčić: Monumenta civitatis Zagrabiensis knj. II. str. CC.

Digitized by Google

burg (blizu Celja). Brzo zauzme grad i razori ga. Za čas osvoji i grad Plankenstein, Erkerstein, Weitenstein, kulu Poličane i dr.

Celjski nastavi nadalje svoje navale i osvajanje. S Vitovcem udari na grad Bischoflak (Škofja loka). Skoro ga osvoji, popali i mnogo ljudi poubija. U tom boju zaglavi od ruke nekoga postolara kapetan vojvode austrijskoga Krsto Fledniczer. Dalje osvoji gradove Hochenegg (kod Celja) i Katzenstein. Iza toga naumi udariti na grad Nassenfuss u Kranjskoj, svojinu biskupa gurčkoga. Taj grad imao je jaku posadu od četa biskupovih i vojvodinih. Iz grada Krapine u Zagorju, središta Celjskih imanja u Hrvatskoj, krene Vitovac da osvoji Nassenfuss. Uz put sazna, da ga neprijatelj čeka u zasjedi u nekom klancu kod Neydecka. To je junačkom Vitovcu malo smetalo. On krene oprezno dalje. I zbilja naidje na zasjedu. Žestoka se bitka zametne, u kojoj su mnogi vojvodini vojnici pali. Sam kapetan vojvode po imenu Dirnbacher pade živ u ruke Vitovčeve. Uhvatio ga je neki Bošnjak (Wossner). Uz ovoga bilo je još i drugih zarobljenika, koje sve zatvori Vitovac u krapinske kule.[1]

Kad je g. 1439. umro kralj Albert Austrijski, onda postadoše Celjski neograničeni gospodari u Hrvatskoj. Kao stric kraljice udovice Elizabete, stajao je na njenoj strani protiv Vladislava Poljskoga. U Hrvatskoj je imao toliko imanja, da je bio najbogatiji čovjek, pa je kao takav imao mnogo upliva na ostalo plemstvo. Celjski imali su u Hrvatskoj sve gradove zagrebačke i varaždinske županije: Krapinu, Samobor, Varaždin, Čakovac, Koprivnicu, Kalnik, Gjurgjevac, Kostajnicu, Zagreb i Medvedgrad. Fridrik Celjski ishodio je, da je većina Hrvata pristala uz Ladislava Postuma. No kako bijahu nestalna karaktera predjoše kasnije Celjski na stranu Vladislava Poljskoga, pa se zavadiše s Fridrikom III. Kasnije opet pristadoše Celjski uz Ladislava Postuma. Kad je ovaj godine 1452. počeo vladati, osvoji ga Ulrik Celjski za sebe tako, da je on sve pouzdavanje stavljao u njega. Glavni čovjek, pravi vladar nad Ugrima i Hrvatima bio je sada Ulrik Celjski. Nego Celjski stekoše i velikih neprijatelja. Naročito su im neprijatelji bili Talovci, Iločki i Hunjadi. Spremahu im više puta zamke. Fridrik Celjski umrije ipak prirodnom smrću g. 1454.

---

[1] Krones: Chronik der Grafen von Cilli. Graz 1883. str. 155. Dimitz: Geschichte Krains knj. I. str. 266.

Digitized by Google

Kakav je bio čovjek, najbolje nam pokazuje nadgrobni natpis, što ga je sam sebi napisao ovako: „Ovo su mi vrata u pakao. Ne znam, što ću tamo naći. Znam, što ostavljam.. Obilovao sam mnogim bogatstvom, ali ništa sa sobom ne odnosim, van što sam popio i pojeo i što mi je posrkala neiscrpiva pohlepa".[1] Ulrika pak stigne osveta njegovih neprijatelja. Godine 1456. dao ga je ubiti Vladislav Hunjadi.

S Ulrikom izumire cijeli rod Celjskih. Imao je doduše sinove Jurja i Hermana, ali su umrli prije oca svoga. Isto tako umrla mu je i kći Jelisava.

Sva imanja knezova Celjskih predjoše sada na na njegovu udovicu Katarinu Brankovićevu. Dakako, da se odmah nadjoše sa svih strana i nasilnici, spremni da otmu Katarini bogati posjed.

Najprije se digne njemački car Fridrik III., te po pravu carskoga fiska prisvoji sebi Celjske gradove i imanja u austrijskim nasljednim zemljama. Uz njega je bio vojvoda austrijski Sigismund, koji je tvrdio, da imade po zapisu pravo na grad Ortenburg. Isto pravo tvrdili su Ivan grof Gorički, te kneginja Margareta, kći Hermana III. Celjskoga.

U Hrvatskoj se takodjer javiše mnogi velikaši, te na temelju kojekakovih prava počeše tražiti imanja Celjskih. Tako je kralj Ladislav Postum tražio po pravu fiska imanja Celjskih u Hrvatskoj, a knezovi Frankopani tražili su ta imanja na temelju rodbinske sveze s knezovima Celjskim. Uz njih bilo je i drugih.

Slaba udova Katarina potraži u toj neprilici zaštite u vjernih prijatelja svoga pokojnog muža, a najviše u Ivana Vitovca, kojemu se sasvim povjeri, učinivši ga svojim pouzdanikom i vrhovnim kapetanom. Ta on je bio njezinim kumom, a primio je odmah iza smrti Ulrikove u svoje ruke čast bansku u Hrvatskoj (1456—1468).[2] Vitovac i ostali njezini privrženici obrekoše joj, da ne će nikomu izručiti celjskih gradova, dok se po pravu i zakonu ne riješi pitanje, komu pripadaju. Ali tako obećaše iz koristoljublja, pa ne održaše riječi. Svatko je vukao za se. Glavnu je riječ tu vodio Vitovac. Još prije dobio je Vitovac u dogovoru s udovicom Katarinom Celjskom

[1] Smičiklas: Povjest hrvatska knj. 1. str. 588.

[2] Krones: Chronik der Grafen von Cilli. Graz 1883. str. 153.

Digitized by Google

grad Krapinu, kako jedni misle, za neznatne novce, ili izmamio po mnijenju drugih. Tako je Krapina prešla u druge ruke.

Car Fridrik, želeći, da dobije celjske gradove u svoje ruke, vidio je, da se mora sporazumjeti sa privrženicima udovice Katarine, a osobito sa lukavim Vitovcem. To mu i podje za rukom. Za malo bijahu svi gradovi u austrijskim zemljama u carskim rukama.

Dogovaranje izmedju Vitovca i cara Fridrika ne bijaše milo kralju Ladislavu. On naloži pismeno Vitovcu i ostalim upraviteljima celjskih imanja i gradova, da ih predadu samo onima, kojima budu doznačena, pa makar ih tko na to silio. Vitovac se poboja srdžbe kraljeve, a isto tako i njegovi ortaci. Bojao se, da ne izgubi bansku čast i grad Greben i Krapinu kao i ostala svoja imanja. Nije mu preostalo drugo, nego da steče potpunu milost svoga kralja. I zaista se pokaže sasvim odanim kralju. Taj mu dade u ime odštete za obranu zemlje 8000 for. i dohodak od kunovine u zagrebačkoj, križevačkoj i varaždinskoj županiji. Već prije dobio je pravo ubirati kunovinu na imanju krapinskom.

Vitovac, da ugodi kralju, sakupi sasvim tajno u svom gradu Grebenu 800 konjanika, koje dobro naoruža. Spremio se, da udari na cara Fridrika. U taj čas desio se car u Celju. Car, premda je za to doznao, nije mogao vjerovati, da bi što takova učinio odani mu Vitovac. Vitovac sbilja uljeze 20. travnja 1457. u grad Celj. Tu uz silan plijen pohvata mnogo carskih službenika, medju njima i carskoga kancelara Ulrika, biskupa Gurčkoga te Juraja i Ivana Ungnada, koje sve dade metnuti u okove, te ih otpremiti u Krapinu i Greben, gdje su dobro bili čuvani, dok se za skupe novce ne otkupiše.[1]

Ovim pothvatima protiv cara Fridrika steče Vitovac veliku naklonost kralja Ladislava, koji ga potvrdi u banskoj časti. Svemu tomu za malo bi kraj. Pod kraj godine 1457. umrije kralj Ladislav Postum. Sad su opet bila dva kandidata za ugarsko i hrvatsko prijestolje: njemački car Fridrik III. i Matija Korvin, sin Ivana Hunjada.

Vitovac pristade iznajprije za kraljem Matijom, a kasnije za carem Fridrikom, te on i 24 drugih hrvatskih velikaša izaberu na sastanku u Kisegu 17. veljače godine 1459. Fridrika za hrvatskoga

[1] Krones: Chronik der Grafen von Cilli. Graz 1883. str. 138.

Digitized by Google

kralja. Krunitba se imala obaviti u Stolnom Biogradu, no to su spriečile čete Matijine, pa se obavila u Bečkom Novom Mjestu 4. ožujka 1459.

Novi kralj radi tih zasluga potvrdi Vitovca u banskoj časti sa svima gradovima, koje je tada držao u Hrvatskoj. Iste godine 1459. 10. studenoga izda car Fridrik Vitovcu u Bečkom Novom Mjestu više važnih isprava. Jednom poveljom izdanom pod zlatnim pečatom učini Vitovca i potomstvo njegovo barunom od Krapine sa svim pravima, kakova su nekoć imali knezovi Celjski. Daje mu pravo porabe crvenoga pečatnog voska. Podložan je samo caru i ugarskomu kralju. Drugom daje mu car pravo, da može zauzeti sve gradove celjske u Hrvatskoj, ali ih ne smije predati nikomu do caru na njegov zahtjev.

Trećom poveljom daje mu car povlasticu u Hrvatskoj i Ugarskoj kovati novce po običajnom tamo kovu.[1] To je veoma važna povlastica. Budući da je Vitovac najradje u Hrvatskoj boravio u gradu Krapini i Grebenu, mogli bi naslućivati, da su se u Krapini ili Grebenu kovali novci. No o tom nemamo do sada nikakih podataka.

Napokon je vrijedno spomenuti i onu povelju, kojom mu car dopušta, da može zauzeti grad Medvedgrad, koji je po pravu pripadao caru, kao kralju Hrvatske.[2]

Slijedeće godine 1460. podijeli još car Fridrik banu Ivanu Vitovcu naslov grofa Zagorskoga. Kad se godine 1463. car Fridrik izmirio s Matijom Korvinom, priznavši ga za ugarskoga i hrvatskoga kralja, priljubi se opet dušom i tijelom uz Matiju i hrvatski ban Ivan Vitovac. Vitovac odmah iste godine 1463. isposluje u kralja Matije darovnicu i uvodnicu za županiju zagorsku s gradovima: Krapinom, Loborom, Oštrcem, Vinicom, Trakošćanom, Kostelom, Cesargradom, Varaždinom i Kamenicom. Uvod u posjed darovanoga obavi po nalogu kraljevu čazmanski kaptol.

Bana Vitovca trebao je nužno kralj Matija, jer je bio dobar vojskovodja, pa ga vidimo, gdje slavno vojuje uz Matiju u Bosni i pod gradom Jajcem, koji na sam Božić 1463. predadu Turci. Za to mu kralj Matija Korvin izda god. 1464. povelju, kojom potvrdjuje

[1] Laszowski: Ivan Vitovac u „Prosvjeti“ od god. 1898. str. 103. Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen. Wien 1853. knj. X. str. 228.

[2] Laszowski: Ibidem str. 119.

Digitized by Google

Ivanu Vitovcu naslov vječnoga župana zagorskoga, a priznaje ga i vlasnikom svih gradova, što ih je držao u svojoj ruci.

Godine 1468. umro je Ivan Vitovac. Gdje je zakopan, o tom nemamo vijesti. Ostavio je tri sina: Jurja, Ivana i Vilima.

Sinovi Ivana Vitovca održali su neko vrijeme sav očev posjed, pa i Krapinu i nosili naslov zagorskih grofova. Naročito se ističe Juraj.

Godine 1469. potvrdiše sva trojica Krapincima njihove stare slobode. Glavna njihova imanja bijahu Krapina i Vinica. G. 1475. žive još sva tri brata, no već godine 1477. spominju isprave samo Jurja i Vilima, grofove Zagorske, koje kralj Matija oprosti od svih daća i poreza, što su ih imali plaćati njihovi kmetovi. Juraj i Vilim nisu se baš bratski slagali. Kako prije vidjesmo, isprva bijahu u osobitoj milosti kod kralja Matije Korvina. No god. 1485., kad je kralj Matija Korvin vodio krvavi rat s carem Fridrikom III., predje na stranu carevu Vilim Vitovac, tadanji meštar kraljevskih ubrusara, kasnije i njegov brat Juraj. Na odmetnute velikaše poslao je kralj Matija u Zagorje svoga kapetana Jakova Sekelja od Kevenda i zapovjedio mu, neka na silu otme sve gradove zagorskih grofova t. j. sinova pokojnoga Vitovca. Kralj Matija bijaše tako razljućen na Vitovce, da je naložio Sekelju, koji je u Krapini opsjedao Ivana Vitovca, da mu ne smije dozvoliti ni slamčice posjedovati, već neka ide do vraga.[1] Sekelj zbilja osvoji Krapinu, Trakošćan, Oštere, Lobor, Belu, Tabor i Verbovec. Te gradove darovao je sada kralj Matija nezakonitomu svojemu sinu Ivanu Korvinu. Ali neke izmedju tih gradova, pa i Krapinu zadržao je Jakov Sekelj pod svojom upravom, da nadoknadi ratne svoje troškove, dok je osvajao te gradove.

Ovdje treba reći koju o prilikama, koje su snašle mladoga Korvina poslije smrti kralja Matije. Mjeseca svibnja 1490. saberu se ugarski staleži i redovi na rakoškom polju kod Pešte, gdje su poslanici i zastupnici pojedinih pretendenata temeljito dokazivali prava svojih gospodara na ispražnjeni prijestol ugarski. Sabor je trajao cijela tri tjedna, a da kralj još ne bijaše izabran. Niže plemstvo pristajalo je što uz Ivana Korvina, što opet uz poljskog kraljevića Ivana Alberta. No najjača bijaše stranka Vladislava. U takovim prilikama bijaše mladi

[1] Lehotzky, Stemmatographia. Posonii 1807. str. 435 i 436.

Digitized by Google

Ivan Korvin. Mlad, neiskusan, pun ideala i poleta, nije opazio, da su i oni, koji mu se na oko gradiše prijateljima, njegovi protivnici. Oni ga prinukaše tobože pod izlikom osjeguranja za slučaj, da ne bi bio izabran kraljem, na ugovor, kojim se indirektno odrekao ugarske krune. Taj ugovor sadržavaše po prilici slijedeće: Ako bi po božjoj providnosti i većinom glasova zadobio tko drugi krunu ugarsku, biti će Ivan Korvin izabran i krunjen kraljem Bosne, te će dobiti Slavoniju kao vojvodinu (Ducatus), a Hrvatsku i Dalmaciju kao banovinu.[1]

Imat će pravo po volji darovati slavonska imanja, a kralj će morati takovo darovanje potvrditi. U svojoj banovini Hrvatskoj i Dalmaciji moći će po volji namještati činovnike. U Slavoniji slobodno mu je pobirati kunovinu, a u Zagrebu, Čakovcu i Murazombatu dohotke od tridesetnica. Za obranu grada Jajca dobivat će od kralja uz živež 12.000 dukata. Nosit će uz to naslov vojvode od Opave i Liptave. Pridržat će sve svoje gradove u Hrvatskoj, Ugarskoj, Erdelju i Austriji kao nasljedne izim grada Bele (u Zagorju) i Brinja, koje će samo doživotno držati. Medju tim nasljednim gradovima i posjedima spominju se u Hrvatskoj: Grofovija Zagorje (Comitatus Zagoriae) sa gradovima: Krapina, Varaždin, Vrbovac, Trakošćan, Vinica, Greben, Lobor, Oštre, Belec i t. d., koji su bili nekoć u rukama Jurja i Vilima grofova zagorskih. Umre li bez potomstva, pripast će ti gradovi natrag kruni, no on može njima po volji raspolagati. Taj ugovor imat će izabrani kralj, ako bude tko drugi izabran — potvrditi prije, nego što dodje u Ugarsku.[2]

U Ugarskoj imao je Ivan Korvin vrlo malo odanih pristaša. Bolje bijaše u Hrvatskoj. U Hrvatskoj se dobro predvidjalo, da staleži ugarski ne će izabrati Ivana svojim kraljem. Hrvatski velmože oduševljeno pristajahu uz njega. Oni bijahu pripravni svaki čas Ivana proglasiti kraljem. Pače skupiše vojsku i četom od 7000 momaka krenuše prama Pešti u pomoć Ivanu Korvinu. Ivan Korvin time ohrabren odluči, makar i silom zadobiti prijestol ugarski, no ne uzmože se svojom četom oprijeti premoćnoj stranci svog protivnika Odluči povući se u Slavoniju, da se ovdje pripravi za daljnji boj. Pristaše Vladislava podjoše za njim, te dodje do bitke, u kojoj četa Korvinova izgubi 110 ljudi. Korvin jedva spasi krunu, pobježe u

[1] **Pray**: Epistolae Procerum Regni Hungariae. Posonii 1806. Pars. I. p. 378. **Smičiklas**: Povjest hrvatska. Knj. I. str. 668—670.

[2] **Szalay**: Geschichte Ungarns. Knj. III. dio 2. str. 9.

Digitized by Google

Pečuh, a za tim s ostankom svojih četa u Slavoniju. U to bi 15. lipnja proglašen Vladislav izabranim kraljem ugarskim. Sad je trebalo, da se izmakne domaćemu ratu, sklonuti vojvodu Ivana Korvina na mir i priznanje kralja Vladislava.[1]

Dobri vojvoda Ivan na sve pristade, kao i na tačke sklopljenoga ugovora (17. lipnja g. 1490.) Tako se Ivan Korvin konačno odrekao pretendencije na krunu ugarsku. Tomu bijaše najviše kriva mladost i neiskustvo i odveć slaba eneržija a nema sumnje, da ga je na to sklonula i velika ljubav spram domovine, jer je volio biti podanikom kralja, nego da pohlepom za vladom, uništi domovinu.[2]

Na temelju darovnice kralja Matije dobio je god. 1490. Ivan Korvin sve celjske gradove u Zagorju od novoga kralja Vladislava II. Nego sinovi Ivana Vitovca još se uvijek smatrahu pravim vlasnicima Krapine i drugih zagorskih gradova. Vitovcima za volju dao je godine 1491. car Maksimilijan prigodom požunskoga mira s kraljem Vladislavom II. staviti u ugovor posebnu tačku o zagorskim gradovima.

Po 19. naime tački požunskoga ugovora odredjeno bi, da Jakov Sekelj zagorske gradove privremeno predade kralju Vladislavu II., a taj onda mora ispitati, pripadaju li oni Ivanu Korvinu ili Vitovcima. No tada bude dokazano, da je zagorske gradove pokojni Ivan Vitovec stekao protiv prava kralj. fiska. Predani bijahu dakle u potpunu vlast Ivana Korvina. Sinovima pak Ivana Vitovca ostao je puki naslov grofova zagorskih, pa su se tim naslovom služili još neko vrijeme, dok ne izgubiše takodjer i čast zagorskih grofova. Zakonskim naime člankom 50. od g. 1486. ukinuta je bila za uvijek zagorska ili krapinska županija, te njezin teritorij pripojen varaždinskoj županiji.[3] Poslije nema spomena o tome.

Ali Ivan Korvin nije još dobio Krapine. Njom je još uvijek upravljao Jakov Sekelj, da naknadi onih 16.000 for., što ih je potrošio prigodom osvajanja zagorskih gradova za kralja Matije Korvina. Tekar god. 1494., kad je Ivan Korvin sudbenim putem založio Sekelju gradove Vinicu, Trakošćan i Kamenicu, dobije od

---

[1] Pray: Annales Regum Hungariae. Knj. IV. str. 212.

[2] Pray: Annales Regum Hungariae. Knj. IV. str. 312. „regis imperium pati maluit, quam ambitu rempublicam perdere."

[3] Corpus juris hungarici. Budae 1822. str. 238. Decretum Mathiae regis. A. 1486. art. 50.

Digitized by Google

Sekelja grad Krapinu kao pravi vlasnik.[1] Korvin postavi u Krapinu dva kastelana, koji su dosta bezakonja počinili po Zagorju.

Ipak je i sam Ivan Korvin rado boravio u Krapini. Onamo se preselio i godine 1497. poslije vjenčanja s nadarenom, krasnom i milom djevojkom Beatricom Frankopankom, kćerkom Bernardina Frankopana. Mirni život uz mladu i duhovitu suprugu svidio se Korvinu, te se radi spletaka proti njegovoj osobi odrekao banske časti, pa je u Krapini provodio vrijeme u mirnom i sretnom životu kao vlastelin. Bio je bogat čovjek. U Hrvatskoj mu pripadahu mnogobrojni gradovi po svim krajevima. Čitavo Zagorje s gradovima Krapinom, Taborom, Vrbovcem, Cesargradom, Kostelom, Oštrcem i Belcem bijaše njegovo.

Kad je god. 1498. iznova primio bansku čast, započne ratovanje s Turcima. I u tim se ratovima proslavio Ivan Korvin, da mu se još danas čuva uspomena u narodu, pa se u Zagorju pjeva pjesma o kralju Matijašu, što nije drugo nego sin kralja Matije Korvina.

Godine 1504. spremio je opet Ivan Korvin svoju vojsku, da Turcima preprieči provaljivanje. On ode u Dalmaciju i pusti se s dosta malom vojskom u četovanje s Turcima. Mjeseca rujna sukobio se Korvin s turskom vojskom kod Knina. Turci su iz neke šume nenadano napali na Korvinovu vojsku, pa je brzo razpršali, jer su bili brojem pretežniji. Sam Ivan Korvin bio je već u velikoj opasnosti. Turci su ga sa svih strana opkolili i gotovo živa uhvatili. Strah, što ga je Korvin ovom prilikom pretrpio, djelovao je na njega vrlo jako. Uhvati ga groznica, pa se iz Dalmacije morade vratiti u Krapinu, gdje umrije 12. listopada 1504. u 11 sati u noći.[2] Bile su mu istom 35 godine. Poštena, pravedna, hrabra pokojnika, koji je prvi ustajao, kad je neprijatelj pokucao na vrata domovine, a inače uvijek uzimao u zaštitu crkve, samostane i gradove, sve je žalilo. Pokopan je bio najsvečanijim načinom u crkvi lepoglavskoga samostana, kojemu je za života učinio mnogo dobra.

Beatrica priredila mu je upravo kraljevski sprovod. Kod sprovoda bilo je zastupano čitavo hrvatsko, a djelomice i ugarsko plemstvo. Korvinov zahvalni i vjerni prijatelj Ivan Gjulaj, kojemu je

---

[1] Kukuljević: Krapina u Standl: Fotografijske slike. Zagreb 1875. str. 87.

[2] Kukuljević: Beatrica Frankopanka i njezin rod. „Vienac“ god. 1885. str. 107. Isthvanffi: Historia Regni Hungariae 1685. Liber IV. p. 33.

Digitized by Google

još za života darovao grad Vinicu, stavio je nad grobom bana Ivana Korvina mramornu ploču, na kojoj je bio isklesan njegov lik i napisan ovaj natpis:

HAEC TENET ARCTA DUCEM TUMBA JOANNEM
MATHIAE, QUI STIRPS INCLITA REGIS ERAT.
STRENUUS HIC ARMIS, PARTAQUE MUNDO TRIUMPHPHA
PLURIMA POST VICTOR DIEM CLAUSIT EXTREMUM.

ANNO CHRISTI TER QUINGENTESIMO QUARTO
DIE OCTOBRIS XXI. JOANNES DE GYULA FIERI FECIT.[1]

Ivan Korvin ostavio je suprugu Beatricu, 6-godišnju kćer Jelisavu i 5-godišnjega sina Krstu. Korvinova udovica Beatrica boravila je poslije njegove smrti u Krapini. Ovdje se bavila odgojivanjem svoje djece. Još pod konac god. 1504. dne 11. prosinca izdade u gradu Krapini na molbu otca Marka, vikara samostana u Remetama listinu na veliku korist kmetova rečenoga samostana. Taj otac Marko, rodom iz Dubovca kod Ivanića, bijaše Beatričin izpovjednik, dok se bavila u Medvedgradu. Kad se preselila u Krapinu, premjestiše i njega u Lepoglavu, gdje je takodjer bio vikarom. Beatrica imala je na sve strane posla, da održi baštinu svoju, te se junački opirala i često silom odbijala silu.

Pet mjeseci iza smrti Ivana Korvina umrije 12. ožujka 1505. i njegov jedinac Krsto. Mnogi prijatelji Korvinove kuće vidjeli su već na glavi Krstovoj sjati krunu sv. Stjepana. — Brza smrt toga djeteta rodila je sumnju, nisu li ga otrovali kraljevi ljudi. Stalo se pogovarati, da Krsto nije umro naravnom smrću, nego da ga je dala otrovati kraljica Ana, kako ne bi njezin sin Ljudevit imao suparnika. Imamo suvremenika Hrvata Gjorgja iz Kamenice u Sriemu, kašnje kapelan kralja Ljudevita II., koji je sastavio kroniku od g. 1584.—1543. pod naslovom „Epistola de perditione regni Hungariorum“,[2] koji nam je potanko zabilježio cijelu pripovijest o nenaravnoj smrti Krste Korvina. On pripovijeda, da je Beatrica poslala u Budim svoga krapinskoga kastelana Mirka Tereka (Török), nazvanoga u Hrvatskoj Turek, za nekim poslom. Čula je za to kraljica Ana, te pozvala Tereka na objed. Poslije objeda stala kraljica ispitivati Tereka o Korvinovim sinovima, Krsti i Ivanu. Terek je pripovijedao na to kraljici, kako sjajna budućnost čeka Korvinove si-

[1] Kukuljević: Nadpisi sredovječni i novovjeki. Zagreb 1891. str. 120.
[2] Scriptores I. Izdanje magjarske akademije.

Digitized by Google

nove. Naročito istakne, kako narod voli starijega sina Krstu, te će ga sigurno postaviti i na prijestolje, ako ga Bog poživi. Zabrinula se sada kraljica za svoga sina Ljudevita. Ona stade snovati o tome, kako bi se riješila Korvinovih sinova, da ne smetaju njezinu sinu Ljudevitu.

Napokon se odluči, da otruje djecu Korvinovu. Iz ljekarne dade donijeti jak otrov, te pošalje bogato urešenoga konja k Mirku Tereku, neka opet dodje k njoj na objed. Poslije objeda otkrije kraljica Tereku, što je namislila učiniti. Zamoli dakle Tereka, neka on makne Korvinove sinove s ovoga svijeta. Obeća Tereku četiri Korvinova grada za nagradu, ako joj učini tu službu. Dade mu dapače povelju i kraljevski pečat, neka samo ispiše, koje bi gradove htio. Terek napisa najprije gjulski grad u Kereškegu, za tim Čerević u Srijemu blizu Dunava, te Suboticu i Vilagoš u Ugarskoj. Kraljica privoli na to, dapače darova Tereku uz to još četiri konja i dvije stotine maraka. Terek uzme otrov od kraljice, pa se vrati u Hrvatsku. Došav u Krapinu, nadje u gradu sinove Ivana Korvina, gdje se igraju sa svojim vršnjacima. Djeca opaziše kastelana, koga su rado imali, te potrčaše prama njemu, pitajući ga: „Što si nam donio?“ Terek dade Krsti i Ivanu po malu kutiju sladkiša, koji su bili otrovani. Djeca se uzradovaše tomu daru, ali padoše odmah u bolest, te za 14 dana umriješe. Ta pripovijest dakako da nije istinita. Najprije se ovdje pripovijeda o dva Korvinova sina, a iz povjesnice se znade, da je imao samo jednoga. Nadalje se tu poimence nabrajaju ona četiri grada, koje da je dobio Terek za grozno svoje djelo; posve se pako sigurno znade, da tih gradova nikada nije Terek posjedovao. Gjorgje Srijemac zabilježio je ovdje tek pogovaranje svojih suvremenika, koji naravno izmisliše tu pripovijest.[1]

Beatrica, kako je bila pobožna srca, tražila je za duboku žalost utjehu u vjeri. Na uspomenu svojih milih pokojnika, činila je bogate zadužbine. Ona nadari ponajprije samostane u Lepoglavi i Strezi negibivim imanjem. Naumi zatim crkvu lepoglavsku, u kojoj su bili ostanci supruga i sina joj, obogatiti dragocijenim darovima. U to ime pozva svoga staroga znanca priora lepoglavskoga samostana, Marka iz Dubrave, u Krapinu, te mu darova za crkvu lepoglavsku mnogo dragocjenih stvari.

[1] Kukuljević: **Beatrica Frankopanka.** „Vienac“ g. 1885. str. 120, 121.

Digitized by Google

Beatrica uloži sada svu brigu u osamgodišnju kćerku Jelisavu. Za bogatu tu baštinicu već se sada javiše sa svih strana prosci. Upravo radi Jelisave sklopila je vojvotkinja Hedviga od Tešina, udovica bivšega palatina Stjepana Zapolje, tijesno prijateljstvo s Beatricom. Hedviga imala je 12-godišnjega sina Gjuru, te pregnula svom snagom za tim, da Jelisavu zaruči sa svojim sinom. Time je Hedviga htjela, da slavu i bogatstvo Korvinova roda spoji s porodicom Zapolje, koja je u ono doba bila najuglednija i najuplivnija u Ugarskoj, te je već sanjala o tome, kako će sebi jednom pribaviti kraljevsko prijestolje. Posredovanjem kaločkoga nadbiskupa Grgura Frankopana, rodjaka Beatrice, zbilja dodje do zaruka izmedju Jelisave Korvinove i Gjure Zapolje. Obje udovice ugovoriše još godine 1505. bračni ugovor za svoju djecu. Vjenčat će se, kad Jelisava navrši 12 godina, te će svome suprugu donesti kao miraz sva Korvinova imanja, ali tek poslije smrti svoje majke Beatrice. Kad je kralj saznao za taj ugovor, veoma se poplašio. On je i onako bio u nekom strahu radi premoći Zapolja u Ugarskoj, a sada će eto Zapolje steći prijatelje i moći u Hrvatskoj. Kralj je Vladislav doduše na saboru god. 1505. potvrdio taj ugovor, ali je on i njegova stranka odsada neprestano radila, da ne dodje do vjenčanja izmedju Jelisave i Gjure. Kako je pak udovica Beatrica rado pristajala uz kralja Vladislava, podje dvorskoj stranci za rukom, te je Beatrica otkazala zaručbeni ugovor Gjuri Zapolji. Godine 1507. zaručila je Beatrica svoju kćer Jelisavu za Mihajla od Palovca, dvorskoga peharnika ili pivničara. Tako su bila Korvinova imanja spasena iz ruku Zapolja. No već g. 1508. umrla je 10-godišnja Korvinova kći Jelisava. I o smrti Jelisave napisao je Gjorgje Srijemac pripovijest. On naime takodjer veli, da se Jelisava zaručila za Mihajla Palovca i da je po nalogu lopova Mirka Tereka otrovana od svoga kuhača, samo za to, da se ne bi iz toga braka rodila djeca, koja bi se jednom njemu mogla osvetiti.

Niti ta pripovijest ne može biti istinita. Gjorgje Srijemac naime pripovijeda, kao da se to dogodilo poslije bitke na muhačkom polju. No gdje je već tada bila Jelisava.[1] Koliko je u tom istine, što priča, da je on sudjelovao na njezinu sjajnom sprovodu u Gjuli, da je za sprovadjanje i pjevanje psalama primio 8 maraka — i da

[1] Horvat Rud. Ivan Korvin. Zagreb 1896. str. 60, 61, 122, 142.

Digitized by Google

je ona u bivšem samostanu fratarskom Gjuli zakopana, to sve ne znamo.

Nadgrobni spomenik Ivana Korvina nakon toliko godina istroši se tako, da se vrlo slabo raspoznavao napis i lik bana. S toga je dao grof Ivan Esterhazy, koji je živio prošli vijek, tu staru ploču zajedno sa jednom novom uzidati u zid kraj velikoga žrtvenika.

Napisi te nove spomen-ploče jesu slijedeći:

s desna:

ANNO DOMINI MILLESIMO QVINGENTESIMO QVARTO
OCTOBRIS DVODECIMA DIE, HORA VNDECIMA NOCTVRNALI
HEROS VLTIMOS DIES IOANNES CORVINVS CLAVSIT EXTREMOS.
SVB EREMO CORPVS AD CLAVSTRVM LEPOGLAVA TVMVLTARE
IVSSIT
ASPICE REM CHARAM BINI HINC INDE CINGVNT GLORIOSAE
VIRGINIS ARAM
DVX IOANNES ET FILIVS EIVS CHRISTOPHORVS, QVIBVS AD-
SINT GAVDIA TRINA.
DVM LICVIT, TVA DVM VIGVIT REGIA O IOANNES POTESTAS,
FRAVS LATVIT, PAX IN REGNO ISTO TVO TEMPORE FIRMA FVIT,
REGNAVITQVE HONESTAS.

s lijeva:

ANNO CHRISTI DOMINI MDV. DIE DECIMA SEPTIMA MARTII OBIENS.
HIC IACET EXTINCTUS, CRVDELI MORTE IOANNIS
CORVINI NATVA. PRINCIPIS EGREGII.
CHRISTOPHORUS PRINCPES, CVI NONDVM VENERAT
AETAS MAIOR SED PVER HIC SANCTIFICATVS OBIT.
CHARA PRECOR GENITRIX, MANANTIA HVMINA FLETVM
COMPRIME SYDOREVM SVSTINET VMBRA POLVM.
CVRANTE IOANNE DE COMITIBUS AB ESZTERHAZY.
REGI APLICO AB INTIMIS CONSILIIS.[1]

Prije nekoliko godina otvorena je grobnica Ivanova u lepoglavskoj crkvi, nadjeni su i ostanci slavnoga bana i sina mu Krste. Mali komadić ovih ostanaka čuva se u našem arkeološkom muzeju u Zagrebu, spremljen u vrlo malom staklenom ljesiću.

Beatrica ostala je sve do konca godine 1508. u Erdelju. To nam svjedoči darovnica pisana u Gjuli 10. prosinca god. 1508., kojom iz nova darova samostanu lepoglavskomu trgovište Kamenicu sa mnogim selima. Nekoja sela darovala je još god. 1507. Vrijedno je spomenuti, kojim se riječima počinje ta darovnica. Beatrica piše: „Pošto je mučni život ljudski mlohav i padav, podoban poljskomu lijeru, koji danas cvate, a sutra se baca u peć, i pošto je sve na

[1] Kukuljević: Nadpisi sredovječni i novovjeki. str. 121.

Digitized by Google

svijetu nestalno i prolazno a samo dobri čini u slavu Božju vjekovitu uspomenu imadu, to dajem u slavu blažene majke božje i moje osobite zaštitnice i za dušu preblagih mi pokojnika, supruga i sina, ovaj dar".[1]

Da svoj darovani posjed osigura Pavlinom od napadača, navlastito od Ivana Gjulaja, pisa ona iz grada Gjule još 22. rujna 1508. svomu krapinskomu kastelanu Andriji Dudiću,[2] neka Pavline u darovanom posjedu štiti i brani.

Tako ostade Korvinova udovica Beatrica sama na tom svijetu. Kako je bila mlada, lijepa i bogata, stali se i za nju zanimati ljudi. Nagovorom kralja Vladislava uzme Beatrica god. 1509. markgrofa Gjuru od Brandenburga, koji je bio sin kraljeve sestre Sofije i poljskoga kralja Kazimira IV. On bijaše razuzdan i rasipan čovjek. Supruga mu Beatrica umrije g. 1510. Neki misle, da je sahranjena u Heilbronu, drugi naslućuju, da je u Lepoglavi. Poslije njezine smrti počne u ludo trošiti velika imanja, što ih je po njoj dobio kao miraz. Redomice je prodavao Korvinove gradove u Hrvatskoj. Bivši u novčanoj stisci, načinio je Gjuro Brandenburški g. 1514. neki ugovor s Lovrom Iločkim. Po tom ugovoru imali bi Lovru zapasti gradovi

[1] Kukuljević: Beatrica Frankopanka. „Vienac 1885. str. 171.

[2] Porodica Dudića potječe iz Dalmacije, te je sa banom Ivanom Korvinom došla u Hrvatsku. Prvi, koji je od ove porodice osvanuo u Hrvatskoj, bijaše Andrija Dudić. Ovaj dolazi kao kaštelan i kapetan Korvinovoga grada Krapine. God. 1504. proda ovomu i braći mu Nikoli, Janku, Jurju, Mati, Stjepanu, Ivi, Petru i Pavlu ban Ivan Korvin lijepo imanje i kašteo Orahovicu u Zagorju sa selima Bukovec, Lovreče selo, Rakitovec i Ladomerić. Orahovica i rečena sela spadala su pod grad Krapinu. Tu prodaju potvrdi slijedeće godine u Budimu kralj Vladislav, te kaptol zagrebački uvede, po nalogu kralja, Dudića u zakoniti posjed rečenih dobara. Zanimljivo je, da se god. 1508. isti ovaj Andrija Dudić spominje sa pridjevkom „de Dudych falwa" premda inače redovito nosi pridjevak od Cetine. Ove naime godine podijeli kralj Vladislav Andriji Dudiću pravo mača (jus gladii) t. j. pravo izricati smrtnu osudu nad ubojicama i palikućama. Spomenuta povlastica dade isto pravo njegovim potomcima. (Izvornik u zemaljskom arkivu: acta medii aevi). Kupivši Dudići Orehovicu, počeše se nazivati pridjevkom „Orehovački" ili kako to nalazimo u latinskim ispravama „Orahocy".

God. 1585. držahu Orahovicu Krsto sin Vuka Dudića, unuk Janka Dudića, muž Ane Peteove i sestra mu Judita, žena Ivana Gregurovačkoga. Iste godine podijele medjusobno imanja Orahovicu, te ostale k tomu pripadajuće posjede. Od Gregurovačkih, koji sagradiše na svom dijelu kašteo Novu Orahovicu predje zalogom njihov dio na porodicu Patačića. Od ove porodice predje Orahovica u ruke Kulmera, te već god. 1778. nalazimo gospodarom Nove Orehovice Ivana Kulmera. Glasoviti pisac i govornik, vatreni sljedbenik Luterove vjere Andrija Jakov Dudić bio je unuk gore spomenutog Janka Dudića, brata Andrijina.

Porodica Dudića izumrije koncem prošlog vijeka. — U starijim zapisnicima trgovišta Krapine susrećemo češće Dudiće. Danas ih ni tu nema više. Ime se ipak sačuvalo u zemljišnom nazivu „Dudićev Jarek", nedaleko župne crkve, gdje su vrlo rodni vinogradi.

Digitized by Google

Beatrica Frankapanka,

supruga bana Ivana Korvina.

Digitized by Google

Krapina, Kostel, Cesargrad, Trakošćan, Kamenica, Lobor, Ošterc, Belec, Vinica, Varaždin i Koprivnica. Lovro dakle pošalje pred Krapinu sudbeno izaslanstvo zagrebačkoga Kaptola i nadvornika, da ju zakonitim putem uvedu u vlast njegovu; no iz grada Krapine navališe ljudi Gjure Brandenburškoga na tu komisiju, te povjerenik nadvornika pobjegne, a zagrebački kanonici budu bačeni u tamnicu. Ipak je bio prisiljen Gjuro Brandenburški, da proda Krapinu i Kostel. Kupio ih je jajački ban Petar Keglević za 13.000 forinti. Nego Keglević nije imao sam dosta novaca, pa da namakne gornju svotu, prodade polovicu pripadaka rečenih gradova za 6500 for. Mihajlu Jambrekoviću (Imrefi).[1] Razdijeliše se ovako: Petar Keglević dobio je grad Kostel sa svimi njegovim pripacima.

No pošto su bila veća imanja krapinska, dobije od njih Keglević jošte sela Martinec, Čeh, Čvanci, Homninovec, Dolkovec, Veliku, Orešće, Križovlanec, Purge, Potok, Gjuranci, Viljak, Zamršje i Vrelje sa susjednim gradom Loborom, pa je u ta imanja bio uveden jošte g. 1525. na temelju darovnice kralja Ljudevita II. Sva ostala pristajališta zajedno s gradom Krapinom dobio je Jambreković. Još se pogodiše, da Jambreković plati Kegleviću 500 for., jer je dobio Krapinu, dakle mnogo veći i tvrdji grad, nego što je bio Kostel. Šume pak i gore ostadoše nerazdijeljene.[2]

Kad je malo iza toga umro Mihajlo Jambreković, ostade Krapina kao baština njegovoj udovici Katarini Bočkaj od Rasinje i trima kćerima. Oko g. 1534. udade se udovica Katarina po drugi put za Vuka Frankapana Brinjskoga. Vuk bijaše strašne ćudi i pohlepan za bogatstvom. Grad Krapinu prisvoji odmah sebi, pa nanese tako štetu svojim pastorkama. Godine 1536. zaručio je svoju pastorku Katarinu za Luku Sekelja, sina Jakova Sekelja. Ali prigodom zaruka morade se Luka Sekelj odreći prava nasljedstva na Krapinu i njezina pristajališta. Kasnije to opozove, a mrki Vuk Frankapan zatvori mu iz osvete zaručnicu. Sekelj se opet prividno odrekne prava na Krapinu, te dobi Katarinu za ženu.

Nu odmah za tim podigne proti Vuku pravdu radi nasilja protiv bivše svoje zaručnice, a sada žene. Optužio je Vuka pred kraljevskim dvorskim sudom, koji pozove Vuka po izaslaniku zagre-

[1] Gjurkovits G. De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pestini 1894. str. 121.
[2] Kukuljević: Krapina u Standl: Fotografijske slike. Zagreb 1875. str. 89.

Digitized by Google

bačkoga kaptola, da se u roku od 15 dana stavi pred sud. Tada je Vuk Frankapan stanovao u Bosiljevu. Kad pred njega dodje kanonik zagrebački, dade ga Vuk javno osramotiti i šibati, te tom prigodom uvrijedi i kralja Ferdinanda. Taj čin pobudi veliku ogorčenost u Hrvatskoj i na kraljevskom dvoru. Po dvorskom sudu bio je Vuk Frankapan lišen svih svojih imanja i osudjen na smrt, a Krapina dosudjena Luki Sekelju. Vuk je bio doduše kasnije pomilovan; smrtna kazan mu je oproštena, ali Krapina ostade Sekelju.

Luka Sekelj bio je najznameniti član obitelji Sekelja u Hrvatskoj. Sekelji izvode svoju lozu od Sikulaca iz Erdelja. U Hrvatsku dodjoše u polovici 15. vijeka. Poslije predje Jakov Sekelj u Štajersku, gdje dobije naslov baruna od Ormužda (Fridau). Jakovljev sin Luka bijaše u osobitoj milosti kralja Ferdinanda I. Bio je na glasu junak svojega doba. Zapovijedao je od g. 1542. do g. 1555. kao kapetan podravskih gradova Koprivnice, Virja (Prodanić) i Gjurgjevca. Godine 1567. postade Luka Sekelj vrhovnim zapovjednikom hrvatske i slavonske krajine.[1]

Polovicom pripadaka Krapine i gradom Kostelom vladao je i na dalje hrvatski ban Petar Keglević od Bužina. Taj je Keglević, premda zaslužan po kršćanstvo i krunu, počinio kao ban mnoga nasilja. Poradi svojih nasilja stvori god. 1542. požunski sabor oštri članak proti Petru Kegleviću. Spočitava mu njegova nasilja, kako je na silu prisvojio Susedgrad i Stubicu, te mu nalaže, da odmah osvojena dobra povrati. Sabor opominje sve Keglevićeve službenike, da ga odmah ostave, ako ne bi nalog izvršio[2]

Nu za ovo je Keglević malo mario. Kralj Ferdinand naloži sada Nikoli Zrinjskomu, da oduzme Kegleviću sva dobra, proglasivši ga krivcem veleizdaje. Zrinjski se dade na posao, imajući na pomoć štajerskoga glavnoga kapetana Luku Sekelja. Opsjedne Čakovac, zauzme grad i samoga Petra Keglevića i sina mu Matiju zarobi. Iza nekog vremena dodje Petar Keglević na slobodu i bude od kralja pomilovan, te dobi natrag svoja imanja. Nu opet nije prestao biti nasilnikom. I sin mu Franjo, opat topuske opatije, nije bio ništa bolji od njega, pa ga je kralj Ferdinand skinuo s banske časti i i zaplijenio mu sva dobra. Malo iza toga dne 12. travnja godine

[1] Lopašić: „Hrvatski urbari“ Zagreb 1894. str. 298 i 288.

[2] Corpus juris hungar. I. str. 383, članak 43. (Izdanje god. 1773.)

Digitized by Google

1547. založio je kralj Ferdinand Keglevićevu polovicu krapinskih pristojališta barunu Luki Sekelju za 2000 for., makar je tomu protuslovilo sedam sinova Petra Keglevića. Godine 1549. darovao je dapače kralj Ferdinand barunu Sekelju gradove Kostel i Krapinu na vječna vremena s onim pravima, kako su ih uživali nekada Ivan Korvin i Gjuro od Brandenburga. Ipak se smiluje kralj sinovima Petra Keglevića. U Ratisboni izda im 25. veljače 1557. povelju, po kojoj im vraća grad Kostel i polovicu pripadaka Krapine. No Luka se Sekelj ne htjede odreći onoga, što je prije dobio. Tako se porodiše velike svadje izmedju braće Keglevića i baruna Luke Sekelja. Tekar god. 1560. dobiše braća Matija, Petar i Šimun Keglević svoja zagorska imanja Kostel, Lobor i polovicu Krapine, pa to razdijeliše na troje.[1] Drugom polovicom Krapine, kao što i samim gradom, gospodovao je i dalje Luka Sekelj. Tako se nastaviše neprijateljstva i svadje medju njima. Naročito je došlo do silne mržnje izmedju Mihajla Sekelja i Matije Keglevića. Nastadoše radi toga pravde, jer zatražiše cijele gradove. No moradoše se napokon polovicom zadovoljiti, na što god. 1560. medjusobno braća Matija, Petar i Šimun podijele Krapinu, Lobor i Kostel.[2] Braća Keglevići rado su se dijelili na svojih imanjih, jer su opet g. 1568. dijelili medju sobom Šimun i Matija imanja Lobor, Krapinu i Tetušinu. Poradi ove diobe porodi se pravda medju Matijom i Šimunom Keglevićima, koja je još god. 1571. trajala.

I politika je razdijelila Kegleviće od Sekelja. U hrvatskom plemstvu bile su onda dvije stranke: stranka Tahoga i Zrinjskoga. Uz Tahoga pristajaše podban Ivan Forčić od Botinca, Mojsija Humski, Mato Zalatnoki, Baltazar Prelovski, pa Šimun i Matija Keglević. Uz Zrinjskoga su opet stajali Luka i Mihajlo Sekelji, Stjepan Gregorijanec, te mnogobrojni manji zagorski plemići. Dok su se ovako medju sobom svadjala vlastela, počeli se dizati njihovi teško pritiskivani kmetovi. Početkom godine 1573. bukne glasovita hrvatska seljačka buna. Započe se oko Stubice i Susjedgrada, ali se brzo raširi po Zagorju i Posavini, te predje u Kranjsku i Štajersku. U Zagorju bijaše gnijezdo čitave bune. Tu pristadoše uz kmetove i prosti plemići i neka odlična vlastela n. pr. Luka i Matija Sekelji,

[1] Gjurkovits G. De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae. Pestini 1874. str. 121.

[2] Keglevićev arkiv u sbirci jugosl. akademije.

Digitized by Google

pa vlastela od Zaboka, jer je buna bila naperena osobito protiv Tahoga i Keglevića.

Oko Stubice i Susjedgrada sakupilo se početkom veljače god. 1573. do 20.000 buntovnih seljaka. Naoružani su bili koječim, ponajviše sjekirama, sabljama i puškama. Najprije navale na Tahov grad Stubicu, pa ga brzo osvoje i nadju u njem dosta topova, hrane i vina. Sad će tu u Stubici držati seljački sabor. Medju seljacima se nalazio i Matija Gubec, špan Kristofora Oršića u Bistri. Njega su voljeli seljaci, pa su ga izabrali za svoga kralja. Gubec stane stolovati u gradu Stubici, te odanle dijeliti seljacima svakojake pravice. Proglasi ih nezavisnima od vlastele i slobodnima od plaćanja svakojakih danaka, od davanja desetine, devetine itd., a obeća još i jednaku razdiobu zemlje i imetka.[1]

Gubec je imao uza se nekoga Iliju Gregorića, vrsna vojnika. Taj sastavi vojnički plan za seljačku bunu. Cijeli će plan razdijeliti na troje. Jedna će vojska poći u pomoć kranjskim seljacima, druga u Štajersku, a treća u Posavinu. Kad svuda dignu na noge seljake, onda će se sve tri vojske sastati s glavnom Gupčevom vojskom na varaždinskom ili optujskom polju. Ali sve tri seljačke vojske nastradaše. U Kranjskoj napade baruń Thurn na nepripravne seljake kod Krškoga s 500 konjanika i uskoka; mnoge seljake pogubi u krvavom boju, a drugi se potopiše u Savi ili se razbjegoše u gore i šume. Isto tako bijaše potučena druga vojska pod Ilijom Gregorićem u Štajerskoj. Napao ju je Schrottenbach sa carskim konjaništvom, razbio ju i pohvatao 500 seljaka. Treća vojska doprla je u kraj izmedju Samobora, Okića i Susjedgrada. Na nju navališe plemići pod Gašparom Alapićem i Jurjem Zrinjskim kod Kerestinca i potukoše do 800 seljaka.[2]

Još je stajala u Zagorju glavna seljačka vojska pod kraljem Matijom Gupcem. Seljaci su haračili ondje neko vrijeme sretnim uspjehom, jer ih pomagahu prosti plemići, a i Gregorijanci, Zabočki i Sekelji. Zauzeše zatim Cesargrad, koji je spadao pod Petra Erdöda, pa tu nadjoše mnogo oružja i topova. Okrutnim načinom ubiše seljaci plemića Jurja Puneka i razoriše njegov dvor nedaleko Sa-

[1] Kukuljević: Dogodjaji Medvedgrada. — Arkiv knj. III. str. 66.
[2] Kukuljević: Ibidem. str. 67. i 68.

Digitized by Google

mobora. Dakako da su najviše stradala Tahova imanja. Sve njegove zgrade popališe i razvališe gnjevni seljaci. — Tom se prilikom poslužiše Sekelji, da se osvete Matiji Kegleviću. Nedavno bijaše Keglević sagradio dvor, upravo prama krapinskomu gradu, a na zemljištu, koje pripadaše njegovoj polovici krapinskih pripadaka. Taj svoj dvor utvrdio je Keglević i u nj stavio svoje vino, žito i blago. Kad su se buntovni seljaci skitali po Zagorju, plijeneći i robeći gospodska imanja, sakupiše ih mnogo Sekelji u Krapini. Njima pridružiše jošte svoje kmetove tako, da ih je bilo do 500, pa onda naložiše krapinskim svojim činovnicima: konjušniku Gašparu Kuntiću i računovodji Ivanu Dolovčaku, da tu rulju povedu na Keglevićev dvor. U dvoru nije bilo dosta branitelja, a i sam Keglević nije bio nazočan. Tako podje seljacima za rukom, te oplijene Keglevićev dvor, a iza toga ga još popališe i do temelja razvališe. Time naniješe Keglviću veliku štetu, koju on sam računa na 10.000 for. u zlatu.[1]

U isto doba sazvao je ban i biskup Juraj Drašković hrvatske staleže na sabor u Zagreb, da odluče, što će učiniti u toj neprilici. Sakupljeni staleži zaključiše, da seljake valja slomiti oružanom rukom. Na brzu ruku sakupi se do 800 plemićkih i 1000 zemaljskih vojnika, a na čelo im staviše razdraženoga Matiju Keglevića i Gašpara Alapića. Seljake nadjoše u dolini oko Dolnje Stubice. Matija Keglević potkupio je stubičkoga Tahova špana, koji se nalazio medju seljacima, pa ga točno izviješćivao o čitavom položaju Gupčeve vojske. Seljaka je bilo oko 10.000, kad ih 14. veljače 1573. napadoše plemići. Razvije se žestok boj, ali najposlije budu seljaci pobijedjeni, a sva sila njih pohvatana zajedno s Matijom Gupcem. Plemići se grozno osvetiše uhvaćenim seljacima. Svu silu seljaka objesiše po drveću, a druge pogubiše mačem. Njihova pak „kralja“ Matiju Gupca ovjenčaše u Zagrebu na Markovu trgu razbijeljenom željeznom krunom i rasjekoše mu tijelo na četiri komada.[2]

Kad strašno postradaše buntovni seljaci, dakako da ih odmah ostaviše i oni plemići i velikaši, koji su ih potajno pomagali oružjem i hranom. I Sekelji se sada tobože staviše proti seljacima.

---

[1] Rački: „Gradja za povjest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1578.“ u Starinama knj. VII. str. 310—314. Relatio Mathiae Keglevich u Arkivu knj. III. str. 119—124.

[2] Kukuljević: Dogodjaji Medvedgrada. Arkiv knj. III. str. 68, 70.

Digitized by Google

Da se očiste pred plemstvom, dali su iz Krapine pucati iz topova na rastrkane seljačke bjegunce. No ti topovi nisu bili napunjeni tanetima, nego slamom i zemljom.[1]

Nego sad je bio Matija Keglević na čelu pobjedonosne plemićke vojske. S njom nakani Keglević osvetiti se svojim neprijateljima. Zaputi se dakle s vojskom prema Zaboku i Krapini. Pod zastavama i uz jek trublje dao je Keglević plemićkoj vojsci navaljivati na zabočke i sekelske zgrade i dvorove. Poplijeni im i popali sva imanja i zarobi neke njihove kmetove, da tako sebi nadoknadi štetu, koju mu počiniše Sekelji i Zabočki. Ali Krapinu nije mogao zauzeti, jer su iz nje Sekelji dali pucati iz topova, napunjenih tanetima. Radi toga vodila se kasnije pravda pred banom i carem, a ne znamo, kako se svršila.[2]

Sekelji su i na dalje upravljali Krapinom. No po malo se stali zaduživati. Mihajlo Sekelj vodio je duge i skupe pravde s Matijom Keglevićem. Poduzimao je i mnoga putovanja; naročito ga je mnogo stajalo putovanje u Italiju, gdje je htio posjetiti neka sveta mjesta. Razne novčane neprilike prisiliše ga napokon, da je godine 1593. svoj grad Krapinu s pripacima i trima dvorima u Mihovljanima, Trnovcu i Erpenji za 18.400 for. ugarskih založio Ivanu i Petru Draškoviću uz uvjet, da će imati pravo preuzeti Krapinu sa svim Sekeljevim dijelom, ako im Fridrik Sekelj ne vrati posudjeni novac za tri godine. Fridrik sbilja poslije tri godine ne isplati svoga duga. S dozvolom hrvatskoga sabora i po nalogu potpalatina poslaše braća Draškovići kraljevski brachium protiv Sekelja, da mu oduzmu grad Krapinu. No Sekelj dočeka brachium oružanom rukom, mnoge poubija, druge rastjera, a za tim brzo prodade gradove Krapinu i Kostel braći Keglevićima. Na taj način nadmudri on Draškoviće. Ipak zauzeše kasnije Draškovići na neko vrijeme Krapinu. U to se odrekne Toma Erdödi banske časti, jer mu je Beč dosadjivao s njemačkim generalima. Sabor zamoli kralja, neka za bana postavi junačkoga rodjenoga Hrvata, jer da vole zajedno s domovinom svi poginuti, nego da slušaju zapovijedi inostranaca. God. 1596. imenova kralj Rudolf II. dva hrvatska bana: Ivana baruna Draškovića i zagrebačkoga biskupa Gašpara Stankovačkoga. Podjedno darova

[1] Rački: „Gradja“ u Starinama knj. VIII. str. 314.
[2] Rački: „Gradja“ u Starinama knj. VIII. str. 312—324.

Digitized by Google

Ivanu Draškoviću dio gradova Krapine, Lobora, Kostela, Gorice, Novih dvora i Šapca. Taj dio pripadao je Franji, sinu Šimuna Keglevića, koji bijaše pobjegao u Tursku, primivši tamo Muhamedov zakon. Protiv toga darovanja prosvjedovaše Franjina braća Ivan, Petar i Juraj Keglević.

Stankovački brzo umrije, a sav teret gradjanske i vojničke uprave ostade na ledjima Ivana Draškovića, koji se već više puta odlikovao u bojevima s Turcima. Drašković prve godine razbije čete glasovitoga Hrustenbega, te osvoji gradove Petrinju i Hrastovicu. U grad Petrinju postavi jaku posadu pod zapovjedništvom Dane Frankola. Malo ze tim potuče Drašković turske čete kod Bresta i sagradi most preko Kupe. Utvrdivši iznova grad Petrinju, održi god. 1597. novu pobjedu nad Turcima kod Kupe, protjera ih za tim ispod Siska. Odvažno je branio hrvatske granice od svake turske provale, dapače više puta se i sam zalijetao na turske gradove Kostajnicu i Viroviticu, a Slatinu je uzeo na juriš.[1]

Kako će svatko uvidjati, teška bijahu vremena, kad je banovao Ivan Drašković. Već nekoliko godina nazivlju Hrvati svoju domovinu „reliquiae reliquiarum regni Croatiae". (Ostanci ostanaka kraljevstva hrvatskoga). I zbilja bijahu to samo ostanci nekada velike i lijepe Hrvatske; nikada niti prije niti poslije nije bila Hrvatska tako malena po opsegu svojem kao što baš u to vrijeme. — Dalmacija bijaše pod turskom i mletačkom vlasti. Slavonija je stenjala već 70 godina pod Turcima, koji se odanle svaki čas zalijetahu u susjednu Hrvatsku izmedju Save i Drave, da ju plijene i da odvedu silno roblje. Prije nekoliko godina napuštena bijaše već i obranbena linija na rijeci Uni. Još se nekako s teškom mukom stražari na Kupi. Dolje pak izpod Kupe sve do Dalmacije gospoduju Turci; samo Primorje održalo se radi tvrdih svojih gradova.

Tako malena Hrvatska treba da se dan i noć bori s Turcima: Ili život ili smrt, tako neprestano zvoni u ušima onodobnih Hrvata, koji napinju i posljednje sile, samo da održe ovaj preostali komadić drage svoje domovine. — A staleži se uprav svojski brinu za to. Godinu za godinom sastaju se hrvatski velikaši i plemići, da vijećaju, kako da se obrane od Turaka!

---

[1] Kukuljević: Glasoviti Hrvati prošlih vjekova. Zagreb 1886. str. 167—169.

Digitized by Google

Takav sabor trebalo je sazvati i god. 1598. Ban Ivan Drašković pozvao je staleže u svoj grad Krapinu, gdje će biti nešto podalje od Turaka. Ovdje se sastanu hrvatski velikaši i plemići 27. kolovoza 1598. da odluče o dobrobiti jadne svoje domovine. Prva i najpreča bijaše potreba, da se sakupi vojska, s kojom će junački ban suzbijati Turke. Staleži vide tu nuždu i dobrovoljno se obvezuju, du će dići sve na noge.. Od svake kuće ima se dići po jedan pješak, od 10 kuća po jedan dobro oboružani konjanik, a njime će po volji upravljati ban Drašković. Ali nije dosta, da se daju sami vojnici. Treba i radnika, koji će utvrdjivati gradove Koprivnicu, Križevac, Ivanić, Sisak, Brest itd. na granici Hrvatske. Zato odredjuje sabor, da će na tu radnju poći oni, koji ne budu išli u rat. Mjesto jednoga pješaka dat će se od svake kuće dva radnika, mjesto jednoga konjanika imaju se postaviti tri radnika. Njima će upravljati kapetan kraljevstva, a radit će toliko dana, koliko će dana biti od kuće odsutna hrvatska vojska. Pojedini radnik može se otkupiti, ako plati po 50 dinara za svaki dan, što bi ga imao sprovesti u radnji.[1]

Slijedeće g. 1599. na 4. veljače opet se sastade sabor u Krapini. Podigle se tužbe, da njemački vojnici čine štetu na plemićkim imanjima kod Varaždina i Ludbrega. Sabor čini peticiju na nadvojvodu Ferdinanda, neka već jedanput zapriječi ovaj zulum, što ga jadnomu narodu čine kršćanski vojnici. Uvidja se potreba novca za utvrdu kraja oko Kupe. Za to se raspisuje nov porez, od svakoga ognjišta po 25 dinara.[2]

Treći put se sastao sabor u Krapini 13. lipnja 1600. Staleži vide, da je gotovo porušen bedem Berkuševine, pa za to odredjuju, da onamo podju radnici iz Turopolja i Ščitarjeva, koji će popraviti, što se dade. Nije dosta, da Hrvatska strada od Turaka i njemačkih razbojnika. Ove je godine nadošla kuga i ljuto harala po Hrvatskoj. Staleži sada nastoje, da prestane kuga, za to zapovijedaju strogi kordon po kraljevstvu i obustavljaju trgovinu. Treba popraviti cestu preko Maceljske gore u Štajersku. Staleži odredjuju, da ondje rade svi Zagorci, naročito pak oni od gospoštije u Krapini i Kostelu, koji pobiru maltovinu na toj cesti.[3]

---

[1] Fraknoi: Monumenta comitialia regni Hungariae. Vol. IX. str. 584—585.
[2] Fraknoi: Ibidem. str. 595.
[3] Fraknoi: Ibidem. str. 607—609.

Digitized by Google

Ove godine (1600), kad se ban Ivan Drašković desio u svom gradu Krapini, dodjoše stanovnici iz okolice Kanižke moliti ga, neka im pomogne protiv Turaka. On pohiti odmah sa svojimi četami na pomoć. Kod Drave pridruže mu se grofovi Juraj Zrinjski i Franjo Nadaždi, oba vlastelina hrvatska, sa svojim hrvatskim četama. Kod Kaniže sretno Turke rastjeraše.

Medju saborskim zapisnicima, koji se nalaze u zemaljskom arkivu u Zagrebu, spominju se još dva sabora; jedan od god. 1605. drugi od god. 1607. Godine 1605. 18. listopada sazove ban Ivan Drašković sabor u Krapinu. Tu se opet radilo o obrani zemlje. Sabor zaključi, da će za obranu zemlje uz bana svi velikaši vojevati. Na 24. listopada iste godine imadu se sabrati sa živežom i oružjem pod kraljev banderij na polju varaždinskom i to u posjedu Šemovcu. Od svakih 5 kuća 1 pješak i 1 konjanik. Pokupje ima čuvati Petar Erdödi. Na molbu staleža šalje se biskup zagrebački Šime Bratulić i Niko Ištvanffi u Gradac k nadvojvodi, da mu razjasne potrebe zemlje.

God. 1607. 3. kolovoza sazvan je opet po banu sabor.

Staleži šalju kralju nuncije Baltazara Napulja, kanonika i lektora kaptola zagrebačkoga, i Jurja Petheö de Gerše, koji će zagovarati potrebe kraljevine. Pošto ban i velikaši idu po nalogu kralja na požunski sabor, treba za odsutnosti banove gubernatora. Zaključeno je, da preuzmu upravu Krajine i kraljevine Petar Drašković i Franjo Orahovečki, a vice pronotar dobi potpunu sudbenu vlast. Na tom saboru bijahu predmetom rasprave i parnice i svadje medju Gavrom i Jurjem Petheö, pak medju Ivom i Jurjem Busanićem. Zaključuje se, da imadu bratski živjeti, inače će se komes varaždinski skrajnim mjerama poslužiti.

Diobu familije Mirkocy revidirat će vicekomes varaždinski.

Vratimo se raspravama medju Sekeljima i Draškovićima, kojim još ne bijaše konca. Premda su Draškovići bili djeca Sekeljeve sestre Katarine, udate za Gašpara Draškovića, ipak nije mogao Mihajlo Sekelj trpjeti, da Krapina bude u drugim rukama. Za to ju opet iskupi od Draškovića. Malo iza toga umro je Mihajlo Sekelj u gornjoj Ugarskoj. No u oporuci je odredio, da mu se tijelo ima pokopati u obiteljskoj grobnici u Ormuždu. Tako je njegov sin Fridrik opet potrošio silne novce, dok je mrtvo očevo tijelo dopre-

Digitized by Google

mio iz gornje Ugarske u Ormužd. U brizi za novcem morade se Fridrik Sekelj odlučiti, da proda Krapinu i ostali svoj posjed u Zagorju. Kupio ga je Ivan Keglević, sin Šimuna, i njegova žena Suzana Bay za 78.000 for. u čistom zlatu i srebru. To je bilo godine 1610.

Iste te godine desio se u Krapini junački hrvatski ban Toma Erdödi, koji je god. 1593. razbio Turke kod Siska. Iz Krapine izdade ban 1610. zapovjed zagrebačkomu kaptolu, da uvede Ivana Keglevića u potpuni posjed Krapine. Tu je zapovijed kaptol izvršio 27. lipnja, ali je prosvjedovala protiv toga porodica Draškovića. Ta je porodica još jedanput kasnije prosvjedovala protiv prodaje Krapine. Godine 1613. očitovala je Eva Ištvanffi, udova Ivana Draškovića, da Fridrik Sekelj nije smio prodati Krapine, jer je pokojni Mihajlo Sekelj s Ivanom Draškovićem ugovorio ugovor, što ga je kasnije potvrdio i kralj Rudolf i nadvojvoda Ferdinando, a po tome ugovoru ostavio je Sekelj Krapinu Ivanu Draškoviću. Ipak tada silni Keglević nadvlada pred sudom slabu udovu i zadrža Krapinu i nadalje u svojim rukama.[1]

Već se godine 1610. t. j. kod prodaje Krapine spominje, da je grad stranom porušen, a stranom dosta oštećen. Keglevići ga nisu mnogo popravljali i od tog vremena počeo se grad po malo napuštati, da kasnije od njega ostane sama ruševina. Za to imade od sada u povijesti i malo vijesti o krapinskom gradu.

God. 1624. mjeseca siječnja opet se u Krapini nalazio Toma Bakač-Erdödi. Slavni taj hrvatski ban bijaše rodjak Kegleviću. Toma imao je brata Petra, kojega se kći udala za Stjepana Keglevića. Sad je došao Toma Erdödi, da posjeti svoje rodjake. No Toma bijaše starac od 66 godina, pa iznenada oboli i umre u Krapini. Trebalo je sada pokopati slavnoga toga junaka. Da mu iskažu počast, sakupili se u Krapini hrvatski velikaši i sila ostaloga svijeta. Osam dana bijaše Tomino tijelo izloženo na odru u gradu Krapini, a zatim ga u sjajnom sprovodu odvezoše najprije u njegov grad Samobor, a odovud u gornji grad Zagreb, gdje ga izložiše preko noći u crkvi sv. Marka, a slijedeći dan svečano sahraniše u raku stolne crkve. Kasnije postaviše lijep mramorni spomenik s izvanjim kipom i grbom pokojnika. Potanje o sprovodu opisuje suvremenik

[1] Kukuljević: Glasoviti Hrvati str. 176.

Digitized by Google

njegov Juraj Ratkaj u svojem djelu: Memoriae Regum et Banorum str. 149—150. (Vindobonae 1772.) Tu se veli, da se kod njegova sprovoda sabrala nebrojena svjetina. Osim njegovih rodjaka bijaše 300 kopljem oružanih konjanika u crno obućenih, pred kojim vodjahu sluge zlatom bogato okićene konje. Za lijesom idjahu sinovi i njegov rod itd.

Pravda s Draškovićima i Keglevićima radi grada Krapine tekla je medjutim dalje. Tekar god. 1647. izmiriše se obadvije porodice. Od toga vremena ostade grad Krapina sa svim pripacima svojim u rukama porodice Keglevića.

Spomen o gradu Krapini čuva se još od g. 1670. Te godine bunio se Petar Zrinjski i Franjo Frankopan protiv kralja Leopolda. Keglevići ostadoše vjerni kralju, te nastojahu osujetiti bunu. Za to sazvaše hrvatsko plemstvo na sabor u Krapinu. Ali malo tko dodje na sabor u Krapinu, jer se nitko nije usudio dići protiv Zrinjskoga i Frankopana. Kad su nekoliko godina poslije toga istjerani Turci iz Hrvatske, te ovako prestala i važnost tvrdih gradova, nije napuštena krapinska gradina sasvime onako, kako je zadesilo mnoge druge vlastelinske gradove. Kako listine svjedoče, Keglevići stanuju još osamnaestoga stoljeća u njem, a kasnije na svom dobru Popovcu kraj Krapine. Keglevići su nastojali oko popravka grada, što nam svjedoči sačuvano pismo Petra Keglevića od god. 1714., koje u cijelosti ovdje donosimo, ponajviše za to, da se vidi u kakvu odnošaju bijahu stanovnici trgovišta (cives et hospites) spram vlasnika grada Krapine.

Pismo glasi:

Ja dole napiszan valujem i zposznavam ovako. Poklamkam veliku na popravek grada mojega krapinskoga imajuchi potrebochu poštovanu varassa krapinskoka purgarsku obchinu jeszem na to oproszil, da bi mi kamen gore vu grad voziti pomogli; na što rechena obchina videvszi da takov grada popravek ne lisztor na moje nego z vremenom na njihovo takaj i vszega orszaga dobro hasznovit more biti, za to dobrovolno jesu mi k tomu foringe obechali, tuliko, kuliko nihova volja bude, da pako nikaj neštimaju da na potlam kakov preiudicium ali terh od mene ali od druge krapinske gospode na njih zapasti i navlechi bi se mogel, zato zaradi spomenute purgarske obchine na tom zegurnosti ovo chivesto van izgovarjam, da

Digitized by Google

po tom recheni purgari ako koje foringe mene dadu, za nikakov zevszema preiudicium niti mislim niti hochu nym vchiniti dapache niti deca niti succesori moji vchiniti, ali kakov terh po tom na nje napeljati nigdar nebudu mogli. Ar recheni purgari ako mi kakov kamen vozili budu to znikakve dusnoszti nego o svoje dobre volje to čine; akoti i ov moj liszt imajuchi jošche nadalje kakov difficultas i dvoiniu recheni purgari vu tom imali budu, tad konchem i za moju plaću za gotove penesze, uffam se, da mi foringe neizkrate. Ako li ni to ne hte vuchiniti naj nikaj ne voze naj z Bogom zmirom budu, i ja budem za sze skerbel kak budem mogel, ali naj podpunoma dobro paze, je li mene vech veruvano ali komu drugomu; ako li mi kaj dobra vuchine zahvalnoszt moju hoche imati. Na što dajem ovo ruke moje pismo s pechatjum mojom potvrgeno.

Comes Petrus Keglevich.

Poslije Keglevića predje gradina Krapina preko nasljedstva na porodicu Lichtenberga, a u najnovije doba postade vlasnicom gradine krapinske barunica Josipa Ottenfels-Geschwind, koja dade god. 1882. zadnji preostatak grada sasma obnoviti a taki još i danas gledamo. — U obnovljenom gradu ne stanuje nitko. Po koji put bijaše ovdje zabava izletnika. Pa i sada stranci na polazu rado pogledaju ruševine ostanaka nekoć ogromnog i bogatog grada, glavno mjesto županije zagorske, pod koju je nekoć spadalo 135 imanja u Zagorju.[1]

[1] Arkiv jug. akad. Knj. III. str. 43.

Digitized by Google

Slob. kr. povelj. trgovište Krapina.

Digitized by Google

TRGOVIŠTE KRAPINA.

U krasnoj kotlini uz rijeku Krapinicu, a ispod grada Krapine razvijao se, kako je već prije rečeno, u davnim vremenima trg ili trgovište, podgradje Krapina. To podgradje ili trg bio je za cijelo, kao što vidimo i u ostalim podgradjima gradskim, sastavljen iz drvenih kuća i dućana poredanih oko jednoga širega mjesta, pijace. Iz zapisnika vidimo, da na južnoj strani u blizini župne crkve sv. Nikole ne bijaše mnogo kuća, već bijahu prazna zemljišta i ribnjaci. Krapina se razvijala u prvašnja vremena više prama sjeveru — počam od današnjega trga, gdje je spomenik dra. Ljudevita Gaja. Stanovnici podgradja branili su grad za vrijeme ratova zajedno s vojskom vlastelina, koji je stanovao u gradu, kamo se sticalo svekoliko stanovništvo iz okolnoga podgradja. Stanovnicima podgradja Krapine ne bijaše od potrebe mnogo tražiti zaštite grada (tvrdje), jer je Zagorje bilo dosta osigurano od neprijateljskih navala, pa su se onamo rado povukli vlasnici u zaklonište. Stari gradovi nijesu vrijedili samo kao tvrdje i središta vlasti, nego se na njih gledalo kao na središta trgovačkog prometa. Trgo-

Digitized by Google

vački promet razvio se u gradu samom, ako je položaj dopuštao, ili u blizini grada. Osim ovdje u gradu ili u blizini grada vršio se u starome životu još više nego danas trgovački promet i izvan gradova kod crkava, na sajmovima ili na drugim izvjesnim središtima u narodu, n. pr. gdje su se rude vadile, gdje su se putevi sastajali, blizu brodova itd. I takova mjesta počeše zvati po uzroku njihova postanka trgom, kasnije trgovištem. Trgu se najprije počelo davati značenje varoši tako, da je grad označivao utvrdjenja gradska, a trgom se nazivalo stanovništvo, koje je bilo u gradu ili inače gdje na gradski način živjelo.

U Daničićevu rječniku iz književnih starina vidimo, da je trg značio:

1. mercatus sive nundinae (trg ili pazar);
2. forum, (tržište ili pijaca, čaršija);
3. oppidum nundinarum (varoš, trgovište);
4. merx (roba, espap);
5. mercatura (trgovanja).

Da se trg pokraj grada držao i pošto je grad pao u razvaline, dokazuje nam najljepše trgovište, ili, kako ga zagorski narod i stari kajkavski pisci zovu, varoš, varaš Krapina.

Bilo je historičara, koji su tvrdili, da je to trgovište krapinsko opstojalo još u doba rimsko. Nama je poznato, da mnoga mjesta u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji imaju svoju historiju iz onih vremena, kad su u tim krajevima gospodovali Rimljani. Ne bi dakle bilo nikakovo čudo, da je i Krapina bio kakav „oppidum“ ili „municipium“ silnoga rimskoga carstva. To se za sad ne može potpuno dokazati. Znade se doduše, da je negdje u Hrvatskoj bio velik grad „Jovia“. Glasoviti naš zemljak Andrija Blašković ustvrdio je, da taj rimski grad nije drugo, nego današnja Krapina.[1] Blaškovića je na tu tvrdnju po svoj prilici navelo usmeno predavanje naroda oko Krapine. Pripovijeda naime ondje narod još i danas, da

[1] Civitatem Joviam ut Krapinae adscribam, distantia Joviae ab Aqua Viva in utroque Itinerario descripta admonet, mille quippe passus, quibus Hierosolymitanum abundat tanti haud sunt, ut in diversum abeat animus: ac vetant exempla, quae, si Itinerarium unum cum altero Itinerario contendas, passim sese obgerunt. Pugnant etiam pro Krapina perampla, vetustaque rudera: neque inscriptionum Romanarum egena inopsque, modo cura avorum adfuisset, sive nunc adesset etiam, quo praetiosa haec antiquitatis monimenta sibi, patriae, orbi que erudito adservanda existimaret. (Andreae Blaskovich: „Historia Universalis Illyrici.“ Tomus I. Dissertationum pars I. pagina 64 et 65. Zagrabiae 1781.

Digitized by Google

je tamo opstojao velik židovski grad (Judenburg). Blašković pako morao je znati, da naš narod ne može sebi dobu prije kršćanstva predstaviti drukčije, nego kao židovsku dobu. To dolazi odatle, što se našemu narodu duboko upilila u pamet biblička povjesnica. Ta pak jednostranost još se i time mogla osnovati u našem bezazlenom narodu, što mu je odviše udaljeno pogansko doba, Znajuć dakle Blašković, da naš narod sebi predstavlja sve za židovsko, što je pretkršćansko, dakle pogansko, lako je došao na tu misao, da je Krapina morala opstojati još u rimsko, dakle pogansko doba.[1]

Nego Jovia bio je velik rimski grad u ovim stranama. To je nadahnulo inače trijeznoga Jambrešića, te je iz Krapine načinio stolicu rimskih careva i glavni grad velikoga Ilirika. To je dakako bajka i puko maštanje, pa se mora u kritici zabaciti.

Rimski grad Jovia nije nikada bio tamo, gdje je danas Krapina. To su već dokazali naši stari pisci: Jordan, Bedeković i Katančić. Jovia ležala je na cesti od Optuja prema Osijeku u današnjoj našoj Podravini, po svoj prilici u okolici Ludbrega. One pako stare zidine oko Krapine, koje narod nazivlje židovskim gradom, svjedoče samo to, da je ondje stajao neki grad još onda, kad je narod bio poganske vjere. Ne može se naime ničim dokazati, da te zidine imadu na sebi što rimskoga, naročito nema na njima latinskih natpisa, kako to tvrdi Blašković u spomenutom djelu.[2]

No po iskopanim u Mihaljekovu jarku kod Krapine dvim žrtvenicima godine 1895., posvećenim Jupitru, možemo se zabaviti mišlju, da je na mjestu današnje Krapine nekada zbilja bio rimski grad ili naseobina. Nadje li se više rimskih spomenika u Krapini, onda bi se možda mogla doznati i povjest Krapine u rimsko doba.

U vijestniku hrvatskoga arheložkoga družtva od god. 1899. u trećem broju donaša nam sveuč. prof. dr. Brunšmid o tim iskopanim žrtvenicima ovaj opis:

Koncem srpnja 1895. javio je sada već pokojni g. Ljudevit Sartori, podarcidjakon i župnik krapinski, jugoslavenskoj akademiji' da su se u Mihaljkovom Jarku kraj Krapine našla dva kamena sa napisom. Akademija je taj dopis predala ravnateljstvu arheološkog odjela narodnog muzeja na dalnje uredovanje. Iz jedne sam opaske

[1] Dragutin Galac: „Krapina" u Danici god. 1848. str. 17. i 18.

[2] Kukuljević. „Krapina". u Standl: Fotografijske slike str. 82.

Digitized by Google

u Sartorijevu listu nagadjao, da bi to kamenje moglo biti rimsko, a to mi je dalo povoda, da osobno odem u Krapinu, kako bi uzmogao, da stvar pobliže ispitam, Tu sam ustanovio slijedeće: Već dulje se je vremena opažalo, da kod oranja na zemljištu Verone Šimunić, koje se nalazi u neposrednoj blizini njezine kuće u Mihaljkovu Jarku, na jednom mjestu plug nasijeda na veći kamen. Da se ta zaprijeka ukloni, otkopaše ljudi na ovom mjestu zemlju, te tom prigodom izvadiše dva velika bogu Jupitru posvećena rimska žrtvenika od pješćenjaka, koji su u zemlji povaljeno ležali, i to tako, da su plohe na kojima se nalazi napis bile dole okrenute. To je kamenje Šimunićka prodala Barici Krsnik, a od ove sam oba komada otkupio za narodni muzej, gdje se sada nalaze.

Iz pripovijedanja seljaka, dalo bi se nagadjati, da su ti žrtvenici nadjeni doduše povaljeni, ali in situ u jednom Jupitru posvećenom svetištu, koje je bilo ogradjeno okolnim zidom, sagradjenim od nepravilnog kamenja. Seljaci su mi naime pripovijedali, da u stanovitim ravnim potezima na Šimunićkinoj i susjednim njivama ima u zemlji fundamenata. Na temelje razvaljena hrama po mojem se sudu i tom slučaju ne će smjeti pomišljati, jer ne vjerujem, da je u tom zabitnom mjestancu, koje je ležalo, reć bi na periferiji rimske kulture, mogao biti hram takovih dimenzija, kako bi se po označenim mi potezima morao konstruisati. O istinitosti tvrdnje nisam se mogao sam osvjedočiti, jer je njiva, kada sam bio u Mihaljkovom Jarku, stojala pod kulturom.

Od ovih žrtvenika, koji su oba od pješćenjaka, jedan (slika 1.) je 1·31 m, visok, 0·46 širok i 0·25 debeo. Napis glasi: I[ovi] o[ptimo] m[aximo]. T[itus] Accius Severus, b[ene] f[iciarius] co[n] s[ularis] n[etum] s[olvit] [libens] m[erito]. Ispod napisa nalazi se bršljanov listić, koji na starim spomenicima veoma često zastupa rastavnu točku.

Drugi je žrtvenik (Slika 2.) nešto veći (vis. 3·56, šir. 0·52, deblj. 0·22), ali mu je napis dosta izlizan. Napis njegov glasi: I[ovi] o[ptimo] m[aximo]. Silani co[n]s[ularis] v[otum] s[olvit] l[ibens] m[erito]. Ovaj je napis s toga zanimiviji od predjašnjega, što nam navodi ime jednoga provincijalnog namjesnika, koji je dosele u opće nepoznat. Kako je napis zapisan po prilici u III. vijeku posl. Kr., to taj Tiberius Silanus može biti iden-

Digitized by Google

tičan sa Junijem Silanom, kojise k 26. lipnju 238. spominje kao consul suffectus, ili sa onim Silanom, koji je u prosincu nepoznate godine, po prilici na koncu drugog stoljeća, bio sa nekim M. Sergijem consul suffectus. U kojoj je provinciji Tiberius Silanus bio namjesnikom, iz našega napisa ne doznajemo, ali je vjerojatno, da je on to bio u gornjoj Panoniji i to nekako prije sredine trećega stoljeća. Kakove su funkcije izvršavali beneficiarii consulares, za koje se u nekim napisima spominje, da su bili na stanovitim točkama štacionirani, nije posvema sigurno, ali je vjerojatno, da im je

1/18 nar. vel.

1/22 nar. vel.

Rimski žrtvenici sa napisom iz Mihaljkova jarka kod Krapine [1]

bila povjerena sigurnosna služba. Takova žandarska postaja nalazila se je valjda i u Mihaljkovom jarku.

Valjda iz istoga svetišta potječe i jedan žrtvenik, koji je uzidan u uglu izpod kuće Imbre Malarića u Polju kbr. 9. Nalazi se tamo već preko 50 godina, a navodno je donešen sa istoga mjesta, ali s brijega, Da li ima na kamenu kakov napis, ne može se viditi.[2]

[1] Ustupljeno dobrotom profesora dr. Brunšmida, iz „Vjesnika“ hrvatskoga arheološkoga družtva.

[2] Vjesnik hrvatskog arheološkog društva Nove serije sveska 3. Zagreb 1899. str. 202.

Digitized by Google

Nego ako se i Krapini ne može potpuno dokazati, da je opstojala još u rimsko doba, time joj ne pada slava, da je staro mjesto. Nema naime ništa naravnijega, nego da se razvije veliko mjesto u plodnoj i krasnoj dolini, što ju čini rijeka Krapinica. Naokolo po brijegovima stajala su tri učvršćena grada: Krapina, Psari i Šabac, u kojima je stanovala gospoštija, a dolje u dolini naselili se mirni poljodjelci, radini obrtnici i poduzetni trgovci, jer su se u času pogibelji mogli sklonuti u one tvrde gradove.

O spomenutim gradovima sačuvao se pisani spomen iz 12. vijeka, a opstojali su bez dvojbe još davno prije. Ovo nas odvažuje, te možemo smjelo ustvrditi, da je trgovište krapinsko opstojalo već onda, kad su Hrvati imali svoje kraljeve iz narodne dinastije t. j. prije 12. vijeka.

Ali historija se počinje s pisanim spomenicima. O Krapini pak kao trgovištu pisani nam se spomenik sačuvao tek od god. 1347. Povjest dakle krapinskoga trgovišta počinje s godinom 1347.

Najstariji vlasnici grada (castrum) Krapine, pod koji je spadalo i krapinsko trgovište (oppidum), bijahu ugarski i hrvatski kraljevi. Vlasnici pak grada Krapine vladali su i trgovištem; o njihovoj je volji ovisilo, hoće li trgovištu podati većih ili manjih prava. Osobitim pravicama nadario je krapinsko trgovište kralj Ljudevit I., kad se g. 1347. desio u Zagrebu. Ove su pravice bile temelj cijelomu kasnijemu uredjenju krapinskoga trgovišta, za to ćemo ih i mi po redu izbrojiti.

1. Svaki stanovnik krapinskoga trgovišta, koji ima tri rali zemlje, davat će vlasniku Krapine na godinu 50 banskih dinara, i to jednu polovicu na dan sv. Mihalja, a drugu na Jurjevo. U ime stanovine ili salaša (descensus) plaćat će svi zajedno u dva puta na godinu jedno živinče (pecus) što vrijedi 60 banskih dinara, 100 hljebova kruha, sol, 6 piladi, 5 mjerova zobi, 3 vjedra vina i jednu funtu papra i šafrana. Uz to će još dati vlasniku Krapine objed i večeru, kada dodje u Krapinu.

2. Za ubojstvo imaju plaćati 25 maraka.

3. Stanovnici krapinskoga trgovišta sami će sebi birati sudca, koji će im suditi u svim parnicama. Samo u tri slučaja suditi će kastelan grada Krapine, koji u gradu vlada u kraljevo ime. Ti su

Digitized by Google

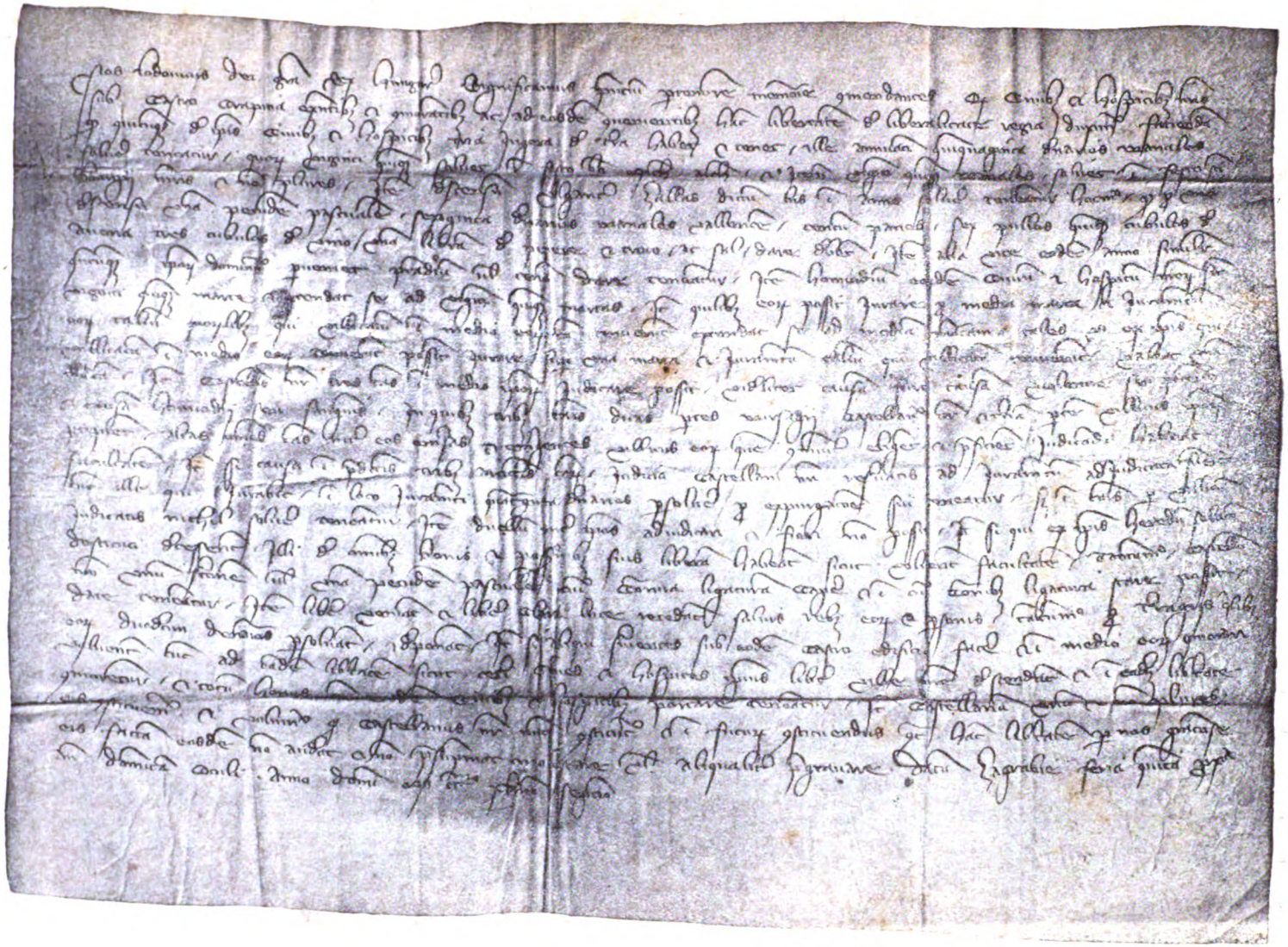

Povelja kralja Ljudevita I. od god. 1347., kojom je nadario krapinsko trgovište raznim povlasticama.

Digitized by Google

Digitized by Google

slučajevi: tadbina, nasilje i ubistvo. Od birovine ići će dva dijela kastelanu, a treći dio sucu.

4. U parnicama spomenutih triju zločina, radi kojih sudi kastelan, plaćat će se rota (t. j. polaganje kletve) sa 40 dinara, a u parnicama, koje su tekle pred mjesnim sucem, nije se plaćala rota.

5. Dvoboj bijaše posve zabranjen.

6. Ako je koji stanovnik krapinskoga trgovišta umro bez odvjetka, mogao je slobodno drugomu ostaviti svoje imanje i samo četvrtinu jedne marke morao je ostaviti kastelanu kao posmrtni dar i još neki drugi žrtveni dar.

7. Trgovina je bila slobodna u krapinskom trgovištu. Svaki stanovnik — trgovac — slobodno je dolazio i odlazio s robom, ali je morao platiti 12 dinara kao zemljarinu.

8. Trgovište mora priznati za svoga mještanina svakoga službenika gradskoga, koji bi sebi u krapinskom trgovištu sagradio kuću; on će uživati iste pravice, kao što i drugi mještani.

9. Mjesto vlasnika upravljat će krapinskim gradom samo jedan kastelan, a ne više njih.

10. Ovaj pako kastelan ima se strogo držati svih pravica, što ih je eto sada kralj Ljudevit I. podijelio krapinskomu trgovištu.[1]

Kako se vidi iz sadržaja ove listine, bila je dana krapinskomu trgovištu znatna autonomija. Porez nije bio velik, a kompetencija vlasnika grada Krapine ograničena samo na tri slučaja: ako se radi o tadbini, ubojstvu ili nasilju. Sve dakle, što pretpostavlja mirni život trgovačkog, obrtničkog i poljodjelskog stališa, spadalo je u autonomiju krapinskoga trgovišta. Ono je samo sebi biralo suca i sve ostale službene osobe, pa je i samo trgovište odlučivalo, kako će se upravljati. Krapinci osjećali su ovu veliku slobodu i ponosno se nazivali „purgarima“, ako i nije njihovo mjesto dobilo pravo i čast slobodnoga kraljevskoga grada. Krapinsko trgovište ostalo je samo poveljeno trgovište, ali s velikom autonomijom, ipak ne toliku, koliku su imali pravi hrvatski kr. slob. gradovi.

Krapinci morali su se odsada brinuti samo oko toga, da im svi budući vlasnici krapinskoga grada potvrde ove pravice, što im ih je podijelio kralj Ljudevit I. god. 1347. Mogao je naime vlasnik grada stegnuti ili povećati pravice trgovišta, jer je ovo spadalo u

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

opseg njegove vlasti, budući da je ležalo na zemljištu, koje pripadaše krapinskom gradu.

Mora se priznati, da su Krapinci budnim okom bdili nad svojim pravicama. Odmah godine 1353. — dakle 6 godina poslije podijeljenja njihovih pravica, kad su još svima bile u pameti — šalju Krapinci svoje poslanstvo k Stjepanu, bratu kralja Ljudevita I., i vojvodi slavonskomu, da kao ban hrvatski i upravitelj krapinskoga grada potvrdi pravice krapinskoga trgovišta.[1] Isto takovu potvrdu imamo od slavnoga Stjepana Lackovića. Ovaj je 4. kolovoza g. 1371. kao nadvornik Ugarske, a čini se i zagorski župan i upravitelj Krapine potvrdio sve pravice, što ih je kralj Ljudevit I. krapinskomu trgovištu podijelio g. 1347.[2]

Nadalje sačuvala se listina od g. 1390. izdana od Stjepana palatina Ugarske u Čakovcu. Tu se nalaže Franji kastelanu krapinskoga grada (castellano nostro de Carpona), da se u svemu drži one povelje, koju je Krapincima dao g. 1347. Ljudevit I.

Dvadeset i pet godišnji hrvatski pokret, što je sliedio poslije smrti Ljudevita I. (g. 1382.) promijenio je gospodare Krapine. — U velikoj naime nevolji pokloni kralj Sigismund god. 1397. mnoge zagorske gradove — medju njima i Krapinu — silnomu celjskomu knezu Hermanu, da ga pritegne na svoju stranu. Odsada su knezovi celjski vlasnici Krapine preko pol vijeka. Krapinsko trgovište treba dakle, da traži potvrdu svojih pravica od knezova Celjskih. I zbilja imamo njemački pisanu povelju, kojom knez Herman Celjski godine 1416. u Celju potvrdjuje sve pravice, što ih je krapinskomu trgovištu podijelio kralj Ljudevit I.[3]

Isti ovaj Herman prvi je povećao blagostanje stanovnika krapinskoga trgovišta. Dozvolio im je naime na sam Božić god. 1418., da smiju svake godine obdržavati sajam na prvu nedjelju poslije sv. Miholja. Listina je pisana njemačkim jezikom, Krapinsko se trgovište zove „Unser Markt an der Kreppinn“ Što se tiče prava ovoga sajma u Krapini, izjednačio ga je Herman Celjski s onim pravima, što ih ima grad Celj kod obdržavanja sajmova. Da pak unaprijedi trgovinu ovoga miholjskoga sajma u Krapini, oprostio je Herman Celjski krapinsko trgovište od plaćanja sajamnine na 10 godina.[4]

Valja da je tko smetao Krapince u obdržavanju ovoga sajma, ili se možda nisu ćutili dosta sigurni za nj, jer ih g. 1430. vidjamo,

[1—4] Izvornici u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

gdje idu s istom molbom pred kralja Sigismunda. Njihovu molbu podupro je sam Herman Celjski, tadašnji hrvatski ban i tast kralja Sigismunda, što ju je izdao u Nürnbergu 3. srpnja 1430. krapinskomu trgovištu. Sigismund potvrdjuje sajam o Miholju, pa odredjuje, da se u krapinskom trgovištu obdržavaju s istim pravima. kao što i u drugim slobodnim gradovima.[1]

Godine 1456. bio je u Biogradu ubijen Fridrik Celjski, gospodar svih Celjskih imanja, dakle i Krapine. S Fridrikom izumre moćna porodica Celjskih, jer on ostavi iza sebe samo udovicu Katarinu Brankovićevu. Ova je odmah god. 1457. prodala uz ostale zagorske gradove i Krapinu za neznatni novac lukavome Čehu Ivanu Vitovcu. I krapinsko trgovište dobilo je dakle sada novoga vrhovnoga gospodara. Prema tome trebalo je, da mu se na potvrdu podnesu pravice, što ih je krapinskomu trgovištu podijelio kralj Ljudevit I. Krapinci su bez dvojbe to i učinili, ali nam se nije sačuvala povelja Ivana Vitovca, od g. 1456—1468. bana hrvatskoga. Sudimo to po tome, što odmah god. 1469., dakle godinu dana poslije smrti Ivana Vitovca, idu krapinski poslanici k njegovim sinovima i naslijednicima Jurju, Ivanu i Vilimu, pa od njih traže potvrdu svojih pravica. Sačuvala nam se njemačkim jezikom pisana povelja, kojom Juraj Vitovac, grof Zagorski, dne 13. siječnja god. 1469. potvrdjuje krapinskom trgovištu sve pravice u ime svoje i u ime svoje braće Ivana i Vilima.[2]

U ovo vrijeme pretrpjeli su mnogo Krapinci. Već nekoliko godina nije bilo u Hrvatskoj pravoga reda. Kralj Matija Korvin vodio je krvavi rat s Češkom, mjesto da se brinuo, kako bi tjerao Turke od granice hrvatske i ugarske. Isto tako nije bilo Hrvatskoj nikakove koristi od njenih banova Ivana Tuza (1466—1469.) i Blaža Magjara (1472—1476.). Ove prilike upotrebiše Turci, pa se svake godine zalijetali u hrvatske i slavonske (krajeve) zemlje, palili i pustošili, te u roblje odvodili silu naroda. Narod bez oružja bježao je u gore i tvrde gradove, a Turci palili sela, da je bila prava strahota gledati onaj dim i plamen cijelih krajeva. Svako proljeće dolijetali su čopori turski, da izvode strašna krvološtva u našim zemljama i da odvode silni plijen. Tako su god. 1470. po tri puta provaljivali

[1] Prijepis potvrde kralja Rudolfa II, od god. 1588. u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Izvornik u arkivu slob. kralj povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

kroz Hrvatsku u susjedne slovenske krajeve. Prvi put odvedoše deset hiljada ljudi, drugi put dvadeset, a treći put čak trideset hiljada ljudi iz hrvatskih i slovenskih zemalja. Već je sva Hrvatska stradala od turskih provala; jedino Zagorje kao da će biti poštedjeno. Ali da, ne pustiše ga Turci u miru. — Godine 1473. baci se jaka turska vojska od 27.000 ljudi preko Hrvatske i Kranjske u Korušku. Valja da u tim zemljama ne nadjoše već dosta plijena, jer se kući vratiše preko Štajerske i Zagorja.[1]

Ovaj put silno postrada čitavo Zagorje, pa i okolica Krapine. Zemlje su bile tako opustošene, da se kralj Matija Korvin našao prinudjen, da oprosti god. 1477. zagorske grofove Jurja i Vilima od svih poreza i daća. Za razlog navadja sam kralj, da su Turci krapinsku okolicu sasvim opustošili.[2]

Kasnije se spominje, da je i trgovište krapinsko bilo obzidano zidom. Mi mislimo, da je to učinjeno odmah poslije ove strašne provale turske, jer je bilo potrebno, da narod kamo snese u takovom slučaju svoje blago.

Godine 1485. Krapina je opet promijenila vlasnika svoga. Vitovci ustali su protiv kralja Matije Korvina, pa im ovaj oteo zagorska imanja, dakle i Krapinu. Devet godina upravljao je ipak gradom Krapinom Jakov Sekelj, koji je u kraljevo ime osvajao Vitovčeve gradove, pa sada uživanjem tih imanja nastojao, da sebi namakne potrošene novce. Ali pravi vlasnik bio je kralj Matija Korvin, pa za to k njemu hite g. 1489. krapinski poslanici, da traže potvrdu svih onih pravica, što im ih je podijelio kralj Ljudevit I. Sačuvala nam se listina, kojom kralj Matija Korvin na Martinje god. 1489, potvrdjuje sva prava krapinskoga trgovišta.[3] Malo iza toga — 19. studenoga g. 1489. — podijelio je kralj Matija krapinskom trgovištu pravo, da drži godišnje sajmove o sv. Florijanu i sv. Ladislavu s onim istim sloboštinama, kako se sajmovi obdržavaju u ostalim slobodnim gradovima. U istoj povelji dozvoljuje kralj Matija krapinskomu trgovištu, da uzimlje sajmovinu, ali pod tim uvjetom, da se dobiveni novac upotrijebi na utvrdjivanje i opravljanje samoga trgovišta.[4] Ovo jošte više potvrdjuje naša misao, da u to vrijeme pada

[1] Smičiklas: „Poviest hrvatska“ I. dio str. 653, 654 i 656.
[2] Povelja prije u zem. arkivu N. R. A. Fasc. 20. br. 96. sada u Budimpešti.
[3] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.
[4] Ibidem.

Digitized by Google

utvrdjivanje krapinskoga trgovišta, koje je tako nastradalo kod turske provale god. 1473.

Kad je god. 1490. umro kralj Matija Korvin, učinio je njegov nezakoniti sin Ivan Korvin ugovor s novim kraljem Vladislavom II. Po tom ugovoru dobio je Ivan Korvin medju ostalim mnogobrojnim gradovima takodjer i grad Krapinu kao svoje vlasništvo. Ali smo već spomenuli, da se iz Krapine nije dao maknuti Jakov Sekelj, dok ne nadoknadi svoj potrošeni novac. Tekar g. 1494. dodje napokon Ivan Korvin u posjed Krapine. Tako dobije i krapinsko trgovište novoga gospodara ujedno hrvatskoga bana i slavnoga vojvodu. Odmah hite k njemu Krapinci, da im potvrdi sva prava, što ih stekoše do sada. Ivan Korvin izda im 1. svibnja god. 1495. dvije povelje. U prvoj potvrdjuje sva prava mjesta Krapine, kako ih je podijelio kralj Ljudevit I. U drugoj pak listini potvrdjuje Krapincima pravo, da obdržavaju sajmove na dane opredijeljene po kralju Matiji.[1]

Godine 1504. umro je u Krapini hrvatski ban Ivan Korvin. Krapinom i nadalje vlada njegova udovica Beatrica Frankapanka. Pred nju donesoše Krapinci onu listinu od g. 1489., kojom je kralj Matija Korvin potvrdio sva prava, što ih je krapinskomu trgovištu podijelio kralj Ljudevit I. Odsada se u opće u svakoj ovakovoj prilici Krapinci služe ovom listinom kralja Matije Korvina, valja da za to, da što bolje učvrste originalnu listinu kralja Ljudevita I., na kojoj temelje sva svoja prava.

Beatrica Frankapanka izdala je u Rakovcu 19. lipnja 1506. listinu, kojom potvrdjuje krapinskomu trgovištu sva prava.[2] Dvije godine iza toga udala se Beatrica za Gjuru Brandenburškoga. Kad je pak g. 1511. umrla Beatrica, a u Krapini desio se njezin suprug Gjuro, zamoliše ga Krapinci, da im potvrdi njihove stare pravice. Gjuro Brandenburški učinio je to 11. srpnja 1511., kad je krapinskom trgovištu izdao posebnu povelju.[3]

Gjuro Brandenburški bijaše rasipnik. Po malo potrošio je on silu novaca, te najposlije morade prodati i Krapinu. — Kupio ju Petar Keglević zajedno s Mihajlom Jambrekovićem od Središća, pa — razdijeliše medju se krapinsko imanje. Sada nijesu Krapinci pravo

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

Digitized by Google

znali, tko im je pravi gospodar. Kad je na to umro Jambreković, a njegova se udovica Katarina g. 1534. udala za Vuka Frankapana, naumiše Krapinci u oba gospodara zatražiti potvrdu svojih prava, samo da budu sigurniji za njih. Vuk Frankapan izdao im je o toj potvrdi povelju u Krapini 8. svibnja 1534.[1] Iste godine potvrdio im je pravice i Petar Keglević, namjesnik banske časti u Hrvatskoj i Slavoniji.[2]

Jambrekovićeva kći Katarina udala se god. 1536. za baruna Luku Sekelja od Ormuždа, te mu kao miraz donijela Jambrekovićevu polovicu Krapine. Nego Luka Sekelj imao je mnogo neprilike, dok je dobio svoj miraz. Videći Krapinci novoga gospodara, eto ih opet k njemu s listinom potvrdnicom kralja Matije Korvina, pa traže od Sekelja, da im potvrdi stare pravice. Luka Sekelj potvrdio im je sva prava izdavši 7. lipnja 1547. o tome u Krapini posebnu listinu.[3]

Sto godina iza one turske provale zadesila je Krapince nova nesreća. God. naime 1573. buknula je poznata seljačka buna. Krapinci bijahu „purgari“, njih se dakle nije seljačka buna ticala neposredno. Ali ih se ipak taknule posljedice seljačke bune. Spomenuto je već, da je krapinsko imanje od g. 1525. razdieljeno na dvoje. Jedan dio je sada pripadao Sekeljima, a drugi dio Keglevićima. No izmedju Mihajla Sekelja i Matije Keglevića buktilo je silno neprijateljstvo. U toj prepirci stajahu Krapinci na strani Sekelja. — Po svoj prilici sudjelovahu i stanovnici krapinskoga trgovišta u onoj četi, s kojom je Sekelji početkom veljače god. 1573. razorio Keglevićev grad kraj Krapine. Nu poslije ugušene seljačke bune ljuto se Keglević osvetio Sekeljima i Krapincima. Uz Alapića naime bijaše i Matija Keglević vodja plemićke vojske, koja je Matiju Gupca potukla 14. veljače 1573. kod Stubice. Mjesto da raspusti svoju vojsku, poveo ju je Keglević na Krapinu, pa opsjedao s njome grad i trgovište. Grad je bio vrlo utvrdjen, a uz to pun topova, te se obranio od Keglevićeve navale. No trgovište je ovaj put ljuto postradalo. Nemamo o tom potankoga opisa, ali pozitivno znamo, da su Krapinci ovom prilikom izgubili svoj pečat. Pošto se pak pečat čuvao kao kakova svetinja, možemo sebi predstaviti, kolika je bila zbrka u krapinskom

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Prijepis potvrde kralja Rudolfa II. od god. 1588. u arkivu slob. kralj. povelj trgovišta Krapine.

[3] Ibidem.

Digitized by Google

trgovištu, kad je Keglević opsjedao, jer je krapinski mjesni sudac morao bditi nad pečatom. Radi toga im je morao kralj Rudolf II. g. 1588. potvrditi novi pečatnik, koga su imali od čista srebra. — Krapinska općina čuva još i danas ovaj pečatnik, koji visi na srebrnom lančiću. Pečat je okrugao, u promjeru mjeri 35 milimetara. Na njem se vide tri kule od tesana kamena. Srednja je kula najviša i nosi četiri kruništa i dva usporedna prozora u gornjem spratu. Postrane su kule niže, imadu po tri kruništa i visoki krov, koji na svakom kraju sedla nosi po jednu nataknutu kruglju. Sprijeda su

Pečat slob. kr. pov. trgovišta Krapine.

kule zaštićene zidom, koji imade u sredini četverouglasta vrata, nad kojima se uzdiže mali toranj sa zašiljenim krovom. Na skrajnim dijelovima zida namješten je po jedan mali šiljastim krovom natkriti tornjić, a medju ovim i tornjem nad vratima po dva kruništa. Na okolo stoji nadpis:

„S[igillum] c[i]vium de Crappinna e[st.“

Ovaki se pečati izradjivali u 14. vijeku. Za to se misli, da je Krapini taj pečat podijelio kralj Sigismund koncem 14. vijeka, a potvrdio ga na novo kralj Rudolf II. g. 1588.[1]

Spomenuli smo već, kako su Krapinci od svakoga vlasnika Krapine tražili potvrdu svojih pravica, koje sižu još od vremena Ljudevita I. Tako im je i Mihajlo Sekelj morao potvrditi ove pravice posebnom poveljom od 20. veljače god. 1577., kad su pred njega došli stanovnici krapinskog trgovišta i pokazali mu listine Luke Sekelja i Petra Keglevića.[2]

[1] Laszowski: „Prilog k hrvatskoj sfragistici“. Preštampano iz Vjesnika hrv. arheološkog društva god. 1895. str. 128.

[2] Prijepis potvrde kralja Rudolfa II. od god. 1588. u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

Mora da je bilo mnogo silnika u ono vrijeme, kad neprestano vidjamo stanovnike krapinskoga trgovišta, gdje poduzimlju sve korake, samo da uščuvaju stare svoje pravice. Tako su i na početku g. 1588. odabrali dvojicu odličnih gradjana krapinskih: Mihajla Šporarića i Ivana Dolovčaka, da idu pred samoga kralja Rudolfa II. u Prag. Sa sobom uzeše 13 listina, što su ih krapinskom trgovištu redomice izdali vlasnici Krapine: kraljevi Ljudevit I., Sigismund i Matija, pak Ivan Korvin, Beatrica Frankopanka, Gjuro Brandenburžki, Petar Keglević, te Luka i Mihajlo Sekelj. Zamoliše kralja, neka bi dao prepisati sve ove listine, da ne budu u pogibli, ako bi se slučajno koja izgubila. Kralj Rudolf II. dao je zbilja u posebnu knjižicu prepisati svih ovih 13 listina, pa je onda sve to potvrdio 8. siječnja 1588.[1]

Ali uzalud svi ovi koraci, da se krapinsko trgovište osigura u svojim pravicama. U ono vrijeme još je bilo mnogo nasilja. Pojedini velikaši bijahu svemoćni u svojem kraju. Teško ih je bilo drugčije obuzdati, nego prizivom na kralja. Tako vidimo i Krapince, gdje g. 1590. dižu do kralja tužbu na Mihajla Sekelja, Magdalenu Petheö te Ivana, Petra, Franju i Gjuru Keglevića radi nasilja. Izričito se spominje, da su im oteli suce, pa da sada u zatvoru okovane drže; marvu, konje i plugove otimlju im na polju i tjeraju u svoje dvorove; napokon ih tjeraju iz vlastitih kuća i posjeda. Kralj Rudolf II. uslišio je tužbu Krapinaca, te u kraljevo ime opominje nadvojvoda Ernesto prije spomenute velikaše, neka se kane ovih nasilja. Ujedno im poveljom od 5. srpnja 1590. u Beču zapovijeda, da Krapincem vrate sve, što su dosele oteli, naročito moraju pustiti na slobodu krapinskoga mjesnoga suca.[2]

Iste ove godine 1590. pokazala se potreba, da se točno popišu medje krapinskoga trgovišta i kotara. Valja da na molbu Krapinaca zapovijeda Nikola Istwanffy, namjesnik palatinske časti, iz Požuna zagrebačkomu kaptolu, neka izašalje pouzdanoga svog čovjeka, koji bi zajedno s kraljevim čovjekom opredijelio medje krapinskoga trgovišta i kotara.[3]

---

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Ibidem.

[3] Prijepis potvrde kralja Rudolfa II. od god. 1590. u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

Zagrebački kaptol izabere za svoga pouzdanika kanonika i posvećenog biskupa Gjuru Zalathnoka, a od strane kraljeve odabran bi Baltazar Zalathnoki. Oni dodju u Krapinu i sazovu u dolinu „Prašno“ zvanu pouzdanike krapinskoga trgovišta i njegove bližnje susjede, plemiće Valentina Malahinskoga, Gašpara Oskocija, Gjuru Staniša, Ivana Grbača, Ivana Zelekarića, Ivana Bivola i Blaža Švabula. Osim toga sabraše onamo 27 svjedoka, t. j. stare ljude iz krapinske okolice, koji već dugo poznavaju medje krapinskoga trgovišta.

Prvi je bio preslušan svjedok Gjuro Oderjan iz Pristave. Bijaše kmet crkve sv. Nikole, starac od 60 godina. Kako je pobirao crkvenu desetinu u trgovištu i kotaru krapinskom, dobro je poznavao, dokle sežu i medje njegove. Ove je medje opisao Oderjan ovako.

Počevši od prijelaza Popovečki Brod zvanog ide medja na jug do bare Černec. Odavle se uspinje na brijeg, koji se zove Kolotač, pa onda dosta daleko od brijega Logar, odakle se spušta do potoka Bitičanje zvanog. Uz taj potok ide medja do brijega Vrhovci zvanog prema zapadu, odakle se spušta do rijeke Rovenski potok zvane, te po ovoj rijeci silazi do sjevernog dijela.

Drugi je zaprisegnuti svjedok Blaž Hruška iz Jesenja. On je kmet Mihajla Sekelja, a već 80 godina star. Krapinske medje odredjuje ovako: Počevši na južnoj strani pri dolini Ivanušev dol, ide medja do brijega Prekrižje. Odavle ide medja do kapele sv. Jodoka, pa se odanle silazi kraj javne ceste k dolini Brezovica zvanoj. Za tim ide medja do rijeke Hlevnički potok zvane, gdje u nju ulazi potok Kletečjak, pa se onda brzo dolazi do livade Drsket zvane, odakle se po brežuljku idući dolazi do brijega Lukovišće. Silazeći s toga brijega dolazi se do sjenokoša Srednji Travniki drukčije Maceljski zvane. Odatle se uspinje na brijeg Drenovec, pa se dugo idući po brijegu dolazi do drugoga brijega Zrevost zvanog, odakle se prema istoku silazi do rijeke Vraninska. Dugo idući na tu rijeku, dodje se do dva posjeda „Purge“ zvane, od kojih jedan pripada Fabijanu Vraminskom, a drugi Matiji Mateiću. Iz toga ide medja do vrlo visokog brijega Vranja peć, pa do izvora Mali Gorjak. Sad se uspinje opet na ve-

Digitized by Google

liki brijeg Goleš, odakle se spušta u dolinu Kostanjevicu, pa do izvora Kraljevčaka.

Treći je preslušan svjedok Matej Mezina. Ima mu 50 godina, kmet je baštinika pokojnoga Matije Dobrokućaja. Priznaje, da ne zna za sve krapinske medje. Poznato mu je ovo: Na istoku počinje se medja kod velikoga brijega Goleša, odatle teče do izvora Kraljevčaka, kako je označio Blaž Hruška. Od Kraljevčaka dolazi se do brijega Mala Gora ili Prekrižje, pa se uz javnu cestu dolazi daleko do brežuljka „Prašno“ kod brijega Orehovec zvanog na zapadu. — Za tim se po javnoj cesti dodje do brijega Straža, dok se na brežuljak Višnjeva Gorica ne dodje u Dolj. Odatle ide medja do livade Skradnji jarak zvane, pa do potoka Veliki dol na jug do javne ceste, kojom se onda ide do doline Nakrivbrod zvane. Iz te doline spušta se medja uz Krapinicu do prijelaza Popovečki brod zvanog.

Ostali svjedoci ne rekoše ništa nova. Gjuro Golob (60 g. star), Petar Vogrinec (100 g.), Matejko Košelin (70 g.), Martin Benković (60 g.), Blaž Rovinšćak (40 g.), Mihajlo Brodar (85 g.), i Jakob Verbenski (88 g.) iskazuju medje kao prvi svjedok Gjuro Oderjan.

Svjedoci Gjuro Sedlarić, Šimun Zagoršćak, Matej Sekelj, Jakob Golob, Ivan Lukačić, Gjuro Zagoršćak, Andrija Kluček i Matej Popković svjedoče kao drugi svjedok Blaž Hruška. I ostali svjedoci gotovo se posvema slažu s kazivanjem prve trojice. Spomenut ćemo im imena: Martin Šampa, Luka Petrinić, Mihajlo Klanječak, Filip Kuhar, Luka Tušek, Simo Tušek, Gjuro Hersić, Blaž Ostres i Luka Tulec. Svi su ovi kmetovi susjedne vlastele i plemića. Prema tome sastavljeno bi odmah u Krapini izvješće[1] i podneseno kralju na potvrdu. Kralj Rudolf II. zbilja je potvrdio ovo izvješće, izdavši o tom posebnu povelju 4. srpnja 1590. u Pragu.[2]

Sada je trebalo Krapince svečano uvesti u njihov posjed, što su ga već i prije uživali. Stjepan Bathor, judex curiae, naložio je posebnom listinom od 8. prosinca g. 1890. iz Požuna čazmanskomu

---

[1] Prijepis potvrde kralja Rudolfa II. od god. 1590. u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Izvornik n arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

kaptolu, neka krapinsko trgovište uvede u opseg i medje odredjenoga posjeda.[1]

Početkom g. 1591. zbilja je čazmanski kaptol poslao u Krapinu svoga izaslanika kanonika Gjuru Brošića. Ovaj bijaše s kraljevim pouzdanikom plemićem Petrom Baxayem sazvao u Krapinu sve okolišne susjede. — Tri dana čekali su ondje, hoće li tko prosvjedovati protiv Krapinaca. Kad se ne nadje nitko, onda uvedoše krapinske gradjane u obseg i medje njihova trgovišta.[2] Trebalo je, da još kralj potvrdi ovaj svečani uvod u posjed krapinskoga trgovišta. I zbilja dodjoše god. 1598. pred kralja Rudolfa II. poslanici krapinskoga trgovišta i zamoliše njegovu potvrdu. Kralj im je na to 12. ožujka 1598. u Pragu izdao povelju potvrdnicu.[3]

Godine 1610. promijenila je Krapina gospodare svoje. Barun Fridrik Sekelj prodao je grad Krapinu i sva imanja njegova Gašparu Kegleviću i njegovoj ženi Suzani Bay za 78.000 for.

Krapincima nije bila baš mila Keglevićeva familija. Spomenuto je već, da su stanovnici krapinskoga trgovišta mnogo pretrpili god. 1573. od Matije Keglevića. Isto tako vidjet će se malo kasnije, kako se isprva nisu mogli Krapinci slagati s Keglevićima. Nego kasnije se dobro sporazumješe, pa su Keglevići učinili i dobra stanovnicima krapinskoga trgovišta.

Od početka 17. stoljeća počinje napredovati krapinsko trgovište. Ćutjela se potreba, da se u Krapini kao središtu cijeloga Zagorja obdržavaju tjedni sajmovi, kako su se već obdržavali u velikim gradovima po Hrvatskoj. Za to šalju Krapinci god. 1627. poslanstvo k caru i kralju Ferdinandu II. u Beč. Kao poslanici krapinskoga trgovišta spominju se Tomo Črneković, Matija Feriant i Gjuro Crnek. Kralj Ferdinand II. uslišio je njihovu molbu, pa je krapinskomu trgovištu posebnom poveljom od 24. ožujka g. 1627. podijelio pravo. da može svake subote obdržavati tjedne sajmove.[4] Dva dana iza toga potvrdio je kralj Ferdinand II. onu knjižicu, u koju je g. 1588. kralj Rudolf II. dao ispisati trinaest povelja krapinskoga trgovišta. Krapinski poslanici zamoliše na to kralja Ferdinanda II

[1] E litteris introductoriis capituli ecclesiae Chasmensis a 1591. U arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

Digitized by Google

neka im dade još jedanput ispisati prije spomenute povelje. — Kralj je dao ispitati, jesu li sve one povelje prave, pa kad se o tom uvjerio, onda je dao 26. ožujka 1627. na novo ispisati svih 13 povelja u posebnu knjižicu, pa to potvrdio.[1]

Krapinci imali su razloga, da opet traže od kralja potvrdu svih svojih pravica. Otkada je naime umro Gašpar Keglević, počiniše njegovi sinovi Franjo, Sigismund i Stjepan mnoge neprilike stanovnicima krapinskoga trgovišta. Bijaše tu grabeža i nasilja, kao ono g. 1590. Siromašni Krapinci mišljahu, da će se ova nasilna gospoda primiriti, ako sam kralj Ferdinand II. potvrdi pravice krapinskoga trgovišta. Za to ih dadoše, kako je spomenuto, god. 1727. na novo potvrditi po kralju. Ali im ni to ne pomože ništa.

Trebalo je napokon dići pravu tužbu na Kegleviće. Stvar podje najprvo redovitim putem; a kada to nije koristilo, digoše Krapinci tužbu do samoga kralja. No i Keglevići se potužiše kralju, jer su im valjda Krapinci vraćali milo za drago. Kralj Ferdinand II. uputio je obadvije stranke na ugarskoga palatina Nikolu Esterhazija. Pred palatinom ponešto se složiše Keglevići i stanovnici krapinskoga trgovišta 16. prosinca 1628. — Ipak nije bilo medju njima pravoga mira. Pravda je tekla i nadalje, a kod kuće je vrijedilo pravo jačega. Napokon uze posredovati zagrebački biskup Benedikt Vinković. On sam glavom dodje 16. travnja g. 1641. u Krapinu, gdje se nadje i kraljev zamjenik Toma Mikulić. Preda se pozvaše Kegleviće i Krapince. Sigismund i Stjepan Keglević dodjoše osobno u Krapinu, a Franjo Keglević dao se zastupati po Gjuri Gorupu. Krapinsko trgovište izaslalo je svoga suca Marka Karla, te prisežnike gradjane Martina i Miju Trdenića, Andriju Kalečaka, Mihajla Dolovčaka i Gjuru Karla.

Sad je postignut konačni sporazum. Krapinskomu trgovištu potvrdili su Keglevići sve sloboštine i pravice. Ako bi medju njima kada došlo do parnice, neka sudi podžupan ili plemićki sudac sa županijskim odvjetnikom, ali u nazočnosti pouzdanika vlasnika krapinskoga grada. Ustreba li pak, da koji drugi plemić tuži krapinsko trgovište, onda se takova parnica ima obavljati pred plemićkim sucem i županijskim odvjetnikom, ali opet u prisutnosti Keglevićeva pouzdanika. Ne bude li koja stranka zadovoljna s osudom, neka pu-

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

tem krapinske gospoštije pošalje priziv na župana, a od njega se može još prizvati i na doglavnika kraljevske kurije. Isto se tako proces ima obaviti, ako bi tko tužio kojega krapinskoga gradjanina. Ako bi pak krapinsko trgovište trebalo tužiti kojega plemića, parnica se neka vodi pred podžupanom.

Keglevići oprаštaju stanovnike krapinskoga trgovišta na tri godine od poreza (200 ranjskih forinti), jer su tolike godine trpjeli silne štete, nasilja i grabeže, te mnogi gradjani padoše u dugove. Ali g o r n i c u imaju plaćati krapinskim gospodarima svi gradjani, koji imaju vinograde, jer je takova pravica od starine. Napokon zaključiše obadvije stranke, da će pred izabranim povjerenicima izravnati i ostatak poteškoća, koje nijesu izravnane u tom ugovoru.[1]

Od sada nemaju više stanovnici krapinskoga trgovišta nikakovih neprilika, niti ne stradaju od velikaškoga nasilja. Trgovište se samo upravlja, kako najbolje znade. Bira se sudac, notar i 12 prisežnika (jurat cives), koji vrše sudačke, upravne i gospodarske poslove krapinskoga trgovišta. Budno se pri tom pazi, da sve bude prema privilegijama.

Kako su prošla ona nasilna vremena, te se više poštivao zakon nego prije, nema spomena, da bi tko kušao okrnjiti prava krapinskoga trgovišta. Ono živi mirno i tiho, pa se lijepo upravo sada razvija.

Vrijedno je spomenuti samo dvije stvari, koje su takodjer znatno koristile napretku krapinskoga trgovišta. Spomenuto je već prije, kako je Herman Celjski god. 1416. Krapincima dozvolio obdržavati sajam o Miholju, a kralj Matija Korvin god. 1489. o sv. Ladislavu i Florijanu. Kralj Franjo II. povećao je te sajmove na korist Krapinaca. Posebnom poveljom naime od 14. travnja g. 1812. u Beču podijelio je kralj Franjo II. krapinskomu trgovištu pravo, da na godinu drži šest sajmova i to na 19. ožujka, 16. svibnja, 15. srpnja, 22. kolovoza, 16. rujna i 7. prosinca. Ako bi koji od tih dana pao na blagdan ili nedjelju, onda se ima sajam obdržavati drugi dan iza toga. S tim sajmovima spojena su bila sva prava, što ih uživaju ostali gradovi prigodom godišnjih sajmova.[2] Ona pak povelja, kojom je kralj Ferdinand II. g. 1627. krapinskomu trgovištu podijelio

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

[2] Ibidem.

Digitized by Google

pravo, da svake subote drži tjedne sajmove, nije stupila dvije stotine godina u krijepost. Ipak je ne zaboraviše Krapinci. G. 1844. stupiše oni pred kralja Ferdinanda V. i zamoliše ga, neka bi im ponovno dozvolio tjedne sajmove. Dobri kralj rado je uslišao opravdanu želju krapinskih poslanika, pa je 28. studenoga 1844. u Beču izdao novu povelju, kojom se krapinskomu trgovištu dozvoljavaju tjedni sajmovi svake subote.[1]

Iz svega, što je do sad rečeno o trgovištu, vidimo pod kakvim se prilikama razvijalo trgovište, a sad ćemo zaći u nutarnji život, da vidimo, što je trgovište za se stvorilo. To će nam služiti u mnogom ogledalom sredovječnog života, koji bijaše i u drugim većim hrvatskim mjestima.

Tu ćemo po zapisnicima upoznati:

1. Gradjanstvo, staru upravu, školu, sudstvo i život u opće.
2. Noviju upravu trgovišta po štatutu županije varaždinske od god. 1772.
3. Udruge i cehove.

I.

Gradjanstvo, stara uprava, škola, sudstvo i život Krapine.

Iz zapisnika, koji su sačuvani djelom u sveučilišnoj biblioteci, koje je pribrao dr. Ljudevit Gaj, a koji se dijelom nalaze u samoj pismohrani u Krapini, nastojat ću, da prikažem u kratkim crtama stariji upravni i sudbeni život trgovišta Krapine. — Akoprem ustanove te nemaju danas velike vrijednosti za praktični život, nego za znanost, imenito za povjesnu i pravnu, ostaju uvijek predmetom istraživanja i proučavanja, jer se u njima zrcali po koji dio našega staroga kulturnoga života, pošto su i one dugo uplivale na javni i privatni život budi cijeloga hrvatskoga naroda, budi pojedinoga dijela istoga.

Temeljem je sredovječnomu i potonjemu uredjenju društvenoga života trga Krapine, kako smo prije vidjeli, privilegij kralja Ljudevita od g. 1347. Stanovništvo sredovječno trgovišta Krapine, koje je svoj

[1] Izvornik u arkivu slob. kralj. povelj. trgovišta Krapine.

Digitized by Google

bolji život tim privilegijem otpočelo, bijaše, koliko se iz historijskih podataka razabrati može, skroz slavensko. Uz prve naseljenike Hrvate nalazimo malo tudjih obitelji; što ih bijaše, mogli bismo pribrojiti njemačkoj narodnosti, koje su ovamo došle bilo radi obrta, bilo radi trgovine.

To se vidi iz popisa onih posjednika, što nam ih donose zapisnici od god. 1574. i dalje. Mnogim od tih obitelji danas nema traga, dok im je ipak ime u narodu ostalo ponajviše u zemljišnim nazivima. Tako n. pr.: Frančićevo, Godinovo, Golubovo, Gercijevo, Habekovo, Dudićev, Marcušev, Mihaljekov Jarek, Verbančevo, Vukovo i mn. dr.

U prvim sačuvanim zapisnicima nailazimo na ova imena posjednika: Babić, Bajcar, Balagović, Balog, Barilar, Beloševič, Berlek, Berleković, Biškup, Bobovečki ili Vrabec, Bobovčak, Boinič̆ić, Borovečki, Borković, Božić ili Vorih, Branjug, Broz, Brozović, Bušić, Cernek, Cernogaj, Cerovec, Czukaucz (Čukac), Dolovčak ili Jurecz, Dolički, Domjanić, Dovulić, Druskoczy (Drušković), Dudić, Dukovački, Fabijanić ili Vodopija, Fabijančić, Ferjančić, Florjan, Frančić, Frankol ili Ključarić, Furt, Galić, Gereczy, Gladić, Gladović, Godina, Golčić, Golešić, Gorup Grandlin, Gradišak, Gregurović, Habek ili Sekirnjak, Herenčić, Heršak, Hervojić, Hervoj, Hmelina, Horvat, Ivanković, Janešić, Jalsoczy, Janjčec, Jelačić, Jović, Juraić, Jurinić, Kadoić ili Raškaj, Kalečak, Kantolić, Karasia, Karlo, Karlović, Kašić, Kerleža, Kompas, Kraiczar, Krančec, Kranjec, Kresnik ili Tumpač, Kresnik ili Mihaljak, Kristan, Labaš, Leskovar, Lovrenčić, Magdalenić, Malarić ili Šušel, Malasić, Majcenić, Marinić, Mašić, Majcen, Majcenović, Marcuš, Maleković ili Glad, Mlakar, Mateić, Meniga, Mihaljak, Mihalić, Mizer, Mlakarić, Novak, Pakliak, Pelin, Perper, Petanek, Petazzi, Petrić, Pintarić, Politor, Poljak ili Baron, Prašinski, Pracaić, Pulek, Puljko, Purgarić, Pušić, Putz, Radić, Ravenšak, Roginić, Sarina, Semenić ili Čičmak, Simončić, Simunić, Sinković, Serkul (Zerkull), Stiparić, Strahinski, Straški, Škarić, Šnidarić, Strahinšćak, Šafar, Šantak, Šarić, Šašek, Šoštarić, Šver, Šafranić, Švarić, Špolarić, Šporarić, Tarić, Terdenić, Tersić, Taborec, Trampuš, Tkalec, Travenšak, Tulec, Verbanec, Verhovec, Verhovski, Vragović, Vuk, Vuljanko, Zakolić, Zaplatić, Završki, Zmaillović, Zidar, Zdesić, Zobanjek, Zvezdak, Žigman i dr.

Digitized by Google

U krasnom djelu: Siebmacher Wappenbuch, koje još sada izlazi u Nürnbergu, obradio je dr. Iv. pl. Bojničić, hrvatsko plemstvo. Tu nalazimo od starih krapinskih obitelji ova imena: Balagović, Belošević, Boinićić, Branjug, Domjanić, Gerecy, Budić, Druskoczy, (Drušković), Fabianich aliter Vodopia, Florjan, Golub, Gladić, Goruph, Hervoj, Hervoić, Jagusich, Jambreković, Jelačić, Jović, Juraić, Labaš, Lovrenchich, Mayczen, Menigha, Petazzi, Pintarić, Praczaicz, Prašinsky, Semenitsch, Simonić, Simončić, Sinković, Šoštarić, Špolarić.

A. Gradjanstvo.

U smislu sadržaja sačuvanih starih listina i zapisnika stanovništvo trgovišta Krapine možemo podijeliti na dvoje: cives et hospites, to su gradjani i — stanare (inquilini). Žitelji trgovišta bili su samo po imenu podanici gospodara grada Krapine. To je podaništvo bilo vrlo neznatno, jer se nije manifestiralo u onim činima, koji označuju potpuni karakter podaništva.

Tako bijaše, dok su kraljevi držali grad (castrum) Krapinu. Kasnije, kad kraljevi stadoše razdavati zemlje, koje su spadale na „castra“, položaj bi im imao biti bolji. — Na temelju ugovora, koji su obično po kralju bili potvrdjeni, manifestirao se cijeli podanički odnošaj u nekom danku i sudbenosti, koju je gospodar grada vršio u višoj instanciji u dotičnom mjestu. Osobnih pako dužnosti, kao što je tlaka i robota, nisu imali. Sudbenost u prvoj molbi, imenito civilnu, vršili su gradjani (cives) trgovišta sami, jer su sami birali častnike svoje, koji su im sudili u prvoj molbi, a istom u prizivu na višu molbu sudio im je gospodar grada. Nepokretna dobra, koja su ležala u opsegu trgovišta Krapine, nisu bila vlasništvo grada, već je gradjanin imao sva prava posjeda i isključivo uživanje istih i napokon pravo raspolaganja medju živima, kao i za slučaj smrti (inter vivos et mortis causa). Predaleko bi zašli, da na tom mjestu sve te odnošaje potanko raspravljamo. Mi ćemo ih dovoljno vidjeti iz onoga, što iz zapisnika ovdje donosimo.

Tko je želio postati gradjanin, trebalo je da moli poglavarstvo trgovišta, a zastupstvo općine, ispitav točno sve okolnosti, proglasilo ga je gradjaninom i izdalo mu gradjanski list, koji se morao pomnjivo čuvati za slučaj, ako bi tko gradjanstvo poricao.

Digitized by Google

Iz zapisnika vidimo, tko je mogao postati gradjaninom (purgarom) prama statutu, koga samo trgovište (varaš) postavi. Takov statut bijaše upisan obično na početku knjige u koju su se bilježili važniji dnevni poslovi.

Glasi ovako:

Kakove ljude med purgare prieti moramo?

Najprvić. Koteri jesu plemeniti.

Drugoć. Koteri jesu iz drugoga varaša purgari.

Tretić. Koteri jesu slobodni i pokazat mogu na pismu svoju sloboščinu, da se prepiše vu knjigu varašku — i mora se znati, ali je ta peršona (osoba) poštena i roda poštenoga. Ako se sudilo bude, da je vreden za purgara prieten biti, tak mora postaviti napunoma Rainski 18 varašu našemu. Obćine pako na likuff vedro vina, gospodinu notariušu za zapis vu varašku knjigu gr. 5 z kondiciami zdola napisanemi, kotere ako ne bi obdržaval tak se vučini njegovo ime iz knig zbrisati i van z opiduma našega odpraviti.

Obderžavanja purgara ovakovo mora biti:

Najpervić, da vsigdar hoće biti složen vu obćine i svojim poglavarom pokoren, kak gospodin Bog zapoveda, i pravice sobum donašaju ovoga varaša, i da neće nigdar podigati se suproti svojem poglavarom, niti proti njim ništa krivoga govoriti, nego da hoće vsakoga starinskoga purgara dostoino poštuvati, i njemu vredno poštenje odložiti, i šta goder skrovna vu magistratušu i obćine čul budem, van dati niti povedati neću, ako bi pak šta čul suproti našem poglavarom, ali obćine kai bi se špota ali kvara dotikati moglo, hoću mojem poglavarom povedati. Na službu dužnu kakti novoga purgara do leta dan obećam se, ako budu z menum moji poglavari zapovedali, na kakov goder varaški posel s gospodinom fiškušem iti da hoću prez vsakoga spričavanja na vsa ova mene prečteta sada ja novi purgar hoću priseći za obderžavati zavezujem se vu vsem zgora napisanom i ne liztov ova nego vsu dobrotu vu navade ovoga plemenitoga varaša pokorno brez vsake falinge oderžavati ja N. N. Tako mene Bog pomozi, otec i sin i duh sveti i blažena deva Maria, i vsi sveci i svetice Božje i sveti Boži evangelium, da hoću vsa ova dostoino obderžavati.

Digitized by Google

B. Stara uprava i sudstvo.

Sva stara uprava, sudstvo i nadzor trgovišta Krapine bijaše u rukama magistrata. On se obično konstituirao svake godine na dan Male gospodje t. j. 8. septembra. Na taj dan bijaše najprije svečana misa a poslije izbor zastupstva t. j. suca i 18 prisežnika (asesora, senatora). — Poslije izbora polagahu prisegu. Formula prisege za suca bijaše ova:

„Jas D. Richtar Krapine varaša, prisižem Bogu Samogućemu, Ocu, Sinu i Duhu svetomu. Svetomu Troistvu jedinomu Boštvu, blažene Device Marie, vsem Božiem svecem, da ja hoću ostavivši vsaki nazlob i vsaku plaću pravo poleg moje duše, vsako priateljstvo, vsako mito i bojazljivost poleg moga pravdenoga znanja, vsaku tužbu, pravdu i eksekuciju, koja se bude pred me davala i pred menum činila, pravo suditi i činiti, tako mene Bog pomozi i sveti Božji evangelium, i moja vera kerščanska. — Amen.“

Samo gradjani imali su pravo birati mjesno poglavarstvo t. j. suca i prisežnike — i skidati ih. — Zastupstvo trgovišta sa sucem na čelu upravljalo je općinom trgovišta. U važnijim točkama, kao što glede stvaranja novih odredaba, glede stvari tičućih se općinske imovine, trgovine ili obrane tražilo se mnijenje i privola svih gradjana.

Magistrat je sudio globe, pobirao porez, pretresivao nenaslijedjene baštine i zaostali porez. Baštinike poput kupaca nekretnina uvodio u posjed. Vodio gruntovnicu. Brinuo se za zdravlje i sigurnost općinara, bdio nad obrtom, trgovinom i podučavanjem mladeži.

Zamjena kuća obavljala se pred magistratom, kao što primanje u zajedničko uživanje nekretnina. — Oporučni zapisi, dioba baštine prijavljivali se poglavarstvu, koje je bdilo, da se točno vrše. Mjesno poglavarstvo udaralo je cijenu robi, osobito žitu. To je t. zv. limitacija. — Tako čitamo u zapisniku od god. 1644., da su na dan sajma sv. Mihajla proglašene cijene žitu. — Poglavarstvo se brinulo za crkve, potvrdjivalo crkvene mežnare i šekutore. Poglavarstvo brinulo se o pobiranju tržne pristojbe, bdilo, da mjere i vage budu prave — i pazilo na imovine, nadalje na to, da se mjesne povlasti poštivaju. Ono je stvaralo i mnoga statuta. Tako čitamo u zapisniku od god. 1763. statut za krčme, a glasi ovako:

Digitized by Google

STATUTUM ZA KERCHME

Kai sze dosztoi kerchmi kotere mi imamo polag pravicz nassih od sztarine Varasza ovoga, dane y potvergyene od szvetleh Kralyev y do szada vusivaneh, y od szada ovako obdersavati.

Dokonchano je poklamkam vszi terhi od szlavnoga Orszaga szpadaju na plemenitu Obchinu ovoga Varassa, kade mora sze kupuvati, nova Mera od szlavnoga Orszaga, akoprem ne menssa ni vekssa, kak je od sztarine navada ovoga varassa, vendar mora sze vszigdar plachati poszuda mere Varaske, y na nyu marlivo szkerb imati, kaiti pak neszu nassi Pregy zahman niti presz plache toga szpraviti dabi nebi kakova haszen vszoi Plemenitoi Obchine ovoga Varassa dohagyala, y dohagyati mogla zato od szada ovako mora sze obdersavati, pod kastigu zdola napiszanu, da od vszakoga muskoga vina mora sze plachati od vedra gross 1. ne lisztor od muskoga nego od vszakoga sztranszkoga vina vu vszem nassem Teritoriumu koteri ne Purgar, alli nema szvoih szlobodni His vu nassem Varassu, ar mu si nigde kerchmih szvoih imati ne mogu, kakti niti mi na Gozpoczkih Pijaczeh imati nemoremo, tak ni mi drugem neszmo dati dusni, zato szada ovako biti mora kada od Plemenitoga Magistratussa bude dopuscheno kerchmariti sztranszka vina tak vszigdar mora sze pervo saczmesstrom javiti nego vino szklade, y na Legnare posztavi, da sze bude znalo pri kom je takovo vino na kerchme, ako bi sze pako znaslo da gane zvesztil, tak sze vzeme, y na Varaski poszel oberne saczmesstri na vino dva moraju biti koteri marlivu szkerb moraju imati na Vedro kotero mora imati pintov 20. ni visse ni menye, y Poszudu Kerchmarom vszaku Mladu Szobotu meriti, da nebude vekssa ni menssa, nego vszigdar pravichna mora biti, ako bi sze pak kade znasla falinga takvoga kerchmara imaju taki kastigati. Od vszakoga lagva saczmesstrom islo bude gross jeden dinar jeden iz gora napiszaneh grossev. Ako bi koteri Purgar prek vino kupil na kerchmu, mora tak platiti, kak da bi ga nebil platil, zato mora vu pogajanyu paziti, ako ga za sze kupi kai ga nebi kerchmaril, od takvoga nebu plachal, vsza ova zgora napiszana jeszu podtvergyena uu nassih Varaskih Hisah sz privolyenyem vsze Plemenite Obchine pred menum Miklovussem Vulyankum Rihtarom, Substitutusem Jurajom Bobovechki, Fiskussem Miklovussem Szerkulyom, y osztalemi Priszesniki ovoga Varassa Krapinszkoga.

Zastupstvo, kada bi se konstituiralo, biralo je izmedju sebe fiskusa (koji je imovinom trgovišta upravljao, dizao parnice) četvrtoga suca — i bilježnika, notariuša. Ostali (prisežnici) zastupnici porazdijeliše upravu. Jedni bijahu odabrani, da imadu skrb za maltu, drugi za meso, treći za vino, četvrti za sol, peti za učenje. Tako bijaše u početku, kako vidimo iz zapisnika. Kasnije se tim službama pripojila još koja, tako skrb za šume, za bolnicu, za vage, pijac, sajam za svijeće, kože itd.

Digitized by Google

Služba bilježnika (notariuša) bijaše vrlo odlična. Za tu službu zahtjevalo se znanje latinskoga jezika, koji bijaše tada službenim, poznavanje domaćih zakona i naredaba. Oni zastupahu općinu u njezinim parnicama.

Notarius imao je substituta. Dužnost mu bijaše bilježiti sudbene odluke, voditi gruntovnicu i sastavljati isprave (fassije).

U kratko, bilježnici vodiše o svemu točne zapisnike.

U zapisnik unašali su se pravni poslovi medju gradjani — i prepori te odluke općinskog zastupstva. Ako se n. pr. koji gradjanin dostao zemljišta kupom ili darom, najavio je to u općini pred sucima i prisežnicima, da se to unese — u gruntovnicu, ako nema prigovora. — Tako čitamo u zapisniku od god. 1602. Denuntiatio bonorum immobilium per infrascriptos. Coram judicibus juratis ac totam communitatem.

Počinje: Martin Prašinski zvešća falat zemlje na Dugih Njiva Puljko zvešća — 2 sloga pri velikom zdencu itd.

Zapisnici bijahu u neku ruku matica (matriculum) gradjana, jer svaki onaj, koji je bio primljen u krug gradjana, upisan je u knjigu i položio je prisegu.

U zapisnike je upisivana svake godine obnova cijelog magistrata, pa izabrani šekutori crkve i bolnice.

Nadalje se upisivao propisani porez, koji se plaćao u zemaljske svrhe, pa imena onih, koji su imali kretati u rat ili su morali davati radnike i podvoze u svrhu učvršćivanja krajišničke utvrde. Unašale su se i bilješke, tičuće se neposredno pojedinih gradjana ili cijele općine. One su vrlo originalne. jer nam često navode najprostodušnije riječi, kojima su ih njihovi protivnici znali vrijedjati.

Upisivali su se i dohoci općine.

U zapisnik su se unašale razna sadržaja isprave, koje je općina izdavala svojim gradjanima ili od njih primala. Tako razne izprave (fassije), koje su nastale kupoprodajom, mijenom, darovanjem, nagradom, nagodom, zalogom, zatim oporuke itd.

Evo par primjera isprava, kakovih nalazimo sijaset upisanih u zapisnicima, jedno da se vidi sadržaj, drugo način pisanja i jezik kajkavski izmiješan sa latinštinom.

Mi Anton Bolffek Szudecz y oztali Szlobodnoga y Kralyevzko-Privillegieranoga Oppiduma Krapina priszesni Senatori po ovom Nassem odpertom

Digitized by Google

piszmu vszem y vszakoterem kojem sze goder doztoj, ali bude doztojalo vezda za vszigdar jednakem takaj nachinom prerechenoga Oppiduma Fiskuss Juraj Gregurovich znano y veruvano chinimo: Kako pred Nasz doiduchi Gozpon Anton Sorez czeszarove y kralyevzke Szvetlozti Harmiczar doztojnem nachinom zaproszilje Nasz, dabi Nyemu vu Imetku onom, za Fundusse prikladnom, kojega Gpon. Fiscus na ztran Varasku od farne Czirkve krapinzke je kupil, za fundus hisni, y oztala k hisi szlissajucha falat excinduvati, y na vekovechinu prodati hoteli, doztojnu iztoga Gozpona Harmiczara poszluhnuvssi prossnyu, Nyemu prosseni falat excinduvati chinili jeszmo, y poleg pogodbe za Rainchke 234. velimo: dve zto trideszeti u chetiri, Nyemu, y Nyegovem Successorom vekivechnem, ter neodzvanem nachinom Zterhi navadnemi, y nenavadnemi vzemssi na Nasz, y na Nasse vsze vu Chazti Successore generaliter Evictiu ztum per expressum Conditium, da izti Gpon. Harmiczar na takovom falatu na ztrani k Oppiduma vuliczi lesechoj do Letta dni podichi bude obligeran, ter, da ako na prerechenom Meztu do obrechenoga vremena hise podichi nebi hotel gore imenuvani Gozpon Harmiczar, ali on, kojemu vutomtoga vremena drugomu vu ruke bi dosslo, vu takovom pripechenyu ovoga Oppiduma Fiskuss, koj goder vu takovo vreme bi bil takov falat za Ranichkov gore napiszanech 234. kupleni z povrachkom liztor rechene malo pervo Summe prez vszake pravde apprehenduvati bude mogel, y drugomu, koj na takovom meztu hisu taki bi podigati hotel, prodati szlobodno bude Fiscussu, y nyegova tko szobodno vchiniti bude moch. K tomu: da ako kada vezdassnyi Gpon. kupecz, ali Nyegovi Successori takov falat, z kakvum vre goder na nyem podignyenum Melioratium od ruk Szvojeh dati bi hotel, Fisskussu, ako on kupiti nebi hotel, drugomu, kojemu goder purgaru ponuditi dusni budu, prodali jeszmo. Kojemu falatu tako kuplyenomu od Szunchenoga izhoda je ledina obchinzka, od Szevera Gozona Carola Zaversky od Varassa kupleni falat Imetka, Zahoda Graba ztarinzka pod izti kupleni Imetek vu vodu krampissniczu pelyajuća, od Poldneva Dukovachky Josepha Imetek takaj od Varassa kuplyeni naiblisnessi Mejassi jeszu od ovoga tako kupljenoga falata illiti hisnoga fundussa vszako Leto vu Caszu ovoga Oppiduma ob Terminussu Miholyzkom R. 6. k Novomu Lettu R. 9. Accurate plachati bude se moralo. Zverhu chessa Mi od zgora napiszani Szudecz, Senatori y Fiskuss dajemo ovo piszmo illiti za buduche pravicze radi vekivechnu Fassiu Varaskum Pechatjum podpechachenu, y Authentice expederanu. Datum Krapinae die 11. Julii Anno Domini 1800.

Lect. et Extradat. per Blasium Liebharth.
Juratum Krapinensem Vice-Notarium.

* * *

Fassia vekivechna Prestimanoga Juraja Leszkovar purgara Krapine zvernhu kuplene grede od Josefa Kerlese.

Mi Pavel Zaplatich Szudecz y osztali Szlobodnoga y Kraly. privilegiranog Oppiduma Krapine priszesni Senatori, Pavel Szerkuly Fiskus dajemo na znanje, szvedochimo, y ovem odpertem piszmom veruvano chinimo vszem y szva-

Digitized by Google

koterem, kojem sze dosztoje: Za szada ali na potlam kako letto y dan zdola napiszana pred nasz vu Varasskeh Hisah nasseh zkupa szpravlene, y navadnu nassu Magistratszku derseche Sessiu doiduchi vu lasztovite perssone szvoje postuvani Josef Kerlesa purgarzki ovdessni Szin vzemssi nasse y vsze szvoje Successore generalzku Evictiu, dobrovolyno y sivem glaszom szvojem valuval je ovako: Da on za naplachenye duga onoga, kojega na kupuvanye drugoga na meszto szebe Szoldata vuchinil je, poleg privolenya Matere szvoje y Bratta sztanovitu gredu szvoju pod Oppidumom Krapina med gredami Josefa Kresznik odvetkov, y Andrassa Vulyanka lesechu tak onu, koju on z pravemi szvojemi penezi kupil je, kak takaj ochinzku szvoju, tak da ako z Bratjum drugach naravnati mogel sze nebi, vu szvojeh oztaleh Imetka porcziah nye vu tulike vrednoszti nacontenterati dusen bude, prestimanomu Juraju Leszkovar purgaru Krapine y Thovarussnize njegove Marie Gadner kak takaj vszem njihovem buduchem Successorom za R. 230 to jest Ranichki dvesto trideset szrebra podpunoma odbrojeneh nikakvoga Jussa ali proprietassa za sze, ali szvoje Successore zadersavssi vek na veke neodezvanem zakonom z terchi navadnemi y nenavadnemi dal prodal, ceduval y valuval je Nemine Contradicente. Zverhu chesa Mi napervo napiszani Szudecz y Senatori dajemo ovu Fassiu vekivechnu z nassum navadnum Varasskum pechatjum zapechachenu y priszesnoga Notariussa rukum podpisanu za vekssega veruvanja radi.

* * *

Testamentum pokojnoga Ivana Kresznik.

Vu Ime Ocza, y Szina, y Duha Sv. Amen!

Ja Ivan Kresznik alit. Mihalyak pri dobri hvala budi Gpdinu Bogu josz pameti, y razumu buduchi, znam, da szmert vsakomu lasztovita Vura pako njejna neznana, zato zaradi sztaroszti velike moje y vsehdilneh Betegov mojeh, po szmerti moje tak Thovarussize moje vezdassnye Ane Kranyecz y szinom nyejnem Ivanom zmenum porodyenem, kak tulikajsse osztale pervesse Decze moje ravnanya hotejuchi vsu moju Substantiu tak gibuchu, kak y negibuchu pred Gospodum Fxmissussi zdola podpisanemi, y na ov posel Comittuvanemi razrediti nachinom szledechem, y najmre:

1vich. Dussu moju Gpodinu Bogu Sztvoritelu y Odkupitelu mojemu, Telo pako cherni Matere Zemlye, odkud svoj pochetek ima, preporucham, kotero, da sse vu Czintoriumu nasse Farne Czirkve Sz. Miklousa dostojno pokopa imati hochu.

2och. Na szpravlanye iztoga Tela mojega, y nekuliko sz Mass ostavlyam onu moju Grabu Tersja pred Kletjum vu Sokotu lesechu pod Summu R. 50. Kotere szpomenuta moja Thovarussicza naj postavi, ter tak iztu Grabu Tersja z szpomenutem szinom svojem ladala bude.

3ich. Hisu Sztarinzku Dedinstvo moje ostavlyam szinu najmlajssemu zgora imenuvanomu Ivanu tak, da iz ove ostale Bratje nikaj dati dusen nebude, nego iz Komor polegi pod jednim krovom buducheh polegi zdussne, y Bratinzke preczembe nye izplatiti dusen bude.

Digitized by Google

4ich. Kajse dostoj Pohistva y Seleznine, kod pravu moju prizkerbu, nekoja pako vu, y z szpomenutum Thovarussiczum zaskerblena, kak tulikajsse Vinzku posudu, zvan jednoga sztaroga suda okolu Veder 10. koteri med vsse na Del pojde, onda vsa ova druga ostala ostavlyam izte Thovarussicze moje y z nyejnim Szinom zkupa zgora imenuvanem. Bedenj pako novi, ovoga imenuvana Thovarussicza napraviti dala y takovoga Brat nyejni je napravil.

5ich. Kajse dostoj Marhe, dve su V. Krave, ove jesu szpomenute Thovarussicze moje, jedna pako N. N. Telicza je sitichna, anda iz ove Telicze Kchi moja Anna Kresnik zmenum buducha nacontentiratise mora.

6ich Kajti izta Thovarussicza moja na vsakojachko szitne potrebochе pravih szvojih penez zdavala je, Summu vu R. 57 Kr. 45. Decza moja popredi nyoj, nego vu Imetkeh mojeh delili bi se, povernuti dusni budu, potlam pako, da jednako razdelese, kada y tak szpomenuta Thovarussicza moja znyimi zkupa, doklam vu vdovichkom sztalissu bude; jednaku porcziu imala bude, y da nyu izta Decza moja po szmerti moje vu dobrom redu dersati y postenye zkasuvati dusna budu.

Ravnotak izta Thovarussicza moja zvan oveh zgora szpomeniteh penez joss R. 8. vu Terszje vu Jamnom vu porcziu Juraja Bobovechky Popek Dict. pravih szvojih penez dala je.

7ich. y zadnich za vernu Dvorbu y terplenye zmenum vu sztarosti moje y vsehdilneh betegeh mojeh szpomenuta Thovarussicza moja ostavlyam one szloge moje na Dugih njivah pod Summu R. 100. Ovak onda, da vsa ova polegi volye moje, y dispositie izversse se, jmati hochu, y selim, ter kaksem prichel, ovak y dokancham. Vu Ime Otcza, y Szina, y Duha Sv. Amen. Actum Krapinae. Die 11. January 1814. Ivan Kresnik aliter Mihalyak. L. C. Coram me Franc. Xav. Praczaich m. p. Jurato Krapinae. Assessore, qua requisito Teste et Exmisso, Josephus Vragovich m. p. Assesor.

Letto 1816. Dan 8. Februara vu Szlobod. y Kraly. Privill. Oppiduma Krapine Varasskeh Hissah pred dersanum navadnum Magistratskum Sessium Testamentum ov publiciran je. Publicat. per Franc. Xav. Praczaich m. p. Juratum Notarium Krapinae.

* * *

Ti su primjeri doduše iz novijeg doba, ali su formom i jezikom jednaki starijima, koje nalazimo u zapisnicima pisane hrvatskim a mnoge latinskim jezikom.

Najglavnija zadaća trgovišnog zastupstva bijaše sudstvo.

U srednjem vijeku bijahu u našoj domovini sudovi uredjeni po načelima feudalizma. U važnijim poslovima sudio je sabor, čelo kojega je sjedio ban, a povrh toga bilo je po županijama i plemićkih sudaca (judices nobilium), koji su sudili plemićima; velikaši i veliki posjednici imadjahu za kmetove svoje gospoštinske sudove.

Digitized by Google

Vrhovni su suci bili oni, koji su imali vrhovnu upravnu vojničku i zakonodavnu vlast. Bijahu to kraljevi, palatini, banovi i župani stranom sami, stranom u zboru. U Hrvatskoj je od pamtivijeka bio vrhovni sudac ban. On je vršio sudbenu vlast kroz dva suda: u Zagrebu i Kninu, gdje je prestalo sudište uslijed provala Turaka. Bana je zamjenjivao u vršenju sudbene vlasti podban (vicebanus). Kod svih tih viših sudova bile su najvažnije osobe protonotarii, koji su imali na brizi referiranje i stiliziranje osuda. — Do godine 1724. (kad je u Zagrebu ustrojen banski stol) nije u Hrvatskoj bilo posebnoga prizivnoga sudišta. Funkcije najvišega sudišta bijahu obavljane po kraljevskoj kuriji u Pešti po posebnom odsjeku toga sudišta nazvanom: stol sedmorice. Osude viših sudova imale su vrlo rano velik ugled. Budući da načelne odluke vrhovnog sudišta ne bijahu sabrane a po tom ni pri stupne nižim sudovima, dade ih carica Marija Terezija sabrati i naloži, da se suci imadu držati tih rješitaba u sličnim slučajevima. Šteta što zbirka ne bijaše tiskom izdana, već se prepisivala. Nosi naslov: Planum tabulare, a sadržaje 5 odsjeka. U prvom su odsjeku parnice, koje spadaju pred kraljevski, dotično banski sud, u drugom, koje spadaju pred distriktualni sud, u trećem, koje spadaju pred županijski sud, u četvrtom, koje spadaju pred gradski sud, u petom, koje spadaju pred gospoštijske sudove.

Na čelu krapinskoga zastupstvu bio je sudac (richtardus, judex) rihtar. Njega birahu svi gradjani, a mogoše ga i mijenjati. On bijaše najvažnija osoba, glava poglavarstvu i reprezentant cijele općine. Čuvao je i blagajnu. Naslov mu bijaše „Vaša Milost.“

Sudac krapinski sudio je uvijek s prisežnicima. Apelacija (priziv) od suda općinskoga išla je na porkulaba — kako zapisnici vele, „apelacija vu stol porkulabov.“[1] Od porkulaba išla je apelacija na gospodara (dominus terrestris), koji je opet sa svojim vijećem (sedes judiciaria dominalis) stvar riješio. U tom vijeću bio je i župnik krapinski.

[1] Porkulab je ono što i kastelan (Burgvogt). Čuvaše grad i zapovijedaše gradskim stražarima, koje zvahu grabanti (trabanti), zatim ključeve gradskih vrata i tamnica. Porkulabi se spominju već u 16. stoljeću. Zovu se i kapetani. Kod starih gradova nalazimo kao glavne činovnike kastelane i oficijale. Oni bijahu pravi zamjenici gospodara. Činovnik, koji je račune vodio, zvao se: računik (računi djak). Danas se taki činovnici kod vlastele zovu „Rentmajstori“. O službama svih tih činovnika naći je po koje zrnce u Lopašićevoj knjizi: „Hrvatski Urbari“. Zagreb 1894. Str. 96, 134, 137, 138, 144, 195, 218.

Digitized by Google

Pravda se obično krojila u kući rihtarovoj. Svaka tužba ili mu se pismeno predala ili naustice kazala.

Forma riješenja počela je ovako:

Mi Rihtar N. N. s dvanadesetimi prisežniki ovoga varaša krapinskoga — svedočimo s ovem našem pismom ili „znano i veruvano činimo vszem i vszakom komu se dostoi.“ itd. . . .

Tu sliku sudstva podaju nam najstariji sačuvani zapisnici. U njima se spominju i posebni suci u Krapini od strane vlasnika grada Krapine. Tako se u zapisniku od god. 1574. spominje od strane Matije Keglevića sudac Mijo Malarić, od strane M. Sekelja Mijo Sporačić, od strane Šimuna Keglevića Ambros Gladović. Ti su za cijelo sudili u manjim stvarima podanicima svojih gospodara, koji su živjeli na njihovim zemljištima i stanovali većinom izvan trgovišta Krapine. Ti su podanici bili brojni.

Tu nam valja spomenuti, da svi slobodni kraljevski gradovi, županijske oblasti, gradske općine i kralj. poveljene varoši, plemići, veleposjednici i oni, kojima se u njihov plemićki list ili povelju naročito uvrstila ta vlast, imahu „pravo mača“ (jus gladii, jus vitae necisque, patibulare).

Po tom pravu mogahu na svojim posjedima, bili oni u kojoj god županiji, podići na javnim mjestima vješala, kolesa, stupove i druga mučila za tate, lupeže, kradikese, palikuće, trovače, vještice,[1] ubojice i svake druge zlotvore, pa ih mogahu uhvatiti, zatvoriti, osuditi i osudjene vješati, kolom trti, spaljivati, glave im odsijecati i drugim sličnim kaznama mučiti.

Samostalnu takovu sudbenost vršio je i magistrat trgovišta Krapine, premda se poveljom danom od Ljudevita god. 1347. naročito veli: Ako se radi o tadbini, ubistvu ili nasilju, tad to spada u kompetenciju vlasnika grada (castrum).

Iz zapisnika češće vidimo, da je magistrat trgovišta u spomenutim slučajevima vršio „jus gladii“ više puta u prisuću gradskoga kastelana, zatim izaslanika varaždinske županije (obično podžupana), a gdjekad i sam.

---

[1] Zak. čl. X. hrv. sabora od god. 1609. dopušta hrvatskomu državljaninu hvatati vještice i uručiti ih kazne radi dotičnomu vlastelinu, koji ih mora kazniti, ako ih pronadje krivima, jer inače gubi pravo mača (jus gladii). (Kukuljević. Jura Regni C. D. S. knj. II. p. 70.)

Digitized by Google

U zapisniku od god. 1699. nalazimo proces neke Uršule Bogicze, koja bude radi coprije optužena, na muke stavljena i pogubljena, pošto je u „prangeru“ sve priznala. Najprije joj je bila glava odsječena, a onda je na lomači spaljena.

U zapisniku od god. 1715. spominje se, da se u prisuću kastelana grada Krapine i izaslanika županije varaždinske plemića Nikole Dudića vodila pravda „suprot glave njegove“ proti Nikoli Vinceku, radi provale i kradje, koju je izveo u kapeli Triju kralja na Tkalcima.

U zapisniku od god. 1725. čitamo o nekom Andriji Guszniku, prama kojemu bijaše pravda suprot glave njegove zaradi nekakove tadbine. Taj bijaše devet mjeseci u uzi okovan, kako zapisnik kazuje „sa svim na zlo zešel od glada nešto, a nekaj od velike vuze otekel.“

Osim tih primjera nalazimo u zapisnicima više slučajeva slične naravi. Nastaje pitanje, da li je trgovište (oppidum) imalo u istinu pravo mača (jus gladii). Zapisnici svjedoče, da ga je vršilo i da nije u vršenju bilo priječeno. Kojom je prilikom trgovište to pravo dobilo, ne znamo. Moglo bi se razno naslućivati. Gospodari grada (castruma) Krapine nisu gdjekad dulje vremena stanovali u gradu Krapini, pa nisu marili, da vrše kompetenciju za ona tri slučaja istaknuta u povelji Ljudevita od god. 1347. ili je trgovište (oppidum) zasebice dobilo to pravo. To potonje možemo tim sigurnije držati, što nam je sačuvan dokumenat od god. 1766. Pod konac te godine za bana grofa Franje Nadasdya bude uredjeno u Varaždinu pitanje, tko u županiji varaždinskoj ima jus gladii. Ustanovljeno bi, da ga posjeduju, kako slijedi doslovno iz zapisnika:

In processu inferiori Campestri:

Dominium Toplika, Venerabilis Capituli Zagrabiensis.
Bona Szenth-Ersébeth. Dominae Bakichianae Consortis.
Dominium Arcis Varasd, Senioratus familiae Comitum Erdödy.
Dominium Bela, Comite Erdödyanum.
Dominium Ivanec, Comite Erdödyanum.
Bona Vidovecz, Comite Patachichiana.
Curia Vidovecz, Domini Lukavszky.

In processu superiori Campestri:

Dominium Vinicza, Dominorum Comportionatorum Gyulajano-Istvanffyanorum.
Dominium Klenovnik, Comite Draskovichianum.

Digitized by Google

Dominium Trakostyan, Comite Draskovichianum.
Dominium Lepoglava P. P. Paulinorum.

In processu inferiori Zagoriano:

Bona Kamena-Goricza, Comite Erdödyana.
Dominium Zajezda, Comite Patachichianum.
Bona Gothalovecz, Dominae Pettkovichianae Consortis.
Bona Belec, Domine Vajssichianae Viduae.
Dominium Konschina, Episcopatus Zagrabiensis.
Dominium Lobor, Comite Keglevichianum.
Bona Borkovec, Domini Georgi Svagel.
Oppidum Krapina Privilegiatum.

In processu superiori Zagoriano.

Dominium Dubrava, Comitate Styrumianum.
Dominium Szveti Kris, Comitate Sermagianum.
Dominium Nagy Tabor, Comite Rattkayanum.
Dominium Csaszar-Var, Comite Erdödyanum.

Personali autem jure gladii pollere relatae sunt.
Familiae: Bedekovich, Malenich et Desöffy.[1]

U zapisnicima se često, spominje da trgovište ima jus gladii.

U zapisniku od god. 1774. spominje se postupak proti Mariji Sajzakovici, koja bijaše kriva zločina čedomorstva, a pobjegla je iz Štajerske u Krapinu. Tu se veli: „Ima sze ovde vu vuze na lanczu pod sztrasum dobro chuvati. Pokehdob jus gladii imamo, i takve suditi moramo, i ako bi gdo hotel nju van imati o obchina protestera.“

Iz zapisnika vidimo, da su Krapinci imali dosta velikih borba u mnogom. Jus gladii, koji su dugo vršili napadahu im.

U pismohrani je sačuvana molbenica, kojom su se Krapinci (magistratus et communitas Regii privilegiati oppidi Krapina) obratili radi prava mača (jus gladii) na Njegovo Veličanstvo u Beč. U molbenici se navadja, da su kroz 163 godine vršili jus gladii, a da nisu bili priječeni.

Rješenje stiže god. 1805., bijaše nepovoljno. Kao razlog, što im se neda to pravo više izvršivati, bijaše i to, što nema u Krapini velikih zatvora. Za to se pripaja županiji varaždinskoj.

Najviše se vršio jus gladii, kako zapisnici svjedoče, nad vješticama ili copernicama. U stara vremena mnogo se u nas

[1] Janković: Pabirci po povjesti županije varaždinske. Varaždin 1898. str. 51. 52.

Digitized by Google

vračalo, čaralo i bajalo. To su ostanci poganske vjere, koje nije ni kršćanstvo isčupati moglo. Toga sujevjerja bilo je ne samo kod nas, već širom svijeta, a ima ga i danas, gdje je obuka tako znatno pokročila. Prirodne sile slabo se poznavale, pa se za to vjerovalo u vještice, koje su mučili, progonili i na lomači spaljivali.

Ne samo u starim zapisnicima trgovišta Krapine, nego i medju rukopisima Ljudevita Gaja, koji se nalaze u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, nalazimo sakupljenih više parnica protiv vještica u Krapini.

Spomenut ćemo u kratko, što im se u krivnju upisivalo i kako se s njima postupalo. Kod mnogih nalazimo ista okrivljenja. U krivnju im se upisivalo, da se vragu zavjeriše, da prave tuču, mraz i druge zračne nepogode, da su čaranjem zadale razne bolesti, osobito groznicu pače i smrt, omrazile muža i ženu, tudjim kravama oduzele mlijeko, oduzimale tudju ljetinu itd.

Iz sudbenih zapisnika vidimo, kojim su načinom vračale. Hodale su po mladim nedjeljama rano u jutro po razkršću, te bi lijevom rukom pobirale rosu i davale je tudjim kravama piti. Ulazile su medju usjeve, pobirale u pregaču njihov cvijet i od njega pekle tjestenice. Ovako vještičko vračanje, premda samo sobom ludo i smiješno, postajalo je ogavno i svetogrdno.

Ta mnoge take osobe, koje se baviše vračanjem, nastojahu pribaviti za nj, najveće svetinje sv. vjere t. j. euharistiju te sv. ulje — moći svetaca. Ovaki jedan primjer čitamo u ispravama o progonu vješticah u Hrvatskoj.[1] God. 1729. 20. svibnja bijaše istraga u trgovištu Krapini proti Nikoli Dolovčaku radi coprije. Svjedok neki Carolus Tabmrauch iskazuje: „da gore napisani Mikica Dolovčak hodeći na Marpurg po svojem terštvu, nameril se je na svedoka ptice lovećega, koteroga Dolovčak odpeljal je sobum vu Horvacki orsag, i kada bi bil nekoje vreme pri njem vu Krapine, i jednu subotu večer pri peći čislo molil, kade rečeni Dolovčak pri peći sedeći, pital je svedoka: kaj si tak pobožen? Odgovoril je svedok: sutra pojdem na spoved. Za tem pital ga je Dolovčak: je li za istinu pojdeš k spovedi? Svedok odgovoril je: da pojde; kojemu Dolovčak po većputi rekel je: čuješ! ja bi te nekaj prosil, ali tak, da nikomu nepoveš. Onda odgovoril je svedok: povečte gospone! slobodno kaj hoćete. Onda Dolovčak vučil ga je govoreći: moj Korl! kada se pričestiš,

[1] Tkalčić: Izprave o progonu vješticah u Hrvatskoj. Starine knj. 25. str. 33.

Digitized by Google

tak gore zdigni ruke, ter se stisni vu jedan kutić, i onak pobožno se deržeć, pusti v ruke iz vust ono kaj ti redovnik da, ter meni donesi, hoću ti platiti. Poveda pako svedok, da mu je Dolovčak Mikula govoril, da ono kaj mu redovnik da, ne Bog, nego da je lestor s melje i s vode skupa ono napravljeno, kot druga pogača, i poklamkam bi svedoka napisani Dolovčak Mikica bil na to vučil i za takvo dugovanje prosil, onda svedok taki on večer prestrašivši se i ostavivši svoj zamudek iliti plaću i nekaj oprave, iz Krapine i do dne po noći do zorje vu Marpurgh došel vse po snegu bos, to pako da je bilo pred pol četertim letom svedok poveda."

Drugi opeta svjedok iskazuje, „da je Mikica Dolovčak išel sa svojim pajdaši na križopuće sreće iskat i to na sam božićni večer. Kada bi bili pošli do križopuća Borkovićevo zvanoga, svjedok je za njima gledat išel, i budući svedoka strah vu takve svete noći, ni do mesta odlučenoga išel, vernul se je nazad. Medtemtoga v jutro kruto rano našedši gore napisanoga mlinarovoga sina Jureka na hljevu gospodara svoga speč, pital ga je: je su li kaj verno opravili? kojemu odgovorivši povedal je ta Jurek, da su bili na križopuću i okružili su se s palašem, i onda da je Mihalic Dolovčak tri puti zafućknul, potlam dosta čakali su, ali ništar ni videl niti čul rečeni Jurek i s rečenimi pajdajši svojemi kakoti i nikaj dobili nisu, zato kada bi pol noći bilo zazvonilo, onda s palašem pak nazad prekrižil je Mihalic Dolovčak circulus prez hasne nadejane, nazad da odišli su povedal je. Mikica pako Dolovčak i jagar gospona Jagušića Miklouša, Mattok zvan, da su pod galge hodili on večer čul je svedok od Mattoka jagara povedajuć."

U istražnim spisima proti Nikoli Dolovčaku spominje se iskaz svjedoka: „da si je Mikice Dolovčaka brat Mihalj zato ruku raztreljal i čukljav postal, kajti je ravno onda pušku onu s kojum si je ruku rastreljal svetem telom Kristuševim bil je nabil."[1]

Takovih i tomu sličnih primjera nalazi se dosta u zapisnicima. Osobe, koje su uslijed takove potvore došle pred sud, rijetko je minula s m r t n a k a z a n. Kako se postupalo, vidimo iz slijedećeg primjera. U zapisniku od g. 1714. govori se o nekoj tobožnoj coprnici Ani Žigman. Tu se veli „d o p i t a v a s e n a j p r v o n a m u k u i t i i a k o k o j a t a k o v a n a m u k e p o v e d a l a b u d e o n d a s e n a j p r v o

[1] Tkalčić: Izprave o progonu vještica u Hrvatskoj. Starine knj. 25. str. 37.

Digitized by Google

z mečem glava od tela razlučiti i onda zežgati se bude morala, ako li pako na muke nikaj ne pove, oslobodjena bude.“ Budući da su muke bile strašne i dugo trajale, znala je dotična okrivljena osoba priznati, samo da bude oslobodjena muka.

Tako se postupalo ne samo kod nas, nego i kod drugih većih naroda gotovo cijele Evrope. — Potanje o sudbenom postupku proti vještica ma u Hrvatskoj, opisuje hrvatski historik Tkalčić u Radu jug. akademije knj. 103.

Reći nam je koju o kaznama, koje nalazimo u zapisnicima za manje prestupnike i zločince. Nema dvojbe, da je u Krapini uz stare zakone, koji su u domovini u opće vrijedili[1] — živjelo i običajno pravo. To nam svjedoče i mnoge kazne, koje čitamo u zapisnicima. U jednom zapisniku od god. 1720. spominje se, da je neki Petar Antol imao dati 2 funta beloga voska za krivu prisegu. U zapisniku od god. 1772. čitamo kaznu: „mora pred župnom crkvom klečati i dupler goruči vu rukah deržati, doklam meša i prodičtvo dokonča se i ljudstvo domom razide se.“

Najmanja kazna bijaše zamoliti uvrijedjenoga za oproštenje, za tim novčana globa i zatvor, kao i to da krivac mora sjediti na sramotnom stupu ili prangeru.[2] Sudilo se na gubitak gradjanskog prava, na progonstvo iz trgovišta, na šibanje i batinjanje. To se obično vršilo kako zapisnici svjedoče „pri prangeru ili pri galgah.“ Ima vrlo mnogo primjera u zapisnicima, gdje se veli: dobio 25 šiba, korbača, batina (palice) pri prangeru. Manje primjera nalazimo „pri galgah.“ To je mjesto izvan trgovišta, a valjda su se ovdje izvršivale smrtne kazne. To i narod pripovijeda. — U zapisniku od g. 1769. čitamo, da je neki Tenšak „izbrisan iz purge zbog tadbine zbog koje pri galgah po henkeru (krvniku) je šibran.“

Lakoumnik je i nesložan sa ženom sudjen sa 15 dana zatvora — zapisnik veli: „okovan u dolnjem reštu ob samom kruhu i vodi.“

Radi klevetanja plaćao je krivac obično novčanu globu (birszaga) što se tada zvalo „operi jezik“ (in emenda linguae), ta bi

---

[1] U zapisnicima se često citiraju: Corpus juris hung., razna Decreta vladara n. pr. Matije II. Ferdinanda III., Kithonić: Directio methodica i dr.

[2] Taj stup (pranger) bijaše obično na takom mjestu kuda je prolazilo mnogo ljudi.

Digitized by Google

globa iznosila 2 dukata. Ako bi se stranke potukle i jedna drugu psovale, pa došle na sud, otkrojilo bi im se, kako svjedoči zapisnik od god. 1715. ovako: „boj ide za boj, špot za špot.“

Za svaku ćusku plaćalo se po 2 dukata; za pokušaj umorstva $12^1/_2$ dukata; za poboj i „žlake“ (modrice) velike 6 dukata.

Za „žlake černjake“ $12^1/_2$, za „smertne žlake“ plaćalo se $12^1/_2$ dukata birsaga. U zapisniku od god. 1720. veli se: „da su čovjeka na putu zastregli i zbili na smertne žlake“.

Mnogo se puta dogodilo, da je kažnjen i tužilac i tuženik. Tako čitamo u zapisniku od god. 1730.: „Dal je tusbu Martin Sarina na Josefa Suslja za poboj i žlake velike, za koje žlake obterssuje se s 6 dukat i tulikajse M. Sarina 6 dukat vu sztoll, za kaj je nad njega išel i od seh dob ako kakva svada se med njimi pripeti postavi se njim birsag poltretnaist dukat a vu arestum imaju sada iti i platiti pervo neg van zidu.“ — Petrus Dunaj.

Iz zapisnika vidimo, da se osobito oštro kaznila kradja. Krivac ne samo da je bio u zatvoru, dobio batina, već je morao ukradenu stvar nositi glavnom ulicom do prangera, gdje je bio takodjer batinjan, a odavle kao neko ruglo natrag u zatvor odveden.

Spomenut ćemo još jedan primjer, kako se postupalo za slučaj razbojstva. God. 1787. učiniše razbojstvo Juraj Majcenić i Nikola Vuljanko na svećeniku Josipu Matasiću u Trškom vrhu. „Najprije na dobrovoljen examen — zatim v železje postaviti se imaju do vremena kriminalnog suda. Potlam po navršenom sudu kam pravica s njimi oberne.“ Uz taj zapisnik čitamo otpis varmedjije varaždinske u kojem se veli: „da magistrat i občina Krapina kriminalne sužnje svoje poleg i nanoga privilegija i starinskoga ususa s vrednemi k tomu pozvanimi ljudmi neka obsudi i sud svoj varmedjiji naj referuje. Kada pak svetlost kraljevska po milostivoj zapovedi svoj od vseh varašev i oppidumov „jus gladii“ oduzeti bude dostojala, vu takovom pripečenju spomenuta občina Krapina spodobnoj milostivoj kraljevskoj zapovedi sebe podložiti i izvršivanja juris gladii prestati hoće.“

U zapisnicima čitamo često, da su se za krivca zauzeli poroci. Poroci bijahu jamci (fidejussores), koji su pred sudom preuzeli na sebe jamstvo za osudjenika: ako ne bi zadovoljio, na što se obvezao, da će platiti globu ili dug; ili u slučaju ranjenja ili ubistva ili drugoga zločina, da će dovesti pred sud svjedoke i krivca;

Digitized by Google

ne dovedu li ih, da će mjesto njih sami odgovarati i globu platiti. Poruk bio je jedan ili ih je bilo više. Uz jamstvo puštali su se krivci iz zatvora, jamac je naime svojom osobom zajamčio, da izbavljeni krivac ne će uteći iz trgovišta, već čekati na presudu.

C) Školstvo i stari život u Krapini.

Kako je škola kod svih naroda najmoćnije sredstvo ljudskoga naobrazovanja, jer o njoj visi svaki kulturni napredak, ne možemo ni mi da, iznašajući ostale sačuvane povjesne podatke o Krapini, ne kažemo, što nam se sačuvalo o razvoju elementarnih škola u Krapini. Na žalost ova slika o školama, što je crpemo iz povjesnih podataka za Krapinu, nije najutješnija, ona nas zabrinjuje i prenaša u teška ona vremena, koja su djedovi naši proživjeli, tim više, što drugdje u domovini nije ni tako bilo.

Oluje, što su prohujile nad našom domovinom i ratni metež, što no je vladao u njoj, nije prijao, da se na tom kulturnom polju stvori što više. Prije 16. stoljeća nalazimo vrlo malo tragova školama u Hrvatskoj. Tko je, recimo, htio svoje dijete dati naobraziti, da ga može poslati na više nauke u tudjinu, morao je naći najprije pismena čovjeka, koji bi htio učiti, pak bi se s njim pogodio, za koliko da mu sina uči čitati, pisati i računati. Naravno, to je moglo biti samo bogatašima, dok su siromasi čamili u tmini neznanja. Malo se ljudi našlo, koji su mogli plaćati učitelje, dok su velikaši za pučko obrazovanje slabo marili, dapače mu se kadkad i opirali, jer su smatrali pučku naobrazbu ne samo suvišnom, nego i škodljivom.

Najviše za tu stvar činilo je vrijedno svećenstvo. Časni oci u samostanima i ostali svjetovni svećenici poučavali su dobrovoljno dječake u čitanju, pisanju i računanju; drugih učitelja bilo je vrlo malo. Budući da malen broj svećenika nije mogao uz svoju službu udovoljiti svagdje i učiteljskoj, zaključi sinod, koji se u Zagrebu obdržavao god. 1669. za biskupa Martina Borkovića, da se svećenici imadu brinuti za namještanje pučkih učitelja. Medju njima vidimo naravno i takove, koji nisu bili dorasli svojoj zadaći. Bijaše tu zvonara, orguljaša i obrtnika. Premda ti sami nisu znali mnogo, vidi se ipak napredak u toliko, što se u opće poučavalo.

U 18. se stoljeću znatno umnoži broj škola. Oko procvata pučke naobrazbe mnogo učini zaslužna kraljica Marija Terezija. Ona uvi-

Digitized by Google

dje, da o procvatu države bez narodne prosvjete nema govora, pa je opomenula i biskupe i veleposjednike, da osnivaju elementarne škole.

Materijalno stanje učitelja, kako ćemo kasnije vidjeti po nekim podacima, što su nam se sačuvali, nije bilo najbolje. Ovdje bi zapao učitelja komad zemlje — tamo košta i u naravi prinosi naroda. Prama tomu nije bilo dosta ljudi, koji bi se oduševili za taj stalež.

Gdje je bila bolja plaća, našlo se i boljih učitelja.

Tako je bilo u opće.

Da vidimo, kako je bilo u Krapini.

Iz izvještaja kanoničkih vizitacija vidimo već god. 1665. u Krapini učitelja svećenika Nikolu Fabiančića. Tamo se spominje, da je učio dječake u prvim počecima, pa i latinski. Dohodaka nije imao. osim što je imao besplatnu hranu kod župnika. Od svakoga je dječaka imao na godinu 1 for. Župnik je imao radi toga, što je učitelja hranio, općinski mlin.

God. 1672. spominje se učitelj kapelan Ivan Seny, a iza njega god. 1677. kapelan Juraj Perper, koji je bio ujedno učitelj.

God. 1699. spominje se u općinskim zapiscima, da školnik krapinski bude držao travnike „na kosce četiri, oralne zemlje orali dve.“

God. 1701. izabran je za školnika Petar Dobrilović, ludi magister (orguljaš).

God. 1728. spominju se u Krapini dva učitelja i to Luka Niglin, sin zidara i stari školnik Petar Dunaj — cantor. Crkva mu bude davala „5 meric žitka, sveržice 3, zmesi 3.“ Drugo diele na dvoje. Cantoru župnik daje 2 voza drva svaku zimu.

God. 1732. školnik orguljaš Gregurović Stjepan, a g. 1742. Matija Bolffek.

God. 1746.—1749. Andraš Gregurović aliter Vuk.

God. 1753. Školnik Ignacije Frogh, rodom iz Varaždina. Župnik tadašnji Nikola Gorup dao mu vrt.

God. 1760. učitelj isti Ignacije Frogh. Spominje se, da je škola bila nedaleko velikih crkvenih vrata, ujedno je morao pjevačem pomagati.

God. 1764. Učitelj organista Josip Cernogaj. Ovaj bijaše i god. 1773—75.

God. 1763, bio je uz njega već spomenuti Ignacije Frogh.

Digitized by Google

God. 1775—1781. spominje se školnik Franjo Švaljek, koji je uz tu službu vršio i službu notariusa.

God. 1775., kako zapisci općinski svjedoče, davali su ljudi prinose za popravak škole.

God. 1782. vidjamo u zapisnicima krapinsku školu u rukama častnih otaca franjevaca. Učitelj bio je zadovoljan sa dosta neznatnom nagradom. Dobivali su za to, kako zapisnik veli, „stanovite knjige za navuk, škornje (čizme), derva u klošter za njegovu peć i nagrade (praemiume), kotere dobro vučećim on delil bi.“

God. 1786. brinu se župljani za stan školniku. Prinašaju darove o Božiću i korizmi — jaja za župnika i školnika. Vanjske kuće po 2, nutarnje po dinar. Školnik opet Franjo Švaljek stanuje na starom župnom dvoru.

God. 1805. školnik Petar Čačković ima vrt, a nagradu 100 for. (šajna).

Jedan sjednički zapisnik od ove godine spominje predlog župnika i ravnatelja škole krapinske Adama Markovića, da se zgrada za školu sagradi, a škola da se opskrbi tintarnama, spužvom i ostalim potrebnim stvarima.

G. 1810. spominje se Nikola Forko i svećenik Travenšćak.

God. 1811. namješten je i drugi učitelj, koji će „decu učiti dijački,“ zvao se Blaž Liebhardt.

Usmenom predajom sačuvao se spomen o nekom Blazlu, koji je oko god. 1820. podučavao djecu u elementarnim predmetima, a ujedno i u gimnazijalnim naucima za prva dva razreda. Taj Blazl bio je spomenuti Liebhardt, kojemu dadoše nadimak „Blazl“ (valja da od Blaž).

Od god. 1837. ima sačuvan spis pod naslovom „Relatio studiosorum secundi semestris 1837. Potpis: Norbertus Ježek docens.

To je izvješće 1. razreda. Polaznika bijaše 37 mužkih, 5 djevojčica. Značajno je, što ima djece sa 5 godina.

Klasifikacija: Examen privatum, Examen publicum, Classis et Doctrina Religionis. Potpisi: Joannes Bedenko, Paulus Zaplatich scholae director, Norbertus Ježek, docens.

Uz Norberta Ježeka učiteljevao je Ivan Moker, koji se jednom potpisuje „naučitelj“, a drugi put „učitelj suplens.“ Za ovim spominje se Florijan Ban, kasnije orguljaš u zagrebačkoj župnoj crkvi sv. Marka.

Digitized by Google

Od škol. god. 1849—50. imamo prvo izvješće pisano hrvatski. Učila se n. pr. u 2. i 3. razredu (kako izvješće svjedoči) vjerouka, čitanje u hrvatskom, njemačkom i latinskom jeziku, slovnica, zemljopis, račun, pisanje. Potpisi: Rad. Speciary, narodnih učiona krapinskih ravnatelj, Norbert Ježek, učitelj.

Uz Ježeka spominje se njegov pomoćnik Josip Vochel, koji iza smrti prijašnjega postade pravim učiteljem uz drugoga uza nj službujućeg učitelja Anta Ungera.

Starca Anta Ungera naslijedi kratko vrijeme službujući ispitani podučitelj Juraj Planić, sada vlastelin u Zagorju i Franjo pl. Novaković, ispitani učitelj za glavne škole, dočim je Josipa Vochela naslijedio god. 1862. 17. listopada Dragutin Gudel, kao učitelj i organista. Nastojanjem Drag. Gudela namještena je god. 1864 i treća učiteljska sila u osobi podučitelja Julija Bradna, dočim je Franju Novakovića istodobno zamijenio učitelj Mirko Forst, koji preminu nakon dugotrajne bolesti, a njega naslijedi Nikola Kopsa. Kao podučitelji službovahu u toj školi jošte Pavao Florjan, Ivan Labaš, Škender Kolenc i Franjo Tepeš.

Godine 1868. bude podignuta ovomjesna trorazredna škola na četverorazrednu i otvorena mjeseca studenoga; četvrto učiteljsko mjesto bude popunjeno Matijom Prelogom, kojemu bude i uprava ovoga zavoda, kao najstarijemu, povjerena mjeseca svibnja g. 1869. Franju Tepeša naslijedi pravi učitelj Stjepan Miljan, dočim premještenoga ravnajućega učitelja Matiju Preloga zamijeni samo kao učitelj Mato Bertak, a uprava škole bude povjerena Drag. Gudelu.

Djevojačka učiona odijeljena je od dječačke od god. 1857., a prvom učiteljicom bude imenovana Terezija Sinkovićeva; nju naslijedi Marija Jambrišakova, sada učiteljica u Zagrebu.

G. 1868. ustroji se drugo mjesto podučiteljice, a prvom podučiteljicom bje imenovana Antonija Pečakova. Odlaskom Jambrešakove na viši kurs u Beč, popuni ispražnjeno mjesto Anka Basner, koja se zamijeni sa učiteljicom Reginom Vitkovićevom.

God. 1878. bude umirovljena Antonija Pečakova, te nju naslijedi Vilma Dürrova.

Dozvolom kr. zem. vlade zamijenila je Regina Vitković mjesto sa Viktorijom Mandlovom, koju kasnije zamijeni učiteljica Marija Oreškovićeva.

Digitized by Google

God. 1881. bude podignuto treće učiteljsko mjesto na djevojačkoj školi, a kao podučiteljica bude namještena Marija Flögel.

God. 1887. premješten je Nikola Kopsa u Grižane, a na njegovo mjesto dodje Stjepan Mažuranić, učitelj iz Grižana.

G. 1889. umrije Matija Bertak, a njega zamijeni Pavao Jerman.

Mjeseca rujna 1889. bude premješten Stjepan Mažuranić na Sušak, a njega naslijedi Ante Wasserbauer, prije učitelj u Gjurmancu.

God. 1891. podje u mir ravnajući učitelj Dragutin Gudel, koji je 29 godina uspješno djelovao u Krapini ne samo u školi, već i izvan škole, složiv i urediv glazbeni i pjevački zbor. Za njega se davahu u Krapini češće koncerti i kazališne predstave. Uz njega odlikovao se i kao učitelj i kao prijatelj svakog lijepog pothvata za budjenje narodne prosvjete i svijesti Nikola Kopsa, sada ravnajući učitelj u Lasinji.

Ta su dva učitelja najdulje djelovali u Krapini. Generacija, koju su vodili, a koja je danas u naponu svojih sila, ostat će im vazda harna i očuvati uspomenu.

Na mjesto Gudela bude imenovan ravnajućim učiteljem Josip Rehorić. Dne 9. kolovoza 1892. preminu Stjepan Miljan, a na njegovo mjesto dodje Franjo Fristacky.

God. 1897. premješten je ravnatelj Josip Rehorić u Krapinske toplice, a na njegovo mjesto dodje sadašnji ravnatelj Janko Leskovar.

U Krapini službovahu još ovi učitelji: Josip Tomašević, Molk, Gall, a u najnovije vrijeme dodjoše Franjo Leppè, Pajo Völfl i učiteljica Vera Lorkovićeva.

Vjeroučitelji bijahu kapelani a gdje kad i č. oci franjevci. Spomenut ćemo one iz novijega doba, koji ispunjahu učiteljsku silu, otkad je uvedena šegrtska, pa kasnije viša pučka škola. Ti su: Ivan Jakovina, O. Tito Trop, Franjo Babić, Ante Žugčić, Stjepan Cerovac, sada župnik u Radoboju, Ivan Šimek i sada Eduardo Risek.

Krapinska pučka škola razvija se zadnjih pet decenija upravo krasno. Svjedoče nam to školska izvješća, koja su bila tiskom izdavana kroz 20 godina.

God. 1789. polazilo je krapinsku školu 40 djece, a god. 1795. u četiri razreda 23 djece. Godine 1850. 52. Godine 1860. bilo je

Digitized by Google

polaznika 159, god. 1870. 178. Godine 1880. bilo je 390, god. 1885. ukupno 466 školske djece.

Škola posjeduje lijepu knjižnicu i dvije zaklade, jednu od Mavre Farkaša od 140 for., drugu od Josipa Borovečkoga od 50 for.[1]

Vrijedno je spomenuti još i ovo:

God. 1867. sastao se školski odbor, da vijeća, kako i na kojem temelju da se glavne učione dječačke sa 4 razreda u Krapini urede, te da izradi osnovu, na temelju koje bi se imala stvoriti fašija za to potrebna. Medju inim prijedlozima toga odbora ima i ovaj:

Jedan od najzaslužnijih i najsposobnijih učitelja imade u području mjesnog ravnatelja, odnosno domaćeg župnika, upravljati svimi poslovi glavnih učiona pod imenom upravljajućega učitelja, te za to, što će ujedno podučavati djecu i u risanju, imala bi mu se opredijeliti godišnja nagrada od 60 for.

Plaća svakog pojedinog učitelja bez ikakovih drugih dohodaka imala bi sastojati od najmanje 460 for. godišnjih.

Sve troškove za uzdržavanje škole nosi općina.

Isti zapisnik od 11. siječnja 1867. predlaže, da se učiteljici djevojačke škole povisi plaća na 350 for., a radi što većeg naobraživanja djevojaka, da se osnuje još jedno mjesto i to podučiteljice sa plaćom od 250 for.

God. 1868. mjeseca studenoga bude dječačka škola podignuta na četverorazrednu, a na djevojačkoj školi bude osnovano drugo učiteljsko mjesto.

God. 1874. nastupom novog školskog zakona bude ova škola uvrštena u IV. plaćevni razred.

God. 1888. provedbom novoga školskoga zakona snižena je učiteljska plaća od 600 for. na 400 for. — Mjesni doplatak iznosi 60 for.

God. 1894. 1. listopada napuštena je stara školska zgrada, a niža pučka dječačka i djevojačka škola bude smještena u zgradu, gdje zadnje vrijeme bijaše vojarna.

---

[1] Gudel D.: Kratak osvrt na razvoj obće pučke škole u Krapini u izvješću obće pučke škole u Krapini od god. 1885.

Digitized by Google

Šegrtska škola postojala je već godine 1847., a možda i prije. U pismohrani nadjen je iz te godine: „Protokollum zvrhu Mešterskih učenikov, koji po nedeljah i Svetkih v Školu hodiju.“ Upisano bijaše 27 šegrta. Učilo se: „Keršćanski nauk i Historija. Čtenje: horvatsko, nemško i latinsko. Pisanje, Diktando, Računstvo i Zemljopis.“

U zapisniku (od godine 1848.) ima bilježaka odnosećih se na beriva. Kod nekih učenika ima ubilježeno: „Attestat dobil — platiti ima školsku plaću 15 kr. srebra.“ Našao se i jedan iskaz o dužnicima. Naslov: „Iz protokola, koji za prešastni kvartalj dužni su“. Odzdo je ova potvrda: „2 for. srebra prijel sem od gospona Nadmaistora Mirka Vragovića.“ — A zatim slijedi ova primjedba: „Svaki kvartalj leta zvekšinum po 3 for. sr. manje sem dobil — kvar za trud i papir, dok Bog drugač odluči. Potpis Ježek.“

God. 1884. odredi kr. zem. vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, da se u Krapini osnuje šegrtska škola.

God. 1886. dne 8. prosinca bude otvorena. Učitelji dobivaju 35 for. nagrade po satu.

God 1895. otvorena je viša pučka škola, najprije 5. a onda 6. razred. Učiteljsku službu vršiše prije Gjurić i Grusling, a sada Pero Bogdešić i Nikola Kaurić.

Narod okolišni nije baš zauzet za tu školu, već drži da bi u Krapini najbolje pristala niža realna gimnazija, kamo bi dolazili djaci iz cijelog Zagorja. Većina zagorskih djaka polazi više škole u Zagrebu, a ne u Varaždinu.

Da se u Krapini uvede niža realna gimnazija, bilo bi od osobite koristi siromašnomu zagorskom narodu, koji ima lijepih duševnih sposobnosti. U zapisnicima nalazimo, da su Krapinci u prošlom stoljeću već tri puta molili za nižu gimnaziju, koja da bi se imala smjestiti u samostan krapinski.

Kakov je bio stari život u Krapini, mogli bismo suditi po svemu onome, što je do sad rečeno. U zapisnicima nalazimo tužnih primjera, iz kojih zaključujemo nezadovoljan život starih Krapinaca. Primjeri ti vrlo su drastične naravi.

Kako su neki gospodari grada sutretali mirne žitelje trgovišta, neka svjedoče samo ovi primjeri, koje nalazimo u zapisnicima.

Godine 1596. dana je „protestacija pred Kaptolomom Zagrebeczkim, kak je bil Zekel, Rihtara, Priszesznike, y nekuliku Purga-

Digitized by Google

rov, vszeh okolu 20 Person dal poloviti, y vu vuzu posztaviti, kojieh ne pusztil doklam mu neszu dali sztanovito piszmo y 90 Raniszki penesz.“

God. 1634. „Došel je Ferenc Keglević sa svojimi ljudmi i grabanti u varaš i bez svakoga zroka dal je rihtara Martina Terdenića na smrtne žlake zbiti.“

God. 1637. „išel je plebanuš Marko Czeboczi, da spoveda „Njih Milosti“ nekoje sužne i kada bi bil naš zvonar, Mihajl Kalečak iz grada van išel, noseći misal i svetu vodu popali su ga na vratih grabanti, razbivši i uzevši od njega misal i vodu — okovali su ga, nezna se zašto, odveli u grad.“ Iste godine provalili su grabanti Franje Keglevića u trgovište, „uhvatili jednog purgara, u grad zapelali i u tamnicu vergli“.

God. 1653. „provalio špan Franje Keglevića Jakob Poslon sa nekim drugima na kuću Petra Kalečaka u trgovištu Krapina i oplieniše kuću a neke odvedoše u grad“.

Ima više takovih primjera. Borbama sa gospodarima ne bijaše kraja. Krapinci češće prosvjeduju kod kaptola i namjesničkog vijeća. Za to bijaše medju gradjanima dobro. Tu nalazimo više obzira i veću harmoniju. Magistrat je bdio nad tim, da im život bude što mirniji i ugodniji.

Hrana i pilo bijaše dosta jeftino. U zapisnicima čitamo: „dobra ili tusta govedina po 2 krajcara, zločesta po dinar funt, pint vina 2 groša, za krajcar kruha funt.“

Plaćali su štibru, koju zapisnici spominju pod imenom kraljevica. U zapisniku od god. 1574. govori se, da su plaćali novčane daće za vojnike, koji su bili u Turopolju. Pod god. 1660. spominje se, da su prinašali obilne novčane prinose za uzdržavanje haramija. Pod god. 1653. spominje se, da su Krapinci davali za utvrdjenje Petrinje, a god. 1668. za utvrdjenje Pokupskog grada. Za potrebne stvari davahu rado prinose. Podupirali su siromake, davali za bolnicu itd., premda su, kako zapisnici vele, gdjekad bila „tupa leta.“ Žitelji su bili vrlo dobri ljudi — grade kapele i župni dvor, popravljaju župnu crkvu, davaju prinose za školu itd. — Na svoju su purgarsku čast ponosni. To nam svjedoči jedan zaključak g. 1748. „koj goder vuzme purgarsku kćer, pak ako ne bude plemenit človek ili purgar, nikak del ne bu imati mogel.“

Digitized by Google

II.

Novija uprava po statutu od god. 1772. izdanom po županiji varaždinskoj.

U pismohrani trgovišta Krapine nalazi se od god. 1812. prijepis statuta, izradjenoga po županiji varaždinskoj, još god. 1772. Naslov tomu statutu, koji opsiže 16 stranica, glasi:

Statuta pro futura Magistratus Civumque et Inhibitatorum Liberi Regioque Privilegiati Oppidi Krapina Norma, Directione et Observantia mediantibus altissimis catenus emanatis Benignis Resolutionibus praescripta et stabilita.

Nastade uslijed toga, što nisu gdješto mjesni poslovi pravo uredjeni bili, pa s toga bijaše prigovora, pravda i nesporazumka. Krapinci se tomu čvrsto opiraše i prosvjedovaše pred kaptolom. — Prepiranje potraja dosta dugo, jer nalazimo spomena o uvadjanju novoga statuta i god. 1795. i 1796.

Izaslani županijski odvjetnik imao je statut provesti, ali se Krapinci usprotiviše provedbi. God. 1798. bude statut ipak nešto promijenjen i uveden.[1]

U glavnom bijaše to statut izradjen već god. 1772.

Pisan je latinskim jezikom. Evo iz njega važnijih mjesta:

Gradjani krapinski nijesu spadali niti u razred slobodnih gradjana niti u razred kraljevskih gradova. Za to nisu mogli imati niti takova prava s obzirom na svoju ovisnost i podložnost, te s obzirom na ravnanje svojih posala.

U pojedinostima ovisili su od gradskoga mjesnoga suca i magistrata; ovi pak zajedno s općinom u općenitosti ovisili su jedino od varaždinske županije, kojoj pripadahu i u čiju blagajnu tekao je porez. Varaždinskoj županiji podložna je bila tako u političkom, kako i u gospodarstvenom pogledu. Proti odredbama županije ili županijskoga poslanika (zastupnika) nije koristio prosvjed Krapine.

Magistrat imao je pravo, da sudi u parnicama, koje se porodiše na teritoriju Krapine. Ali je apelacija išla dalje na županijski sud, pa od ovoga na više sudište.

---

[1] Janković: Pabirci po povjesti županije varaždinske. Varaždin 1898. str. 70.

Digitized by Google

Tko hoće da bude krapinski gradjanin, mora položiti prisegu sugradjanstva pred magistratom ili pred njegovim izaslanicima. Osim toga platit će stanovitu taksu; za strance iznaša ova taksa 4 for., a za domaće 3 for. Prije se nitko ne može izabrati za gradjanina krapinskoga, ako prije ne dokaže, da je slobodan čovjek, a ne kmet, pa da je postao punoljetan.

Svi punoljetni gradjani biraju izmedju sebe 25 prisežnika. — Ovi čine občinu u užem smislu i brinu se za poslove cijele krapinske občine. Prisežnici sačinjavaju na neki način vanjski magistrat. Nu oni biraju i nutarnji ili pravi magistrat, koji se sastoji od suca i šest senatora. Prvi senator zove se inspector. On se brine za gospodarstvo krapinske općine. Drugi senator nosi naslov „magister vigiliarum“, nadzirao je dakle policajnu službu t. j. bdio nad time, da se sačuva javno i privatno dobro. Treći senator zvao se actuar. On je bdio nad arkivom i zapisnikom gradskim, a ujedno odlučivao o tome, što spada pred gradskoga suca, te onda odredjivao u kriminalnim poslovima potrebiti broj prisjednika. Četvrti senator bio je subactuar, koji je vršio poglavito notarijatski posao. Peti i šesti senator bijahu bez osobite kakove službe. Od vanjskih magistrata ističe se na prvome mjestu fiscus ili tribunus plebis, to je u današnjem smislu načelnik. On zastupa općinu u manjim stvarima prema vani, a njegovo je pravo, da sazivlje ostale prisežnike na sjednice. Drugi prisežnik brinuo se za gradsku blagajnu, zvao se perceptor, što će reći blagajnik. Treći se prisežnik zvao „Pupillorum curator“,brinuo se dakle za sirotinju, djecu bez oca. Ostali prisežnici imali su razdijeljeni posao. Jedni se skrbili za župnu crkvu i kapele, drugi inspicirali polja i šume, posebni kastelan brinuo se za gradsku kuću — a 12 njih vršili službu prisjednika na sudu.

Izbori (restauracija) vanjskoga i nutarnjeg magistrata vršili su se ovako. Gradjani krapinski pošli bi u župnu crkvu, da sazovu duha svetoga. Iza toga vraćaju se u gradsku kuću, gdje predaju svoje glasove za 25 prisežnika. Glasuje se tajno, ali je dozvoljeno bilo i javno glasovati. Za skrutatore se mora odabrati magister vigiliarum i jedan senator. Prisežnike kandidiraju sami gradjani izmedju sebe, a svaki prisežnik mora imati i posjed na teritoriju krapinske općine. — Poslije izbora vanjskoga magistrata bira se tekar

Digitized by Google

nutarnji magistrat. Županija varaždinska slala je tom prilikom u Krapinu svoga izaslanika, koji je prisustvovao izboru nutarnjega magistrata. Županijski izaslanik odabrao je izmedju izabranih već prisežnika kandidate za magistratske činovnike. Izbornici su sami prisežnici, jedino oni biraju cijeli nutarnji magistrat. Kod izbora pak sudjeluju kao skrutatori krapinski fiskus i još jedan asesor. — Poslije izbora slijedi prisega. Pred županijskim sucem prisiže najprvo čitavi nutarnji magistrat i to zajedno tako, da sudac krapinski čita, a svi ostali za njim ponavljaju prisegu; iza toga prisiže vanjski magistrat, a prisegu predvodi aktuar. Ako bi radi kojega god razloga postalo ispražnjeno mjesto gradskoga činovnika, senatora ili asesora, treba da se popuni ponovnim izborom. — Pri tom je odredjen stalni red. Biraju se prama časti, najprvo dakle sudac, onda inspektor, aktuar itd., a napokon jednostavni asesori. Opći izbori (restauratio) obavljaju se 1. studenoga.

Tko je bio jedanput izabran za gradskoga krapinskoga senatora, toga nije više mogla restauracija riješiti časti, samo županijska oblast mogla ga je skinuti sa senatorske stolice. Sudac, inspektor i magister vigiliarum svake se godine na novo birao, ali za te službe kandidirati su mogli samo bivši senatori, dakle članovi nutarnjeg magistrata. Od vanjskoga magistrata doživotna je bila čast aktuara, subaktuara, perceptora i curatora pupillorum i xenodochii. Svi ostali činovnici i prisežnici potpadali su godišnjemu izboru (restauraciji).

Nutarnji magistrat morao je svaki tjedan obdržavati dvie sjednice. U jednoj se vršio gradski sud, a u drugoj se pretresivala politička i ekonomska pitanja. Prema potrebi moglo se na tjedan obdržavati i više sjednica, u kojima bi se onda pretresivali gradski poslovi. Na početku sjednice imao se najprvo pročitati zapisnik prošle sjednice. Sudac i notar potpisivali su ga u ime svih prisutnih, a za tim bi se još jedanput čitao. Tekar sada pošlo bi se na raspravljanje novih stvari. Stavljali se novi predlozi, pa se o njima raspravljalo, a napokon većinom glasova zaključivalo. Ovim sjednicama nije osim nutarnjih magistrata nitko drugi smio prisustvovati. Dozvoljeno je bilo samo fisku, da prisustvuje tim sjednicama radi toga, da lakše bdije nad općinskim pravima, ali u sjednici nije imao pravo glasa.

Sve blagajne u Krapini, (budi da su porezne, činžene, miholjske, desetinske biskupske, ili od domaćih do-

Digitized by Google

hodaka) imadu se svesti na dvije i to: na domaću i poreznu. U poreznu idu novci porezni i oni, koji se plaćaju u županijsku domaću blagajnu, prema reparticiji, učinjenoj po županiji. U domaću idu novci za potrebe općinske, koje preceptor početkom septembra preliminira.

Godišnji je dohodak općinski od činža, kuća, arenda, dobrovoljnih prinosa i regala, u koliko to pripada općini, a ne pojedincu. U najam se daje pravo vinotočja, mesarenja, sajmovine, piacovine, ribarije i vagovine. Na mlinove, kamenolome neka se takodjer udari činž. Tako neka se udari i daća na žirovinu i drvariju u zajedničkim šumama. Od svakoga fundusa, koji se kupi u trgovištu plaća se 2% i to prije nego li se fasija načini.

Što se tiče primanja poreza, mora se najprije sastaviti kataster (popis svih arenda i činža, zatim popis novoga poreza, napravljen po županiji, a imade ga potpisati aktuar pod pečatom općinskim, te se ima predati u izvorniku uz zapisnik perceptoru. Prema nagodi sa gospoštijom mora općina plaćati kao otkup 200 for.; to se ima repartirati na sve bez razlike.

Isto tako imadu plaćati svotu od 50 for. kao odštetu za desetinu, i to samo oni, koji posjeduju desetinskom daćom opterećene zemlje. Ostale daće, koje ulaze u općinsku blagajnu kao izvanredni dohoci, imade perceptor u zapisnik upisivati, a koncem godine actuar u posebnu izvatku ispisati i perceptoru uručiti.

Na izdatke treba osobito paziti.

Sudstvo magistrata ograničuje se takodjer tim statutom. Sve osude podnašaju se županiji na evidenciju.

Važno je ono glede dioba. Kuću sa kućnim fundušem ima pravo preuzeti najmladji brat, a za njim stariji, ako onaj ne će. Ostale pako pokretnine mogu se dijeliti i prema dogovoru stranaka.

Kod parnica, koje se kod samoga suca podižu, obavlja pozive kastelan (kapetan), a kod onih, koje se kod magistrata podižu, asesori. Za to ide kastelana 7 nvč., a asesora 15 nvč.

U ostalom je obrazac taksa slijedeći: sucu od parnice, koja se pred njim drži radi svote ispod 25 for.: 45 nč., do 50 for.: fr. 1.30. Magistratu od parnica, koje pred njim teku radi svote ispod 100 fr.

Digitized by Google

— 2 for. a dalje — 3 for. sucu pripada za sastavljanje fasija, testamenata i provadjanje dioba 30 nvč. dnevnice.

Plaće gradskih službenika, činovnika i časnika bijahu ovako uredjene. Sudac je dobivao na godinu 50 for. inspektor 40 for., magister vigiliarum 30 for., aktuar 40 for., subaktuar 25 for., dva senatora svaki po 20 for., fiscus 30 for., perceptor 30 for., inspektori polja i šuma svaki po 12 for., kastelan odijelo i 16 for., dva hajdona svaki odijelo i 12 for.

Ukupni dakle izdatak na plaće iznašao je u Krapini 385 for. godišnje.

III.

Udruge i cehovi.

U starim gradovima i varošima i u opće u većim mjestima osnivala su se u svim europskim zemljama južnim, sjevernim i zapadnim medju stanovništvom društva razne vrsti. Veće i manje skupine gradjana, koji su imali zajedničke gospodarstvene, socijalne, vjerske, političke interese, udružavale su se, da unapredjuju te interese, u društvenoj zajednici. Tim su društvima pripadale i udruge i cehovi. Da im zavirimo u povijest.

Pod cehovima ili zanatlijskim udrugama razumijevamo udruge, koje ustrajaju mali obrtnici u svrhu, da promiču interese svoga staleža. Pri tom je svejedno, da li članovi dobrovoljno pristupaju udruzi ili ih na to sili kakav momenat bilo privatne ili javno-pravne naravi. Takovih udruga nalazimo već u starom vijeku. U Ateni razvijao se obrt i društveni život već 1200 godina prije Isusa, pa je Solonovu ustavu cehovska uredba podlogom. Po njem se gradjanin samo jednim obrtom smije da bavi, a zaključci udruge bili su za svakog člana obvezatni; dakako nisu se smjeli kositi s državnim zakonima. Cehovi su bili dakle autonomni, pa je svakako i ta okolnost pospješila nagli procvat atenskog obrta.

I u Rimu su se cehovi već rano razvili. Plinij stariji pripovijeda, da se obrt bio lijepo razvio već pod Numom Pompilijem.

Obrtnički i radnički cehovi imali su za ono vrijeme svoga boga zaštitnika, sačinjavali su kolegija, a dokazivali su tu svoju zajednicu vezovi prijateljstva svojim članovima, medjusobnim zaštićivanjem,

Digitized by Google

sprovadjanjem preminulih članova, karminama vjerskim svečanostima i običajima. No nije im medjutim pripadao značaj juristićkih osoba, nisu dakle mogle sticati posjeda i tužiti pred sudom kao ostale zajednice.

Vjerojatno je ipak, da su na obrtni red već u ono vrijeme uplivale. Pod zadnjim kraljevima mnoge su se udruge potištivale. Zakon na dvanaest ploča dozvolio je razvoju udruga potpunu slobodu, no mnogobrojni su kmetovi u mnogim obiteljima smetali procvatu slobodnog obrta.

Udruge, koje su se u Rimu i u gradovima, koji su Rimu bili podložni razvijale, zvale su se u to doba „collegium ili sodalitium“. Prve su bile ustrajane po ustroju državnoga udruživanja a potonji na načelu, slobode udruživanja. Medju one prve spadali su navicularii, fabricenses i razni drugi obrti.

U tim udrugama opstojao je po svoj prilici upravni odbor dekuriona. Kolegiji imali su kao što i gradovi svoje duumvire koji su ujedno bili upravljatelji udružnih zgrada, hrama i škole, kvestore kao čuvare blagajne i druge činovnike. Medjutim ne zna se, da li su kolegiji vodili skrb za primanje novih članova, da li su uplivali na obrazovanje naučnika i da li su opredjeljivali cijene obrtnim proizvodima. Zna se samo, da su kasniji zakoni upravo zabranjivali kolegijima takova nastojanja. Niti na gradsku upravu nisu obrtni zborovi imali nikakova upliva. Njihovi članovi nisu bili ni imućni ni ugledni, jer ih je rad robova sprečavao u sticanju imetka. Nadalje su si kolegiji birali za protektore patrone, koji su ih u prvom redu imali da brane proti prestupcima vlade. Vremenom su ovi patroni postali predstojnicima ili za pravo gospodarima tih udruga. Kad su kasnije obrtni zborovi prešli u juristićke osobe, pridijelila im je država defensora aktora ili syndikusa, koga je sama imenovala i kojemu je sama primijenila punomoć zastupanja u pravnim poslovima, naravski uz privolu članova.

Dulje su svoju slobodu očuvali oni zborovi, koji su za privatnike radili, n. pr. zlatari, postolari i bojadisari. Oni su ali tek zaključkom senata mogli postati juristićkim osobama.

U čemu su se sastojala prava obrtničkih i radničkih udruga? Obzirom na obrt, kako već napomenusmo, nisu imali nikakove moći nad svojim članovima. Vijećali bi na svojim sastancima

Digitized by Google

o stvarima, koje su spadale u njihovu struku, nu svakomu su ostavljali slobodu. Udružni život sastojao se u glavnom u priredjivanju vjerskih svečanosti i igara te karmina. Kasnije osobito pod carevima, podjeljivali su se udrugama razni privilegiji. Opraštali su ih od plaćanja općinskih tereta, od vojničke službe na bojnom polju, rješavali su ih obveze, da preuzimaju tutorstvo nad djecom nečlanova udruge itd. Za vrijeme katilinarske urote potištivali su sodalitate kao slobodnije udruge radi političkih komešanja i izbornih izgreda. Pod poganskim carevima, koji su naklonost puka htjeli da osiguraju time, što su skrbili za materijalni njegov boljak, podržavali, dapače nagradjivali bi udruge, koje su služile osobito javnim svrhama, n. pr. dovozu živeža, raznim pogodnostima. Naviculama podijelili su ćak i plemstvo. Fabricenses priugotavljali su u carskim tvornicama oružje, dočim su drugi radnici izradjivali za dvor purpurnu i zlatnu predju. U doba careva uredio se i pravni položaj obrtnih udruga. Tadanji zakon o udruživanju dozvolio je dalnji opstanak kolegija samo pod uvjetom, da im se članovi mjesečno samo jedanput sastanu, te da im članovi istodobno ne smiju da pripadaju više nego jednoj udruzi. Samo u slučaju, ako bi se udruge držale tih zakonskih propisa, bile su vlade spravne i drugim obrtnicima, koji do onda nisu pripadali nikakovoj udruzi takodjer podijeliti pravo udruživanja i razne povlastice posebnim zakonima.

Imovina udruge sastojala se iz prinosa svojih članova i iz darova i ostavština (legata) njihovih dobročinitelja, koje su u mnogim slučajevima naslijedili. Nutarnji život udružni osiguravao je čvrsti medjusobni moralni vez pojedinih članova. U udrugu primali su samo onoga člana, koji je udruzi svoj alat za uvijek prepustio. Imali su samo pravo, i oni da njihovi nasljednici njime rade, ali i potonji samo onda, ako su pristupili udruzi. Ako ne htjedoše pristupiti, morali su se tih dobara odreći u korist onih, koji su na to bili pripravni. Djelovanje udruga u pogledu žrtava, svečanosti, pogreba članova, razumije se, trajalo je i u ovom periodu. Na žalost došlo je kod svečanih gosba do izgreda, udružni je život uzimao nepovoljni razvoj, te se osobna sloboda sve većma ograničivala i sam obiteljski život krnjio. Tako bude gradjanin višeg razreda, koji bi ropkinju oženio, kažnjen, a njegova djeca ostala su u nižem razredu

Digitized by Google

[illegible]

Digitized by Google

o stvarima, koje su spadale u njihovu struku, nu svakomu su ostavljali slobodu. Udružni život sastojao se u glavnom u priredjivanju vjerskih svečanosti i igara te karmina. Kasnije osobito pod carevima, podjeljivali su se udrugama razni privilegiji. Opraštali su ih od plaćanja općinskih tereta, od vojničke službe na bojnom polju, rješavali su ih obveze, da preuzimaju tutorstvo nad djecom nečlanova udruge itd. Za vrijeme katilinarske urote potištivali su sodalitate kao slobodnije udruge radi političkih komešanja i izbornih izgreda. Pod poganskim carevima, koji su naklonost puka htjeli da osiguraju time, što su skrbili za materijalni njegov boljak, podržavali, dapače nagradjivali bi udruge, koje su služile osobito javnim svrhama, n. pr. dovozu živeža, raznim pogodnostima. Naviculariima podijelili su ćak i plemstvo. Fabricenses priugotavljali su u carskim tvornicama oružje, dočim su drugi radnici izradjivali za dvor purpurnu i zlatnu predju. U doba careva uredio se i pravni položaj obrtnih udruga. Tadanji zakon o udruživanju dozvolio je dalnji opstanak kolegija samo pod uvjetom, da im se članovi mjesečno samo jedanput sastanu, te da im članovi istodobno ne smiju da pripadaju više nego jednoj udruzi. Samo u slučaju, ako bi se udruge držale tih zakonskih propisa, bile su vlade spravne i drugim obrtnicima, koji do onda nisu pripadali nikakovoj udruzi takodjer podijeliti pravo udruživanja i razne povlastice posebnim zakonima.

Imovina udruge sastojala se iz prinosa svojih članova i iz darova i ostavština (legata) njihovih dobročinitelja, koje su u mnogim slučajevima naslijedili. Nutarnji život udružni osiguravao je čvrsti medjusobni moralni vez pojedinih članova. U udrugu primali su samo onoga člana, koji je udruzi svoj alat za uvijek prepustio. Imali su samo pravo, i oni da njihovi nasljednici njime rade, ali i potonji samo onda, ako su pristupili udruzi. Ako ne htjedoše pristupiti, morali su se tih dobara odreći u korist onih, koji su na to bili pripravni. Djelovanje udruga u pogledu žrtava, svečanosti, pogreba članova, razumije se, trajalo je i u ovom periodu. Na žalost došlo je kod svečanih gosba do izgreda, udružni je život uzimao nepovoljni razvoj, te se osobna sloboda sve većma ograničivala i sam obiteljski život krnjio. Tako bude gradjanin višeg razreda, koji bi ropkinju oženio, kažnjen, a njegova djeca ostala su u nižem razredu

Digitized by Google

obrtnih udruga (kolegija). Jednako ne bijaše dozvoljeno kćerkama plesačica, koje takodjer bijahu u kolegije udružene, primiti bolje zvanje. Na taj način stajalo je udruživanje cehovsko ne samo u Rimu, nego u gradovima u opće. Tako bude presadjeno u Galiju, Britaniju i u gornji dio Germanije. U Africi takodjer bijaše to udomljeno. Robovima bio je takodjer pristup u kolegije dozvoljen, naravno samo uz dozvolu njihovih gospodara.

Za kršćanskih careva bude u istim udružnim granicama nastavljeno. Nastojaše se svakoga držati na onom društvenom stepenu, na kojem se nalazi. To je vodilo k mnoštvu naredaba, u kojima je sloboda članova udruge bila podčinjena najvišoj volji vladara. Nasljedstvo članstva u kolegijama razvijaše se na najstroži način.

Već su djeca članova udruge, ako je otac umro, obvezana sve njezine terete nositi. Njima je od države naručen zamjenik, koji bi se za posao pokojnika u ime nedorasle djece imao brinuti. Na dalje su smjele osobe, koje pripadahu jednomu kolegiju, samo članove ženiti. Ženitba medju članovi raznih udruga bijaše kažnjena.

Tako bijaše kod udruga staroga vijeka.

Sasvim različit razvoj uze obrtno udruživanje germanskih i romanskih naroda srednjega vijeka.

U zemljama, koje bijahu nastanili, sačuvaše obrtnici i u burama seobe naroda kolegije, ako i ne u strogoj organizaciji rimskoga carstva, nego u slobodnijem udružnom obliku. Manjkaše ali željezna ruka autokracije, koja bi silila na izvršivanje sviju u interesu apsolutističko vladane države izdanih zakona. Ali i kod germanskih plemena pojavljahu se veće potrebe za udobnost života, za ovoj odgovarajućom odjećom, za bogatijim pokućstvom itd., čim više doljoše u doticaj sa stanovnicima evropskoga juga i zapada. Tako se i kod njih ustroji sve po malo trgovački stalež i obrt. Za vremena Karla Velikoga podiže se jedno i drugo. Taj vladalac naloži predstojnicima carskih marofa, da se pobrinu za to, da na njima podredjenim dobrima budu valjani obrtnici: pekari, pivari, postolari, kolari, kovači, zlatari itd., dapače i sapunari. I s drugim je odredbama djelovao u opće za podignuće obrta u svojem carstvu. On je uveo u život sajmove, brinuo se za putove i državne ceste. Ipak bijahu obrtnici onoga vremena većinom robovi, koje su gospodari na svojim dobrima

Digitized by Google

zaposlili. Ti neslobodnjaci dobivahu od njih nuždan materijal i morahu svoje produkte gospoštiji predati.

U germanskim je zemljama bilo obrtnika, koji imahu samo dužnost, gospodarima stanovite pomoći pružati, inače mogahu za plaću ili za prodaju puku raditi. Uslijed toga sastojao se stalež obrtnika germanskih zemalja 8. i 9. stoljeća u cijelosti još uvijek od neslobodnih. Samo mu je malo slobodnih pripadalo. — Slobodni bili su još uvijek zastrašeni od tjeranja obrta predsudom, da posao za plaću ponizuje. Istom sa postankom i procvatom gradova minu i taj strah. U gradovima nadjoše obrtnici zarade (primanje). Oni nisu radili samo kao robovi i podanici za svoju gospodu, nego i za krug poznatih.

Deseto stoljeće bijaše za pravo vrijeme njemačkih gradova, koji se onda u 11. i 12. stoljeću razviše. Stanovnici gradova sastojali su iz slobodnih gradjana i robova kao i podanika, koji se nazvaše stanovnici. Medju njih spadahu i obrtnici, koji se još mnogo kasnije razlikovahu od gradjana. Sada istom nastaše pravi cehovi.

Njihov postanak pada u Njemačkoj pod konac 11. stoljeća, u Francuskoj u 12. stoljeće, a u Italiji ih bijaše, kako je prije rečeno, djelomice prije, jer su tu sigurnije opstojali rimski kolegiji.

U nekim romanskim zemljama n. pr. na jugu Francuske postaše cehovi iz vjerskih bratovština, koje bijahu u srednjem vijeku mnogobrojne. Potrebe vjerske pružahu prilike, da su se ljudi jednakih težnja združivali u bratovštine. Udružiše se, da svetkuju zajedničkog zaštitnika (patrona) obrta i da se za slučaj siromaštva i bolesti podupiru. No u Francuskoj ostade bratovština od ceha razlučena. Katkada sačinjavaše više udruga samo jednu (Confraternität); u drugim slučajevima bijahu članovi jednoga te istoga ceha u više bratovština podijeljeni. U Njemačkoj mogao je ceh odmah stvoriti organizaciju za vjerske vježbe, koju članovi ceha kao takove priznavahu. Kasnije se malo po malo uvela dužnost, da nitko ne smije obrt započeti, koji ne bijaše članom ceha i nije majstorsko remekdjelo napravio. To je t. zv. „Zunftzwang“. — Članovi su se ceha obvezivali, da će svetkovati nedjelju i poštovati tvorca. Nastojahu oko toga, da rade ono, što se tiče djelovanja njihova obrta i njegova napretka i da rade oko poboljšanja svojega života i oko vlastite

Digitized by Google

reforme. Tako nalazimo u južnoj Francuskoj još u 15. vijeku. Kasnije vidimo, da su se od god. 1581. morali svi obrtnici u kraljevini upisati u obrtničke zajednice.

Pod konac 12. vijeka bili su jamačno već u svim najvažnijim gradovima njemačkim cehovi. Njihova pravila, cehovne članke, davale su im u početku oblasti, općine ili zemaljski auktoriteti a protezale su se ponajpače na obveze cehova spram tih vlasti. Kasnije, kad se obrtni stalež ojačao, izdavali su ih sami cehovi.

Što se tiče cehovne organizacije, to se u Njemačkoj polagano razvio obligatorni značaj njezin, t. j. svatko, tko se bavio dotičnim obrtom u gradu, u kojem su bili takovi cehovi, morao je biti član dotičnoga ceha. U sjevernoj se Njemačkoj to već prije općenito uvriježilo. U južnoj nasuprot bilo je za prvih vijekova, koji su protekli od opstanka cehova, još gradova, u kojima je doduše bilo cehova, kojima su obrtnici redovito pristupali, jer je to bilo za njih korisno i čuvalo ih od nesklonosti staležnih drugova, ali nije bilo ni govora o tom, da bi svaki obrtnik morao biti član.

U ostalom su opstajali cehovi u srednjem vijeku s pravom autonomije u svojim poslovima, naravski s tim ograničenjem, da se njihova pravila nisu smjela protiviti zemaljskim zakonima, niti škoditi sveopćemu dobru. Gdje kad bi ih vijeće potvrdjivalo. Kasnije dodje i svaki ceh pod nadzor više članova, koje je vijeće odredilo.. Kalfe su mogli samo tad majstorima postati, kad su svršili svoje naučno doba, položili svoj ispit i napravili remek-djelo. Cehovi su imali svoje zgrade; njihovi upravljatelji, koji su bili i gostioničari u njima, zvali su se cehovni sluge. Sve važne stvari, koje su se ticale ceha, smjele su se raspravljati samo pred otvorenom ladicom, to jest u prisuću svih cehovnih članova. Tu su se mijenjala pravila, primali (oslobadjali) šegrti, kalfe proglašivale majstorima, novčani poslovi odlučivali. Ceh je upravljao odgojem obrtničkoga podmlatka. Majstor je preuzimao za naučnog doba prava roditeljska, odgajao i podučavao šegrta po propisima i pod paskom ceha. Svaki je majstor smio imati samo stanovit broj šegrta i kalfa i nijednomu nije bilo slobodno izrabljivati njihove radne sile. Nedjeljom, blagdanom i noću bilo je zabranjeno raditi. Veoma je socialistički bila zadahnuta ne samo odredba, da broj pomoćnika ima biti ograničen, nego i ona, da ceh ima uredjivati odnošaje iz-

Digitized by Google

medju majstora i kalfa, a i ustanovljivati plaću kalfama, da budu izdaci za tvorevine na jednakom niveau.

Zatim je ceh nabavljao sirovine, a svaki je majstor imao pravo, jednako upotrebljivati zajedničke zavode cehovne.

Kućarenje je bilo zabranjeno. U nekim su stvarima gradske oblasti radile zajedno sa cehovima. Strogo se pazilo na to, da se priugotavlja dobra roba. U tom su pogledu cehovi izdavali točne propise za sirovine, kako se ima njima baratati, kakove i kolike moraju biti tvorine.

Cehovni su predstojnici gdjekad zajedno s odaslanicima političke oblasti pregledavali radionice majstora, da paze, drže li se propisi o produkciji. Ako su se našle tvorevine, koje nisu bile prema propisu, bile su zaplijenjene. Kod nekih se cehova morala svaka pojedina tvorevina pretražiti prije, nego što se predala naručitelju ili došla na prodaju. Osobito je stroga bila ta redarstvena paska na živež. Bilo je u običaju, a gdje kad i propisano, da obrtnici moraju svojom biljegom naznačiti svoje tvorevine. U mnogim se cehovima, koji su radili za izvoz, pritisnuo takodjer cehovni pečat; u nekim se cehovima dapače za robu privezao olovni komad, na kom je bio utisnut gradski pečat. Odredile su se takodjer cijene obrtnim proizvodima. Kneževske su ih, odnosno gradske oblasti odredjivale. Tako bijaše zabranjeno, prekoračiti ustanovljene cijene i isto tako manje zahtijevati. Nadalje bijaše odredjeno mjesto, način i vrijeme prodaje i različitim poduzetnicima bijaše zabranjeno više nego jedno mjesto za prodaju njihove robe posjedovati. Proti onima, koji bi se ogriješili radi nudjenja i radi prodaje zle robe, patvorinu ili prevaru počinili, bijahu novčane ili tjelesne kazne odredjene.

Kazne bijahu gdje kad vrlo oštre. Ima spomena iz god. 1492., da je u Augsburgu neki patvarač šafrana platio smrću na lomači. Vinski je trgovac morao priseći, da njegovo vino nije patvoreno itd.

Mnogi cehovi dobiše pravo oružje nositi. Vidimo ih, gdje sudjeluju u obrani grada i u ratovima. Srednji vijek znade pripovijedati o krvavim gradjanskim ratovima unutar gradova. Najviše protiv knezova i patricija (starogradjani, Altbürger), koji su imali svoja posebna vijeća, u koja nisu smjeli članovi ceha. Nije čudo, da knezovi i patricijska poglavarstva nastojahu odstraniti cehove. Za nekih vla-

Digitized by Google

dara podje im donekle za rukom, no za Rudolfa Habsburžkoga dodjoše cehovi opet u posjed svoje moći i bolje se razvijahu.

Vrijedno je spomenuti, da su cehovi bili zadahnuti osobito ćudorednom ozbiljnošću.

Cehovski su članovi morali biti pošteni i imati dobar glas; morali su biti zakonitoga podrijetla. Odatle poslovica: „Cehaši moraju biti čisti kao golubovi.“ Kalfe nisu bili članovi ceha, nego su se morali podvrgavati njegovim naredbama i sudstvu· Obično su imali u majstorskoj kući stan, hranu, svjetlo i pranje. Bili su dakle u bližem doticaju s obitelju, a štitio ih je u njihovim parbenim stvarima cehovni sud, koji je odlučivao i u prepirkama izmedju njih i majstora. Majstor ih je nadzirao i morao je to činiti pod prijetnjom kazne. Kartanje je bilo strogo zabranjeno. Gdje kad su bili dapače oni, koji su češće nego jedanput u tjednu zalazili u gostionu, kažnjeni. Koji je bio otpušten radi zločesta vladanja, onoga nije smio nijedan drugi majstor primiti. To je sve doduše bilo pravo, ali je moglo dovesti i do okrutna postupka s kalfama. S toga su oni imali u zaštitu svojih interesa svoje vlastite saveze, koji su se uz mnoge borbe s majstorima, ponajpače u 15. vijeku razvili i pod konac toga vijeka najljepše procvali. Imali su svoja pravila, na godinu dvije svečanosti s misama i s glazbama, davali su potpore i njegu bolesnicima, plaćali godišnje prinose itd. Svaki je kalfa morao biti član. Nijedan kalfa nije smio pod kaznu isključenja drugoga sudbeno progoniti prije, nego što ih je predsjednik bratovštine pokušao izmiriti.

Sve što je do sad rečeno o udrugama i cehovima predstavlja nam razvitak u opće i to izvan Hrvatske.

A sada treba da vidimo, kako se ceh razvio u Hrvatskoj.

Po svim većim gradovima u Hrvatskoj, u kojima bijaše mnogo obrtnika, postajale su medju obrtnicima jednakoga ili baš sličnog zanata udruge, u svrhu da dignu svoj obrt, odakle se s vremenom razviše i cehovi. Takove udruge stvaralo je u početku stanovništvo samo jedne narodnosti. U Zagrebu n. pr. ima spomena takoj udruzi već god. 1359., a zvala se bratovština hrvatska, a kasnije nalazimo talijansku i njemačku.[1]

---

[1]) Tkalčić: Monumenta historica civitatis Zagrabiensis. Zagreb 1889. I. str. LXXVIII.

Digitized by Google

Uz bratovštine, koje su imale narodno obilježje, nalazimo u 14. vijeku i obrtničkih udruga, a one su klica razvitku gradskih cehova. Bratovštinama bijaše glavom dekan, koga su članovi udruge birali svake godine obično na svetac svoga zadružnog patrona. Svaka udruga imala je za svoga zaštitnika posebnoga sveca, kojemu je općina podigla u župnoj crkvi oltar. Dekan je raspravljao pojedine raspre medju članovima, upravljao imovinom udruge.

Početkom druge polovice 15. vijeka počeli se iz obrtničkih udruga razvijati „plemeniti cehovi“, kojima bijaše kraljevskim povlasticama podijeljena samouprava u stvarima obrta. Cehovi imali su velike povlastice, koje su znali u potpunoj mjeri iscrpsti. Svoja pravila i povlastice imali su obično popisane. Svaki se ceh brinuo da pravila i povlasti budu uvijek potvrdjene, makar po samim vladarima.

Takovih starih potvrdjenih povlastica imaju mnogi hrvatski gradovi i trgovišta n. pr. Zagreb, Križevac, Varaždin.[1]

Manja mjesta, u kojima bijaše cehova, povela su se za gradovima — i pravila svoja prepisala od onih u gradovima. — Jedno je od takovih mjesta trgovište Krapina.

U Krapini, kako se spominje u zapisnicima bijaše već rano obrtnika razne vrsti, a i takovih, koji su svoj posao na veliko tjerali. Prvi nam se obrt javlja po sačuvanim zapisnicima obrt mesarski. Spominje se, da god. 1580. otvaraju mesnice u varašu: Ivan Dolički, Marko Šver, Martin Godina, Petar Dolovčak. Medju prvim obrtnicima bijahu i gumbari, koji su radili na veliko za vojnike u Optuju.

Iza njih se spominju kamenari, kožari, pekari, kovači, čizmari itd. Najprije se razvila udruga (bratovština) kamenara, koju su zvali dekanijom. Kamenarskim poslom bavili su se Krapinci već vrlo rano. U zapisnicima od god. 1703. spominje se, da priredjuju mlinsko kamenje,koje izvažaju u Optuj i Varaždin. Da su ti kamenari imali svoju udrugu, vidi se u zapisniku od g. 1708., gdje se spominje, da je dokončano medju kamenari, da „imaju djetići pervo gospodarom ponuditi svoje blago nego drugim stranjskim davati.“ Iste godine izabrani su dekanima kamenari: Blažković, Bolffek, koji budu

[1] O varaždinskim cehovima pisao je prof. J. Janković, u Izvješću kr. vel. gimnazije u Varaždinu od god. 1888.

Digitized by Google

„za kerstitke opominjali“ i držali red med kamenari, rješavali razmirice, koje bi nastale u pećinama i odredjivali cijenu kamenju, koje se imalo prodavati na sajmovima. Dekanija se svake godine izmjenjivala i potvrdjivala i to na Ivanje. Tu ćemo spomenuti sadržaj zapisnika od god. 1772. a radi o dekaniji kamenarskoj:

Leto 1772. Dan 22. Juniusa vu hisah obchinszkeh privileg. Varasa Krapine, pred Gosponom Rihtarom Menigha Miklovusem, knezom Trampus Miklovuszem substitutusem Rihtarom Bayczar Martinom, Barilar Juraiem, Dukovachky Andrasem, prisesznikiFiskusem Gregorjevich Juraiem, Menigha Ferenczem, Brozovich Mathiasem mladim, Szekirnyak Mikulom, Ferenczem Gregurovich, Mihalyem Vragovich, Josefom Szemenich, Jakopom Szemenich, Jakopom Travenschak, Kallechakom Jurajem kamenari, gori napiszano dokonchanye, sztanovito hvale vredno potverdyavasze, vu vszeh szvoih kontinenczіah, y kaiti gori napiszani dekani, isz toga szveta vre bi bili preminuli, zato posztavlyaiusze drugi, naimre ovi: knez Barilar szadasni Perceptor i Priszesnik ovoga Varasa, y knez Bayczar Martin takai Priszesnik, koi vu pechinah y na szeimih tusbu poszluchnuti, y red med kamenari dober dersati budu dusni, tusbu szuditi, y praviczu iz krivcza taki dati plenipotenczinimsze zrucha, y ova dekania vszako leto okolo Ivanya premenyati ali potverdyavati sze bude morarala. Pridaju sze josche k gori napiszanomu Statutomu kamenarszkomu y ova:

1mo. da kersztitke kamenarszke nemoraju biti na szeimu, nego doma pri hisi. koi je pako budu davati dusni, nai Gospoda Dekani posleju palichicu, koi je vekssi kamenar, vech kamenov imajuchi y bolye tersechi, on szam kerszitke davati bude dusen, gingavessi pako dva tri, alli chetiri, alli kak Dekani budu szudili.

2do. koi pervo plati kamen v pechini. on ga bude pervessi vzeti.

3tio. da neszme nieden szoje blago hvaliti, a drugoga pred kupczi kuditi.

4to. koy detichi nemaju szvoje lasztovite pechine, nebudu szmeli na szeime kamene voziti, niti tersiti, negoga bude pervessi goszpodar szplatiti, ako on nebu hotel, szlobodno drugomu goszpodaru proda.

Goszpodari pako jeszu ovi:

Kallechaki vszi tri. Dukovachki Andras y Matok. Chaur Anton. Gpa. Karlovicza. Brozi Mathias, Mikula y Joszef. Sigmani Mihaly y Mathia. Gregorjevichi Andras y Jurai. G. Legradi, harmiczar, Barilar Jurai, Bayczar Martin, G. Menigha Miklovus u Francz. Szekirnyak Mikicza, Vragovich Andrasz. Szemenich Mathias Kallechakov sogor. Trampus, Szemenichi Joszef y Jakop. Travenschak Jakop, kada bude vu szvoji pechini delal.

Per Ignatium Frogh, Juratum Notarium m. p.

Osim udruge kamenara ne spominju nam zapisnici drugih udruga ili bratovština, a još manje cehova sve do god. 1837. No ako i ne ima u starijim sačuvanim zapisnicima spomena o drugim udrugama

Digitized by Google

osim kamenarskih, mi ipak držimo, da ih je bilo prama spomenu obrtnika. Ceh nam se javlja istom god. 1837.

Krapinski čižmari, postolari, kovači, bačvari, stolari, košarači, mesari, kolari, draguljari, tesari, klesari, lončari, kožari, zidari, tkalci, češljari, graditelji, bravari, sedlari, mlinari i pekari združeni u jedan ceh, zamoliše godine 1837. kralja Ferdinanda V., neka bi potvrdio sve članke njihovoga cehovskoga reda, te o tom izdao privilegij, koji će vrijediti za njih i za sve njihove nasljednike, majstore u tom cehu.

Kralj Ferdinand V. primio je poniznu ovu molbu sa svom dobrohotnošću, pa ju je 5. svibnja iste godine 1837. u Beču potvrdio i kraljevskim svojim pečatom providio, da vrijedi za sve majstore spomenutoga krapinskoga ceha.

Ovaj kraljevski privilegij bijaše 15. siječnja 1838. pročitan u skupštini varaždinske županije, pošto nije nitko proti njemu prosvjedovao, i javno bijaše proglašen po Metelu Ožegoviću Barlabaševečkom, pravom notaru varaždinske županije. Malo zatim, 20. siječnja 1838. primio ga na znanje i varaždinski magistrat gdje ga je pročitao vicenotar Antun Melinčević.

Mi ćemo ovdje donijeti u cijelosti pravila toga cehovskog statuta, koja su bila pisana njemačkim jezikom. Poznato je, da su u cehovske statute imali osobiti utjecaj gradovi. Nema dvojbe, da su i ti posudjeni od kojega grada, možda Varaždina, no svakako su revidirani, jer po diplomi kraljice Marije Terezije bili su svi cehovski statuti sakupljeni i revidirani. Sadržaj njihov pokazat će nam, da su mnogo na njih uplivali cehovi njemački, dok su u primorskim gradovima za cijelo uplivali oni italskih gradova.

Članaka toga cehovskog reda ima 49. Sadržaj im je ovaj:

O naučnicima.

Čl. 1. Onaj, koji želi postati naučnikom, može biti koje mu drago zakonom priznate vjeroispovjesti. Prije nego što bude naučnik sa znanjem cehovnoga meštra ili predsjednika i to u četvrtgodišnjoj cehovskoj skupštini valjano primljen i u nauk upisan, treba da kod onoga majstora, kod kojega želi da dodje u nauk, 6 tjedana bude na pokusu. Izjavi li onda majstor, da je sposoban i uporabiv i iskaže li se naučnik krsnim listom ili drugim vjerodostojnim ispravama svoga rodnoga mjesta ili, ako je podložnikom, takodjer privolom svojega vlastelina, to se može takov mladić kod otvorene ladice uzeti za pravoga naučnika. Tad se mora njegov krsni list i druge vjerodostojne isprave njegova

Digitized by Google

rodnog mjesta, a i privola vlastelinska, radi koje bi se imao obratiti na dotične oblasti, ako bi mu je njegova gospoštija uskratila, staviti u cehovsku ladicu, a naučnik mora da plati za primitak u nauk 1 for. 30 nč.

Čl. 2. Kaucija ili jamčevina za naučnike daje se samo u onom cehu, gdje e već od prije u običaju.

Čl. 3. Naučnik mora neprestano i neprekidno ostati kod pećara, tesara, pekara dvije godine, kod klesara, urara, četiri, a kod krojača, čizmara, postolara, bravara, čohaša, gumbara, bačvara, mesara, kovača, kolara, stolara, tokara, klobučara, kožara, zidara, tkalaca, češljara, mlinara, čavlara i sedlara tri godine i ne smije se usuditi ni pod kojom izlikom majstora ostaviti, noću izostati i pijančovati, već se u svem mora vladati, kako doliči čednomu i ćudorednomu mladiću, vjerno, marljivo i poslušno. No i majstor treba s njim lijepo da postupa, pa da ga ne upotrebljuje većma za domaći posao, nego li za učenje zanata. On valja da ga radje kao dobar domaćina i dobar učitelj marljivo podučava u počelima religije, ćudorenosti, umjeća i zanata.

Naučnici se ne smiju ni časak dulje pridržati u nauci no što je to propisano. Jedino je to slobodno, ako povjerenik i ceh prizna razloge s kojih da se naučno vrijeme može produljiti ili skratiti. Majstor, njegovi pomoćnici i služinčad valja da budu prijazni s naučnikom.

Čl. 4. Dogodi li se, da naučnik napusti svoga majstora bez dovoljnoga razloga, već prije napomenutoga cehmeštru, pa izostane dva, tri ili više dana, ali se poslije toga vrati i popravi, to ima za svaki zanemareni dan radi kazne tjedan dana dulje ostati u nauci. Njegovi jamci dužni su u tom slučaju dati daljnju zadovoljštinu. No izostane li bez dovoljna razloga dulje vremena, tako da se čovjek ni nemože nadati njegovu poboljšanju, ili ponaša li se inače nepristojno ili je ćak okrivljen i ulovljen radi nevjere, te zaslužuje da bude iz ceha protjeran, onda se to mora javiti dotičnomu meštru ceha, a taj valja da to prijavi poglavarstvu ili nadležnoj oblasti, gdje će se odlučiti, treba li ga iztjerati iz nauka ili ne treba.

Jamčevina se, ako se nevjera dokaže, metne u cehovsku škrinju (ladicu), pa se onda, po običajnom postupku ceha, jedan dio daje majstoru naučnikovu, u koliko može dokazati nanesenu mu štetu, a drugi se dio vraća jamcima.

Čl. 5. No ako bi naučnik imao razloga, da ostavi svojega majstora, to može da to, ne utekavši prije, kaže cehovskomu majstoru ili povjereniku bilo osobno bilo po svojim jamcima a oni imadu stvar točno ispitati i tužioca, ako imapravo, predati drugomu majstoru, da kod njega svrši svoj nauk. Ako pak je prijašnji majstor već primio cjelu za naukovno vrijeme opredijeljenu naukovinu, tad mora onomu majstoru, koji naučnika izuči, dati dio, koji ga ide, dok je kod njega bio.

Čl. 6. Naukovinu, ako ju majstor zahtijeva od šegrta, opredjeljuje cehovni povjerenik ili mjesna jurisdikcija, a ne smije prekoračiti 20 forinta. U ostalom će svaki majstor osobito oko toga nastojati, de mu šegrt u kratko vrijeme u toliko napreduje, da može svojim radom zasluživati hranu.

Digitized by Google

Čl. 7. Umre li majstor i ostavi šegrta, koji još nije svršio svoje naučno vrijeme, mora ceh odmah istražiti i promisliti, da li se ima dotični naučnik ostaviti kod udove, ako posao dalje tjera, ili drugomu majstoru predati. No takvi se naučnici mogu ostaviti kod udova, koje imadu valjana poslovodju, ali takav naučnik mora poslije svršenoga nauka po obrtničkom običaju služiti kod cehmeštra ili drugoga kojega majstora 14 dana ili 4 tjedna, dapače i četvrt godine, da svrši nauku; sva pako naukovina pripada udovi.

Čl. 8. Kad naučnik točno svrši svoju nauku, a nema protiv njega nikakova temeljita prigovora, tada može i mora biti oslobodjen i za kalfu primljen, pošto je platio pristojbu za oslobodjenje, koja ali nikada ne smije prekoračiti pristojbu za primanje šegrta t. j. 1 for. 30 nvč., pred otvorenom cehovskom ladicom bez sviju prije običajnih beskorisnih ceremonija i zloporaba, pošto mu se razlože i protumače sva pravila i zakoni i pošto ga se opomene, da ih se mora točno držati. To se oslobodjenje ima tada unijeti u cehovski zapisnik, a novomu kalfi mora se izdati naučni list po propisanom obliku i izvornik spremiti u cehovnu ladicu.

Čl. 9. Majstorski sinovi nemaju nikakove pogodnosti za naučno vrijeme pred stranima, nu njima se može ipak ta polakšica dati, da kod primitka u nauk i oslobodjenja samo polovicu pristojbe plaćaju.

O kalfama.

Čl. 10. Ceh imade dobro paziti na to, da svaki oslobodjeni kalfa odmah zahtijeva putnu knjigu (Wanderbuch), makar i ostaje u onom mjestu, gdje je oslobodjen. No svaki kalfa, bio on sin majstora ili stranac, mora svakako, ako želi steći majstorsko pravo. prije da podje u tudjinu, kako bi razno, svomu zanatu potrebno znanje pribavio. Na putovanju mora ostati najmanje tri godine. Kada nastupi svoj put, mora svoj krsni list ili druge vjerodostojne svjedodžbe rodjenja, zatim naučni list dotle pustiti u cehovnoj ladici, dok ne dobije vjerodostojne svjedodžbe dotične sudbene vlasti ili ceha, da želi biti kao majstor upisan u drugi ceh. Kad dakle hoće kalfa da nastupi propisani put, pak se iskaže dozvolom svoje gospoštije ili sudbene vlasti, tad je ceh primoran opskrbiti takova kalfu, ako nije radi nijednog zločina niti izgreda kriv, niti nema dugova, prepisima krsnoga i naučnoga lista, samo jedanput i ne više puta, osim ako ih slučajno i bez svoje krivnje izgubi, što se ali mora vjerodostojno dokazati, s običnim cehovskim podpisima, uz plaću običajne i umjerene pisarske pristojbe od 30 nvč., najviše 45 nvč. prema veličini prepisanih isprava. Svaki majstor, koji treba kalfu, mora ga primiti, ako pokaže previšnje propisanu putnu knjigu pred cehom u onom mjestu, u kojem putujući kalfa traži službu.

Ako bi putujući kalfa svoju putnu knjigu izgubio, mora to prijaviti kod onoga mjesnoga poglavarstva, gdje je knjigu izgubio, a ono mora o tom da povede točnu istragu, da li je i u koliko prijava istinita, pa će se za to raspitati kod poglavarstva, u kojega je kraju kalfa prije radio, da li je imao

Digitized by Google

putnu knjižicu. U slučaju istine izdaje se službena potvrda gubitka, prama kojoj valja da dade kalfi duplikat (dvopis) izvorne putne knjige sa izričnom opaskom, da je dvopis, ono poglavarstvo, koje je izgubljenu putnu knjigu izdalo.

Nijednomu majstoru nije dozvoljeno pod najstrožom kaznom primiti u posao kalfu bez putne knjige.

Čl. 11. Kalfa, koji podje na put, mora da izbiva neprekidno tri godine. Ako pak je prisiljen radi važnih uzroka, kao teške bolesti, nagle smrti roditelja i drugih sličnih razloga prekinuti putovanje i vratiti se, mora, čim je zapreka uklonjena, opet poći na put i nadoknaditi ostalo vrijeme putovanja. U onom pako slučaju, gdje su prekidanju putovanja krivi teški uzroci, kao bolest tijela ili starost, slaboća ili bolest roditelja, koji nužno potrebuju prisutnost svoga sina radi obavljanja kućanstva, zanata i drugi takovi razlozi, može mjesno poglavarstvo u sporazumku sa cehom taj slučaj na rješidbu podnijeti zemaljskoj vladi, koja jedina smije dati oprost od toga.

Čl. 12. Svaki putujući kalfa mora odmah iza svog dolaska ići na nočište (Herberg), a gdje ga nema, mora se barem drugi dan meštru ceha, ili ako ga ondje nema, starijima (članovima) u cehu prijaviti, zatražiti posao i ponudjeni mu posao bez oklijevanja primiti. Nu prije mora istinite prijepise krstnoga, naučnog lista i putnu knjigu predati u cehovnu ladicu, gdje dotle ostaju, dok dotičnik u tom mjestu radi. Ako pak ne dobije posla, to mora meštar ceha ili stariji u cehu badava upisati, da ovdje nijednoga majstora ne bijaše, koji bi trebao kalfu. Naprotiv pak se moraju kalfi, koji se na onom mjestu, gdje je našao posao, cijelo vrijeme dobro i pošteno ponašao, a htio bi svoj put nastaviti, ako je svomu majstoru otkazao službu u smislu slijedećeg članka i dobio dozvolu dotičnog sudbenog poglavarstva, te nije nikojega zločina ili izgreda kriv, a svoje je dugove i druge tražbine namirio, pa bi drugdje htio iskati posao, povratiti ne samo u ladicu stavljeni prijepisi krsnog i naučnog lista, nego i putna knjiga.

U ostalom se ima u putnu knjigu napisati svjedodžba o poslovanju prema okružnici od 14. travnja 1829. br. 10.492., koju je zemaljska vlada razaslala svim sudbenim oblastima.

Čl. 13. Nijednomu kalfi nije dozvoljeno bez osobitog i dovoljnog, po sudbenoj oblasti priznatog razloga svoga majstora prije 6 mjeseci ostaviti. Isto tako ne može majstor kalfu prije odredjenog vremena bez dovoljnog razloga otpustiti. Ako se pako kalfa iskazati može razlogom, koji dotična oblast prizna de dovoljnim, to može i prije odredjenoga roka, pošto je 14 dana prije otkazao, svoga majstora ostaviti.

Čl. 14. Meštru ceha sa cehovnim povjerenikom i mjesnoj sudbenoj oblasti slobodno je s osobito važnih razloga dopustiti, da putujući kalfa bude i protiv reda dodijeljen ovomu ili onomu majstoru, osobito onomu, koga kalfa označi i koji hoće da ga primi. — Ali to ne smije biti bez dovoljnog razloga.

Digitized by Google

Čl. 15. Svakomu kalfi slobodno je u službu preći privatnim gospodarima. No želi li takav kalfa steći majstorsko pravo, to se mora iskazati ne samo svjedodžbom valjana života, nego i putnom knjigom.

Čl. 16. Kalfe imaju u onaj sat noći, koji je ili odredjen po sudbenoj oblasti u svakom gradu, ili u običaju, kući doći. Ponajpače ne smiju cijele noći izostajati. Prekršitelji kazne se malom novčanom globom, koja se daje u cehovsku ladicu. Prešuti li majstor izgred počinjen po kalfi, kada povjerenik ceha svakoga pojedinoga majstora radi počinjenih izgreda kalfa upitati mora, ima se takodjer istom kaznom kazniti.

Čl. 17. Nijedan se kalfa ne smije usuditi ponedjeljkom praznikovati ili u koji drugi djelatni dan u tjednu ne raditi, pod kaznom gubitka polovice, a prema okolnostima i cijele tjedne plaće, koju mora majstor, kojemu služi, stegnuti i dati u cehovsku ladicu, od kojega ima prema dosudi ceha primiti svoj dio. Ako pak majstor to ne učini, te takovu nevaljanštinu, počinjenu po njegovim kalfama, previdi i cehu ne prijavi, to će ne samo kaznu kalfe sam platiti, nego biti dvostruko kažnjen radi ravnodušnosti. U ostalom će se kalfa poradi ponovna prekršaja još oštrije kazniti.

Čl. 18. Kao što je majstorima zabranjeno svoje poslove po volji povisivati i o tom se dogovarati, tako nije ni kalfama nipošto dopušteno dogovarati se, da neće primiti od majstora manju tjednu plaću, nego što su ugovorili. Onaj kalfa, koji ne bi htio primiti radnju drukčije, nego uz prije ugovorenu plaću, smatra se buntovnikom i bit će prema važnosti stvari strogo kažnjen.

Čl. 19. Budući da kalfe onako nikakovih bratovština stvarati ne smiju, to se zloporaba istih jednostavno ukida, te se njima pečatnik takove vrsti ne dozvoljava. Ako još imadu gdje ovakov pečatnik, to im se ima isti oduzeti i pohraniti u cehovskoj ladici. — Osim toga zabranjeno je kalfama držati sastanke, potajna pravila ili posebnu cehovsku ladicu imati. Novac, koji kalfe saberu kao pripomoć za bolesne i putujuće kalfe i za druge potrebe prigodom četvrtgodišnje skupštine majstorske, koja može najviše 15 nvč. iznositi, ima se metnuti u cehovsku ladicu majstorsku, u kojoj se ima čuvati, i to u posebnu odjelu. Ceh ima osobito paziti na to, da se taj sakupljeni novac ne upotrijebi ni u koju drugu svrhu, već se moraju o tom sabranom i potrošenom novcu računi polagati, koje valja da pregledavaju dotični cehovni meštar i povjerenik, i ti se moraju prama potrebi predati mjesnomu sudu. Sve su obveze kalfa prema cehovima u drugim mjestima najstrože zabranjene.

Čl. 20. Kalfe moraju cehovnomu majstoru i njegovu zamjeniku iskazivati dužno poštovanje, te u svem biti poslušni. S toga je svakomu kalfi prva dužnost, da nastoje oko koristi svojih majstora, moraju biti poslušni, vjerni i prijazni prama njima i kod četvrtgodišnje skupštine majstorske kao i u noćištu i u kući svojih majstora. Toga se mora svatko tim većma držati, jer je svaki prekršaj kaznjiv. Kazna u cehovskim poslovima opredjeljuje se samo u prisutnosti cehovskoga povjerenika, koji ima službeno voditi istragu. No ta kazna ne smije

Digitized by Google

prekoračiti svotu od 2 for. Veći prekršaji, koji se većom kaznom kazniti imadu, moraju se uvijek mjesnomu poglavarstvu predati.

Oni kalfe, koji su svoj obrt gdje drugdje po cehovskim pravilima, koja su ondje običajna i priznata kod valjana po mjesnom poglavarstvu primljena majstora izučili, držat će se bez razlike valjani i sposobni, a to vrijedi i za one kalfe, koji dolaze iz drugih zemalja sa svjedodžbama o izučenom obrtu i njihovu neporočnom životu. Isto je tako zabranjena svaka do sad postojala zloporaba razlike medju starijim kalfama, izučenim šegrtima — i svaki je kalfa, čim se izučio — jednak starijim kalfama. No prepušteno je majstorima, da daju tjednicu prema sposobnostima i svaki može po jednoga kalfu kao poslovodju s većom plaćom pretpostaviti drugima.

O majstorima u opće.

Čl. 21. Kalfa, koji je svoje propisano putovanje svršio, te želi majstorsko pravo, ali ne u onom mjestu, gdje je izučio zanat, mora pribaviti svjedodžbu o svojoj namisli od onoga ceha, u koji želi biti upisan. Nadalje mora prama svomu iskazu zahtijevati svoj originalni krsni i naučni list iz cehovne ladice onoga mjesta, gdje je zanat izučio i predati u onu cehovnu ladicu, kamo želi upisan biti. Ako je pako podložnik, pa želi postignuti majstorsko pravo u mjestu, koje ne pripada njegovoj gospoštiji, to mora imati odpusnicu, a u svakom slučaju vjerodostojnu svjedodžbu o svom svršenom putovanju, te se kako valja prijaviti sakupljenomu cehu.

Od mjesnog poglavarstva mora isposlovati gradjansko pravo i uvjetno postignuće istoga javiti cehu i starijim majstorima. Ako pako želi u podložnom mjestu postati majstor i gradjanin, mora pribaviti dozvolu gospoštije.

Čl. 22. Akoprem je za postignuće majstorskog prava vrlo nužno, da se napravi remek djelo (Meisterstück), te od toga ne može osloboditi ni jednoga kalfu ni ceh ni mjesno poglavarstvo, to mogu ipak nastupiti osobite okolnosti i teški razlozi, da djetić (kalfa), koji je svoj zanat dobro izučio i dobrih je svojstava, ne može više radi oslabljeloga u to vrijeme očnoga vida ili prsne boljetice ili radi drugih bez njegove krivnje nastalih bolesti napraviti majstorskoga remek djela, a da ne naškodi svojemu zdravlju, osobito ako za to treba veće jakosti.

U svakom takovu izvanrednom slučaju moraju kalfe, koji mole za oprost od majstorskoga djela, predati svoje molbenice sa točnom oznakom postojećih nosti političkoj zemaljskoj vlasti, pa ako im dozvoli, mogu biti riješeni majstorskoga remek djela.

Čl. 23. Gdje — kad — i pod čijom paskom — ima se zgotoviti remek djelo — prepušta se cehu. Dnevnice su, gozbe i pijače za vrijeme paske zabranjene. Ako kalfe ne mogu od svoga novca nabaviti za majstorsko djelo nuždan materijal, nabavi ga ceh, a izdaci se odbiju kod prodaje majstorskog remek djela.

Digitized by Google

Čl. 24. Onaj, koji je već negdje napravio remek djelo, te je primljen za pravoga majstora kod privilegirana ceha, pa se želi u drugom kojem mjestu nastaniti, nije obvezan napraviti novo remek djelo, a koje toga radi dobio dozvolu od mjesnoga poglavarstva ili zemaljske vlade, samo mora dotičnomu cehu pokazati vjerodostojnu svjedodžbu o zgotovljenom remek djelu i o svojem primitku za majstora.

Čl. 25. Ako je remek djelo bez pogreške, proglašuje se kalfa majstorom.

Čl. 26. Kod primanja prava majstorskoga mora impetrant odmah platiti 25 for. kao majstorsku taksu u cehovsku ladicu. Majstorske gostbe ni večere ne dozvoljavaju se ni u naravi ni u vrijednosti.

Čl. 27. Majstorski sin ili kalfa koji oženi majstorsku udovu, neoprašta se od napomenutih dužnosti, on se ne smije riješiti ni nauka, ni trogodišnjega putovanja, ni zgotavljanja majstorske radnje, nego mora platiti potpunu majstorovinu kao i drugi kalfe. Prodavanja zanata ili prenosi na koga drugoga, koji se oženi s majstorskom kćeri ili udovicom, prepuštaju se učinjenoj pogodbi. No pod prodajom zanata i prenosa ne razumijeva se pravo majstorstva, nego samo umjetne stvari ili orudje sa potrebnim za to materijalijama. Osobito se mora paziti, da svaki kupac ili preuzimalac, ako želi postići majstorsko pravo, mora pokazati svoje umjeće i svoju vještinu, inače se ne može proglasiti za majstora.

O dužnostima majstora.

Čl. 28. Budući da svako dobro uredjeno družtvo mora da se Boga boji i da ga štuje, dužni su svi rimo-katolički majstori i kalfe u pristojnom odjelu, prisustvovati u župnoj crkvi četvrtgodišnjoj ili t. zv. kvatrnoj misi, koja se ima platiti iz cehovneladice, Onaj majstor ili kalfa, koji bez dovoljna razloga dodje poslije evangjelja ili pače izostane ima se u prvom slučaju majstor kazniti sa 20 nvč., kalfa sa 10 nvč., a u drugom slučaju sa 40 i 20 nvč., koji se imadu platiti u cehovsku ladicu. No to vrijedi samo za rimo-katolike a ne za one, koji pripadaju drugoj u dotičnom mjestu priznatoj i toleriranoj vjeroispovjesti. Ako se majstor ili kalfa kod večernice ili kod svakogodišnjega tjelovskog obhoda, gdje su običajni i kojima moraju svi rimo-katolički cehovni članovi, ako nemaju dovoljno razloga, da izostanu, svakako prisustvovati sa svojom zastavom, koju može lako jedna osoba nositi, nepristojno ponaša, ima se kazniti sa novčanom globom primjerenom sablazni, ali koja ne smije prekoračiti 2 for. Radi većih prestupaka ima se prijaviti mjesnoj sudbenoj oblasti.

Čl. 30. Budući da svaki majstor mora neprekidno vršeći svoj zanat zaradjivati svakdašnji kruh za se i za svoju obitelj, nije dozvoljeno kalfu od drugoga majstora odvraćati i k sebi mamiti. Jer pak je cehu zabranjeno uzimati veću svotu od 2 for., to se mora taj majstor radi kalfe ili odštete za odvraćanje kalfe ili oduzimanja posla, ako je veća, obratiti na mjesnu sudbenu oblast. U ostalom nijedan majstor nema prava kalfu došljaka po miloj volji primiti, osim ako to dopusti u smislu 14 čl. cehovni majstor sa cehovnim po-

Digitized by Google

vjerenikom ili mjesna sudbena oblast u osobitim slučajevima, nego se to mora prijaviti cehovnomu majstoru, kojemu je dužnost prema običajima svakoga ceha sasvim nepristrano držati red u podjeljivanju kalfe došljaka.

Čl. 31. Nijedan majstor ili kalfa drugoga majstora nesmije omražavati ni kuditi radnje bile umjetničke ili ručne, kako bi kupce odvratio i sebi, dotično kalfa svome majstoru primamio; u tom će se slučaju kazniti majstor globom od 2 for., a kalfa jednom forintom ili prema pronalasku stvari i okolnostima naknadom majstoru nanesene štete po mjesnoj sudbenoj oblasti. — Taj se članak proteže i na ovaj slučaj: Ako jedan majstor drugoga na rdjav način iztisne iz njegova za posao i skladište njegove robe najmljenoga dućana. Budući da je jedan majstor ravan drugomu, a svi imadu jednako pravo, ne može se nijedan ograničiti na poslovanje samo u jednom dijelu kotara.

Cl. 32. Smetalaca ne valja trpjeti ondje, gdje je ceh, no taj se članak ne proteže na one smetaoce, koji se gdje nalaze na primljenu višu dozvolu.

Čl. 33. Kao što je izvanjskim trgovcima i obrtnicima dozvoljeno polaziti javne sajmove i njihovu robu prodavati po volji cijelo vrijeme sajma, tako je u nasuprot strogo zabranjeno, da vanjski trgovci i obrtnici svoju robu i tvorevine, koje i onako imadu privilegirani mjesni obrtnici, prodavaju u doba, u koje nema godišnjih sajmova ili da javno ili potajno tjeraju obrt s kalfama ili bez njih na štetu privilegiranih obrtnika.

Čl. 34. Ako se desi, da ovaj ili onaj majstor ili kalfa počini što nepoštena ili štetna po ceh, nije nijednomu drugomu majstoru ili kalfi pod ustanovljenu kaznu dozvoljeno, radi toga ga pismeno ili usmeno koriti i još manje ogovarati ga ili dapače pobunu dizati, nego moraju, prijavivši to mjesnoj sudbenoj oblasti, čekati na njezinu uputu i vladati se mirno i prijazno, dok ne uslijedi odluka. Budući da je najstroža dužnost svakoga ceha, da jedan majstor mora u svakoj prigodi pomagati drugoga bez pomisli na vlastitu korist, bit će takodjer dužnost ceha, da tada, kad ima važnijih posala za vojništvo ili druga takova zvanja, te poslove razdijeli medju majstore po mogućnosti u jednakom broju. U ostalom se mora cijeli ceh brinuti za to, da se bolesnu majstoru ili kalfi, koji radi siromaštva ne može da priskrbljuje životne potrebe za se i za svoju obitelj, daje pripomoć iz cehovne ladice, ali s tom primjedbom, da je takov majstor ili kalfa, kad ozdravi, te se njegove domaće prilike poboljšaju, dužan danu mu pripomoć vratiti cehovnoj ladici.

Čl. 35. Ako bolestan majstor nema ni jednog kalfe, to je ceh obvezan, da odredi, da mu drugi majstori po časti počev od prvoga jedan za drugim na 8 dana jednoga kalfu posude za dogotavljanje radnje i to tako dugo, dok ne prispije putujući kalfa, te bude njemu odredjen. U slučaju, da ima majstor prilijepčivu bolest, ne vrijedi spomenuto.

O sudjelovanju kod sprovoda.

Čl. 36. Umre li majstor, kalfa, šegrt, majstorica ili njihovo dijete, moraju svi majstori i kalfe sudjelovati kod sprovoda. Ako je pak ceh mnogo-

Digitized by Google

brojan, da bi se takovi slučajevi mogli dogadjati svakoga tjedna ili još češće i ceh u zasluživanju potrebe za život zapriječen mogao biti, to će kod sprovoda sudjelovati jedan dio za drugim po mjesnom poglavarstvu propisanom načinu. Ako bi onaj, na komu je red bez dovoljna razloga izostao, ima se kazniti malenom kaznom i to majstor sa 20 nvč. a kalfa sa 10 nvč.

O udovicama.

Čl. 37. Budući da se udovica poslije smrti svojega muža, što se tiče zanata, ima tako smatrati, kao da joj muž, kojega se imenom zove, živi, to može ta udova ne samo zanat dalje tjerati, nego za poslovodju izabrati kalfu, koji zanat vrlo dobro razumije i čestito mu je vladanje, da joj obrt dalje tjera. Ako pako ona nema takvoga kalfu, to će biti dužnost ceha, da joj pridijeli na njezinu molbu kalfu dobrih svojstava. U ostalom kao što nije dozvoljeno udovi, koja se udala za koga drugoga zanata, tjerati zanat njezina prijašnjega muža, tako se mora kalfa, za kojega se udovica uda, ako je istoga zanata, kojega je bio njezin prijašnji muž, čim je moguće, primiti medju majstore, ako udovolji obvezama potrebnim za postignuće majstorskoga prava.

O skupštinama ceha.

Čl. 38. Privilegirani ceh mora držati skupštinu svakog četvrtgodišta, dakle četiri puta u godini, uvijek u prisuću povjerenika, kojega odredi mjesna oblast ili poglavarstvo. Na tim po cehovnom povjereniku za stanovit sat urečenim skupštinama raspravljaju se sve cehovne stvari, koje se dogode u četvrtgodištu i svaki majstor i kalfa mora donijeti četvrtgodišnji prinos, koji ne smije prekoračiti kod majstora svotu od 1 for. a kod kalfe 15 novč., te ju metnuti u cehovsku ladicu. Ako pak koji majstor ili kalfa izostane od te četvrtgodišnje skupštine bez vjerodostojne zaprijeke, to se ima majstor kazniti sa 2 for. a kalfa sa 1 for., što se ima metnuti u cehovsku ladicu. Razumije se, da se mogu držati skupštine u izvanrednim slučajevima prama potrebama prilika, gdjekad i izvan propisanoga vremena, no to ne smije biti bez znanja i privole povjerenikove.

Čl. 39. Ako želi majstor ili kalfa, da se u izvanrednoj skupštini raspravlja stvar, koja se njega tiče, to se ona može držati, prijavivši prije cehovnomu povjereniku, u napomenutu svrhu. U tom slučaju mora majstor 5 for. a kalfa 2 for. položiti cehovnomu majstoru kao pristojbu za sazivanje, koji ih mora metnuti u cehovnu ladicu.

Čl. 40. Tužbe medju cehovima raznih zanata imadu se podnijeti mjesnoj oblasti na presudu. Ako postoje tužbe medju majstorima i kalfama istoga zanata, imaju se raspraviti u cehovskim skupštinama, kod koje prilike tužitelj i tuženik moraju, ustavši sa stolica, svoje tegobe i odgovore sasvim mirno i pristojno, stojeći pred otvorenom cehovskom ladicom, iznijeti. Tad se iznesene tužbe pretresu i odluči se o njima po pravu. Ako je koja stranka s presudom nezadovoljna, može se pritužiti mjesnoj oblasti.

Digitized by Google

Čl. 41. Majstori na selu i drugi u podružnicama, koji tomu cehu pripadaju, ne trebaju svakoj četvrtgodišnjoj skupštini prisustvovati. Dovoljno je, ako jednom u godini dodju na četvrtgodišnju skupštinu, kojom prilikom godišnji prinos položiti imadu. Majstori u podružnicama, koji su od mjesta udaljeni preko 2 sata, mogu dapače svoj prinos poslati, a da ne dodju osobno.

Čl. 42. Sve, što ceh u skupštinama raspravlja i odlučuje, mora majstor, koji zna pisati i sastavke praviti, ili ako se ne bi nijedan za to odlučio, pisar dostatno plaćen iz cehovne ladice tačno unijeti u zapisnik, koji mora cehovni povjerenik potpisati, a cehovni majstor kod sebe čuvati, da ga uzmogne pokazati svakomu majstoru, koji hoće da ga pročita.

O izboru cehovnog majstora i njegova zamjenika.

Čl. 43. Izbor cehovnog majstora i njegova zamjenika obavlja se svake godine u onaj dan, u koji je taj privilegij podijeljen na cehovnoj skupštini pod predsjedanjem dotičnog poglavarstvenog povjerenika, kako je prije kazano tako, da pravi cehovni majstor ima donijeti sa sobom račune o primicima i izdacima s valjanim prilozima, a cehovni povjerenik mora poslije pregledavanja istih, poslije položenja časti i ključeva ladice, tri majstora predložiti, medju kojima mora biti pravi cehovni majstor na prvom mjestu, izim ako ima dovoljno prigovora proti njemu, i tako se izabere novi cehovni majstor i njegov zamjenik s većinom glasova bez prepirke i u pristojnosti. Novoizabranom cehovnomu majstoru predaju se onda ključevi ladice i tom se prilikom čitaju cehovna pravila.

Čl. 44. Cehovna ladica mora imati dva ili tri ključa, od kojih jedan ima cehovni povjerenik, drugi cehovni majstor, a treći njegov zamjenik, ako ga ima.

Čl. 45. Globe i kontrabantne novce upotrebljuje ceh sa znanjem i privolom cehovnoga povjerenika za cehovne potrebe, kako je to već prije razloženo, kao u pripomoć za uboge majstore i kalfe. Ako pako što preostane, tad se to javi mjesnoj oblasti i po primljenoj odredbi upotrijebi ili za crkve, javne zavode ili za pripomoć drugim siromasima.

Čl. 46. Cehovni majstor mora na svakom četvrtgodišnjem sastanku u prisuću cehovnoga povjerenika da dade račun o primljenim i izdanim novcima cehovske blagajne. Pronadje li se valjanim, tad mu se dade apsolutorij u ime ceha, ako pak ne valja, tad ga mora cehovni povjerenik prema važnosti stvari podastrijeti mjesnoj oblasti na daljnju rješidbu.

Čl. 47. Budući da zahtijeva sam red stvari, da se listovi čitavoga ceha, koji se pišu cehovima drugih mjesta, šalju samo sa znanjem i u ime čitavoga ceha, to nije dozvoljeno pisati list u ime cijeloga ceha izvan četvrtgodišnje ili izvanredne skupštine bez znanja i privole cehovnoga povjerenika ili uredovno rješavati primljene listove. Isto se tako zabranjuje svakomu obrtniku potajno dopisivati u poslovima, koji se tiču cijeloga ceha. Zabranjuje se svaka obveza bilo kakova mu drago majstora naprama cehovima drugih mjesta, koja bi se

Digitized by Google

utanačila bez pismene dozvole mjesne oblasti. S toga može ovakav prestupak dotični cehovski povjerenik prijaviti mjesnoj oblasti, da kazni prestupnika.

Čl. 48. Da se onaj, koji se ogriješi o svoju dužnost pod izlikom, da nije znao ili poznavao u predjašnjim člancima sadržane naredbe, nipošto ne može izgovoriti, potrebno je, da se ti cehovni članci svakomu članu ceha u pamet dozovu, i da se na četvrtgodišnjim sastancima iz izvornika jasno i razgovijetno pročitaju. Mimo to mora da bude vjerodostojni prepis ovih članaka uvijek u pohrani kod cehovnoga meštra, da ih svaki majstor ili kalfa uzmogne, najaviv se dovoljno, a da ne plati nikakove pristojbe, bilo sam da čita, bilo da ih dade pročitati po drugima, ako je nepismen. Naučnicima ih valja kod njihova oslobodjenja posebno tumačiti i opomenuti ih, da ih se tačno drže.

Čl. 49. Isto se tako, kao što treba da se točno vrše ovi cehovski članci, dostatni za poredak i procvat obrta, ukidaju sve zloporabe, koje su prije bile u običaju, te se po višekratnim naredbama strogo zabranjuje ponovno ih uvadjati.

Treba ovdje spomenuti, da su se godine 1838. nješto prije nego li su pravila toga cehovskoga reda u krijepost došla, digli u Krapini obrtnici te tražili, da se broj obrtnika umanji i da oni ostanu bez zarade koji nisu učinili remek djelo (Meisterstük) i ne pristupili cehu. I doista kr. ugar. namjestničko vijeće bilo je proti tako zvanim „fušerom“, te nalaže da se svakomu od ovakih obrtnika ima po poglavarstvu zabraniti daljnje tjeranje obrta. Svim pravim obrtnikom (majstorima) ima isto poglavarstvo izdati povlast za obrt, dočim će kralj. povelja skoro stići (1838.) Kako je povelja stigla vijećalo se o osnutku velikoga ceha.[1] U prkos tome ipak se obrtnici god. 1842. tuže na spomenute „fušere“.

U Krapini je živio po ovim pravilima jedan ceh sve do godine 1863., koje se godine razdvojio u dva: njemački i hrvatski. U hrvatskom cehu bijahu sami čizmari, a njih bijaše više nego svih drugih zanatlija članova. Hrvatskim se cehom nazvao zato, jer su knjige vodili hrvatski, društveni jezik bio je hrvatski, pošto su to bili sami domaći ljudi, koji drugoga jezika nisu ni znali.

Cehovi bijahu dugo vremena moćan faktor. No kako se s novim vremenom i novi duh unašao, držahu cehove zaprekom za slobodnu obrtnost, a u same cehove uvriježile su se zle porabe. Cehovima valjalo je oduzeti pravo, da namiču pristojbe ili globe članovima svojim, što se sakupi dobre volje prinosa, neka se ne troši na gostbe, nego na potporu domaćih i bolestnih članova, ili na potporu putu-

[1] Janković: Pabirci po povjesti županije varaždinske. Varaždin 1898. str. 101.

Digitized by Google

jućih kalfa. Remek djela na koje se često mnogo trošilo, ne treba. Monopoli cehova i zanatlija treba da prestanu. Slobodno da je tjerati zanat, ma da i nije primljen u ceh. Ove i druge pogrješke, koje su se u cehovima malo po malo uvriježile, vodile su k uvedenju obrtne slobode, što je svagdje nalazimo danas.

Po obrtnom zakonu od god. 1845. izgubiše u Hrvatskoj cehovi svaki upliv kako na zanat tako i na odgoj i usposobljivanje naučnika. Tako se krapinski „nemški“ pretvorio u zanatlijsko-pripomoćno-pogrebno društvo, a ceh „hrvatski“ je prestao.

Digitized by Google

Župna crkva sv. Nikole u Krapini.

Digitized by Google

Krapinska župa s kapelama.

Župna crkva sv. Nikole sagradjena je u gotskom slogu. Prije nekoliko decenija izgubilo je svetište stari križni svod, koji bi zamijenjen svodom u obliku kupule. Ipak se jošte od staroga svoda sačuvala rebra s potpiračima i glavicama; dvije glavice urešene su Kristovom glavom i imenom Marijinim. Crkva ima dvije ladje. Starija i šira ladja rastavljena je od kora širokim šiljastim lukom, koji počiva na dva pozidna stupa. Križni svod ove ladje ima osam rebara, koja počivaju na stijeni, a svršavaju šiljastom glavicom. Atrij pod korom počiva na dva okrugla stupa, te je pokriven križnim svodom, kojega se 6 rebara s potpiračima oslanjaju na konzole u stijeni. Od ovih konzola dvije su urešene grbovnim slikama, pa se na jednoj vidi mladi mjesec i zvijezda. Zaključni kameni providjeni su rozetama i štitovima; u srednjem stoji — gotski nadpis:

„in horis crevi".

Lijeva, novija i uža ladja spojena je sa starom crkvom tako, da se posve bez ukusa probila pogranična stijena. Ova crkvena ladja ima takodjer križni svod, kojega jednostavna rebra počivaju na glavicama u zidu. Crkveno svetište rasvjetljuju tri okrugla i jedan du-

Digitized by Google

goljasti prozor. U novoj ladji takodjer su dva prozora okrugla u obliku luka. Iz svetišta vode malena vrata u sakristiju. I ona je providjena križnim svodom, nad kojim se diže četverouglati stari crkveni toranj. Crkva je izvana poduprta sa 5 potpornja, a pokrivena jednostavnim krovom.[1]

Nastaje nam pitanje, kada je sagradjena krapinska župna crkva. — Gaj je ustvrdio, kako ima razloga misliti, da je hrvatski ban Nikola Seč sagradio krapinsku crkvu i posvetio svome imenjaku sv. Nikoli biskupu.[2]

Poslije Gaja mišljahu i drugi, da je zbilja krapinsku župnu crkvu sagradio moćni ban Nikola Seč. Osim toga i gradnja same crkve odgovara 14. vijeku, u kojem je Nikola Seč banovao u Hrvatskoj. — Nu ipak bismo mogli ustvrditi, da Nikola Seč nije sagradio krapinske župne crkve.

Imamo popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334. Tu se izričito spominje, da je već tada u Krapini postojala župna crkva sv. Nikole, a krapinski župnik da se zvao Mihajlo.[3] Iz historije opet znademo, da je Nikola Seč banovao od g. 1355. do g. 1366. Krapinska dakle župna crkva postojala je prije bana Nikole Seča, a mogla je biti sagradjena početkom 14. vijeka, kako to pokazuje njezina gradnja. — Ali nije u 14. vijeku gradjena cijela župna crkva, kako danas pred nama stoji. Spomenuto je već, da se crkva dijeli na dvije ladje, od kojih je ona lijeva mnogo mladja, a sa starijom i većom ladjom spojena tako, da je jednostavno probijena stijena. Ovu lijevu ladju prigradio je staroj župnoj crkvi krapinski župnik grof Franjo Oršić od Slavetića koncem prošloga vijeka.

Na žalost nam se nije sačuvalo dostatno spomenika, iz kojih bismo mogli saznati i napisati povjest krapinske župe. — Ipak ćemo objelodaniti barem ono, što nadjosmo.

Prije svega sačuvalo nam se nekoliko spomena o crkvenoj desetini u Krapini. Treba dakle da rečemo štogod o tome, kako se sabirala crkvena desetina. — Od prvih vremena kršćanstva vrijedio

---

[1] Kukuljević: „Bericht über einige Bau-Denkmale Croatiens.“ in „Agramer Zeitung“ 1857. br. 37.

[2] Dr. Ljudevit Gaj: „Krapina“ u „Ilirskoj čitanci za gornje gimnazije“. Beč 1860. knj. II. str. 130.

[3] Rački: „Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. u „Starinama“ knjiga IV. str. 205.

Digitized by Google

je običaj, da biskup u svojoj biskupiji dobije deseti dio dohotka od svih svojih vjernika. Time je uzdržavao sebe i kaptol, podizao župe i hranio sirotinju.

Narod je to isprva dragovoljno davao, a kasnije postade to pravi zakon. — Desetina se pobirala od koza, ovaca, svinja, kokoši, pšenice, raži, ječma, zobi, proje i sočiva, pa od meda, lana, voska, konoplje i vina; kasnije se spominje još desetina i od prihoda mitnice, mostovine, brodarine i kunovine. — U zagrebačkoj biskupiji pobirao je sam biskup desetinu do 13. vijeka, dokle su naime još kanonici s biskupom za istim stolom blagovali. Nu od glasovitoga biskupa Stjepana II. (1225—1247.), razseliše se kanonici zagrebački po svojim kurijama, pa je tako nastala biskupu neprilika u diobi desetine.

Od druge polovice 13. vijeka vrijedio je u zagrebačkoj biskupiji ovaj običaj. Biskup je imao svoje vlastite posjede, od kojih se nije pobirala crkvena desetina za kaptol. U svim ostalim župama pobiraše kaptol desetinu, koju onda medju sobom dijeliše zagrebački kanonici, ali ipak s tom razlikom, da su arhidjakoni dobili jošte četvrtinu one desetine, koja bijaše sabrana u njihovom arhidjakonatu.[1]

Sačuvao nam se zbornik prava i povlastica zagrebačkoga kaptola u drugoj poli 14. vijeka. Ovaj zbornik napisao je oko polovice 14. vijeka Ivan arhidjakon gorički a kanonik zagrebački, da se popišu u jednu knjigu svi dobri običaji i zakoni. Tu se medju inim spominje, da se u krapinskoj župi pobirao veliki vinski rovaš.[2] Desetina vinska dijelila se naime na veliki i mali rovaš. Desetinu maloga rovaša pobirao je kaptol potpunu za sebe. Od velikoga pak rovaša pripadala je kaptolu samo jedna četvrtina desetine; druge dvije četvrtine pripadale su biskupu, a od četvrte četvrtine dolazila su tri dijela kanoniku lektoru a četvrti dio kanoniku prepozitu.

Nadalje se spominje, da je poslije spomenute promjene u 13. vijeku kanoniku prepozitu zagrebačkomu spadala desetina župe u današnjoj Banovini i Zagorju. Medju ostalim župama spominje se i krapinska.[3] Ovo je išlo prepozita kao arhidjakona, jer je kao prepozit

---

[1] Tkalčić: „Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vijeku. Zagreb 1879. str. 1—4.

[2] Tkalčić: Monumenta historica episc. Zagrab. Knjiga II. str. 48.

[3] Ibidem str. 76.

Digitized by Google

već dobivao $^1/_{16}$ velikoga vinskoga rovaša. Ali $^3/_{16}$ toga vina što ga je zagrebački kaptol u ime desetine pobirao u Krapini, išlo je kanonika kantora.[1]

Vrijedno je znati, kako se sabirala desetina crkvena. Zagrebački kaptol odašiljao je svoga dekana ili mjesto njega računare i pivničare. Ovima se od svjetovne oblasti pridružio po jedan izaslanik, prozvan banovac. U koju god su župu došli, morali su ih župljani podvoriti objedom i večerom. Pošto neki desetinari bijahu prave izjelice, morao je kaptol točno odrediti, što se imade desetinarima dati jesti i piti. Za objed im se pripravila dobra govedina za 3 ili 4 dinara, zatim dvije kuhane kokoši i opet dvije pečene, pa uz to dosta kruha i pol kabla vina. Isto toliko moralo se pred desetinare iznesti za večeru. Tko je imao deset kupića pšenice, raži ječma i sočiva — bilo od svake vrsti posebice ili od svih ovih zajedno, morao je dati kaptolu u ime desetine jedan kabao pšenice i to o svom trošku dostaviti u Zagreb. Isto tako uzimala se svaka deseta kita od konoplje. Životinje se takodjer desetinale, pak bi desetinari uzimali n. pr. najbolju ovcu ili svinju, samo bi prije njihov vlasnik smio jednu uzeti, koja mu se najbolje dopala. Mjera za vinsku desetinu bijaše čabar, koji je u sebi držao pet kablova.[2]

Nadjosmo spomen na neke krapinske župnike, pa ćemo ih ovdje redomice priopćiti. Godine 1568. bijaše u Krapini župnik Ivan Dobrokučaj, koga je hrvatski sabor izabrao za prisežnika kod županijskih sudova. Iza Dobrokučaja župnikovao je u Krapini Mihajlo Šantak. nalazimo ga ondje god. 1575.[3] Pod konac 16. vijeka župnikovao je u Krapini Pavao Jagustić. Ovaj bijaše vrlo naobražen čovjek. Postigao doktorat prava i postao odgojitelj Julija, nezakonitoga sina kralja Rudolfa II., pa je mnogo godina proživio na kraljevskom dvoru u Pragu i Beču. Na njegovo mjesto došao je u Krapinu župnik Luka Benković. Godine 1614. izabran bi Jagustić za kanonika zagrebačkoga, pa je kao takav umro god. 1619. u 42. godini dobe svoje. U prvoj polovini 17. vijeka nala-

[1] Tkalčić: „Monumenta historica episc." Zagreb. Knj. II. str. 83.

[2] Tkalčić: Odpor i buna radi desetine u nadbiskupiji zagrebačkoj u XIV. vijeku. str. 1—4.

[3] Našao u krapinskim sudbenim zapisnicima. Gajevom bibliotekom prešlo u svojinu sveučilišne biblioteke.

Digitized by Google

zimo još u Krapini župnika Nikolu Škrlca. Kako je bio odlična roda, a uz to vrlo čestit i naobražen čovjek, postade Škrlec god. 1648. kanonik kaptola zagrebačkoga. Odavle ga u visokoj starosti biskup Matija Radonaj učinio prepozitom pečuvskoga kaptola. Proti tomu protestirao je doduše ostrogonski kanonik Stjepan Dolni, ali uzalud, jer ga potvrdio kralj u časti. Kao prepozit pečuvskoga kaptola umro je Nikola Škrlec 15. listopada god. 1699. i pokopan u katakombi stolne crkve.

Godine 1639. spominje se župnik Marko Ceboczi. Župnikovao je još god. 1649., kad je bio i podarcidjakon. Njega je naslijedio župnik Ivan Pavleković (spominje se g. 1651.) a ovoga Martin Kruharić. U Krapini ga nalazimo kao župnika g. 1565., a bijaše i podarcidjakon zagorskoga kotara. Za njegovog župnikovanja prvi put se spominje kapelan, koji je ujedno obnašao i učiteljsku službu. Zvao se Nikola Fabijančić, a imao naslov „logicus absolutus“.

Godine 1667. već nalazimo u Krapini župnika Jurja Vrhovca. Ovaj bijaše mlad čovjek od 31 godine, vrlo obljubljen kao vrijedan i čestit svećenik. U Beču je učio filozofiju, te postao naobražen čovjek i vrstan propovjednik. Njega nalazimo u Krapini još g. 1672., kad se spominje i kapelan-učitelj Ivan Seny; župnikovao je još g. 1677. uz kapelana-učitelja Jurja Perpera. Ne znamo kad je umro Vrhovec, ali nam se već god. 1689. spominje drugi župnik Petar Karlo. Ovaj bijaše bez dvojbe rodjeni Krapinac, jer se obitelj Karlo često spominje u analima krapinskim, a bijaše vrlo ugledna ličnost u Krapini. Nije nam poznato ništa, kad je umro župnik Karlo. Po svoj prilici nije župnikovao do g. 1716. jer se prije ove godine spominje jedan drugi župnik Dukovački. Sigurno pak znamo, da je 8. prosinca g. 1716. instaliran novi krapinski župnik Stjepan Fuček, koji je napisao knjigu „od četirih poslednjih“. I ovaj bijaše mlad čovjek od 26 godina. Rodom je bio iz Mihovljana, a učio je u Beču. O njemu nalazimo spomen g. 1726., kad je imao kapelana-učitelja Petra Dunaja i god. 1729., kad se spominje i kapelan Juraj Gregurović. Ne znamo kad je umro Fuček. Kao župnika nalazimo ga još i god. 1743., kad se radi o gradnji kapele na Trškom vrhu. Za župnikovanja Fučkova, obavljena bi 11. svibnja g. 1726. kanonička vizitacija krapinske župe. Konstatiralo se, da na

Digitized by Google

cijelom teritoriju krapinske župe živu sami katolici. Župnik je imao za uživanje 16 rali zemlje oranice.

Godine 1750. postavljen bi za župnika u Krapini Nikola Gorup. Taj bijaše ujedno i arhidjakon zagorskoga kotara. G. 1756. spominju se dva krapinska kapelana Josip Dolovčak i Matija Gorup, a g. 1768. kapelani Nikola Viroslavić i Baltazar Poldrugač. Gorup je umro nenadanom smrću. Ljudi ga nadjoše u jutro 24. kolovoza 1778. mrtva u njegovoj sobici. Gradjani se krapinski strčaše do župnoga dvora i postaviše ovdje stražu tvrdeći, da njih pripada patronatsko pravo. Proti tomu potužio se crkveni kolator grof Julije Keglević Bužinski na županiju. Izaslan bude županijski sudac, koji rastjera postavljene straže iz župnoga dvora, a patronatsko pravo preda kolatoru grofu Kegleviću.

Radi izvršivanja prava patronatskog u krapinskoj župi nalazimo u zapisnicima često prepiraka izmedju gradjana i kolatora. Gradjani, koji su vršili za pravo sve dužnosti, koje su s patronatom skopčane, držali su i drže, da to pravo pripada zastupstvu trgovišta. Zapisnici svjedoče, kako Krapinci zbilja mnogo činjahu za župnu crkvu, kapele i župne dvorove. Sad ih vidimo gdje popravljaju župnu crkvu, grade toranj, skupljaju za žrtvenike i zvonove, grade kapele, župni dvor, dok su oni, koji su držali da im patronatsko pravo pripada, malo učinili. — To je i razlogom neprestanim prepirkama, kad bi se župa ispraznila. Da su gradjani mnogo o tom radili, da to pravo u istinu dobe, svjedoči nam zapisnik od god. 1777., u kojem se spominje, kako pošiljaju Krapinci nekoje osobe u arkiv kaptolski, da se ispita tko je od god. 1500. dalje vršio patronatsko pravo. Šteta što nemamo odgovora. Stvar će svakako biti tako. Patronatsko pravo vršili su vlasnici grada (arcis) Krapine, koji su nekoć imali silna imanja, pa su i lako mogli popravljati i graditi crkve. Poslije ta imanja dodjoše u ruke što same općine što drugih privatnika, a grad bude napušten. Po tom je nestalo i onih, koji bi morali vršiti dužnosti prava patronata, te su dužnosti pale na župljane, kako zapisnici svjedoče. Kad su župljani gotovo uvijek vršili dužnosti, pravo zahtijeva, da se pitanje prava patronata riješi tako, da zastupstvo trgovišta Krapine vrši i pravo.

U novije vrijeme vršili su to pravo posjednici dobra Popovec, koje je dobro nekoć takodjer spadalo gradu Krapini.

Digitized by Google

Poslije Gorupa dobije Krapina opet učenoga župnika. Grof Keglević podijelio je naime krapinsku župu Mirku Raffaju, profesoru logike na zagrebačkoj akademiji. Instalacija novoga župnika svečano bi obavljena 11. veljače g. 1779. Obavio ju je zagrebački kanonik i prepozit Josip Jaisperger, a govor je pri tom držao Mirko Vory, profesor zagrebačke preparandije. Raffaj bijaše doktor bogoslovlja i mudroslovlja. Godine 1786. postade zagrebačkim kanonikom, a kasnije biskupom djakovačkim.

Kao biskup nije zaboravio svoje ugodne župe. To zaključujemo iz njegovih fundacija, jer svakoj kapelici krapinskoj ostavi po koju svoticu. Tako kapeli sv. Florijana i Sv. triju kralja po 150 for. župnoj crkvi sv. Nikole 500 for., a kapeli na Trškom vrhu 1500. Umro je g. 1830.

Iza Raffaja postade u Krapini župnikom Franjo Oršić od Slavetića. Oršić je sagradio današnji župni dvor. Nego i on prijedje g. 1793. medju zagrebačke kanonike. Umro je g. 1807. u 48. godini života svoga. Poslije grofa Oršića postao je g. 1794. župnikom Martin Ožegović, koji je župnikovao do god. 1800.

Godine 1800. bijaše izabran na 19. kolovoza bivši krapinski kapelan Adam Marković za krapinskoga župnika. — Tako se eto primakosmo našemu vijeku.

Iza Markovića, koji je kroz 28 godina bio krapinskim župnikom, postade god. 1828. župnikom Janko Bedenko, rodom iz Samobora. Ovaj je župnikovao preko petdeset godina. Od g. 1869. do 1880. bila su tri upravitelja župe (administratores in spiritualibus) i to Josip Šoštarić od god. 1869—1870., Josip Borovečki od god. 1870—1877., a iza ovoga do g. 1880. Ivan Jakovina. Ovdje ćemo spomenuti, da je sad već pokojni Josip Borovečki stekao velikih simpatija u narodu radi svoje zamjerne plemenštine spram naroda, a osobite brige oko poljepšavanja župne crkve i kapele na Trškom vrhu. Narod je tim simpatijama dao i dokaza izabrav ga svojim zastupnikom u sabor.

Godine 1880. umre nesretnim slučajem (zagušivši se od dima) starac župnik Bedenko, a ispražnjenu župu dobio je Ljudevit Sartori, bivši župnik zabočki. Ovaj vrlo naobražen i obljubljen župnik i vicearcidjakon krapinskoga kotara, župnikovao je do god. 1898.,

Digitized by Google

kad je nakon duge i težke bolesti preminuo. Poslije njega dobi župu sadašnji župnik Stjepan Vukovinski.

U opsegu krapinske župe bilo je više kapela. Gaj pripovijeda,[1] da je na južnoj strani krapinske gradine bila kapela sv. Trojstva, krasno izradjena iz tesanoga kamena, a ukrašena osobitim slikarijama. K tomu još dodaje Gaj, da je nekada na ulazu ove kapelice bio natpis, koji je pokazivao, da ju je sagradio Ivan Korvin. Ovo ne može biti istinito. Kapela se naime ova spominje 270 godina prije, nego je Krapina došla u ruke Ivana Korvina. Sačuvala nam se listina od god. 1225., u kojoj listini spljetski nadbiskup Guncel i krbavski biskup Martin posvjedočuju, da je župan Domaldo priznao pred njima, kako nije mogao crkvenjacima pokloniti zemlje Mogoš, pošto nikada ne bijaše njegova. U toj se pak listini spominje, da se to učinilo pred kraljem Belom IV. u kraljevskoj njegovoj kapelici, a u krapinskom gradu.[2]

U toj davnini nalazimo spomena još dvjema kapelicama u krapinskoj župi. Spomenuti naime Ivan, arhidjakon gorički i kanonik zagrebački pripovijeda, koje se sve crkve nalaze u kotaru zagrebačkoga arhidjakona, te spominje u Krapini crkve sv. Vida i sv. Petra.[3]

Iz vizite kanoničke obdržavane 1. rujna 1639. po arhidjakonu zagorskom Martinu Bogdanu, spominje se kapela sv. Katarine „ad hospitale“. Tu je danas samostan Franjevaca, Sv. triju kralja in Tkalecz i sv. Marije Magdalene.

U zapisniku od god. 1665. čitamo, da je općina zaključila graditi kapelu sv. Roka na Tkalcima. Skupio se sav materijal za gradnju, pripravile vapnenice itd. O toj kapeli danas ni spomena.

U kanoničkim vizitacijama od god. 1726. spominju se u Krapini dvije male kapelice „oratorija privata“, jedna blizu župnoga dvora, kapelica sv. Mihaela, gdje je višeputa služio župnik, ako mu je bilo neprilično ići u župnu crkvu, a druga sv. Florijana, bila je blizu kuće nekoga Jagušića. Ovamo je išla procesija svake nedjelje od Uskrsa do Spasova, a od ovud opet u župnu crkvu natrag. Od ovih kapelica postoje još danas ona Sv. triju kralja na Tkalcima

[1] Gaj Ljudevit: „Die Schlösser bei Krapina“. Karlovac 1826. str. 11.
[2] Tkalčić: „Monumenta historica episc. Zagreb.“ sv. I. str. 50.
[3] Tkalčić: Ibidem sv. II. str. 89.

Digitized by Google

i kapelica sv. Florijana. Budući da je kapelica sv. Florijana na vrlo nezgodnom mjestu u uzanom prostoru tik glavne ceste, zaželješe je prenijeti na drugo zgodnije mjesto, n. pr. na brežuljak Josipovac, gdje je nekoč bila kapelica sv. Josipa, kojoj se još danas ruševine vide. Tu opravdanu želju naroda čitamo i u kanoničkoj vizitaciji od god. 1857. za biskupa Ivana Kralja, gdje se veli, da kapelu sv. Florijana valja prenijeti na zgodnije mjesto ili je porušiti te podići žrtvenik sv. Florijana u župnoj crkvi.

Iz zapisnika, koji se nalaze u arkivu krapinskog magistrata, doznajemo za više kapela, kojim danas nema ni traga.

Pod god. 1761. 16. augusta čitamo u zapisniku, „da je rečenog datuma pred gosp. rihtarom Andrijom Gregurovićem i ostalimi prisežnici varaša krapinskoga, kakoti takai pred gosp. plebanušem Nikolom Gorupom dokončaše, da u sredini varaša dolnjega hoće kapelicu na diku Božju i poštenje sv. Rosalije djevice, o svom trošku sagraditi i potrebnom opremom za maše obskrbiti.“ Na to obvezaše sebe i svoje nasljednike. Odmah iste godine počeše je graditi i budu odmah imenovani za šekutore Nikola Dunaj i Juraj Horvat ili Bilek.

U zapisniku od god. 1777. spominje se kapela sv. Jodokuša, „kasnije Justa prezvana je.“

Najmladja, ali i najznamenitija je kapelica Blažene Djevice Marije Jeruzalemske na Trškom vrhu, koja je uz Mariju na Trsatu i onu u Bistrici najveće proštenišťe u Hrvatskoj. Po prilici četvrt sata daleko nad Krapinom nalazi se uzdignut brežuljak. Sa tog tog krasnog brežuljka, puna lipa, hrastova i kestenja, a okružena mnogim kućicama, gdje stanuje oko 300 ljudi, pruža se prekrasan vidik na sve strane. S jedne strane gledaš visoke gore Goleš i Strahinščicu, pa dalje Očuru i Ivančicu — s druge dolinu Krapinice, koja se prama jugu sve većma otvara. Ali ures cijele ove ravnice, jest lijepa dostojanstvena crkva, ka kojoj svake godine do četiri puta hrli pobožni narod na proštenje.

Imade sačuvanih pjesama, koje pobožni narod na Trškom vrhu pjeva. Sadržaj i formu pjesama neka pokaže ovo par izvadaka iz tih pjesama[1]:

[1] „Zercalo Marianszko kipa jerusalemskoga vu Krapine pod bratovschinum sz. skapulara podignyenoga.“ Vu Zagrebu 1768. str. 23—25.

Digitized by Google

Zavjetna kapela Marije Jeruzalemske na Trškom vrhu u Krapini.

Digitized by Google

Nutarnjost zavjetne kapele Marije Jeruzalemske
na Trškom vrhu u Krapini.

Digitized by Google

Vidim y zpoznavam,
ô putniki Mili;
Koy sztesze szimo,
veszelo szpravili.

Daszte zato dossli,
y vu ovo ime,
Da Znovich miloschu,
ovde vszaki prime.

Vszaki zmed vasz reczi,
Zdrava ô Maria,
Ar prez tebe moia,
duszicza vumira.

Nemore živeti,
nit veszela biti;
Doklam vu Krapini,
tebe nepohodi.

Doidi k-nam od zgora,
koy te zovemo,
Dai Miloszt, da grehe,
pravichno szpovemo.

Poglei ô Maria,
na putnikov trude,
Y k-tebe dozovi one,
Koy blude.

Vuchi neznajuche,
vrachi betesnike,
Veszeli salosztne,
pomozi putnike.

Vidis ô Mària,
da Orszag nasz màli,
Tebe v Terskom verhu,
na oltaru hvali.

Maria Maria! dai szlavno preczveszti po tvojoi oblaszti lyudcztvu horvaczkomu Maria: szvetlosze glaszìti, szvetloszt pogaszìti meszeczu Turszkomu Maria.

O toj kapelici sačuvalo nam se više isprava, pak ćemo za to, a takodjer i radi njezine znamenitosti, više progovoriti o njoj.

Oko polovice 17. vijeka živjela su u Krapini dva brata: Stjepan i Nikola Balagović. Nikola ostao gradjanin krapinski, a Stjepan stupio kao laik u red sv. Franje i to u samostan blažene djevice Marije Sniježne u Zlatnom Pragu. Ondje primi ime Joakim i proživi više godina. Iza toga zamoli svoje poglavare, neka mu dozvole prestupiti u hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ladislava. To mu bje dozvoljeno, te naš Joakim dodje u Hrvatsku.

Ali se doskora opet zaputi u svijet, jer je od naravi volio putovanje. Podje najprvo u Rim, a odanle se otputi u Palestinu i posjeti Spasiteljev grob u Jeruzalemu. Tu se sjeti svoga brata Nikole, pa sve misli, kakav će mu dar donesti iz toga svetoga mjesta. Kao siromašan redovnik nije mu mogao kupiti što skupa. Na sreću dobio je Joakim u Jeruzalemu od nekoga drugoga franjevca kip blažene djevice Marije. Ovaj kip bio je blagoslovljen i duže je vremena ležao na grobu Spasitelja svijeta. Joakim je uzeo ga na ramena i nosio ga po svim mjestima svetoga grada Jeruzalema, u kojem je živio Isus s dragom svojom Majkom Marijom, te za nas pretrpio gorku smrt na križu. Na povratku iz svete zemlje ponese Joakim

Digitized by Google

taj kip bl. dj. Marije i donese ga na dar svomu bratu Nikoli Balagoviću u Krapinu g. 1669.[1]

Nikola Balagović vrlo se radovao takovu daru. Imao je kuću pokraj općinskoga puta na Trškom vrhu. Tu u kućici svojoj učini Nikola malu izdubinu, pa unutra stavi taj kip blažene djevice Marije. Ljudi dolazili, da gledaju taj kip iz dalekoga Jeruzalema.

Mnogi su se u svojim tugama i nevoljama pomolili pred tim kipom bl. dj. Marije, te su očutjeli očevidnu pomoć i zaštitu. Narod bi se uvijek s puta svraćao k tomu kipu, a Nikola se sretnim smatrao, što ga može imati u svojoj kući. Ali mu se dogodi nesreća. Silna i nagla vatra uništi kuću i sve blago njegovo. U pepelu i žeravici stadoše tražiti kip bl. dj. Marije. I nadjoše ga na opće začudjenje posve neoštećena u strašnoj onoj vatri. Sav sretan, što mu je ostao barem taj čudotvorni kip, stavi ga Nikola u šuplje orahovo drvo, koje stajaše nedaleko njegove pogorjele kuće. I opet ljudi prolazili kraj kipa, klekli pred njega i pomolili se bl. djevici Mariji, pa se redovito dostali mnogih milosti od Boga. Neko vrijeme iza toga nestalo je kipa jeruzalemskoga iz orahova drveta. Kriomice ga naime odnio neki čovjek iz taborske župe i smjestio ga u svojoj župi pokraj puta.

Godinu i pol ostao je kod njega kip bl. dj. Marije. I ondje se ljudi molili pred njim dragomu Bogu, ali ne zadobili nikakovih milosti. Napokon ga je našao ondje Nikola Balagović i opet ga prenio na Trški vrh u pripravljeno za nj mjesto kraj općinskoga puta. S pravom nadom hrlili su ljudi k ovom kipu, molili se Bogu i majci božjoj, te zadobili većih milosti nego prije. Jedni se oslobodiše teških bolesti, drugi osjetiše utjehu duševnih boli, a mnogima poče napredovati gospodarstvo. Glas o tim čudesima, raznio se po cijelom Zagorju. Medjutim je umro Nikola Balagović, ali narod dolazio i molio se pred kipom bl. dj. Marije i sticao novih milosti.“[2]

Tako je bilo do g. 1743. Ove je godine bjesnjela strašna kuga po Hrvatskoj i Slavoniji. Bojali se Krapinci, da će ta nesreća doći i do njih, jer je već posvuda naokolo bjesnila kuga. Krapinski župnik Stjepan Fuček odredi procesiju iz župne crkve sv. Nikole na

[1] Zercalo Marianszko kipa jerusalemszkoga vu Krapine pod bratovschinum sz. skapulara podignyenoga.“ Vu Zagrebu 1768. str. 23—25.

[2] Ibidem str. 25—28.

Digitized by Google

Trški vrh, do kipa bl. djevice Marije s tom nakanom, da majka božja svojim molitvama odvrne kugu od krapinske župe. Svečani provod krenuo je iz Krapine 16. studenoga g. 1743. na Trški vrh. I zbilja je koristila ova procesija. U cijeloj krapinskoj župi nije poginuo od kuge nijedan čovjek, a poštedjena bijaše i sva stoka.[1]

Krapinci su osjećali u sebi dužnost, da vidljivim načinom pokažu svoju zahvalnost bl. djevici Mariji i onomu kipu jeruzalemskomu. U njihovu se srcu rodila želja, da na Trškom vrhu podignu kapelu na čast bl. djevice Marije, da se tako bude mogla dostojnije štovati.

Godine 1745. zaključila je krapinska općina, da moli od duhovne oblasti potrebitu dozvolu. Iste ove godine stigla je dozvola od duhovne oblasti, da krapinsko trgovište može graditi kapelu na Trškom vrhu. Odmah počeše na Trški vrh dovažati kamen i ostalo potrebito gradivo. Ali nadodje nesloga Krapinaca pa zavist njihovih susjeda. Duhovna oblast na to oduze g. 1746. dozvolu gradnje kapele; dopustila je samo krapinskim župljanima, da kod župne crkve sv. Nikole otvore prema sjeveru zid i tamo prizidaju kapelicu majke božje jeruzalemske. Krapinci ne htjedoše pristati na to, nego kip bl. dj. Marije smjestiše u samu župnu crkvu.[2]

Tako je ostalo do god. 1749. Ove godine na 18. rujna došao je u Krapinu na kanoničku vizitu barun Sigismund Synersperg, zagrebački kanonik, prepozit i generalni vikar. U Krapini bijaše tada revni župnik Nikola Gorup. Ovaj stupi pred Synersperga ujedno sa sudcem Karlom Straškijem i sa svima prisežnicima, te ga zamole, neka bi opetovano isposlovao dozvolu gradnje kapele na Trškom vrhu. — Sad mu je predao i sve spise, u kojima se nabrajaju milosti, što ih ljudi od Boga postignu, moleći pred kipom bl. djevice Marije na Trškom vrhu. Ove je spise sastavio još pokojni župnik Fuček prema kazivanju sina Nikole Balagovića i njegova susjeda Mihajla Hervoja. Synersperg odnio je ove spise u Zagreb k duhovnoj oblasti na odluku.[2] Nego duhovna oblast morala je imati jamstvo, da će se jednom sagradjena kapela takodjer popravljati i uzdržavati. Za to stvoriše prisežnici povlaštenoga trgovišta Krapine

[1] „Zercalo Marianszko kipa jerusalemskoga vu Krapine pod bratovschinum sz. skapulara pedignyenoga.“ Vu Zagrebu 1768. str. 29—31.

[2] Ibidem str. 31.

Digitized by Google

zajedno sa svojim sucem Mikulom Menigom i fiskom Ivanom Strahinšćakom 5. ožujka god. 1750. zaključak, da će sama općina vlastitim troškom uzdržavati, pokrivati, popravljati i u dobrom stanju čuvati kapelu na Trškom vrhu, ako ne bi za to dostajalo milostinje samih hodočasnika. Tu obvezu učiniše dobrovoljno i promišljeno i zavjeriše cijelu općinu na sva vremena. Ispravu o tome napisao je bilježnik Josip Karlo, a potvrdili su ju svi prisutni i metnuli na nju pečat krapinskoga trgovišta.[1]

Sada se duhovna oblast u Zagrebu odazvala vrućoj želji Krapinaca i njihovoga župnika. Na 8. travnja god. 1750. podijelila je duhovna oblast dozvolu, da se na Trškom vrhu u Krapini sagradi kapela blažene djevice Marije.[2]

Čim su Krapinci na novo dobili dozvolu, da grade kapelu, odmah su se stali pripravljati za gradnju. Trgovište krapinsko pokloni u tu svrhu potrebito zemljište na Trškom vrhu, te su Krapinci stali još god. 1750. čistiti i krčiti mjesto, na kojem će se podići kapela.

Već prvu nedjelju poslije goda sv. Margarete djevice i mučenice blagoslovio je župnik Nikola Gorup temeljni kamen nove kapele. Na uspomenu toga čina slavi se svake godine proštenje na Trškom vrhu u prvu nedjelju poslije Margaretinja. Narod je rado davao, što god je bilo potrebno za gradnju ove kapele. Cijela crkva sagradila se upravo milostinjom pobožnoga puka, koji je neprestano hodočastio u Trški vrh. Još i danas se pripovijeda, da je svaki hodočasnik sa sobom nosio kamen za gradjevinu, kad se penjao na brežuljak. Imućniji se pak ljudi pobrinuše, da urese crkvu iz nutra.

Veliki žrtvenik podignuo je o svom trošku Josip Jagušić sa svojom suprugom Franjicom Bulaj. Oltar sv. Križa postavio je Josip Jelačić i njegova supruga rodjena barunica Vojnović; oltar Četrnaest mučenika Nikola Bedeković Komorski i njegova vjerenica Franjica Cinderić; oltar sv. Ivana Nepomuka gospodja Barbara udova Završki; žrtvenik pako Majke božje skapularske u sredini kapele postavila je gospodja Vinkovićka. Ostale urese n. pr. orgulje, propovjedaonicu, žrtvenik dvanaest apostola, limeni krov itd. privrijediše pokrovitelj crkve i pobožni puk. Tako je bila g. 1752. dovr-

[1] „Zercalo Marianszko kipa jerusalemskoga vu Krapine pod bratovschinum sz. skapulara podignyenoga.“ Vu Zagrebu 1768. str. 41—47.

[2] Ibidem str. 32.

Digitized by Google

šena gradnja kapele bl. djevice Marije na Trškom vrhu. Trebalo ju blagosloviti. Župnik Nikola Gorup zatražio je dozvolu od zagrebačkoga biskupa Franje Thauszija. Ovaj mu je podijelio 10. srpnja 1752. Sad se brinuo župnik, kako bi što ljepšu svečanost uredio. U nedjelju 13. kolovoza 1752. sabralo se u župnoj crkvi sv. Nikole nebrojeno mnoštvo svijeta sa svih strana. Pjevajući i moleći u čast majke božje krenula je procesija iz župne crkve u podružnicu novu. Procesiju je vodio župnik Nikola Gorup, a u njoj se prenesao i čudotvorni kip bl. djevice Marije jeruzalemske. Najprije je župnik posvetio svetište u kapelici u Trškom vrhu, a onda smjestio kip bl. djevice Marije na veliki žrtvenik, na opredijeljeno za to mjesto, gdje stoji još i danas. Na isti dan služio je u toj kapeli prvi sv. misu župnik Nikola Gorup, a prigodni govor rekao je Gjuro Juraić, župnik sv. Marka u Zagrebu.[1]

Još se slavile dvije lijepe svečanosti u kapelici na Trškom vrhu. Prva g. 1761. kad je došao u Krapinu Stjepan Pucz, biskup biogradski te zagrebački kanonik i prepozit. Došao je, da posveti crkvu bl. dj. Marije jeruzalemske. Posveta se obavila na 13. kolovoza, t. j. na prvu nedjelju poslije spomendana preobraženja Krstova. U Krapini se toga dana sastalo mnogo zagorskih župnika, kapelana, redovnika, te sila pobožnoga svijeta. Posveta je počela već u 5 sati u jutro, pa su bili posvećeni po redu svi oltari bl. djevice Marije jeruzalemske.[2]

Druga svečanost bila je dne 21. travnja god. 1850. kada slaviše stogodišnjicu podignuća kapele blažene djevice Marije jeruzalemske na trškom vrhu. Tu svečanost opisuje u jednom zapisniku sadašnji bilježnik i vijećnik Nikola Fogl ovako:

„Godine 1850. dne 21. travnja obderžavan je 100-godišnji Jubileum podignutja kapele B. D. Marie Jeruzalemske u Terškom Verhu, kade priašnji večer t. j. dne 20. Travnja iste god. objavljena je občinstvu po zvonenju i pucanju Mužarah Svečanost sledečeg Dana, kade Dan 21. Travnja is farne Carkve sv. Nikole Biškupa vodjena je po velečastnom gosp. Janku Bedenku Župniku i Prisedniku ovdašnjem k rečenoj Kapeli Procesia, mnogobrojnim

[1] „Zercalo Marianszko kipa Jerusalemszkoga vu Krapine pod bratovschinum sz. skapulara podignyenoga.“ Vu Zagrebu 1768. str. 37—40.

[2] Ibidem str. 41.

Digitized by Google

pobožnim pukom, i takodjer Poglavarstvom ovdašnjim sakupljena, kade prenapomenuti Gospodin Župnik imal je Reć Božju tak: da Slušateljom od radosti is Očijuh Suze ronile su, po doveršenoj Službi Božjoj kod Ručka bilo je nazoćno Poglavarstvo miestno, i više gospode Častnikah, kojom prigodom za Zdravje našeg presvietlog Cara Franje Josipa I., Bana Josipa Jelačića i ostale vredne podpiratelje naše mile hervatske Domovine napitnice izjavljene bile su i tako velikom Radostju isti Dan doveršen je".[1]

Osim ovih većih svečanosti bijaše i manjih, što je znalo privući sa sviju strana množinu pobožnoga zagorskog naroda na taj brežuljak. Tako se to češće dogadjalo, kad je tko tu čitao prvu sv. misu ili koji jubilarac svoju zlatnu sv. misu.

Crkva je vrlo dobro uzdržana iz vana i iz nutra. Župljani mnogo doprinašaju i za okolinu njezinu. U novije su vrijeme uredjeni marom načelnika Vilibalda Sluge krasni putevi ukrašeni drvoredi, vodovod itd.

Sve to služi na čast župljana a korist i udobnost pobožnih hodočastnika, kojih imade svake godine sve to više, ne samo iz Hrvatske nego i iz bližih slovenskih zemalja.

---

[1] Protocollum Privilegiati oppidi Crapina. Nr. 18.

Digitized by Google

Samostan Franjevaca u Krapini.

Digitized by Google

Franjevački samostan.

Da bude narod u Krapini pobožniji, zaključila je krapinska općina god. 1639., da u Krapini osnuje samostan reda sv. Franje. Imamo hrvatskim jezikom pisano pismo, što ga je općina (judex, jurati ac tota communitatis oppidi Krapina) pisala 14. ožujka 1639. patru Dominiku Szieszu, franjevcu u Zagrebu. Općina ga moli, neka dodje u Krapinu, da odabere zgodno mjesto za samostan, u kojem kane imati tri četiri patra i nekoliko fratara. Dok se bude samostan gradio, dat će općina franjevcima nekoliko kuća za prebivanje. Kod samoga pak zidanja pomagat će krapinske „sirote koliko najveć budemo mogli“, samo „da bi teda negda ovo ljudstvo barbaricos mores ostaviti i Bogu služiti moglo“.

Pater Dominik otišao je na to k biskupu zagrebačkomu Benediktu Vinkoviću, te mu pokazao list, što ga je primio od krapinske općine. Dakako, da je biskupu vrlo godilo, da se njegovi vjernici tako brinu za spas duša svojih. Za to odmah pristade na molbu krapinskih gradjana. Početkom god. 1640. poslao je u Krapinu patra Dominika, da s općinom uredi sve, što bude potrebno za samostan. Dominiku je predao biskup i svoje preporučno pismo, pisano na hrvatskom jeziku. U listu hvali biskup njihovu odluku, pa dodaje: „To Vam more kruto drago biti, da buste većje redovnikov med sobum imali, koji budu vam vu vaših

Digitized by Google

potrebčinah i ostalomu okolišnomu ljudstvu vu duhovnom dugovanju hasnoviti mogli biti".

Kad je Dominik došao u Krapinu, gradjani su ga vrlo lijepo primili. Odmah počeše odabirati zgodno mjesto, gdje bi se gradio samostan i crkva, a gdje bi ujedno bio i vrt samostanski. Odlučiše se za onaj prostor, što ga je s istoka zatvarala gradska ulica, s juga kuća Grgura Cerneka, sa zapada potok Krapinica, a sa sjevera utvrdjena kuća plemića Stjepana Špoljarića. To zemljište dadoše gradjani franjevcima za sva vremena i odrekoše se svih svojih prava na nj posebnom listinom. Pisana je ta listina latinskim jezikom, a izdana 4 dana prije Duhova god. 1640.

Godine 1628. umrla je Ana Marija Keglević, kći Ivana Keglevića, sestra Franje Keglevića, a supruga grofa Sigismunda Erdöda de Monyörokerek, bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U oporuci svojoj ostavila je za budući franjevački samostan u Krapini 1000 ugarskih forinti i 12 kmetova. Poslije njezine smrti baštinio je cijeli njezin imetak brat joj Franjo Keglević. Na njega je dakle prešla i dužnost, da izvrši oporuku svoje sestre. I zbilja se Franjo Keglević krasno odužio uspomeni svoje sestre. Po svome punomoćniku Gjuri Gorupu darovao je Keglević 15. travnja 1641. krapinskim Franjevcima ubožnicu (hospital) i staru kapelu sv. Katarine, djevice i mučenice, koja je stojala pod ruševinom tvrdjave Vrbec zvane, zajedno s vrtovima oko nje, koji se prostirahu uz put na brdo vodeći i do potoka Krapinice i s brežuljkom Vrbec zvanim. U taj posjed uveo je sam biskup Benedikt Vinković s kanonicima zagrebačkim Andrijom Županićem i Ivanom Mišićem krapinske Franjevce: patre Gabrijela Kirinića, Gjuru Jagatića i Jakova Špoljarića, te fratra Luku Maltarića. Krapinski su Franjevci pripadali redodržavi sv. Marije Ugarske.

Godine 1654. započeta bi gradnja samostana i crkve. Temeljni kamen postaviše zagrebački kanonici Andrija Županić i Ivan Mišić. Samoj gradnji najviše je pomogao Franjo Keglević. On je dao na porabu dva svoja vapnenika, kamena je dopremio za 1000 kola, težacima je razdijelio 100 vedara vina i 100 mjerova razna žita, a i gotova novca dao je 1500 forinti.

Digitized by Google

Dakako da je i cijela Krapina pomagala graditi samostan, crkvu i druge potrebne zgrade. Ako se i ne zna pravo, kad je bilo sve to gotovo ipak možemo slutiti, da je bilo vrlo brzo. Svakako je moralo biti gotovo do g. 1648., jer te godine samostan već ima novaca, te kupuje od krapinske općine za 13 ugarskih forinti dva vrta kraj Krapinice i samostana.

Kad je samostan bio dovršen, izdana je o tom posebna isprava na latinskom jeziku, koja u prijevodu glasi:

Godine 1641. dana 12. mjeseca travnja, za pape Urbana VIII., a vladara nenadvladivoga Ferdinanda III. prigodom pobožne zaklade od 1000 ugarskih forinti učinjene nekoć po velemožnoj gospodji Ani Mariji Keglević, supruzi presvijetloga gospodina Sigismunda Erdödya, grofa i bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, sestri pako poglav. i velem. g. Franje Keglevića[1] baruna Bužimskoga u svrhu utemeljenja samostana u Krapini bijaše opredijeljena prastara kapela sv. Katarine sa prileţećim nekim vrtima i brdaščem Urboc[2] zvanim, koja je kapela nekoć i sada na glasu sa mnogih čudesa i milosti za one, koji se ovamo s pravom pobožnošću uticahu, na molbu veleč. oca Gabrijela Kirinića, namjesnika veleč. Pavla Taurića, provincijala ugarske redodržave sv. Marije djevice,[3] i veleč. oca Gjure Jagačića, starešine pomenute provincije; posredovanjem blagor. g. Gjure Gorupa kao punomoćnika svoga gospodara poglav. i velem. g. Franje Keglevića[4] za preč. Benedikta Vinkovića, biskupa zagrebačkoga uz dvojicu svojih arcidjakona i kanonika, koji je ondje prisustvovao, ter sve ovo biskupskom svojom vlasti odobrio i potvrdio i u navedenu kapelu sv. Katarine pomenute oce sa drugovima uveo. Toga je sa-

[1] Slike na platnu fundatora krapinskoga samostana: Ane Marije Erdödy, rodjene Keglević i njena brata Franje Keglevića, nalaze se i danas u rečenom samostanu, gdje se prikazuje u mladenačkoj svojoj dobi, dočim crkveni portal resi obiteljski grb, uklesan u kamenu, a u samoj crkvi nalazi se grobnica Keglevićeve obitelji.

[2] Da li se taj brežuljak zvao Urboz ili Vrbovac, danas o tome nema nikakove usmene predaje.

[3] U to vrijeme ne bijaše još provincije sv. Ladislava; ona nasta tek g. 1662., kadno se provincija sv. Marije razdvoji u Marijance, koji ostadoše u Ugarskoj sve do danas, i u Ladislavce, kojih ima u Ugarskoj i u Hrvatskoj.

[4] Nikola Keglević Bužimski, vitez (eques auratus), župan tornavski, dade g. 1657. Franjevcima dva komada vrta kao zamjenu za stanovitu konjsku opremu bogatu zlatom, srebrom i raznim draguljima urešenu, koju je netko iz pobožnosti darovao krapinskomu samostanu. U to ime izda on darovnicu, te se obveže, da će istu braću braniti, ako bi ih tko u darovanomu posjedu uznemirivao, i to na svoj vlastiti trošak i skrb.

Digitized by Google

mostana prvi temelj i gradnju proslijedio otac Gjuro Jagačić, potporom dobročinitelja, a osobito već imenovanoga g. Franje Keglevića, kao glavnoga zaštitnika istoga kotara i mjesta. Da se tako stvar ima, svjedočim: Ja fra Gjuro Jagačić v. r. kao glavar; ja fra Rafael Gorup v. r. svećenik, ispovjednik; ja fra Maksimilijan v. r.; propovjednik; ja fra Franjo Vulianko v. r. svećenik.

Povjest samostana krapinskoga posve je mirna, pa za to i kratka. Godine 1655., kad je osnovana redodržava sv. Ladislava kralja, pripojen joj je bio i krapinski samostan. Sada se prvi put spominje gvardijan samostana, zvao se Moyses Kyralli. Za krapinski samostan tako zaslužni Keglevići ostali su i nadalje dobrotvori njegovi. Godine naime 1657. darovali su opet Nikola i Sigismund Keglević krapinskomu samostanu dva vrta nad cestom iz Krapine prema crkvi sv. Katarine. U samostanu krapinskom šest puta se obdržavala kongregacija franjevačke redodržave sv. Ladislava. To je bilo god. 1676., 1685., 1691., 1732., i 1742.

Onaj kameni kip blažene djevice Marije, što se nalazi na uglu samostanskih vrata podigao je Petar Keglević u smislu oporuke svoje majke Ružice Ratkaj. Pošto je pak tijekom vremena bio oštećen, bi iznova pobojadisan dobrotvornim darovima god. 1771. i ogradjen lijepom drvenom ogradom. I onaj zdenac u dolnjem dvorištu krapinskoga samostana dosta je star. Iskopati ga je dala god. 1761. grofica Barbara Kuhar.

Samostansku crkvu sv. Katarine posvetio je po svoj prilici biskup Martin Borković, kad je god. 1706. posvetio i varaždinsku crkvu. Crkva sv. Katarine ima 6 oltara. Veliki oltar sv. Katarine dala je sagraditi udovica Ladislava Keglevića, a poslije ga je dao bojadisati i pozlatiti Petar Keglević prema odredbi oporuke svoje majke grofice Rozalije Ratkaj. Manji pobočni oltar blažene djevice Marije s propovjedaonicom, dao je načiniti mihovljanski župnik Gjuro Zobec, vicearcidjakon zagorski. Drugi pobočni oltar, posvećen sv. Franji, sagradio je Petar Franjo Prašinski, kraljev savjetnik i varaždinski podžupan. Kapelu sv. Antuna Padovanskoga zajedno s oltarom podigao je god. 1668. barun Franjo Čikulin, koji je ondje sebi postavio i grobnicu, ali ju razrušiše njegovi potomci. Oltar sv. Petra de Alcantara sagradile su sestre grofice Ljudevita i Barbara Kuhar (Kohari) g. 1711. Taj je oltar stajao prije

Digitized by Google

na onome mjestu, gdje je sada oltar sv. Prokopija, ovamo ga premjestiše zagrebački kanonik Sigismund Ščitaroci i pater Prokopije Svoboda god. 1765. Iste godine trebalo bi srušiti pobočne oltare sv. Marije i sv. Franje, jer su bili gotovo propali. Ali se nadjoše dobrotvori crkveni, koji to zapriječiše. Nikola Bedeković Komorski, kraljevski savjetnik i prisjednik banskoga stola, dao je g. 1765. popraviti, uresiti i pozlatiti oltar sv. Marije, a Martin Supan dao je iste godine s nova sagraditi i pozlatiti oltar sv. Franje.

Iz povjesti crkve sv. Franje znademo ovo. Godine 1676. osnovana bi u crkvi družba sv. Antuna Padovanskoga, a prvi joj je ravnatelj bio gvardijan David Kozić. No ta družba prestade već god. 1698., pošto nije znala razviti pravo djelovanje. Od boljeg je uspjeha bila družba chordigeristika, da podupire zavjet prema sv. Franji; osnovana je bila god. 1752. pod gvardijanom Mihajlom Mlinarićem. — Godine 1773. podigao je Nikola Bedeković novu propovjedaonicu iz osobite naklonosti prema krapinskim Franjevcima.

God. 1823. na 23. ožujka postradala je crkva i samostan od vatre. Izgorjelo je sve, dapače i toranj sa zvonovima. Ostale su jedino puste stijene. Trebalo je dakle iznova graditi crkvu i samostan. To se i učinilo, a pripomogli su pobožni kršćani svojim milodarima.

Iznad samostana na brežuljku Vrbec zvanom bila je kapelica sv. Josipa. Podigao ju je god. 1707. Petar Keglević, banski namjestnik, prema odredbi svoje majke Rozalije Ratkaj. Prije bijaše na tome mjestu samo križ. Krapinski Franjevci podigoše tužbu proti gradjenju te kapelice pred zagrebačkim biskupom Martinom Borkovićem. Odredjeno bi, da njome upravljaju krapinski Franjevci. Kapelica je imala 3 oltara. Glavni je oltar bio posvećen sv. Josipu, a sagradio ga grof Petar Keglević. Drugi je oltar blažene djevice Marije. Podigao ga je i dao pozlatiti Nikola Bedeković. Na tom oltaru bio je smješten dragocjeni kip blažene djevice Marije Celjske; ovamo ga iz Celja donio pater Aleksije Jelačić. God. 1762. učinila je Marija Celjska mnoge milosti pobožnomu narodu u toj crkvici; ta su čudesa popisana u posebnoj knjižici, koja se kazala na dan proštenja. Treći je oltar posvećen bio sv. Franji Ksaveru, a podignula ga je grofica Marija Keglević, rodjena Pettaczy god. 1769. U toj crkvici bile su već od god. 1766. orgulje; sagradio ih je i darovao gradački orguljar Antonije Römer.

Digitized by Google

Danas više nema te crkvice. Vide se tek njezine ruševine. Ime joj živi u imenu brežuljka, koji se danas zove Josipovcem.

U crkvi sv. Katarine pokopani su mnogi odlični ljudi. Spomenut ćemo neke od njih.

God. 1656. na 16. lipnja umro je Gašpar Bedeković. Pokopan je bio u samostanskoj crkvi, gdje mu je brat Melhior Bedeković ostavio uspomenu. U kamenu, što je uzidan u stijenu tik malenih crkvenih vrata, čita se ovaj latinski natpis:

SI MIHI TE FRATREM ULTRO VIVERE FATA DEDISSENT,
GAUDIA PRAE RELIQUIS, HAEC MIHI SUMMA FORENT.
UT DOMINO PLACUIT, FIAT DIVINA VOLUNTAS,
QUOD JUBET IN CUNCTIS, HOC DECET ESSE RATUM
SIT QUIDQUID, TU DIGNA RUIDEM TE, PROEMIA CARPIS
ME TAMEN HIC PRO TE, CURA DOLORQUE MANENT.
ET CUM MULTA TUA PLUS RESTAT LINEA VITAE
FRATRIS POST CINERIS, MOLITER OSSA CUBENT.

Nadalje je u crkvi pokopan grof Petar Keglević, više puta spomenuti dobrotvor krapinskih Franjevaca. Pokopan je 30. svibnja 1724. Potomci postaviše u crkvi na njegovu uspomenu stijeg s ovim natpisom:

„FLOS PATRIAE EREPTUS, FLORESCAT IN COELIS CORONATUS".

Ima u crkvi sv. Katarine još jedan stijeg, ali je posve istrošen, pa se ne zna, komu od pokojnika pripada.

Naslućuje se samo, da pripada barunu Franji Kegleviću, osnivaču krapinskoga samostana. Nu nigdje se ne nalazi pisani spomen, koji bi svjedočio, da je Franjo Keglević pokopan u crkvi sv. Katarine.

Spomenuli smo već groficu Barbaru Kuhar (Kohari). Ta dobročiniteljica crkve sv. Katarine također počiva u njoj. Umrla je 10. listopada g. 1762., pošto je u osobitoj pobožnosti proživjela 89 godina, i to 56 godina kao udovica.[1] Njezino tijelo ležalo je 15 dana nepokopano na njezinu imanju Dubravi. Tada je bilo dopremljeno u Krapinu i pokopano u crkvi sv. Katarine. Njezin kapelan i ispovjednik Thil svjedoči, da joj se na pokopu još nije bilo ni najmanje raspadalo tijelo, što se ima smatrati kao čudo.

---

[1] Krčelić: Anuae str. 593.

Digitized by Google

Vrijedno je spomenuti još i ovo, da je u samostanskoj crkvi pokopan fratar Hortulan Mayr. Pobožni ovaj fratar umro je 28. februara g. 1765., a bio je vrlo pobožan čovjek. Njegov život bijaše čudnovat. Rijetko kada govorio je s kime, bos je hodao i po zimi, mnoge noći proveo je na koru, gdje je klečeć plakao i molio. Vrlo često običavao se sam šibati do krvi, a kad je iznemogao, onda je znao moliti gvardijana, da mu odredi kojega fratra, koji bi ga šibao. Naravski, da mu je radi toga oslabilo tijelo. Kad se 28. veljače g. 1765. oko 7 sati na večer vraćao s kora, ostaviše ga posvema tjelesne sile. Braća ga odvedoše u refektorij, gdje se ispovjedio i pričestio, a za tim ga smjestiše u njegovu sobicu, gdje je ispustio blagu svoju dušu, pošto je prije primio posljednju pomast. Mrtvo njegovo tijelo postaviše na odar u crkvi. Ovamo je grnuo narod, da vidi toga svetoga čovjeka posljednji put. Svi su se čudili, što se od njegova tijela širi ugodni miris, a njegovo je lice postalo prekrasno, makar je za života bilo odviše crne boje.[1]

Ovo što je dosad rečeno o samostanu izvadjeno je što iz zapisnika magistrata, što iz spomenutog rukopisa: „Liber memorabilium“, koji se nalazi u sveučilišnoj knjižnici. U najnovije vrijeme i to god. 1891. samostan je ponovljen (restauriran) iz vana i iz nutra, a zato ide osobita hvala revnomu ocu gvardijanu Adrijanu Horvatu, koji je kroz 25 godina uspješno djelovao, skupljao milodare od pobožnih kršćana, da je mogao crkvu i samostan onako urediti, kako je danas. Medju darovima za popravak samostana ističe se onaj Njegova Veličanstva premilostivoga vladara Franje Josipa I., na koga se brižan gvardian Horvat posebnom molbom obratio.

U samostanu sačuvan je popis gvardijana, koji su bili u Krapini, i to:

Maksimilijan Tkalčević. g. 1662. — Pavao Pentić g. 1665. — Franjo Ciraki g. 1668. — Pavao Pentić g. 1669. — Franjo Ciraki g. 1671. — David Kozić g. 1972. — Elzearij Koren g. 1674. — David Kožić g. 1675. — David Budaj g. 1677. — Bernardin Gregarić g. 1680. — Ferdinando Selnicaj g. 1681. — Bernardin Gregarić g. 1682. — Abraham Stančić g. 1684. — Hilarion Sviličić g. 1686. — Bernardin Črep g. 1687. — Franjo Ciraki g. 1688. — Mijo Pintarić g. 1690. — Anton Partlec g. 1691. — Gabriel Pause g. 1693. — Hilarion Sviličić g. 1694. — Elzearij Koren g. 1695. — Pavao Jahić g. 1696. — Kazimir Tomašić g. 1699. — Pavao Jahić g. 1700. — Pavao Levačić g. 1701. — Melhior Nemčić g. 1703. — Jakob Flanc g. 1704. — Pavao Levačić g. 1705. — Aleksij Puc g. 1706. — Bernardin

[1] Liber memorabilium samostana Franjevaca u Krapini. Pisan je latinskim jezikom a nalazi se u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Digitized by Google

Barčić g. 1707. — Aleksij Puc g. 1708. — Ladislav Stunja g. 1711. — Pavao Levačić g. 1713. — Franjo Babić g. 1714. — Aleksij Puc g. 1715. — Dominik Paljak g. 1718. — Anselmo Doller g. 1719. — Wolfgang Diaki g. 1720. — Egidij Ozimec g. 1722. — Augustin Mužar g. g. 1724. — Egidij Ozimec g. 1727. — Hieronim Mattan g. 1730. — Aleksij Jelačić g. 1731. — Hugo Ceizež g. 1733. — Aleksij Jelačić g. 1736. — Leo Panc g. 1737. — Ambrozij Kovačić g. 1738. — Marcel Jurkin g. 1740. — Hugo Ceizer g. 1743. — Leopold Blažić g. 1745. — Hilarion Boner g. 1748. — Pacifik Fejer g. 1749. — Mijo Mlinarić g. 1750. — Petar Henec g. 1753. — Dominik Belaj g. 1754. — Dominik Jagušić g. 1755. — Nikola Fuček g. 1758. — Mijo Mlinarić g. 1759. — Angjelo Jagatić g. 1763. — Leonardo Potočnjak g. 1767. — Petar Jakopčić g. 1770. — Pacifik Veselko g. 1773. — Chrisant Pukanić g. 1776. — Marcel Vrančić g. 1778. — Felicissimus Rutti g. 1779. — Mauricij Kovačić g. 1780. — Kerubin Pem g. 1783. — Edmundo Platušić g. 1788. — Antonij Sotter g. 1791. — Edmundo Platušić g. 1794. — Antonij Sotter g. 1797. — Fortunat Pintarić g. 1800. — Prokopij Strossgitl g. 1809. — Pacifik Veselko g. 1810. — Chrisogon Čoiš g. 1815. — Inocencij Kovač g. 1816. — Ludovik Korušec g. 1817. — Hrisostom Vori g. 1818. — Bonifacij Papler g. 1819. — Alojsij Posavec g. 1827. — Augustin Jalšovac g. 1723. — Aleksij Košnjak g. 1830. — Marijan Tomašković g. 1832. — Aleksij Košnjak g. 1835. — Bonaventura Horvatek g. 1839. — Probo Tančak g. 1841. — Cecilij Rodjak g. 1845. — Alojsij Posavec g. 1846. — Augustin Jalšovec g. 1848. — Marin Marinović g. 1850. — Maksim Stuten g. 1852. — Gašpar Ganster g. 1853. — Ferdinando Furda g. 1854. — Franjo Kutnjak g. 1856. — Anton Radoboj g. 1857. — Adrijan Horvat od g. 1873. do danas.

Digitized by Google

Krapina za Gaja.

Ilirsko doba živo se dojmilo i Krapinaca. Kako i ne bi, kad znamo, da je od tuda Hrvatskoj doletio sokol slobodni s paominim listom pobjede i slave. Ta u Krapini rodio se 9. srpnja 1809. Ljudevit Gaj. — Veličina ovoga muža, poznata na daleko izvan naše domovine, u trajnoj uspomeni nuka me, da mu u ovoj knjižici, koja prikazuje život njegova zavičaja, što ga je on toliko ljubio i na srcu nosio, posvetim nešto uspomene.

Kakav je čovjek bio Gaj, koji mu je smjer rada političkoga i kulturnoga, poznato je svakomu naobraženomu Hrvatu.

Kako Gaj sam priča u svojoj autobiografiji, djelovahu na nj mnogo priče o Čehu, Lehu i Mehu, što mu ih pričaše dobra majka. Ako je Göthe mogao o sebi pjevati, da od majke ima „Die Frohnatur — Die Lust zu fabuliren“, to isto može o sebi reći i Ljudevit Gaj. Majka njegova bila je prva, koja mu je u srce i dušu usadila zrnce domoljubnoga čara i žara, zrnce, koje se kasnije, razgranalo u golemo stablo, što je u svoju sjenu skupljalo sve južno Slovenstvo — sav Balkan. Osnovne škole svršio je u Krapini, a gimnazij u Varaždinu, gdje po zapiscima nekoga o. Sklenskoga napisa djelce: Brevis descriptio loci Krapina. Cenzor zagrebački ne dopusti mu, da

Digitized by Google

djelo tiska, a Gaj se strpi. Kad je radi neke djačke „šale“ bio osudjen na šibe, ne htjede se podvrći kazni, već ostavi Varaždin i podje u Karlovac. Na kuću, gdje je Gaj kao djak stanovao, postavilo je varaždinsko pjevačko družtvo „Vila“ mramornu spomen-ploču, a ulica je prozvana Gajevom. U Karlovcu naputi Gaja tamošnji cenzor o. A. Hermann, da svoju „Descriptio“ prevede na njemački. I tako god. 1826. izadje knjižica „Die Schlösser bei Krapina, sammt einem Anhange von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht.“ Kako sam pripovijeda, tek je u Karlovcu upoznao ljepotu, slast i dostojanstvo ilirskoga jezika, pošto je pročitao Kačića. Kao mladić darovit i bujne fantazije poče i pjevati, a pjesmice su mu štampane u zagrebačkom njemačkom časopisu „Luna“, gdje se najprije javio odgonetkom neke zagonetke.

U početku god. 1827. podje na sveučilište u Gradac, gdje je marljivo čitao i sabirao po Ivanejskoj knjižnici sve, što se ticalo prošlosti Hrvatske, s namjerom, da izdade hrvatsku povjest. U Gracu se u duši njegovoj rodila misao o kazalištu i narodnom muzeju.

Svršivši filozofiju u Gracu i Lipskom, podje u Peštu da uči pravo. Tu je takodjer proučavao prošlost Hrvatske u tamošnjoj bogatoj knjižnici. U Pešti se upozna sa slavnim Janom Kollárom, pjesnikom slavenske uzajamnosti. Za malo postade Gaj vatreni propovjednik ilirskih ideja.

Videći da mladež po stranim sveučilištima i zemljama kao svetinju goji svoj materinji jezik, zamisli se Gaj, pa znajući kako je u domovini njegovoj sve latinsko ili madžarsko, odluči, da će svim žarom i marom nastojati, da podigne ugled slatkomu svojem materinjem jeziku. Novo je vrijeme sa svojim težnjama išlo za tim, da se narodi mogu razvijati na temelju svoga duha i jezika. Trebalo je kod nas odlučne volje, trebalo je čovjeka, koji će tu misao pokrenuti. Gaj ostavi nauke u Pešti i pohrli u domovinu. Kako je bio čovjek topla srca, silne volje, krepke energije, veoma rječit, bio je najsposobniji, da bude narodnim vodjom.

I zbilja. Oduševljeni Gaj poče ozbiljno izvoditi osnove, što ih je u tudjini zamišljao. Još u Pešti izda god. 1830. „Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov“, a tim je udaren temelj preporodu hrvatske knjige. Kako je nadalje Gaj uvidjao, da pravoga pokreta

Digitized by Google

Dr. Ljudevit Gaj.

Digitized by Google

ne može biti bez novina, zatraži u cara dozvolu za izdavanje novina. Premda su se tomu Madžari silno protivili, Gaj dobije ipak dozvolu i tako početkom g. 1835. izadje prvi broj novina sa nedjeljnim zabavnim prilogom „Danica“. Urednikom je Gaj sam, i tako je on vezan na domovinu. Samo se sobom razumijeva, da nije zaboravio zalaziti češće u svoje rodno mjesto, buditi hrvatsku svijest, priteći u pomoć Krapini i riječju, savjetom i djelom. Nastojao je svakom zgodom, da i Krapina doprinese nešto k proširenju velike ilirske ideje. — Tako je Gaj iz srca Zagorja načinio ilirsko gnijezdo. Ne ćemo krivo reći, ustvrdimo li, da je uz Zagreb kao ognjište Krapina bila na neki način kao podružnica za cijelo Zagorje. Ali prije nego istaknemo, što je sve Krapina učinila za vrijeme Ilirizma, treba spomenuti, da je sve Zagorje bilo oduševljeno za Gaja; dvorci, župni stanovi sve je to bilo sastajalište Iliraca. Osim Krapine ističe se ponajviše Bistrica, tad sijelo opata Krizmanića. Svi ilirski prvaci su se ovdje sastajali, a Vraz i podulje boravio. Medju ostalim nema sumnje, da je mnogo zalazio i Gaj, da od Krizmanića kao trijezna umna i razborita čovjeka, a svoga rodjaka potraži savjeta. Odavle bi znali zajedno u Krapinu poći, kako ćemo kasnije vidjeti.

Specijalno utjecanje Krapine na Ilirizam nije poznato, ali je svakako i ona incijativom Gaja mnogo doprinijela širenju svijesti hrvatske u cijelom Zagorju.

Tadanji „slobodni i kraljevski privilegirani oppidum Krapina“ obraćao se u svakoj važnijoj zgodi na Gaja, pitajući u njega savjeta. Pred nama leži list, što je 18. lipnja 1844. Gaju poslan „iz sednice večničke i prisedničke“. Tu ga vijeće moli, da dodje 1. srpnja 1844. k restauraciji.

»..... dobro promotrivši, da Vaše bistroumje nama u ovom velekritičkom, u kom se nalazimo stanju od neopisive koristi bi bilo ..... budući se ta stvar (poleg naše slabe misli) na neki način takodjer narodne stvari tiče ..... usudili smo se i za dužnost si držali Vas, čestiti i visokoučeni gospodine, kao pravorodjenoga krapinskoga sina, kao tverd domovine stup, i kao člana takodjer naše izebrane občine, koja je sa svojimi sloboštinami, pravi i povelji, velikoj propasti izvržena, najuljudnije zamoliti, da biste izvoljeli iz sinovlje ljubavi prama svomu siromašnomu mestu na prenapisani dan u Krapinu doći, nama u pomoć priteći ....« itd.

Osnutak narodne čitaonice u Krapini ima hvaliti svoj postanak njegovu sinu Ljudevitu Gaju.

Digitized by Google

Prekrasnoj ideji Lj. Gaja, koju čitamo u 38. broju „Danice ilirske“ od g. 1836., a u kojoj se kaže, da je Gaj razmišljao o tom, kako bi hrvatski narod sve duševne sile sjediniti mogao, te k jednomu cilju upraviti, k cilju domaće i naravne izobraženosti, bijaše najveća podloga u narodu osnivanje društava narodnih čitaonica. Gaj uz grofa Janka Draškovića diže god. 1838. prvu takovu čitaonicu u Zagrebu. Cilj je, veli Drašković, društvu: „sloga medju nami i korist domovine.“ Korist naroda će se postići, ako se naš jezik bude temeljito i savršeno učio, ako se bolje upoznamo s našim narodom i njegovim običajima, te s duhom njegovim spojimo, s njim se bolje poznamo, za nj se krepčije zauzmemo, najviše pako, ako se za primjeran odgoj naroda zauzmemo, te mu mogućnost pružimo, da steče veći imetak.

Društvo čitaonice nije bilo samo zabavište, već upravo literarno ognjište, gdje se o mnogim po narod važnim pitanjima raspravljalo. Potaklo se tu mnogo znatnih pitanja; n. pr. kako bi se naša vina u inostrane zemlje prodavati mogla, da se podigne suknara, kožara itd.[1] To čitaoničko društvo bilo je ognjište više manje svih kulturnih stečevina Hrvatske. Tu je osnovano narodno hrvatsko kazalište „domorodni teater“, gospodarsko družtvo, narodni muzej, matica ilirska itd.

Godine 1845. u Krapini osnovala se čitaonica, a osnivači obraćaju se i opet na Gaja ovim listom:

Visoko štovani gospodine!

Kod nas u Krapini se je združilo jedno čitatelno i zabavno društvo pod imenom Domorodni dom, i ja sam tako sretan bio, da je mene slavno društvo za ravnatelja toga društva izabralo. Ja onda kao takovi i tu dužnost nad sobum imam, novine predbrojiti i naručiti, vem pako to se nesme ništa prez dokončka.

Molim anda, da nam pošlete Narodne horv.-slav.-dalm. Novine pod napisom: Na »domorodni dom u Krapini« od vezda počemši do konca godišta....

Mene u nagnenost i priateljstvo preporučam ter ostajem Vaš sluga pokoran Nestor Kiepach.

Od iste godine 1845. imamo pismo Josipa Kerleže upravljeno na Lj. Gaja, iz kojega vidimo, da se ustraja u Krapini i go-

[1] Divković M.: Osnutak i razvitak „Matice ilirske do godine 1874. u Izvješću zagreb. gimnazije od god. 1877.

Digitized by Google

spodarsko društvo. Kerleža moli statuta gospodarskog društva i moli Gaja, da ih predbroji na gospodarski list.

Nema sumnje, da je tomu kao i ostalomu dao impuls Gaj. Kao „pravorodjeni krapinski sin“ bdio je budnim okom nad svojim rodnim mjestom, želeći, da ono ne zaostane ni u kojem pogledu za drugim mjestima.

Mnogo se u ono doba narodna svijest budila i širila kazališnim predstavama. Svakako pod utjecajem Gajevim osnovalo se i u Krapini diletantsko kazališno društvo, koje je više puta davalo predstave.

Kazalište je bilo u fabričnoj kući (posudna fabrika Josipa Lellisa, koji je uvijek zgradu dragovoljno odstupio). Prva predstava bila je 29. kolovoza 1841. Prostranu sobu fabrične kuće pretvoriše u parter, načinivši klupe, a straga galeriju. Pred dupkom punom dvoranom prikazivala su se ova dva komada: „Horvatska vernost“ i „Broj 777“. Za prvu predstavu napisao je Ivan Mažuranić ovaj:

Prolog govoren u Krapini prigodom pervoga narodnoga kazališnoga predstavljanja dana 29. kolovoza 1841.

Pod vedrim nebom ilirskih zemaljah
Sred okolice punih draga uresa
Kud oko bludi od plamenskih vàrhah
Od tanke jele i zelenoga bora.
Niz tihe brežke od pitomog cvetja,
Koje se u mirnoj dolinici goji,
Kuda se čuje romon vode i kuda
Po mirnih Lazih stado muče i pastier
Razblažen tihim vetricem seosku
Prebira svirku i čistu ljubav peva;
Kuda se u muklo doba od noći kobne
Sastaju vile sred Strahinja i staro
Zametju kolo, a Čehov hrib okolu
U noćne mrake glavu ovija, a mesec
Kao drag mu kamen vàrhu čela sjaje;
Srèd okolicah ovih gnjezdo stoji.
Prestaro gnjezdo starog Ćeha i Leha
I Meha tretjeg, koji su svete svoje
U ledeni sever razastàrli orle.
I bolju tamo domovinu našli.
A što bi uzrok, što su nègda njima

Digitized by Google

U mèsto cvetja i zelenih poljah
U mèsto vedra sunca i žarka
Snegovi večni omileli i večna
Severnog neba magla i led i sena?
Uzrok bi okrutni jaram Rima oholog
Uzrok železna tudja ruka i klet
Inostran kervnik, kom je radost bio
Bezufan jauk žene ilirske i dece
Pod njegovom sèkirom ginuće.

O koliko si domovino moja
Od hude sreće pretàrpila ranah!
O koliko si već prolila kèrvce
Za rodno ognjište i rodne njive polja!
Nije čudo u tebi što se sve zeleni
Lepoti u rajskoj, jer je u tebi svaki
Dèdovah iz kàrvi pronikao stručak,
I jako u kostih jakih praotacah,
Izišlo hrastje; ti si baš ilirska!
U nèdru tvomu ilirske kosti i kàrvca
Pod nebom vedrim nad tobom ilirska
Deca, — o kaži, nisi l' uprav moja?

Najprije te kruti Rimljanin pohara,
A ti se izbavi: dodje Franak, ti ga
Junački progna, a marvu od Hunah sretno
Razpàrša i slavno na Grobniku razbi
Tatare divlje i Turke okrutne slomi.

A što da radiš, kad ti tudja sila
Kao mora od sàrca najčistiu pije
Kàrvcu, te jošte kad se tebi otima
Što je svakom sveto, ime drago i sveta
Slavjanska ljubav? Što da radiš? slušaš
Starinske čine svojih otacah i griješ
Umorno sàrce pri žarkome suncu
Milosti kralja i svete sloge ilirske.

O grij se, mila, grij se, doć će vrieme
Da će ti ojačati slavna ruka i ružnu
S junačkih pàrsih skinut moru i svetom
Bratimstva verom protèrat ju u ponor.[1]

[1] Pjesme Iv. Mažuranića str. 65.

Digitized by Google

Poslije predstave bio je u dvorani „k ilirskoj Danici“ vrlo čaroban ples. Svaki gost je dobio ilirsku vrpcu. Za plesa su svirani čisto hrvatski napjevi. Razigrano društvo krenulo je na osvitku novoga dana na razvaline starog krapinskog grada, gdje se izgrliše i izljubiše kao braća. Odavde krenuše pred stan Ljudevita Gaja, gdje mu priredišе srdačne ovacije. O toj predstavi piše u „Danici“ umni slavista Rus Ismail Sreznjevski, koji je tada boravio u Hrvatskoj i koji je — sva je prilika na poziv Gajev došao u Krapinu. — On piše, da je predstava krasno uspjela. Na tu noticu u istoj „Danici“ nadovezuje Vraz, kako se predstavljalo. Hvali Janka Cara, Halpera, Speciarija, Rozgaja, učitelja Ježeka i neke druge.[1]

Godinu dana nije bilo u Krapini predstave, barem nema nigdje spomena. Istom 4. rujna 1842. igralo se opet u Krapini. U „Danici“ iste godine br. 39. čitamo ovo: „Dne 4. rujna oživi naša mirna i zabitna Krapina, kano da je vašar. Sve je u njoj vrelo. Ilirski teatar je tolike goste od svih strana milog našeg Zagorja ovamo namamio — a i kako ne bi — u našem milom jeziku predstavljao se je sa svim što je naše . . . .“

Igran je Kukuljevićev „Stjepko Šubić.“ Osobito se ističe Janko Car, zatim Julijana Martinićeva, Katarina Šimunajeva, Julijana Careva, Ivana Pracaićeva, Ladislav Jelačić, Janko Tkalac, Eduard Haladi, Nikola Rozgaj, Dragutin Čegel i Josip Cesarec.

Drugi komad bio je „Ludost i ludorija“ od Kocebua.

Već 25. rujna iste godine predstavljalo se opet. „Danica“ od g. 1842. br. 42. ima ovaj izvještaj:

»Rečeni radostni dan, na kojem odlučeno bijaše, da će se opet u našem milom materinjem jeziku predstavljati, svane. Oko podne bila je Krapina puna stranaca sa svih strana, koji pohrliše na predstavu. Oko 7 sati sakupismo se u dvorani visokorodjene grofice Ane Sermage, gdje poslije, kako je muzika nekoliko napjeva odigrala, predstavljen bi: »Bjegunac« od Kocebua, a iza toga »Englezka roba«, od istoga pisca.«

Predstavljali su isti diletanti. Poslije predstave bijaše vrlo animirana zabava i ples u dvorani grofičinoj. U zoru drugog dana krene cijelo sakupljeno društvo sa glazbom — dok su na starom gradu pucali mužari — pred kuću Gajevu, gdje ga burno i oduševljeno pozdraviše.

[1] „Danica“ god. 1841. br. 31.

Digitized by Google

Kada se radilo o podignuću hrv. nar. pozorišta u Zagrebu, sabirali su se po cijeloj domovini prinosi.

I Krapina je učinila svoje. God 1843. 13. kolovoza bila je predstava na korist „glavnoga podignut se imajućega nar. kazališta.“ Evo što o tom piše „Danica“ od g. 1843. br. 34. O narodnom kazalištu u Krapini.

U Puhakovcih, 18. kolovoza 1843.

Hitim Vam javiti u kratkom novinu, koja će zaista svakomu, narodnosti naše ljubitelju povoljna biti. Dne 13. kolovoza bilo je u Krapini ovom u dogodovštini slavjanskoj toli važnom nu žalibože premalo jošte cienjenom mestu horvatskom, narodno kazalište. Mesto ovo, navadno tišie i ponešto zabitno, taj dan sa svim oživi, množina bo domorodacah čeznućih za svim, što je narodno, sgàrnula se je ovamo.

Čim urečeni sat predstavljanja dospie, čitava piaca od mnogobrojnoga k dvorani kazališnoj hàrlećega ljudstva vàrviaše, i kad se dvorana otvori, u mali čas bila je tako napunjena, da se nije bilo moći maknuti. Videli smo ovde mnogo visoke gospode, odlične domorodce, kao i nekoje plemenite gospoje u narodnoj odeći, a s osobitom radostju, pače s pravim ushitjenjem gledasmo našega velezaslužnoga i obće ljubljenoga starinu i preveliki stup narodnosti g. grofa Janka Draškovića Trakoštanjskoga, koji kad u dvoranu stupi, zamni sva od obćega klicanja »Živio«. Sada stane orkestar svirati narodne naše napeve; zatim započme se predstavljanje: igrala se je na korist glavnoga u Zagrebu podignut se imajućeg narodnog kazališta po rodoljubivom mladjanom društvu nekojih dobrovoljacah šaljiva igra »Metež« (Wirrwar).

Svi igraoci i igralice s neobičnim domoljubljem trudiahu se svoje zadatke što bolje izvesti i ovo im bezpristrano govoreći u koliko se od diletantah iskat može, sretno i na veliku našu radost za rukom podje. Gromovito je bilo klicanje i pleskanje, dok je predstavljanje trajalo, a poslje njega nakon igre bijahu sva igrajuća lica izazvana i pohvaljena i kao što kod prvašnjih predstavljanjah, tako je i sada opet g. J. C—r. svojim neobičnim komičkim talentom sve na smeh i veselje podbudjivao. Predstavljanje minu i dočim su se slušaoci očarani narodnom ovom nasladom razstajali svirao je orkestar — narodnu horvatsku poputnicu, a s bližnjih razvalinah od prastara Čeha-Leha-Meha-grada orila se je rika i tutnjava mužarah po tihih podolicah prekrasnoga Zagorja. Kao što već rekoh, vladalo je obćenito zadovoljstvo i goruća bi sviuh prošnja na društvo ovo dobrovoljacah, kojemu svesàrdno na njegovoj dobroj i trudu kao i na ugodnom onom večeru zahvaljujemo, koi nam na zabavu i na čest domovini pripraviše, da bi čim skorije spodobnu zabavu ponovilo.

Jedva što smo se iz kazališta razišli, eto nas opet mili zvukovi narodnih napevah skupiše — Gde? Na balu kod »Danice«. Ovdje se produži pàrvašnje veselje — plesalo se strastno sve do zore.

V—b—ć.

Digitized by Google

Na 3. rujna 1843. prirediše diletanti krapinski „spodobnu zabavu.“ Predstavljen bi „Najmitelj Vampušić iz Gladuševca“ od Kocebua, preveo J. Car. Ovaj put je bilo gostiju iz Kranjske i Štajerske. Vrlo je karakteristično, što spominje za ovu predstavu Daničin dopisnik iz Krapine.[1] „Prije predstavljenja počeo je orkestar valcere svirati, ali narodnim ognjem plamteća publika očitova želju, da narodne komade sviraju, usled toga počeše muzikanti poznatu karlovačku poputnicu svirati.“

Prošle su iza toga tri godine da ne nalazimo o krapinskom kazalištu pismenih podataka. Nema sumnje, da se i u ovo vrijeme koji put prikazivalo. Istom 13. travnja 1846. donosi nam Danica vijesti, iz koje saznajemo, da su na taj dan pohrlili u Krapinu silni gosti iz Zagreba, Varaždina, Križevaca, Optuja, Maribora na predstavu, koja se davala u korist krapinske „štionice“. Igrano je „Ljubomorna žena“ i „Broj 777.“ Poslije predstave bila je zabava u dvorani Nestora Kiepacha, koju je dalo društvo štionice krapinske u društvenu korist.

Kolika je bila ilirska svijest u Krapinaca, najbolje se pokazalo godine 1847. Krapinci su čuli u Zagrebu pjevati prvu hrvatsku operu „Ljubav i zloba.“ Pošto su se pak do sada prikazale sve drame, koje se prikazivahu u Zagrebu, zaželješe Krapinci, da u svome rodnome mjestu čuju pjevati i prvu hrvatsku operu. I eto nadju se oduševljeni Ilirci, slažu pjevačko društvo i vježbaju soliste. U Krapinu pohrliše mnogobrojni gosti iz okolice i cijeloga Zagorja; ondje se nadjoše ugledni ljudi iz Zagreba, Varaždina, Križevaca, Optuja i Maribora da čuju zagorske diletante i da vide, što mogu učiniti oduševljeni ljudi. U Danici g. 1847. str. 47. 68. čitamo, kako je sjajno uspjela prva hrvatska opera u Krapini.

Time se završuje historija krapinskoga kazališta prije pedesetih godina. Naročito se spominje, da je za svake predstave u Krapini boravio Gaj, te da mu je uvijek sa glazbom načinjena serenada ili matinada. Kad su se kod predstava sakupili u Gaja prvaci ilirski, bili su silno oduševljeni. To njihovo oduševljenje vidi se najbolje iz ove sličice, koju sam dočuo iz vjerodostojnog vrela. Jednog dana odveo je Gaj svoje prijatelje: Demetera, Vraza, Mažuranića, Vukotinovića u bližnje gorsko seoce Strahinje, koje je svojim romantičnim položajem prekrasno. Tu iznad tihih gorskih vrela na-

[1] „Danica“ od 9. rujna 1843. br. 36.

Digitized by Google

idjoše na mjesto, sa kojeg su imali prekrasan vidik na cijelu okolicu, Od milinja se zagrliše i u zanosu baciše se na koljena i poljubiše zemlju, jer je to najljepša točka naše domovine.

Spominje se, da je 14. lipnja 1845. bio u Krapini saksonski kralj pod naslovom vojvode od Hohensteina. Pratili su ga pobočnik njegov Reichhard i obrstar 1. banovačke narodne graničarske regimente barun Josip Jelačić. Odsjedoše u gostioni kod Danice ilirske, gdje se kralju poklonio Gaj i predao mu svoju knjižicu o Krapini. Pratio ih je Gaj i po cijeloj Krapini i okolici. Došavši na razvaline starog grada budu pozdravljeni pucanjem mužara, glazbom i množinom naroda.

Dolazimo do važnog po Krapinu dana. God. 1847. u prosincu bi svečano proslavljena 500 godišnjica, što je Krapina dobila pravo gradjanstva. Toj proslavi takodjer kumovao je njezin prvi sin Dr. Ljudevit Gaj. Opširno o tome govore „Novine dalmat.-horv.-slavonske“ od 5. siječnja 1848. Tu se veli ovo:

»Jučer t. j. 19. XII. 1847. držaše ovdašnje poglavarstvo s izbornom občinom prisedničku sednicu. U ovoj sednici bi većano, kako bi se najshodnijom svetačnostju proslavio petstogodišnji jubileum, kano slavna uspomena podeljenoga Krapini godine 1347. po blažene uspomene kralju Ljudevitu Velikome, prava gradjanstva, prava mača (jus gladii) i drugih sloboštinah, te bi odlučeno, da odmah drugi dan u večer kao i sutra dan zorom tutna mužarah i sviranje gradjanske bande navesti znamenitost ove svetkovine, da se sutra dan u 11 satih obsluži u župnoj crkvi služba božja za postojanje i procvetanje sretno vladajuće austrijanske kuće, od koje nam sve povelje i sloboštine proiztiču, da pod službom gradjanska četa obične salve daje i zajedno da se iz mužarah puca i najposlije, da se u večer tèrgovište razsveti.

Ove naredbe starešinah naših bijahu točno izveršene. Jučer na večer kao i danas u zoru pucahu mužari, a banda sviraše po tèrgovištu. U 10 sati u jutro sakupi se poglavarstvo u svečanoj odeći u većnici a gradjanska četa s bandom i množinom sveta pred većnicom, gdje u pribitju sve gospode i stanovničtva redoviti bilježnik proglasi i u narodnom jeziku raztumači milostivnu povelju (privilegium) po Ljudevitu Velikom Krapini podeljenu, pokazavši ju u matici (originalu) svemu nazočnomu svijetu; posle pročitane i raztumačene povelje dade salvu gradjanska četa, te se uputi s poglavarstvom i svimkolikim sakupljenim svetom u župnu crkvu sv. Nikole, za da se pomoli svemogućemu za dostojnu sreću i blagostanje Nj. Veličanstva prem. kralja Ferdinanda V. i svesjajne kuće austrijske. Uz put svirala je banda same narodne napeve. — U pribitju školne mladeži, poveljenoga mestnoga ceha i mnogobrojnog pobožnog sveta posveti Višnjemu žertvu sv. mise mestni župnik g. Janko Bedenko

Digitized by Google

s assistencijom gg. Fr. Gjurkovečkoga, župnika konobskoga i Mirka Tumpića mestnog kapelana; pod sv. misom uzveličavala je slavnost dana toga četa gradjanska s bandom i tutnjave mužarah, bogoljubnu pako svečanost cèrkvenu zaglaviše himne: »Bože živi našeg kralja« i »Tebe Boga hvalimo«. Po dovršenoj službi božjoj povrati se poglavarstvo s četom u većnicu, gdje je četa još jednu salvu dala.

Po svem širokom svetu vlada običaj, da se nikakova svečanost bez gostbe svršiti nemože; tko bi dakle pomislio, da se je to u Krapini, središtu gostoljubivog hrvatskog Zagorja dogodilo, onaj bi se sasvim naravno prevario. Danas bo je lepu gostbu pripravio blagorodni gosp. Ivan Gaj, c. kr. lekarnik i prisednik, kojega stara kuća gostoljubljem od negda poznata, svi ubogi naše okolice još od loših godinah pamte i zahvalno spominju. Pod obedom napila se je najprie napitnica za premilostivnog kralja i vas prejasni dom austrijski, kojom prigodom uz bandu i tutnjavu mužarah bi odpevana narodna himna: »Bože živi našeg kralja«.

U večer bila je naša čedna starinska varošica lepo razsvetljena; možtvo veseloga današnjom svečanostju uzhitjenoga stanovničtva, pevajući po ulicah uz bandu narodne pesme vervilo je tamo amo tako, da bi bio čovjek u onaj čas lahko pomislio, da se nalazi u kojem velikom gradu. Na mnogih kućah videti je bilo umetno izradjene prozrake. Na većnici resila je srednji prozor slika premil. kralja Ferdinanda V. s napisom:

Ljudevitu Velikomu
Slavnom kralju večna slava;
Slava i domu austrijskomu
Za uzderžana naša prava.

S desne strane bio je jedan prozor gerbom krapinskim, tri tornja predstavljajućim, a s leve opet jedan s gerbom ilirskim urešen.

Na kući g. N. K., vlastelina, bilo je takodjer prozrakah s gerbom ilirskim, varoškim krapinskim i napisom:

Šesto teče stoleće od današnjeg dana,
Što je po Ljudevitu sloboda nam dana,
Setimo se radostno, bratjo, onog doba,
Te ostajmo Austrii verni tja do groba.

Na kući I. G. c. kr. lekarnika, dva lepa prozraka, jedan orlom austrijskim i napisom:

Slavi kralja moj krapinski rode,

a drugi s gerbom ilirskim i napisom k pervom spadajućim:

Koi ti dade tolike slobode.

Kod g. F. H. gradjanina i stolarskog majstora, bio je takodjer gerb ilirski, naime mladi mesec sa zvezdom, pod kojim sledeći napis:

Digitized by Google

Sto će reći, da se glas razleva
Po svem zraku s radostniem uzkliki?
Petstoletna sloboda se peva
Ku podeli Ljudevit Veliki.

U kući poglavitoga g. Lj. G. (Ljudevita Gaja), gdje redoviti bilježnik stanuje, bila su takodjer dva prozraka, jedan s gerbom ilirskim i podpisom:

Slavite mi bratjo u veselju
Ljudevita kralja Velikoga,
Koj nam dade slobodah povelju,
Lepi dokaz poverenja svoga.

A drugi s naslikanom žertvom i napisom:

Austrijska kućo slavna,
Primi čistu žertvu ovu
Za slobode nam odavna
Podielite i za novu.[1]

Kod g. konzula N. R. vidio se je prozrak s gerbom ilirskim i napisom:

Radi tvojih slavnih dogodjaja,
Zaboravljena još nisi,
Oj Krapino, raj od zavičaja,
Čim te tako Bog uzvisi.

Kod g. N. F. podbilježnika bilo je više prozrakah i na jednom napis:

Bože, uzderži kuću austriansku.

Još je bilo i više prozrakah, kao n. pr. kod dućandžiah bratje S., u gostionici „kod Krune« itd. kojih svih opisati čednost mi ne dopušta, jer se bojim, da sam možebiti već do ovde gdekojemu štiocu dosadio, a inače nebi ni rado, da dopis vašemu slavnomu listu odviše prostora zauzme.

U ostalom tim laglje ovo moje izvestje zaključiti mogu, jer mi niti spomenuti netreba, koi duh u našoj za slavjanstvo toli znamenitoj premda žalibože dosta zaboravljenoj, dapače po neznanstvu domaće dogodovštine i po nedostatku izobraženja nezasluženom sigurno preziranju često izverženoj Krapini vlada, to će bo svaki štovani čitatelj iz prozračnih napisah, jedino u narodnom jeziku sastavljenih, lahko razabrati.“ I. K. —

U kratkom ovom orisu života Krapine u vrijeme ilirizma jasno se vidi, da je u velike zasluga si stekao po rodno mjesto dr. Ljudevit Gaj. Ima i drugih primjera, koje čitamo iz njegove korespodencije, kako je na sve mislio — samo da mu rodni kraj ni u čem ne zaostane.

---

[1] Najnoviju povelju, da se mogu u Krapini svake subote sajmi deržati, koji se od godišnjih sajmova u načinu ne razlikuju, podieli sada sretno vladajući kralj Ferdinand 28 studenoga 1844.

Digitized by Google

Gajeva je živa riječ više učinila nego stotine pisama. Bez sumnje je Gaj i kod kuće pripravio tlo za svoju nauku, a njegovi ga sugradjani obilno podupirali.

Uzmemo li samo na um, da je Gaj Hrvate ujedinio i političnо, a još više kulturno, da je upravo za njegovih vremena počeo se učiti i u hrvatskim školama prvi put hrvatski jezik, da se zaslugom Gajevom i na njegovu pobudu toliko znamenitih društava osnovalo, da je on uredio sam neovisnu tiskaru, izdavao u njoj hrvatske knjige i novije i starije, tada će svatko pravedan vidjeti, da su zasluge Gajeve veoma velike za hrvatski narod, a tim jamačno i za njegovo rodno mjesto Krapinu. Njegova „Pesma od Zagorja“, „Podrtine Cesargrada vu Zagorju“, „Opis Krapine“, mnoge davorije itd., zasvjedočuju, da Gaj kao predstavnik velike ilirske misli ne zaboravlja svoga rodnoga kraja, da radi upravo onako, kako se po prilici vidi i u radu Stanka Vraza, koji u svojim pjesmama koliko su god općenite, daje izraza svojemu lokalnomu patriotizmu. Sa svim prirodno! Ta rodni ga je kraj upravo probudio na mišljenje, rodni ga kraj uspomenama iz mladjahne dobe veže na zahvalnost, a ubavo mjesto kao Krapina i može podsjećivati najrazličnijih i veoma ugodnih doživljaja.

Spomenemo li, da je Gaj mnoge odlične muževe vodio do divotnih krajeva svoga rodnoga mjesta, da ga je na saboru kao poklisar dično zastupao, na procvat njegov sinovskom ljubavi djelovao, tada se u istinu Krapina može s ponosom isticati, što je rodila takova sina, kakav je Gaj. O njemu će ostati uspomena dična, dok bude i jednoga Hrvata, jer je predvodio ono kolo, koje je stvorilo najveće djelo, što su ga Hrvati stvorili u 19. stoljeću, kad su spasili jezik i narodnost hrvatsku od propasti.

Jošter valja s nekoliko riječi svrnuti se na kasniji život, živovanje čitaonice i dobrovoljnog kazališnog predstavljanja u Krapini, što svoj početak hvali zaslužnome sinu Ljudevitu Gaju. Iz zapisnika vidimo, da je jedno i drugo u glavnom prilično lijepo uspijevalo u Krapini. Naravno da je tu i tamo bilo godina u kojima se našlo takovih ljudi, a takovih ima i danas, koji bi znali razarati, što su drugi trudom podržavali. To vidimo osobito kod čitaonice. Dok su druga čitaonička društva u kraćem vremenu svoga života sazdala svoj dom — čitaonica u Krapini, koja se inicijativom Gaja

Digitized by Google

u život privela, koja dakle već preko 50 godina postoji, takova doma nema. Najljepše godine sprovela je čitaonica pod predsjednicima pok. Nestorom Kiepachom vlastelinom, a kasnije odvjetnikom Franjom Barbotom. Ove dvije časne ličnosti susrećemo u zapisnicima čitaoničkim, izvještajima školskim itd. — kao vrlo požrtvovne za sve ono, što bi narodu koristilo, a trgovište Krapinu podizalo. Više života nego u čitaonici nalazimo u novije vrijeme oko dobrovoljnih kazališnih predstava. Predstavljalo se razmjerno mnogo, — a svaka predstava bijaše u koju plemenitu svrhu; tako za siromašne Zagorce, za postradale u Liki, za siromašnu školsku djecu, za gradnju Hrv. učiteljskog doma u Zagrebu, a kasnije za spomenik Gajev itd. Komadi, koji bi se predstavljali, bijahu obično šaljivi ali bijaše i igrokaza, pače i tragedija. Spomenut ćemo nekoje, koje nalazimo upisane u kazališnoj knjizi, koju je savjesno vodio vrijedan pomagač svih patriotskih pothvata, trgovac Ladislav Hudjek. Tu nalazimo medju ostalima upisane ove kazališne komade: „Ljubomorna žena“, „Palježina i udovac“, „Nadripisar“, „Prkos“ (opereta), „Školski nadzornik“, „Raztrešeni“, „Hudi duh“, „Broj 777“, „Čarobna bilježnica“, „Kumovanje“, „Consilium facultatis“, vesela igra od J. Aleksandra grofa Fedra, prev. s poljskog, „Servus goso Kurtoviću“, „Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac“, „Bračne ponude“, „Amanda“, „Bez brkova“, „Varoš i ladanje“, „Tri žene i nijedna“, „Lijek od punica“, „Zatočeni ženik“, „Što žena može“, „Dva pobratima“, „Partija pikea“, „Seljaci u gradu“, „Šoštar i ašešor“, „Kamen smutnje“, „Zla žena“, „Dva Leopoldovca“, „Čašica čaja“, „On je gluh“, „Ljubavno pismo“, Lesing: „Emilija Galoti“, „Krojač Iglić“, „Gladan pisar“, „Zaruke kroz telefon“, „Novi izbori“, „Otac i sin“, „Ljubav i vjernost“, „Pod uvjetom“, „Umišljeni bolestnik“ itd.

Mnoge od ovih predstava opetovale su se. Za dobrovoljne kazališne predstave mnogo doprinesoše krapinski djaci za ferijalnih dneva. Oni prepisuju uloge, vode vježbe, predstavljaju, skupljaju pjevačke sborove, davaju koncerte. — Ustrajaju uz L. Hudjeka tamburaško društvo „Zagorac“, koje danas broji mnogo članova itd.

Predstave se najavljahu općinstvu na velikim tiskanim plakatima. Medju spisima sačuvao se jedan noviji plakat od god. 1879. a glasi:

Digitized by Google

Danas u utorak dne 25. veljače 1879. na večer u 8 sati biti će predstava u prostorijah narodne čitaonice u Krapini:

Hudi duh

Lumpacius Vagabundus

Gluma s pjevanjem u 3 čina sa predigrom. Priredio Josip Freudenreich.

Redatelj H. D.

Lica:

Zviezdovid, vilinski car	—	Gosp. * * *
Srećana, boginja sreće	—	Gdja **V. Kalafatić**
Zlatka, njezina kći	—	Gčna **S. Šoštarić**
Ljubobrana, vila i zaštitnica prave ljubavi	—	Gčna **M. Beštelak**
Coprundo, stari vieštac	—	Gosp. **J. Deutsch**
Veselko, njegov sin	—	Gosp. **V. Vragović ml.**
Lumpacius Vagabundus, hudi duh	—	Gosp. **H. Davilla**
Strugač, stolarski djetić	—	Gosp. **L. Hudjek**
Iglić, krojački djetić	—	Gosp. **H. Davilla**
Šilović, šoštarski djetić	—	Gosp. **Z. Spitzer**
Kiselić, krčmar	—	Gosp. **N. Vragović st.**
Majda, konobarica	—	Gčna **Z. Vrabčević**
Barilo, sluga u jednoj pivari	—	Gosp. **A. Slapničar**
Jedan furlan (kramar)	—	Gosp. **Z. Nesmery**
Letvić, bogati stolarski majstor	—	Gosp. **N. Kopsa**
Jelka, kći mu	—	Gčna **J. Spitzer**
Kata, služavka	—	Gčna **S. Šoštarić**
Reinberger, mesar	—	Gosp. **Z. Nesmery**
Jedan slikar	—	Gosp. **V. Vragović ml.**
Sluga kod Iglića	—	Gosp. **A. Slapničar**
Vjetrogonić	—	Gosp. **J. Deutsch**
Signora Palpiti	—	Gčna **J. Spitzer**
Laura } njene kćeri	—	Gčna **S. Šoštarić**
Kamila } njene kćeri	—	Gčna **Z. Vrabčević**
Jedan stranac	—	Gosp. **M. Vrabčević ml.**

Više viešticah. Gosti.

Čin biva stranom u Krapini, stranom u Gradcu i stranom u Zagrebu.

Ulaznina: I. red 50 novč. II. red 40 novč. III. red 30 novč. Parter 20 novč.

Kasa se otvara točno u 7, a početak u 8 satih na večer.

Glasba dobrovoljnog vatrogasnog družtva. Ravnatelj g. Dragutin Gudl.

Digitized by Google

Crtice iz novije krapinske povjesti.

Opseg ove knjige ne dopušta, da se o svemu zalazi u detalje do u najnovije vrijeme, pa što nije, tumačit će se drugim poznatim prilikama u domovini. Tu ćemo ipak u crticama spomenuti još par važnijih zgoda, što nam ih vrela sačuvaše, a koja ne smijemo mimoići.

Silni potres osjetio se u Krapini 13. listopada 1775. Mnoge se kuće sasvim porušiše, a druge tako oštetiše, da se nije moglo u njima stanovati. Naročito je mnogo štetovao samostan. Još više nastradala je krapinska okolica. Porušiše se neke crkve, medju ostalim susjedna župna crkva sv. Barbare i sv. Križa. Plemićki dvorovi bijahu razvaljeni; osobito su postradali dvorovi Nikole Bedekovića, podbana Antuna Bedekovića i grofa Kristofora Woykffyja. Potres se češće opetovao u dva mjeseca, te su ljudi stanovali pod vedrim nebom od straha pred još jačim potresom.

Radi toga potresa trebalo je graditi nove, solidnije kuće. Imamo spomena da se g. 1776. 1777. i 1778. u Krapini sagradilo mnogo lijepih zidanica. U to vrijeme pada i gradnja općinske vijećnice, jer je prijašnju oštetio potres.

Vrijedno je, da se u krapinskoj historiji zabilježi g. 1778. Već pet godina običavaše krapinsko trgovište, da na zemljištu grofova

Digitized by Google

Keglevića, koje se zemljište nalazilo preko rijeke Krapinice blizu samostana, pobire maltovinu od ljudi i životinja, koji s one strane dolažahu na sajam u Krapinu. Ovo je saznao grof Julije Keglević, pa se vrlo razljutio na taj tobožnji abuzus. Pravnim putem opomenu on Krapince, neka pobiru maltarinu na svojem zemljištu, a ne na tudjem. Ali Krapinci odgovoriše, da bi rado vidjeli, tko će njih u tome zapriječiti. Tako dodje prvi sajam 24. lipnja 1778. Grof Keglević htjede osujetiti pobiranje maltarine na svom zemljištu. Za to smjesti onamo oko 500 kmetova, koji življahu na njegovu posjedu Bežanec i drugdje. Ovi kmetovi zbilja zapriječiše krapinske maltare u pobiranju maltarine. Nego oko jedne ure poslije počeše seljaci bacati kamenje na krapinske gradjane i otjeraše ih s mosta. Ali Krapinci počeše zvoniti u crkvama u pomoć. Strčaše se svi krapinski gradjani i kojekako naoružani poletješe k mostu. Iza mosta razvila se prava bitka medju seljacima i gradjanima krapinskim. Seljaci bijahu naoružani samo kamenjem i batinama, ali se branjahu čvrsto. Za čas potekla krv, te bi bilo mrtvih glava da u zgodno vrijeme ne dodje na bojište krapinski sudac Josip Bolfek, koji umiri gradjane, dok je s druge strane Keglevićev kastelan mirio seljake. Ipak je bilo 16 teško i lako ranjenih gradjana, a 7 seljaka.

O tome se vodile silne istrage. Zapisnici o tom zapremaju čitave knjige — kako se konačno riješilo — ne nalazimo u spisima.

Godine 1783. posvjedočiše Krapinci, koliko im je na srcu ležao franjevački krapinski samostan. Kako je poznato, ukinuo je car Josip II. mnoge samostane. Medju franjevačkim samostanima u Hrvatskoj odabrao je Josip II. samostan u Hrastovici, Križevcima i Krapini. Tako je g. 1783. zbilja nestalo Franjevaca u Hrastovici i u Križevcima. Ali krapinsko trgovište skrušeno zamoli cara Josipa II. neka poštedi samostan u Krapini. Car im usliša molbu. U Krapini ostade samostan, a mjesto njega ukinut bi samostan remetski.

Najljepša crtica povjesna jest ona, koja će za sva vremena čitavome hrvatskome narodu ostati u trajnoj uspomeni, a to je otkriće Gajeva spomenika, koje se obavilo u Krapini 27. rujna g. 1891. S mnogih krajeva naše domovine dohrlilo je onamo ljudi, da budu kod toga svečanog čina, a ko nije osobno bio tamo, bijaše prisutan duhom, jer slaveći Gaja, slavimo sav preporod hrvatskoga naroda. Vrijedno je da se opiše cijela ta svečanost.

Digitized by Google

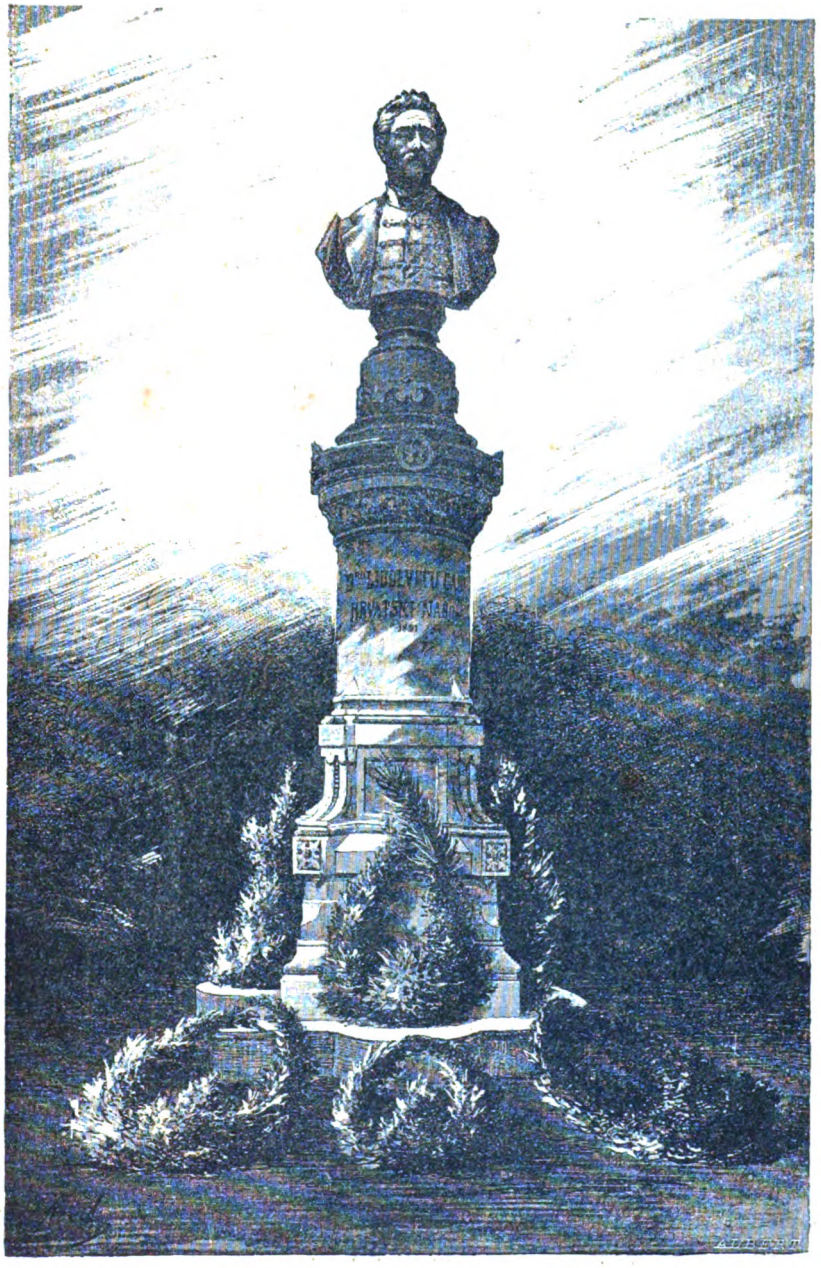

Spomenik Dr. Ljudevita Gaja u Krapini.

Digitized by Google

U jedanaest sati bila je svečana služba božja u župnoj crkvi sv. Nikole. Prostor je bio gotovo premalen, da primi ono društvo, što je u crkvu nagrnulo. U prvom redu sjedila je Gajeva obitelj, odličniji zagrebački gosti, pjevačko društvo „Kolo“ i sveučilišna mladež. Pjevalo je pjevačko društvo „Sloga“.

Iz crkve upute se svi u povorci na glavni trg, da se obavi svečano otkriće Gajeva spomenika. Na tribinu podjoše izaslanici grof Miroslav Kulmer, da u ime grada Zagreba, Janko Ibler, da u ime „Narodnih Novina“ polože srebrne lovor-vijence na Gajev spomenik. Zatim opet odličniji gosti iz Zagreba.

Pred spomenikom postavi se vojnička glazba i pjevačka društva „Kolo“ i „Sloga“. Glazba zasvira Zajčevu pjesmu „U boj!“ a oba pjevačka društva zapjevaše poslije glazbe „Liepa naša domovina“.

Još su u svačijem srcu zamnijevali glasovi: „Dok mu živo srce bije!“ — kad ljudstvo zašuti i g. Gedeon Stauduar stupi na tribinu, da pročita spomenicu. I jasnim glasom, lijepim jezikom započne:

„U toj šumici naći ćeš, putniče, okrjepe, ter čuti, kako lagani lahorić, tresuć lišćem pripovijeda prošlost Zagorja, koje je dio povjesti naše hrvatske domovine.

Pa da bi u ovakovom božjom prirodom nadarenu kraju iskra svete domovinske ljubavi ikad ugasnut mogla!

Krasna zemlja rodi krasne ljude, krjeposti i misli!

I rodilo je Zagorje dra. Ljudevita Gaja, ter ga darovalo čitavom hrvatskomu narodu, kojega pjesma leti od Triglava do Marice.

U okvir ove spomenice ne spada kritička ocjena Gajeva glavnoga djelovanja.

Dovoljno je, da spomenica ustanovi nezatarivu istinu, da je dr. Ljudevit Gaj uspavanu domovinu probudio novomu književnomu narodjenju i političkom životu.

Taj muž ugleda svjetlo božje u Krapini dne 9. srpnja g. 1809.

Nekolicina Krapinaca, sinova našega Zagorja, uvažujući goleme zasluge Gajeve po čitavu domovinu, našla se u povjerljivu sijelu, ter odlučila uz pomoć naroda prvomu sinu Krapine podići spomenik.

Digitized by Google

U to ime izabraše odbor, kojemu povjeriše sastav pravilnika. Članovi toga odbora bijahu gg. Milan Vrabčević, Ivan Jakovina i dr. Josip Majcen.

U prvoj sjednici od 15. lipnja g. 1879., saobći im privremeni predsjednik Milan Vrabčević, da se je izabrani odbor svojoj dužnosti odužio, pravilnik sastavio, vis. ga vladi na potvrdu podastro i od nje potvrdu primio.

U istoj sjednici bi izabran odbor za podignuće spomenika dru. Ljudevitu Gaju u Krapini.

U taj su odbor izabrana slijedeća gospoda: Milan Vrabčević, kr. kot. sudac, Nestor Kiepach, vlastelin, Franjo Barbot, odvjetnik, Josip Majcen, kr. javni bilježnik i odvjetnik, dr. Josip Majcen, kandidat odvjetničtva, Ivan Jakovina, upravitelj krapinske župe, dr. Rudolf Mindszenty odvjetnik, Mato Petak, kr. kot. pristav i Dragutin Kalafatić, bilježnik trga Krapine.

Ovako sastavljen odbor izabra predsjednikom g. Milana Vrabčevića, podpredsjednikom g. Josipa Majcena, tajnikom g. dra. Josipa Majcena, a blagajnikom g. dr. Rudolfa Mindszentija.

U drugoj sjednici od 8. prosinca 1879. izvijesti predsjednik o uspjehu sabranih milodara, a skupština se dade na izbor povjerenika, koji bi imali širom domovine sabirati priloge za podignuće Gajeva spomenika.

U trećoj sjednici od 28. siječnja g. 1880. stvoren bi zaključak, da se radnja spomenika povjeri našemu umjetniku g. Ivanu Rendiću.

U četvrtoj sjednici od 3. prosinca 1880. bi sa prisutnim umjetnikom g. Ivanom Rendićem ugovor zaista uglavljen, ter umjetnikova privreda na 1000 for. ustanovljena.

Na zahtjev uručen je s mjesta umjetniku predujam od 500 for.

U petoj sjednici od 5. kolovoza 1881. stvori skupština zaključak, da će umjetniku Rendiću ostatak privrede od 500 for. isplatiti, čim ugovoreno i isklesano poprsje velikog pokojnika u galeriji slika u Zagrebu izloži.

U istoj sjednici bude na predlog tajnika g. dra. Josipa Majcena zaključeno, da se u Krapini priredi koncert, kako bi se njegovim prihodom glavnica povećala.

Digitized by Google

U sjednici od 1. listopada 1882. bi odlučeno, da tajnik preuzme od umjetnika gotovo poprsje, pa da ga smjesti u galeriji slika.

Pošto je od prof. Šime Ljubića primio pismeno očitovanje, da je od Rendića isklesano poprsje remek-djelo sadašnje umjetnosti, da ne samo predstavlja pravi lik našega preporoditelja, nego da je veoma vješto izražen i njegov veliki duh, preuze tajnik poprsje, te ga smjesti u galeriji slika.

Zapisnik od 12. srpnja 1891. konstatuje, da su odbornici Nestor Kiepach, Josip Majcen i Matija Petak umrli, konstatuje zatim stanje blagajne, te stvara odluku, da valja sa umjetnikom Rendićem uglaviti ugovor glede stalka.

Zapisnikom od 22. kolovoza 1891. ustanovljeno je stanje blagajne, ter ujedno sa g. Ivanom Rendićem utanačen ugovor glede stalka, kojemu je kupovnina na 1300 for. ustanovljena.

Napokon je dojakošnji tajnik položio svoju čast, a podpredsjednikom izabran g. Ivan pl. Radić.

Zapisnik od 3. rujna 1891. obuhvaća izbor svečanosnoga odbora, ustanovljenje dan otkrića, izbor novoga tajnika i izjavu gosp. Broze Brozovića, kr. javnog bilježnika u Krapini, da će o svom trošku na svoju kuću, u kojoj se rodio dr. Ljudevit Gaj, uzidati spomen-ploču.

Dan otkrića spomenika urečen bješe na 28. rujna 1891. al je kasnije sporazumno prenesen na 27. rujna 1891.

Predsjednikom svečanosnoga odbora izabran je g. Ivan pl. Radić, a tajnikom obiju odbora g. Gedeon pl. Stauduar.

Medju povjerenicima, koji rijetkom gorljivošću sabirahu milodare, valja iztaći u prvom redu g. Franju Podela, župnika i podarcidjakona u Kapeli, g. Milana Kučenjaka, župnika i podarcidjakona u Ivancu, ter g. Fabijana Grgesinu, kapelana u Novoj Gradiški.

Dugujući umjetniku Rendiću na privredi jošte iznos od 670 for., koji ćemo tečajem godine dana isplatiti, ne imamo naravno viška a niti brige, da s njim raspolažemo.

Uz ove prilike podigla je Krapina, poduprta dašto dobrovoljnim milodarima rodoljuba, velikomu rodoljubu čedan spomenik, koji će se za nekoliko časaka otkriti.

Otkriveni spomenik bit će vidivi izraz harnosti i štovanja prema mužu, koji na osvitku našega preporoda vodjaše kolo.

Digitized by Google

Spomenik, koji je svaki Krapinac, svaki Hrvat dru. Ljudevitu Gaju u svom srcu podigao, stoji već dugo, dugo, pa će se razvaliti tada, kad nestane posljednjega Hrvata.

Predsjednik
Milan Vrabčević.

Tajnik
Gedeon Stauduar.

Poslije pročitane spomenice stupi naprijed Andrija Fijan i prozbori Kukuljevićevu pjesmu za tu zgodu složenu. Iza njega pokaže se časni lik vinagorskoga župnika Ivana Jakovine, koji prozbori govor, kojim bi se i najbolji govornik ponosio. Započeo je tiho, ali kad je zanos zavladao njim i cijelokupnim sakupljenim općinstvom, nastavi jasno i glasno, da kao pravi govornik završi harmonički, svjestan, da je govorio iz srca u srce. Evo njegova govora:

Visokocijenjene i milostive gospodje!

Vrlo poštovana gospodo!

Tamo mile njemu vile rajske dadu sile,
On se stane, sviet se gane, rodu zora svane.

Što to danas u Krapini biva? Što na vidik izbija, odaje lice neobično. Grad se svečanim zaodio ruhom, vijore stiezi, prozori se osmjehivaju cvijećem, djevojke krase vijencima, gruvaju topovi, sa vitih se zvonika razliježe gorom i dolom milozvučni poj zagorskih zvonova glasba izvodi skladnozvučnim miloglasjem budnice, poskočnice i zanosne davorije, iz pjevačkih grla ori: „Još hrvatska ni propala, dok mi živimo“.

Iz Zagorja, od prastara Čeha, Leha, Meha grada! odmnijevaju mili zvuci sa nekim sentimentalnim romonom od ruševina slavjanske kolijevke, lokomotiva povlači kićena kola, kola donose brojne i odlične goste! A sve to je stiglo u taj čas na ovu tjesnogrudnu pijacu. Tuj se dakle nešto osobita i neobična zbiva.

Pa da, tako i jeste. Danas Krapina neobičnu slavu slavi, slavi kako nikada do danas. Ovaj je dan krapinske slave, više, dan hrvatske slave, još više, dan slovjenske slave. Ovaj nam je dan Bog naklonio. Jer danas se odužuje Krapina harnoj uspomeni svoga najodličnijega sina slavne uspomene dr. Ljudevita Gaja, koji je na 9. srpnja 1809. ovdje svjetlo božjeg dana ugledao; odužuje se, podižuć mu spomenik u rodnom gradu domovine; jednom izmedju najvećih i najzaslužnijih svojih sinova: jer u njem slavi hrvatska domovina

Digitized by Google

svoga probuditelja, uskrisitelja, preporoditelja i prosvjetitelja. Ime, što smo mu ga dali, Ljudevit Gaj u punoj mjeri zaslužuje. Da se o tom uvjerimo, vi ćete mi dozvoliti, vrlo poštovana gospodo, da pozornost vašu na ono doba našega narodnoga života svratim, u koju pada porod, živovanje i djelovanje dra. Ljudevita Gaja, ter vam u glavnom pokažem stanje domovine u političkom, kulturnom i socijalnom životu.

Godina 1790. bila je zlokobna za hrvatsku kraljevinu i njezina prava. Do te godine živjela naša domovina o sebi i po se, pak je uživala bitne atribute suverene države. Ban je bio kraljev alter ego, ravan magjarskomu palatinu, sabor je raspolagao krvlju i novcem t. j. da moderno govorimo, votirao je vojsku i porez. No se stvari zlosretne ote godine okrenule na opako. Jozefinizam pritezao na svoje očinske grudi kraljevinu tolikom grčevitošću, da joj je daha ponestajalo. Bilo joj je težko u tom apsolutističkom zagrljaju. Njezini sinovi, naši pradjedovi pobojali su se za njezino žiće i biće. Da se uklone Scili, pali su nesretni u Karibdu. U svrhu zajedničke obrane ustava jedne i druge kraljevine od apsolutističkih bečkih veleiteta, prenijeli su oni sva bitnija prava našega sabora na sabor zajednički.

A kako je bilo u to doba s našom knjigom? Zlo da ne može gore. Dubrovačka slava pala u zaborav, od potonjih pisaca ne podiže se nijedan do one vedre visine, s koje bi bio učio cio narod, spetio sve njegove potrebe, primjetio njegov kulturni politički poklič. Bilo koliko sela toliko narječja, koliko pisaca toliko pravopisa. Višega poleta, ponimanja važnosti domaće prosvjete i uljudbe, ma ni za lijek. Sporazumna dogovora udruge, osnova, pobude nigdje. Sve bilo raštrkano i pobrkano. A cjelovitost kraljevine kako je ta stojala? da zaplačemo.

A život socijalni? bila to prava nevolja. Poput more lomio se na puku sredovječni feudalni sistem. Tuj nije bilo ni sobodnog daška, nekmo li kretanja rada, privrede. Boljarstvo se lučilo od puka svojim privilegovanim položajem. (Trgovine i višeg obrta nije bilo, zato nije bilo ni razvijena gradjanstva tako zvane bourgeoisie). Ono je živjelo bogato, što je bilo izvan zemlje, a što niže, to se otimalo za službu.

Eto, gospodo, to bi slika i prilika nekoć slavne i poštovane Hrvatske države pod konac 18. i u prvoj polovici 19. vijeka. Kud

Digitized by Google

pogledam, svuda tama za nas ne bilo svjetila. Hrvatska spala na tri županije.

Tužno domovina sama sebi i svome udesu ostavljena proljevajuć krvave suze zarida u čemerni plač, što nam ga P. Stoos godine 1831. zabilježio ovim riečima:

S kraljevinom skupa glas moj prohaja
Nit gde u srcu se zato kaja;
Narode druge svetlost obstira
A mene crna sjenca podpira
Drugom vre sunce svieti po noći
Mu tmicu po danu pipat je moći.
Narod se drugi sebi raduje,
A s menom sinko moj se sramuje;
Vre i svoj jezik zabit Horvati
Hote, te drugi narod postati.

Bilo joj, da izdahne. Ne majko milijona, ne, majko svih sokolova, ti ne ćeš, ti ne smiješ umrijeti. Ti si ljevala krvcu kroz stoljeća za krst časni, ti si bila čuvarica zapadne civilizacije, strelice namienjene zapadnoj Europi, ti si na svoje grudi primila. Neš gordi Goliate mojoj majci noža u srce rinuti, oglasi se mladi David s hrvatskog Betlehema. Kršćanski narodi boluju, ali ne umiru. Da narod razdrami, probudi, osvijesti, prosvijetli, preporodi i oslobodi, Krapina dala je domovini sina Ljudevita Gaja. Bio si mladobudan, ljepušan, živ, vatren, ženijalan mladac. Kad govoraše, med s ustiju prolijevaše, otrovne strijele sipaše, srca osvajaše. U petom gimnazijalnom razredu u 15. svojoj godini opisa u latinskom jeziku Krapinu, nu kako je bio cenzor strog, ne pušta njegova rada pod tisak, istom slijedeće godine bude njegovo djelo u Karlovcu i to na njemačkom jeziku tiskano. Na više nauke podje najprije u Beč, gdje u družtvu mladih ljudi iz Srbije i Slavonije, marljivo izučavao hrvatsku povjest. Iz Beča podje u Gradac, gdje se je na okupu s djacima iz Hrvatske, Dalmacije i Srbije. Tuj stvori ilirski klub. Tuj se je učio štokavštinu i do mala bude tomu klubu glavom. Da dodje do vrela hrvatske povjesti, pak da prouči pravoslovje podje s Gradca u Peštu. Tuj napisa hrvatsku povjest, koja je u rukopisu ostala. No važna je od toga ta okolnost, što se je ondje našao s Janom Kolarom, velikim slovenskim pjesnikom „Slavy dcery“. Taj ga upozna sa Šafařikom, opoji ga novimi idejami, otvori mu novi svijet, pokrenu cielim njegovim bićem, zadahnu ga slavjanskom mi-

Digitized by Google

šlju; odmjeri pravac njegovom djelovanju, odluči njegovom sudbinom. Takav se povrati u domovinu, naoružan opsežnim znanjem, opasan štitom tople ljubavi za hrvatske i slovenske svetinje, duhovit, oštrouman, brza suda, stalne odluke, neumorna rada, neustrašiv, odvažan do smjelosti, rječit kao nitko, a cijelo mu biće podkivala agitatorska žica. Tako se pojavi na pozornici domovine u čas, kad joj bilo da izdahne. A sad snuj i kuj, puti, uči, njeti, prikupljuj i udružuj, piši, razlaži, osvjetljuj. I uspio taj mladi apostol, kako nitko do njega. O toplo njegovo srce upalila se srca mladih Ilira u sveti plam domovinske ljubavi, pak pjevaj pjesme, uredjuj novine, piši knjige, brani pravice, sklapaj družtva, obljubljevaj Slavene. — Domovina ne imade jedinstvenoga književnoga jezika, taj joj odsiječe velikim prijegorom i samozatajom Ljudevit Gaj. Domovina ne imade novina, niti ih je ikada imala, te izdade Ljudevit Gaj. U domovini ne imade nikakova družtva za domjenak, dogovor, sporazum, to joj ustroji Ljudevit Gaj. Domovina ne imade svoje himne, tu joj ispjeva Ljudevit Gaj, jer on je bio, što je jošte u Pešti napisao raspravu o novom jedinstvenom pravopisu. On je bio, što je pošao pred kralja s molbom, da dozvoli izdavanje hrvatskih novina, a kralj mu odgovori, kad mogu drugi novine pisati, zašto ne bi mogli i Hrvati. On je bio, što je godine 1835. po prvi put „Hrvatske Novine“ i „Danicu“ izdavao, jošte u kajkavskoj hrvaštini; on je bio, što je već sliedeće godine u „Ilirskih Novinah“ i „Ilirskoj Danici“ štokavštinu prihvatio i za uvieke ju u cieloj domovini utvrdio. On je bio, što jo Ilire u narodnu čitaonicu prikupio, koja je domala postala ognjištem svega kolikoga duševnoga, društvenoga i političkoga života onih Ilira; on joj je bio dušom; on je bio, što je god. 1839. predložio predstavkom na kralja, e da bi Hrvatom dopustio učeno društvo s muzejem. On je bio, što je prvi udarao u žice Ilirske lire, pak joj izmamio čarobne akorde u davoriji: „Još Hrvatska ni propala, dok mi živimo“, koja se je godine 1835. 7. veljače u njemačkom tada jošte zagrebačkom glumištu po prvi put zapjevala uz frenetičko oduševljenje slušalaca. On je bio, što je stvorio, prigrlio i proširio narodnostnu ideju: on je bio, koji je prvi napisao na svoj barjak cjelokupnost hrvatske domovine:

U kolu jesu svi Hrvati stare države
Staroj slavi vjerni svati s Like Krbave.
Kranjci, Štajer, Korutanci i Slavonija,
Bosna, Srblji, Istrijanci ter Dalmacija.

Digitized by Google

I tako ima Gaj i samo Gaj prvi pravo na patent o solidarnosti. Slava je i zasluga Iliraca, što se je već god. 1839. počelo u zagrebačkoj glumi hrvatski glumiti. Gajeva je slava Ilirska Matica; njegovo je djelo, što su pobolji boljari shvatili i prigrlili Ilirsku ideju. On oduševljavaše mudra i suvremena starca Janka Draškovića, Stjepana, Mirka i Metela Ožegovića, Nugenta, Kulmera, Vranicanija i druge. Njemu je zahvala, što su se Hrvati pobliže sa ostalimi Slaveni upoznali; slavjanska uzajamnost i solidarnost, to su bile omiljele njegove ideje, to je bio njegov apostolat. Što se je bio cieli jug sprijateljio, što su pobolji Slovenci štokavštinu prigrlili bili, što su srbski i crnogorski knezovi blagonaklonošću naš pokret pratili i novčanom podporom mladim zavodom u pomoć priticali; što je srbski patriarka hrvatskoga bana ustolio, na prvom mjestu je to bila zasluga Ljudevita Gaja.

Dr. Ljudevit Gaj bio je u svoje doba najpopularniji muž na jugu. Na kneževskim dvorovima naše braće Srbalja i Crnogoraca bio je dobro došli gost. Dalmacija mu kraljevske ovacije priudesila. — Kralj ga je ljubio i štovao, svoju blagonaklonost mu izkazao, poklonivši mu za velike zasluge briljantni prsten.

Saksonski kralj Fridrik Augusto darova mu skupocjenu prsnu iglu, a grad Zagreb udesi mu na povratku iz Dalmacije kraljevski doček, ovjenča ga bezbrojnim vijencima. Sve su to stvari velike i znamenite, ali dogadjaj najveći, najznamenitiji imao je tek doći, a tomu je dr. Ljudevit Gaj kumovao. Kada se hrvatski narod u političkoj borbi s braćom Magjarima uvjerio, da se radi o biti ili ne biti, dodje do Rubikona i tuj pade kocka. Ali bana nije, vojvode ne ima, odbor komu je bio na čelu dr. Ljudevit Gaj, dade na narod proglas i poziv, koji je potekao iz pera Gajeva. Na taj proglas ustao cieli narod, kao da si ga elektrizovao. Nekoliko stotina rodoljuba sa svih krajeva domovine sastane se 25. marta 1848. u Zagrebu u narodnom domu na skupštini, da viećaju o potrebama domovine, što će ih pred kralja ponieti. Prva želja bila, da nam se ban dade. U ovoj skupštini predložio je odbornik dr. Ljudevit Gaj krepkom i oduševljenom besjedom, kao da ga je izvadio iz srca čitavoga naroda, baruna Josipa Jelačića Bužinskoga za bana, bana trojedne kraljevine. Entuzijazam, kojim bi taj predlog prihvaćen ruga se svakomu opisu. Gaj dakłem rodi Jelačića, a Jelačić malo iza toga vre-

Digitized by Google

mena Strosmayera. Pod vodstvom pako te dvojice se je Hrvatska oslobodila i uljudila. Ele, sad se znade, što bi dr. Ljudevit Gaj u kulturnom i političkom pogledu pod bezazlenim al čarobnim imenom ilirskim hrvatskoj domovini. Kad je godine 1849. absolutizam svojim krilima Hrvatsku poklopio, počelo se Gaja priekim okom gledati. Denunciralo ga kod dvora, odpratilo ga jedne noći u Beč, gdje je par mjeseci odsjedio, dok se ne uspije od objede opravdati.

Slomljen se vrati u domovinu u krilo svoje obitelji, dok mu 20. travnja 1872. od boli srce ne puče. Ti si dakle, Ljudevite, umro? Ne. Besmrtnici ne umiru nikada. Toplu i vrelu si ti krv pretočio u onu svedj zanosnu davoriju „Još Hrvatska ni propala", odtalem se pretakala, pretače i pretakat će, dok bude i jednom Hrvatu teklo života, u svakog je hrvatsko srce. Besmrtnim si ti medju Hrvatima postao velikim besmrtnim djelima svojima, koja će se sa harnošću potomstvu pripovijedati, dok bude hrvatskog svieta. Ti živiš, da vječitim uzorom hrvatskoj omladini sjaješ primjerom marna i pregnutljiva mladića, oduševljenje zanosna otačbenika, neumorna i neutrudiva radnika, mukotrpna i pregorljiva patnika. Ti živiš u svom programu, koji si povadio iz duše i srca Hrvatske, koji po tom ostaje programom pravih i zdravih Hrvata do vijeka, pa u tri rieči glasi: složnim radom do prosvjete, prosvjetom do slobode, slobodom do cijelokupne, neodvisne Hrvatske; sloga svih Ilira, solidarnost svih Slavena. To je tvoj sveti zapis, od koga misaoni, ozbiljni otačbenik ni za dlaku odstupiti ne smije. Ili kakova god formula sloge ili koje god vrsti ropstva. Trećega za Slavene na jugu ne imade. Ti živiš i živit ćeš u duši cijeloga hrvatskoga naroda do vijeka, kojega si ti k svjetlu i k slobodi poveo. Ovaj spomenik, koji nije no taman odsjev onoga vječitoga i trajnoga spomenika, što ti ga cijeli hrvatski narod u svom srcu i duši podigao, neka bude trajnim rječitim svjedokom tvoje veličine, vjestnikom tvojih vrlina, slaviteljem krjeposnika, prjekoriteljem pakosnika, trajna pobuda i opomena, da se tvojima stopama stupa.

Štovanje naše bit će nasljedovanje djela tvojih:

Narod koj mrtve štuje,
Na prošlosti budućnost si snuje.

Poslije lijepog Jakovininog govora zamoli umirovljeni kotarski sudac gosp. Vrabčević varaždinskoga podžupana g. Štrbca, da

Digitized by Google

otkrije spomenik. Opetovao bi podžupan u nekoliko rieči Gajeve zasluge. Otkrije u odsutnosti varaždinskoga velikog župana Gajev spomenik.

Zastor pane i na lijepom stalku u žarkom podnevnom suncu, pokaže se odvažno čelo, sokolovo oko, poprsje neumrloga Gaja! Slava Gaju! Živio Rendić! to je klicao oduševljeni narod. Kad je zastor pao predani su Krapini srebrni lovor vijenci. Vijenac grada Zagreba i „Narodnih Novina“ Osim tih vijenaca položeni su još i drugi vijenci s ovim napisima: Jelisava Prasnička Pertićeva: Preporoditelju naroda hrvatskoga. — Društvo svetojeronimsko: Preporoditelju pučke knjige. — Obitelj Gaj i Ubl: Slava Gaju! — Hrvatsko tipografičko družtvo: Preporoditelju i knjigotiskaru. — Hrvatski sveučilišni gradjani: Dru. Ljudevitu Gaju. — Križevačka narodna čitaonica: Slava preporoditelju. — Matica Hrvatska: Ljudevitu Gaju. — Krapina: Svomu prvomu sinu. — Hrvatski pedagogično-književni zbor: Ljudevitu Gaju. — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: Otcu književnog jedinstva medju Hrvatima, i napokon — Harna unučad: Svomu djedu.

Poslije otkrića bio je veliki banket, kod njega je svirala vojnička glazba naše domaće pukovnije nadvojvode Lavoslava.

Kakovo je oduševljenje bilo prigodom otkrića Gajeva spomenika širom domovine Hrvatske, najbolje svjedoče brzojavi, koji su stigli na svečanosni odbor za otkriće Gajeva spomenika. Evo ih:

Bačanovac.

S tobom zasja ilirska Danica,
Hrvatske nam zore navjestnica!
Bog bi dao i sreća bi dala
I jabuka da bi nas dopala,
A sunce nek ugrije srca,
U kim vrije jedna krvca,
Kolo ih zgrne sloga bratska,
Ter uskrsne velika Hrvatska. V. P.

Bakar. Slava preporoditelju naroda! Još Hrvatska ni propala! Narodni Dom.

— Samo narod, koji mrtve štuje, na blagoslovu budućnost si snuje! Slava otcu našega preporoda! Slava Gaju! Sklad.

— Današnjoj slavi grada Čeha, Lćha i Meha, koji dignu svome prvom sinu spomenik, pridružuju se Bakarski pravaši.

Beč. Prisustvujući duhom slavi kličemo: Živila Hrvatska! „Zvonimir“.

— Zapriječen poduljom bolešću svoga sina, kod kojega ovdje boravim, da osobno prisustvujem današnjoj lijepoj slavi otkrića spomenika nezaboravnoga i neumrloga našega rodoljuba dra Ljudevita Gaja, s kojim me nebrojene sveze prijateljstva i rodbinstva spajahu, ter kojega sveta uspomena mi najljepše dane moje mladosti predočuje, prisutan sam ipak cijelom dušom i zahvalnim srcem, ter kličem oduševljeno: Slava našemu zagorskomu velikanu! Živili!

Digitized by Google

svi oni, koji svoje mrtve tako lijepo štuju, kao što to danas čine vrijedni i plemeniti Krapinci. Radoslav Rubido-Zichy, veliki župan varaždinski.

Belovar. Slava Gaju! Dao Bog obistinila se misao njegove pjesme: „Još Hrvatska . ." Gradjani pravaši.

— Srcima, punima duboka počitanja i iskrene harnosti sdružujemo se danas pod spomenikom, a u rodnome mjestu dičnoga preporoditelja hrvatskoga naroda i zanosno kličemo: Slava, da velika slava dru. Ljudevitu Gaju! Juraj Stengl, dr. Homotarić.

— Slava Gaju preporoditelju Hrvata! Slava vam, koji mu u znak sinovlje harnosti pod spomenikom vijence neumrle slave pletete, da mu se tako odužite za sve, što je Gaj za Hrvatsku radio i trpio. Slava Gaju! Slava vam! Čitaonica.

Bol. Uskrisitelju narodnoga duha, ujedinitelju na književnom i političkom polju kliče oduševljeno slava! Načelnik Boldović, prisjednici: Vučić, Radić, Disoteo, Petar dr. Stipičević, Marinković, Mate Radikante, Vatalović Ninko, Trebović Ante Braksan, Rakela Barbanović i učitelj Radić.

Brod. Hrvatsko pjevačko društvo „Davor" pridružnje se sveobćoj slavi hrvatskog naroda i kliče Slava preporoditelju hrvatske knjige dru. Ljudevitu Gaju! Slava mu vječna! — Predsjednik „Davora".

— Slaveći uspomenu neumrloga Gaja, pozdravljamo u danas odkrivenom spomeniku oživljenje ideje preporoda naroda hrvatskoga. Brodski stekliši.

— Uspomenu na otca preporoda hrvatske novije književnosti, prvaka medju Ilirci, neumrloga Gaja, ovjenčana spomenikom zahvalnih zemljaka slavi Dr. Brlić.

— Čestitam. Slava tvome neumrlome otcu. Tvoju radost dielim iskreno. Štefanović.

Budva. Eto nas dušom k slavlju preporoditelja hrvatske knjige, kličući pred spomenikom: Slava ti neumrli Gaju! Slava! Hrvatska omladina Budvanska.

Daruvar. Uskrisitelju hrvatske svijesti, neumrlome tvorcu hrvatske književnosti, odličnome zatočniku hrvatskih prava Ljudevitu Gaju, kliče gromoviti Slava! Gjuro Belošević.

Drniš. Probuditelju hrvatske državne misli, za oživotvorenje, koje svaki pošteni rodoljub ruke nebeskomu otcu diže, kličemo: Slava! Obćina drniška.

Djakovo. Nemoguć osobno prisustvovati vašoj svečanosti, blagosivam iz svega srca svečanost, koja se na čast i poštenje vrlo zaslužnoga i slavnoga muža kod vas obavlja. Strosmayer, biskup.

— Duhom sam uz vas! Slava uspomeni Gajevoj! Tordinac, prepošt kaptola.

— Slava vječna preporoditelju naroda! Pavić.

Drvent. Pokojni Gaju, evo ti namisli ostvarene. Mi Hrvati napredujemo. Hvala, slava tebi preporoditelju! Plehan, Božić, fra Dobroslav.

Dubrovnik.

Pred kipom dičnim velikoga Gaja
Hrvatski rode saberi sviest,
Još dalek put je do tvog raja,
Odvažno napried — nemoj se smest.

„Crvena Hrvatska".

— Iz Hrvatske Atine kličem prvaku ilirskoga pokreta: Slava! Dr. Milivoj Šrepel.

— Sveobćemu slavlju hrvatskoga naroda, prigodom odkrića spomenika velikomu preporoditelju Ljudevitu Gaju, pridružuje se — Dubrovačka narodna čitaonica.

— Uskrisitelju hrvatske književnosti, Ljudevitu Gaju, pri podignuću njegova spomenika uzhitom kliču: Slava! Učitelji kotara dubrovačkoga.

— Dobro poznajući, kako je Ljudevit Gaj sretnom misli novu literaturu hrvatsku uzko svezao sa starom dubrovačkom, i tim neizmjerno doprinjeo jedinstvu cijeloga hrvatskoga naroda, dubrovački hrvatski omladinci, sakupljeni u dvorani hrvatske čitaonice, pridružuju se narodnoj slavi u Krapini, te kliču zanosno: Slava velikomu preporoditelju našega naroda! Slava Ljudevitu Gaju! — Čingria, Melko, Medini, Milorad, Bradaš, Heurik, Josip Vagner, Sinobad, Antun Svilokos, Šik, Viktor Fruk, Milan Orešić, Petar Miloslavić, Petar Keles,

Digitized by Google

Vlaho Car, Antun Glomović, Miho Milizzi, Kelež, Jure Tedeschi, Don Buzolić, Joso Fortun, Vlaho Lubidrag, Guido Južna.

Dugoselo. Ljudevitu neumrlom Gaju u Zagorju ubavome kraju spomen dižu vjernog roda sinu starodrevnog grada za pećinu. Slava preporoditelju velikome Gaju. Dobrovoljac Josip Ivoš.

Glina. K današnjoj slavi drevne Krapine pridružuju se članovi glinske čitaonice i kliču iz dna srca: Slava Ljudevitu Gaju! Marinović, predsjednik.

Gola. Duhom kod vas kličemo: Slava Gaju! Živila velika ujedinjena Hrvatska! — Prekomurci.

Gospić. Slava preporoditelju hrvatske književnosti, poklon Gajevu geniju! Živila Hrvatska! Hrvatski sveučilištni gradjani iz Gospića.

— Izpod kršnog Velebita šalje vienac harne uspomene besmrtnome preporoditelju Hrvatske, Gaju, koji svetom vatrom rodoljublja kano angjeoskom trubljom prenu iza sna hrvatski narod, te on danas stoji snažan junak, pun svjestna života i nadobudne budućnosti. — Hvatska čitaonica i „Lička vila".

— Pokretaču velike narodne ideje kliče: Slava! Stari ilirac Dragutin Božić.

— Preporoditelju hrvatske knjige kliču: Slava! Gospićki gradjani.

— Kad se jednom strune slože lire Gajeve, tad se Hrvat slavit može na sve krajeve, to želimo mi Hrvati stare države, staroj slavi vjerni svati iz Like i Krbave. Ibel, podarcidjakon udbinski.

— Slava Ljudevitu Gaju, preporoditelju hrvatske svijesti! Još Hrvatska ni propala! Čitaonica u Lovincu.

— Slava Ljudevitu Gaju preporoditelju i duševnom uskrisitelju naroda hrvatskoga! Učiteljski zbor gimnazije Gospić.

Gradac. Učestvujemo velom slavlju. Slava preporoditelju hrvatske rieči i misli pod širokim nazivom ilirstva. Da Bog da, da spomen i duh Gajev sjedinio Hrvate u jedan jedincati cilj bratske snosljivosti i zlatne sloge. Slava Krapini! Slava odboru! Slava Gajevu pepelu! Župnici i franjevci: Simić, Borić, Doniceli, Milanović, Brbić.

Hvar. Vjek svestranog našega napredka na prosvetnom polju, vjek je Gajev, Spomenik takovu velikanu sjajan je dokaz zahvalnosti preporodjenoga naroda. Živila Hrvatska! Slava Gaju! — Ante Bajlon, Vjekoslav Brni, pop Iva Duloković, Dinko Gazari, Ante Kovačević, Stjepan Komundić, pop Ante Miličević, Franjo Novak, Mate Novak, Petar Tucelj, pop Kuzma Vučetić, Stjepan Zakalić.

— Suglasno čustvima svojih občinara pred spomenikom vodje književnoga i narodnoga preporoda kliče: Slava Gajevoj uspomeni! — Načelnik Petar Kasandrić.

Ivanec. Slava preporoditelju, neumrlom Gaju! koj je izustio: Prije će svi potoci jednim koritom teći, nego li će pravi domorodac prestati svoju domovinu i svoj narod ljubiti. — Društvo sabrano sgodom crkvenoga posvetila u Klenovniku.

Sv. Ivan Zelina. Slava Ljudevitu Gaju, začetniku našega preporoda! Čitaonica u Sv. Ivanu Zelina.

Ilok. Istina pobiedjuje ma joj i ne zna razloge, niti ih krstili pravim imenom, osjećaj potrebe, dovodi nas do njene poznaje. Taj osjećaj po velikom mužu začet, dozrieva zaslugom njegovom i suvremenih Ilira u jedinstvenoj književnosti Hrvata. Uz podignuti spomenik Ljudevita Gaja u rodnom mu mjestu, živit će mu sveudilj uspomena u potomstvu svih Hrvata, kao što i danas odjekuje iz naših srdaca: Slava Ljudevitu Gaju! — Nekadanji štovatelji Hrvati, sada u Iloku boraveći.

Imotsko. Upraviteljstvo občine imotske klanja se apoštolu, preporoditelju i junačkom vojniku za napredak i slobodu cjelokupne Hrvatske. Slava neumrlomu Gaju. — Slava Krapini, čast i dika začetnicima zasluženoga mu spomenika. Upraviteljstvo imotske občine.

— Slava Ljudevitu Gaju preporoditelju hrvatske književnosti, slava prvomu barjaktaru ustavne slobode hrvatskog naroda i slava i dika Krapini, koja darova hrvatskomu narodu takova sina! Upraviteljstvo hrvatske čitaonice.

Digitized by Google

Jaska. Slava preporoditelju duševnomu naroda našega, a slava i kolijevci Gajevoj, što mu podignu spomenik. Njegov lik neka nas budi i potiče na rodoljuban rad, ugrijavajući srca za dom i rod. Niemčić, Stipić, Kempf.

— Tebi kolijevko preporoditelja prvoga prosvjetitelja naroda našega šalje pozdrav na svečani dan, što ga s tobom slavi sav narod od Adrije do Balkana. — Narodna čitaonica jastrebarska. Kovačević.

— Prvom buditelju narodne sviesti, preporoditelju hrvatske književnosti dru. Ljudevitu Gaju Slava! Slava! — U ime gradjanstva starodavnog trgovišta jastrebarskoga Ričar, načelnik.

— Primite izraz našega srdačnoga saučešća kod narodnoga slavlja. Slava Gaju! — U ime društva sakupljena prigodom posvete kapele i škole. Bakšić, Niemčić i Noli.

— Narodnoj slavi prisustvuje hrvatsko pjevačko družtvo Javor.

— Slava uskrisitelju Hrvatske državne ideje! Vatrogasno družtvo.

Karlobag. Pred kipom začetnika preporoda, klanjamo se u zahvalnosti — pravaši.

Karlovac. Vječna slava Ljudevitu Gaju, preporoditelju hrvatske knjige. — Sabljak, kanonik, Mesek, ravnatelj, Tuškan, viećnik. Jagunić, profesor.

— Zapriječen osobno prisustvovati Vašoj slavi, duhom se pridružujem uzkliku: Slava Gaju! — Dr. Banjavčić.

— Uspomeni velikoga Ljudevita Gaja, preporoditelja hrvatstva, ter starodnevnom njegovu rodnome mjestu, koje domovini našoj rode jošte mnogo takovih sinova kliče: slava! — I. hrvatsko pjevačko družtvo „Zora". Rainer, predsjednik.

— Pridružujući se svečanosti odkrića spomenika neumrloga Gaja, kličemo: slava Gaju! — Poglavarstvo grada Karlovca.

— Narod bez narodnosti, jest tijelo bez kosti. Slava Gaju! Lopašić urednik.

— Neumrlomu preporoditelju hrvatske književnosti, prigodom odkrića spomenika kliče: slava! Akademička mladež karlovačka.

Klanjec. Slava Ljudevitu Gaju kliče občinsko poglavarstvo Klanjac. — Posavec, načelnik

— Gradjanstvo klanjačko kliče: slava Ljudevitu Gaju, dičnomu Zagorcu, velikomu mužu i preporoditelju narodne svijesti u hrvatskom narodu. — Obitelj Broz, obitelj Horvatin, Alois Pavunc, Špoljarić, Josip Milčić, Iveković, Novak, Petričak, Drćić, Vlahović, Homotarić.

— Današnjoj slavi odkrića spomenika Ljudevita Gaja, probuditelja svijesti hrvatskoga naroda, pridružuje se čitaonica. — Predsjednik Bosanac,

Komiš. Slava Gaju! Društvo komiško „Zora".

— Današnjoj svečanosti zanosno kličemo: Slava Ljudevitu Gaju, prvome buditelju hrvatskih misli. Njegov duh svih nas obuhvati i sjedinio u promicanju hrvatske ideje i u obrani hrvatskih prava. — Ivan Bojanić župnik, Ante Petrić načelnik. Jakob Foretić obć. prisjednik, dr. Josip Martinić, dr. Herming, dr. Fran Torre. Martinić, Jakov Harjani medicinar, Stjepan Pragoni tajnik, Ivan Galzinja ravnajući učitelj, Andrija Marinković posjednik, Nikola Becarović trgovac, Ante Novak učitelj, Fran Franetović učitelj, Luka Znanić.

Konjice. Udaljeni prisustvuju duhom današnjoj svečanosti, te kliču: Slava preporoditelju hrvatstva Ljudevitu Gaju. Živila cielokupna Hrvatska! — Župnik Nubić, kapelan Knežević, učitelj Ličarić, sudac Sigmund, ljekarnik Fink, trgovac Mandašić, Banović glavar.

Koprivnica. Dičnoj proslavi odkrića spomenika prvaku ilirskoga pokreta dru. Ljudevitu Gaju prisustvuje — Čitaonica.

— Narod, koji štuje svoje velikane, bit će sretan. Danas pokazujete Vi cielomu hrvatskomu rodu, da znadete štovati uspomenu slavnoga i neumrloga Gaja, a to nas nuka, da se i mi, sviestni gradjani Koprivnice, toj slavi pridružujemo. Živila nam uspomena Gajeva! Živila mila hrvatska domovina! Živili svi Vi, koji ste tako liepu slavu priredili! Uz bratski pozdrav jesmo Vaša braća jednomišljenici. — Bakliža, Kušević, Lalić, Petričko, Šemper, Topljak.

Korčula. Moja občina učestvuje u današnjoj svečanosti kličući Slava dru Gaju narodnomu preporoditelju. Slavić načelnik.

Digitized by Google

— Bog nasporio Hrvatsku knjigu a iz nje procvala bratinska sloga. Slava Gaju. Vuletić-Vukasović.

— Svi učitelji kotara korčulanskoga sakupljeni na godišnjoj skupštini, pridružuju se duhom današnjoj hrvatskoj svečanosti kličuć gromovito iz dna duše preporoditelju i uskrisitelju hrvatske knjige velikome Gaju: Slava!

— Zdravo da si, koljevko slavna, koja si hrvatkomu rodu darovala muža velikoga. Ponosi se i diči svojim ponosom i dikom svih Hrvata. Korčulanska čitaonica.

— Heroju književnome, Ljudevitu besmrtnome, sve prepone nezapriečiše dohvatiti cilja. Slava uskrisitelju sviesti i knjige hrvatske. Fran Radić.

Kraljevica. Duhom prisutna današnjemu slavlju kliče: Slava Gaju. Mjesna občina.

— Današnjoj slavi cielokupnoga hrvatskoga naroda, oduševljeno se pridružuje, kličući sa primorskih hridina: Slava Gaju! Narodna čitaonica.

Križevac. Velikom geniju kulturnoga i političkoga preporoda, te pjesniku: „Još Hrvatska ni propala“ kliču: Slava! — Križevački djaci.

— Pridružujuć se u duhu narodnoj svečanosti, kojom danas u starodnevnoj Krapini hrvatski narod slavi jednoga od najboljih svojih činova, kličem: vječna slava Ljedevitu Gaju! — Mirko Brajer.

— Pridružujemo se u duhu vašoj a i našoj svečanosti, te kličemo: slava Gaju! — Zastupstvo grada Križevca.

Križevac. Hrvatskomu preporoditelju kličemo s vama: Slava! — Pjevačko družtvo „Zvon“

— Trgovačka mladež pridružuje se slavi odkrića spomenika narodnomu preporoditelju, Ljudevitu Gaju, kličući oduševljeno: vječna mu slava. Sjajno hrvatsko rodoljublje, kojim je neumrli Gaj razsvjetlio gustu tminu u našoj domovini, neka bude ponukom mladome naraštaju, da sve svoje sile dobrobiti svoje domovine posveti. Dičnoj Krapini i njezinu svjestnomu gradjanstvu, koje se velikomu svomu sinu častno odužuje, čestitaju: Milan pl. Matačić, Šišman Brajer, Adolfo Brajer, Ivan Brajer, Rudolf Neuman.

— Društvo narodne čitaonice pridružuje se vašemu slavlju, te zajedno s vami kliče: Slava neumrlomu preporoditelju hrvatskoga naroda, Ljudevitu Gaju! Odbor.

Kutjevo. Dičnoj svetkovini preporoditelja hrvatskoga jezika pridružuju se — štovatelji.

Lepoglava. Slava velikomu Gaju, zviezdi predhodnici hrvatskoga naroda, a slava i rodoljubnoj Krapini, što se tako dostojno odužuje uspomeni svoga zemljaka. Dr. Jakša Plivarić.

Ljubljana. Ljudevitu Gaju, buditelju narodne svijesti, tvorcu slovensko-hrvatske ideje. kličemo oduševljeno slava! Gaj probudi narodnu svijest i narodni ponos. Gaj nas je oduševljivao na uztrajni rad u korist naroda i domovine. Gaj pokaza put, kojim nam je poći, ako želimo narod privesti k pobjedi i slavi. Gaj posta tako tvorcem „Sokola“ Gajevoga rada plod jest: Ljubljanski „Sokol“, koj njegovu spomenu kliče: Slava!

— Prvom hrvatskom novinaru, buditelju i preporoditelju kličemo sgodom otkrića njegova spomenika u rodnom mu mjestu vječna slava! Neka se kriepi i jača ideja uzajamnosti, kojoj bijaše veliki pokojnik prvoboriteljem. Slava spomenu Ljudevita Gaja. — Uredničtvo „Slovenskoga naroda“.

— Vječna slava Gajevoj uspomeni. Čitaonica u Ljubljani.

— Radi bolesti zapriečen sam doći. Slava Gaju! Hribar.

— Početniku zajedničkoga pravopisa, stvoritelju jugoslavenske uzajamnosti,' prvoborcu združenja Slovenaca s Hrvati: častna uspomena i vječita slava. Slovensko prijateljsko družtvo.

Lupoglava. Sgodom odkrića spomenika nezaboravnomu uskrisitelju naroda hrvatskoga, uskrisitelju njegova jezika i prava. Mikiša župnik. Korbar kapelan, zagorski sinovi.

Ludbreg. Preporoditelju hrvatske književnosti i čitavoga naroda, kliče iz sve duše: Vječna slava! Ludbrežka čitaonica. Horvat predsjednik, Kečkeš tajnik.

Digitized by Google

— Rodoljubi Ludbrega čestitaju Krapini na podignuću spomenika Gajeva. Slava probuditelju hrvatske svijesti i pjesniku domorodne pjesme. Još Hrvatska ni propala. Bog i Hrvati. Šantek, Fržić, Krsnik.

Marien-Erlachstein. Slava probuditelju Jugoslavjana. Javoznik.

Metlika. Neumrlomu Gaju buditelju i preporoditelju bratskoga naroda hrvatskoga: Vječna slava! Čitaonica.

Mitrovica. Prisustvujući duhom i osjećajem odkriću spomenika, kličemo: Slava neumrlomu Ljudevitu Gaju buditelju i preporoditelju naroda hrvatskoga. — Za hrvatsku čitaonicu: Frane Grginčević, predsjednik; Ante Kraus, tajnik.

— Slava Gaju, preporoditelju hrvatske knjige i svijesti. Živili zahvalni Krapinci. — Fran Lisak.

Milna. Neka rodu ubava Krapina porodi još takovih sinova, da nam narod podpuno prosvijete, da ga spase i sjedine u domovini Čeha, Leha i Meha. — Občina.

— Gajev duh ujedinjene domovine predvodio te, hrvatski narode, za slobodu i oživotvorenje hrvatskoga prava. — Milnarski Hrvati i Hrvatice.

— Slava Gaju. Živila sloboda i ujedinjena Hrvatska. — Hrvatsko posjelo.

Makarska. Slava prosvjetitelju Gaju. Prosvjetom slobodi. Živila ujedinjena Hrvatska — Hrvatska braća Novaković, Martin Ort.

— Sipljući cviće pred spomenikom neumrloga preporoditelja narodnjega, kliču: Slava Gaju! Živila ujedinjena Hrvatska! — Makarski pravaši.

— Pridružujući se današnjoj slavi odkrića spomenika preporoditelju hrvatskoga naroda kliče: Slava Iliru Gaju! Slava Krapini! — Načelnik Seveljević.

— Slavlju odkrića spomenika, preporoditelju hrvatske književnosti, pjesniku pjesme „Još Hrvatska nij' propala", pridružuju se duhom te kliču: Slava neumrlomu Gaju! Živila ujedinjena Hrvatska! — Makarski Hrvati.

— Velikomu Gaju, preporoditelju hrvatske književnosti, sastavitelju divne pjesme „Još Hrvatska nij' propala" — slava! Živila ujedinjena Hrvatska! — Hrvatska družtva: — Čitaonica i Gusle.

— Sa jadranskih valova kliče slava! hrvatskomu preporoditelju Gaju — kapetan Jerković

Mostar. Ushićeni uspjehom odkrića spomenika preporoditelju hrvatske književnosti, iz srdca kršne Hercegovine kliču: Slava neumrlomu Gaju! Pozdrav krapinskim sestram. — Mostarske pravašice.

— Kako Gaj probudi i preporodi našu književnost, tako će njegov duh uskoriti jedinstvo cieloga naroda. Slava velikomu Gaju! Slava Krapini u kojoj danas prisustvuje duhom sjedinjena Hrvatska. Živila! — Mostarski pravaši.

Metković. Sve, što hrvatstvo i slavenstvo u svietu danas vriedi, zasluga je Gajeva. Slava dakle uspomeni njegovoj kroz sva pokolenja ujedinjene Hrvatske. — Hrvatska neretvanska čitaonica.

— Ocu duševnoga preporoda hrvatskoga naroda: Slava neumrla! Občina.

— Zdrave klice gora, kojima Gaj Hrvatsku razgaji, visoko se podigla, široko razgranila. Nit oluja, nit sjekira nahudit joj neće, a da ju zapale, neka se čuvaju dušmani Hrvatske, jer bi svi od silnog požara izginuli sami. Petar Bošnjak sa 30 drugova.

Našice. Slava preporoditelju! Živila Hrvatska. Našičani.

Nova Gradiška. U duhu prisustvujemo svečanosti otkrića spomenika preporoditelju hrvatske književnosti, kličući: Slava Gaju! Živili učestnici! — Stjepan Haberstok, Pavao Vukelić, Jakov Duzdagić.

Otočac. Slava preporoditelju, a čast harnim Krapinčanom. — Vuksan, Ličanin.

— Uskrisitelju hrvatske narodnosti i književnosti, neumrlome Ljudevitu Gaju, kličemo: Slava! Dao svemogući Bog, da njegov sveti rad nadje odziva u sviesti cjelokupnoga hrvatskoga naroda. — Ante Pavelić, Marko Miletić, Gajo Murgić.

Orlovac. Preporoditelju hrvatske knjige i svijesti dru Ljudevitu Gaju: Slava! Svečanostnomu odboru slava! — Narodna čitaonica.

Digitized by Google

Krk. Ljudevitu Gaju, preporoditelju hrvatskoga naroda vječna čast i slava. Lebdio uviek oko nas njegov uzvišeni duh. — Krčki Hrvati.

Novisad. Klanjajući se sjeni slavnoga sina roda hrvatskoga, uzor-roda brata srbskoga, kliče: Slava Ljudevitu Gaju. — Omladina velike gimnazije novosadske.

— Hrvati, braćo, sretna vam slava bezsmrtnoga Ljudevita Gaja, velikoga knjizi načelnika, koj proširi sa zapadne strane, što Vuk Karadžić razsadi sa iztočne. Neka Bog dade, da bude vječno: jedan jezik, jedna knjiga na jugu slovenskomu. Slava Ljudevitu Gaju! Profesor Aleksander Sandić, nekadanji drugi izdavač i urednik „Ost i Vesta", poznanik pokojnikov.

Ogulin. Učestvujući duhom pri slavi odkrića spomenika neumrlomu preporoditelju naroda hrvatskoga, kličemo iz srdca: vječna slava Ljudevitu Gaju — Ogulinski gradjani.

— Još Hrvatska nij propala. Slava preporoditelju naroda hrvatskoga, neumrlomu Gaju. — Čitaonica u Ogulinu.

Omiš. Pred spomenikom ujedinitelja hrvatske knjige pošaljite molbu Svevišnjemu, da ujedini hrvatske stranke i Dalmaciju hrvatskoj majci. Protivnike hrvatske sloge i jedinstva smatramo neprijatelji, a svomu književnomu ujedinitelju i velikanu kliču: Slava! — Svećenici, glavari, viećnici i puk stare poljičke knežije.

Ormuž. Duh silni Ljudevita Gaja u rodnom kraju ustaje, pozdravljajući staru, slavnu i vjernu braću. Bog poživio sabranu braću u Krapini. — Dr. Gršak.

Osiek. Slava Krapini, što rodi Gaja, slava Krapini, što mu podignu zasluženi spomenik. — Cepelić, biskupski tajnik; popovi: Kuls, Kulmišić, dr. Kraljević, Mihaljčić.

Pazin. Umnomu budiocu hrvatskoga imena i sviesti kliču: Slava! — Pazinski Hrvati Istre.

Pečuh. Slava dru Gaju, preporoditelju hrvatske književnosti. Živila Hrvatska! — Sbor redovničke mladeži bosanske.

Petrinja. Akademičko družtvo hrvatsko u Gracu, kliče zajedno s vama, koji njegovoj dičnoj uspomeni u rodnom mjestu spomenik odkrivate: Slava preporoditelju Ljudevitu Gaju. — Cettolo, predsjednik.

Petrovaradin. Iz svega srdca žalim, što se vašemu, toli me odlikujućemu pozivu, odazvati ne mogu. O zlatno li bješe ono doba, kad na Gajevu ideju na njegovo žarko poticanje stajaše sve, što je svjestnijega, kao jedan: svi jedne misli, jedne želje, jedne težnje, jednoga revnovanja i jedne ljubavi. Ja ću duhom biti u sredini vašoj, ter oduševljeno i radostno pri odkriću Gajeva spomenika klicati: Još Hrvatska nij propala! Slava Ljudevitu Gaju, uskrisitelju i preporoditelju hrvatske sviesti, ponosa i književnosti. Slava gradu Krapini i harnim sugradjanom velikana Gaja. Vječna slava! — Ilija Okrugić, opat i župnik.

Požega. Narodnoj slavi od srdca se raduje: — Thaller.

— Kolovodji na osvitku našega književnoga i narodnoga preporoda, Ljudevitu Gaju: Slava! Živili slavitelji! — Gimnazija: Mazek.

— Kod današnje svečanosti narodne, duhom smo s vami, kličući: Slava prosvjetnomu narodnomu preporoditelju Ljudevitu Gaju! — Hrvatsko pjevačko družtvo „Vienac."

Prag. Nezaboravnoj uspomeni velikoga Slavena, vatrenog Hrvata, neumornog učenjaka kliče: „Slava!" — u ime češkoga djačtva „liter. i řečnicky spolek Slavia."

Pulj. Neukloniva zapreka ne da mi držati obećanja. Istarski Hrvati zahvalno se spominju Ljudevita Gaja, što je makar tudjim imenom zametnuo jedinstvo knjige hrvatske. — Laginja.

— Otcu narodnoga preporoda, zviezdi predhodnici na slavjanskom jugu, sa medjaša slavjanskoga kliče: Slava — „Il diritto Croato".

Ralić. Slava otcu hrvatskoga preporoda! kliče — Ilijašević, župnik.

Rieka. Gaju, neumrlomu začetniku hrvatskoga narodnoga preporoda, kliču prigodom današnje svečanosti slava! — Riečki Hrvati.

Samobor. Prisustvujući duhom velikoj današnjoj svetčanosti, kličemo oduševljeno: Slava ilirskoj zviezdi! — Pjevačko družtvo „Jeka."

Digitized by Google

— Susjedni Samobor kliče uspomeni kršne Krapine, uspomeni dra Ljudevita Gaja, preporoditelja hrvatske knjige: Slava! Živili začetnici današnje liepe svečanosti! — Načelnik Švarić.

Selca. Neumrlomu kolovodji hrvatskoga preporoda sto put Slava! Daj Bože Hrvatskoj čista, nesebična, iskrena rodoljublja. — Občina.

— Uzkrisitelju narodnoga i zatočnika najrodoljubnijega ideala, pozdravlja na posmrtnoj zasluženoj slavi, davoreći složno, vascielomu narodu omiljelu značajnu pjesmu, „Još Hrvatska nij' propala". — Družtvo „Hrvatski sastanak".

Sinj. Slava uspomeni preporoditelju naše književnosti Ljudevitu Gaju! — Narodna čitaonica.

— Ovo občinsko zastupstvo učestvuje u duhu današnjemu slavlju, zanosno kličući: Slava neumrlomu Ljudevitu Gaju! — Občina.

Sisak. Slava pokojniku kao zaslužnomu mužu za Hrvatsku. — Franjica udova Stauduar.

Slano. Danas, kad odkrivate spomenik narodnomu preporoditelju i uskrisitelju književnosti, duhom smo s vama kličući: Slava neumrlomu Gaju! Živila sjedinjena Hrvatska! — Slanski Hrvati.

Spljet. Slava Gaju, čast odboru. Živila Hrvatska! — Spljetski dobrovoljni vatrogasci.

— Preporoditelju hrvatske knjige, zanosnomu vodji pokreta pod nesudjenim imenom ilirskim, kliče: Slava! — Harna hrvatska spljetska mladež.

— Pred spomenikom vodje hrvatskoga pokreta, obuzet veličinom njegovih misli, djela i zasluga za narod, pridružujem se u duhu današnjemu slavlju kličući: Slava prvomu Iliru Ljudevitu Gaju. — Bulić, ravnatelj.

— Slavni Gaj, vodja našega narodnoga preporoda, probudio je Hrvate na novu borbu, koja će prestati, kad se dovinu prava, koja će im zajamčiti narodni obstanak i razvitak. Slava Gaju! — Slavjanski napredak.

— Podižući spomenik Gaju, otcu i pokretaču hrvatskoga narodnoga i prosvjetnoga preporoda, hrvatski narod izvršuje svoju najsvetiju dužnost. Uspomena na znamenito djelovanje Ljudevita Gaja neka žive u srdcima naroda trajnije, nego mramor-kamen, koji se danas odkriva u čast velikomu mužu zlatne ilirske dobe. Pridružujemo se današnjoj proslavi u starodrevnoj Krapini, kličući: Slava Ljudevitu Gaju! — Občina.

— Gajeva pjesma „Još Hrvatska nij' propala", današnjim danom prima najsjajniju potvrdu u Krapini. Hrvatski narod zahvalno podignu spomenik začetniku i borcu našega narodnjega preporoda. Toj velikoj narodnoj slavi, u srdcu divnoga vilovitoga Zagorja, pridružuje se sa žala sinjega Jadranskoga mora, kličući: Slava! — Spljetska čitaonica.

— U mraku najmračnije noći za hrvatski narod Gaj prvi zapali luč pučke prosvjete i narodne sviesti. Plamen te luči razsvjetljuje Hrvatsku i obale njezinoga mora. U to ime revnujući, naš list veseli se vašemu slavlju. Veliku ujedinjenu Hrvatsku, kakovu je Gaj zamislio, želi čim prije vidjeti — uredničtvo „Pučkoga lista."

Starigrad. Pred spomenikom uzkrisitelja narodnoga i uzgojitelja pučkoga, klanjaju se pučki uzgojitelji: — Mihovil Ljustjanović, Petar Kunićić, Marojević, Ninko Kovačević, Stjepan Ilijić.

— Sa žala Hektorovićeva zavičaja preporoditelju hrvatske knjige kličemo oduševljeno: Slava! — Hrvatska čitaonica.

Sušak. Slava Gaju! kliče zanosno — Babić-Gjalski.

— Preporoditelju hrvatske književnosti, pjesniku pjesme: „Još Hrvatska nij' propala", pjeva slavu — „Jadranska vila."

— Slava neumrlomu Gaju, preporoditelju hrvatskoga naroda! — Kr. gimnazija riečka.

— Sa obala kvarnerskoga zaljeva, kliče: Slava Gaju, našemu književnomu preporoditelju — Učiteljski sbor kr. gimnazije Riečke.

— Slava preporoditelju i pjesniku pjesme: „Još Hrvatska nij' propala." — Antun Barčić.

Digitized by Google

— Klanjajući se u duhu spomeniku slavnoga sina velike Hrvatske, kličemo: Slava mu! „Još Hrvatska nij' propala.“ — Stanko Lukanović, agenat, Davor Lukanović, medicinar.

— Nemogući glavom prisustvovati našoj i narodnoj slavi, prisustvujem joj duhom i srdcem, te kličem: Slava neumrlomu Gaju najvećemu Hrvatu. — Kresnik.

Sv. Ivan. (San Giovanni.) Slava Ljudevitu Gaju, neumrlomu velikanu i poborniku književnoga jedinstva, preporoditelju hrvatskoga narodnoga života. Živio odbor! Živila ujedinjena Hrvatska! — Sveto-ivansko družtvo: predsjednik Lokšić.

Šibenik. Uzor-rodoljubu ilirskog kova, dionom razpiritelju kobnih tmina, koje su narod kružile, slavodobitnomu barjaktaru narodne prosvjete i hrvatske sviesti, kliče: Slava! — Šibeničko hrvatsko pjevačko družtvo „Krešimir“.

— Ako li je ukočena znanost i srušila naziv Gajeve uzorne misli, nije srušila samu misao, niti će srušiti njezin sjaj, obseg i njezinu moć. Dok sa visine Gajeva vedra vidika sažaljujemo tjesnogrudne ljude, nadamo se, da će im se razbistriti obzorje, pa da će segnuti do veličanstva njegove ilirske ideje, koja pod znanstvenim i naravnim imenom mora pobieditи. Slava dru Ljudevitu Gaju, preporoditelju naše narodnosti i književnosti. — Šibenička občina.

— Što smo složni na polju književnosti i narodnosti, što se smatramo sinovima velike majke Hrvatske, što se hrvatstvu naklanja kulturna prevlast na Balkanu, zasluga je našega veleumnoga uzkrisitelja i preporoditelja. Ganutim srdcem kličemo: Slava kolovodji književnoga i narodnoga preporoda, slava dru Ljudevitu Gaju! — Šupuk, predsjednik šibeničke glasbe.

— Spomenici našim velikanima dokazuju, da hrvatski narod napreduje. Spomenik neumrlomu Gaju dokazuje, da Hrvati na plemenitoj podlozi snuju veliku budućnost. Uzdignuti spomenik može zadovoljiti Gajev pepeo, nu pregnimo, da ostvarenjem njegovih uzora zadovoljimo njegovoj duši. U to ime: Slava preporoditelju naše knjige i narodnosti, slava dru Ljudevitu Gaju. — Ante Zorić, predsjednik pjevačko-tamburaškog družtva.

— Zviezdi predhodnici našega naroda, roditelju hrvatske književnosti, utemeljitelju i začetniku intelektualne slobode, samostalnosti i jedinstva hrvatskoga naroda kliče: Slava! — Hrvatska čitaonica.

Tiesno. Osjećajući, koliko hrvatski narod duguje velikomu Gaju u preporodu, ova čest naroda, duhom učestvuje tamošnjemu sutrašnjemu slavlju ter iz dna duše kliče: Slava Ljudevitu Gaju! Slava i harnost kolievci mu, koja sutrašnjim činom hoće da zasluženu spomen hrvatskoga velikana u potomstvu ovjekovječi. — Joso Mazura, načelnik občine Tiesno u Dalmaciji.

Tounj. Slava narodnomu preporoditelju! — Josip Broz, župnik.

Varaždin. U čarobnoj koljevci Čeha, Leha i Meha, Gaj se stane, sviet se gane, rodu zora svane. Zato vječna slava ženialnomu tvorcu novije hrvatske prosvjete i vjestniku bratske sloge. Čast Krapini i dičnomu Rendiću. — Ivan Milčetić, Mato Flan.

Vječna spomen buditelju Gaju! Živila Krapina! Živila Hrvatska! — Plohl.

Virovitica. Slava neumrlomu mužu, osnivaču hrvatske književnosti, Ljudevitu Gaju. — Pjevačko družtvo „Rodoljub.“

— Sudjelujući duhom i srdcem pri slavi odkrića spomenika, kličemo: Slava Ljudevitu Gaju! — Virovitičko gradjanstvo.

Vis. Budiocu hrvatske misli u grozno i mračno doba, neumrlome Ljudevitu Gaju, vječita Slava! Slava takodjer dičnoj Krapini, koja štovanjem svoga i narodnjega velikana najbolje zaslužuje harnost sviju Hrvata. — Čitaonica „Viski skup.“

— Duhom slaveći uspomenu velikoga narodnoga preporoditelja i utemeljitelja novije hrvatske književnosti, pridružuje se svetčanosti vašoj — občina Viska.

Volovsko. Prvomu hrvatskomu novinaru, otcu hrvatskoga pravopisa, sgodom odkrića zasluženog spomenika, kliču: Slava! Članovi bratimstva.

Digitized by Google

Vrbovsko. Žaleći što ne možemo prisustvovati današnjoj narodnoj svečanosti, hrlimo u duhu munjevnom snagom pred spomenik dičnoga i prvoga pregaoca hrvatskoga naroda, preporoditelja njegove knjige i uzkrisitelja njegove narodnje sviesti. Klanjamo se geniju Ljudevita Gaja, a idejom njegovom opajamo razdragane grudi svoje, te ju preljevamo u srdce duše naše, ne bi li ona uzveličala Hvatsku. Hvala tebi Ljudevite Gaju! Slava imenu tvome. dok bude i zadnja zviezda sjala na hrvatskom nebu! Slava divnoj Krapini, zlatnoj kolievci tvojoj, a čast i slava onima, koji oživotvoriše želju hrvatskoga naroda, podignuvši kip tvoj, da nam bude budiocem i vodjom u narodnoj i kulturnoj borbi, za sreću i budućnost Hrvatske. — Narodna čitaonica u Vrbovskom.

Vrgorac. Hrvat stade, da sam svojom kućom gospodari. U to ime diže spomenike svojim boriocim za ljudska i božja prava. Zora puca, bit će dana. Slava dru Ljudevitu Gaju, koji no je prvi probudio uspavali narod. Živila složna, ujedinjena i moćna Hrvatska. — Občina Vrgorac.

— Neumrlomu narodnomu preporoditelju dru Ljudevitu Gaju slava budi na obadva svieta. Živila sloga i skoro ujedinjena Hrvatska. — Župnici vrgorske krajine.

Vrlika. Današnje slavlje uzpiruje i naša srdca. Hrvatski narod podignuvši spomenik neumrlomu dru Ljudevitu Gaju, pripoji čvršćim vezom srdce u srdce. Njegova „Još Hrvatska nij' propala", okrepljuje naše duše, budi plemenita čuvstva, a milo odjekuje našim gorama i dolovima: Slava Ljudevitu Gaju! -- Vrlički Hrvati.

Vukovar. Slava dru Ljudevitu Gaju, preporoditelju naroda hrvatskoga. Živili vrli domorodci Krapinčani. — Karlo Stružić, dekan i župnik.

— Učestvujući dušom i srdcem vašoj današnjoj svečanosti, kličemo: Slava otcu hrvatskoga preporoda, slava Ljudevitu Gaju. Hvala i priznanje odboru, koji postavi spomen neumrlim zaslugam hrvatskoga velikana. — Hrvatsko pjevačko i glasbeno družtvo „Dunav."

Zadar. Velikomu zasnivaču narodnoga jedinstva knjige, čudotvornome pokretaču ilirskoga oduševljenja, svestranoga mara, dičnomu rasadniku hrvatske misli, osnivaču preporoda, predteči Štrosmajera, neumrlomu sinu Krapine, Ljudevitu Gaju Slava! — Stjepan Buzolić.

Zagreb. Vječna slava prvaku, preporoditelju premiloga hrvatskoga naroda, dru Ljudevitu Gaju, koji je uzplamtio ideju narodnoga jedinstva, uzkrisio noviju hrvatsku knjigu. Slava starodrevnoj Krapini, koja odkriva danas spomenik svomu dičnomu sinu. — Načelnik glavnoga grada Hrvatske. — Amruš.

— Što Budinić započeo a Vitezović nastavio, to je Gaj nam izvršio. S toga neka se ori Gajeva slava širom domovine. — Profesori nadbiskupskoga liceja.

— Slava vječna preporoditelju i uzkrisitelju Hrvatske. — Hrvatsko trgovačko družtvo „Merkur".

— Slava pregaocu narodnih ideja i preporoditelju hrvatstva. — Pravaši: Belošević, Šteiner, Šoštarić, Foršt.

— Vječna slava Ljudevitu, drugu moje mladosti. — Vukotinović.

— Hvala usrdna na častnom pozivu k svečanosti odkrića Gajeva spomenika. Ja sam, koliko znam, jedini njegov neposredni pomoćnik. Vrlo žalim, što poradi bolježljivosti i starosti ne mogu i tielom biti učestnikom krasne hrvatske slave. Vječna slava velikomu vodji naše družbe! Dr. B. Šulek.

— Zapriečeni osobno učestvovati kod današnje svetkovine, kličemo u duhu pred odkritim spomenikom: Slava prvomu buditelju narodne hrvatske sviesti, prvaku i preporoditelju hrvatske knjige i jezika. Slava narodnomu velikanu, Slava dru Ljudevitu! — Gradjani zagrebački: Nĩnko Katkić, Mirko Karas, Franjo Solar, Franjo Pokorni, Mile Bastaić, Milan Nossan, Antun Eisenhut, Vilim Lovrenčić, Benjo Zeininger, Gjuro Crnadak.

— Žaleći, što ne možemo korporativno sudjelovati odkriću Gajeva spomenika, kličemo iz dna duše! Slava oduševljenomu pokretaču Ilirstva. Slava preporoditelju liepe hrvatske književnosti i zanosne naše pjesme. — Pjevački sbor „Merkur".

— Buditelju hrvatskoga naroda i pokretaču novije njegove književnosti kliče: Slava! — Hrvatsko sveučilište.

Digitized by Google

— Pridružujući se u duhu uznositoj svečanosti, kličemo oduševljeno: Slavna i vječna spomen preporoditelju Hrvatske, a gromoviti živio svim učestnikom! Josip Siber, otac Sava Opačić, Adam Verić, Robert Pinter, Pajer, dr. Josip Horvat, profesor Karlo Matica, Andro Sezdić, Ilija Marić.

— Zapriečen prisustvovati svečanosti, kličem: Slava Gaju! — Podnačelnik Stanković.

— Neka oni, koji tvrde, da smo im oteli jezik, pogledaju na spomenik, što ga narod u liepoj Krapini odkriva i on će im dati odgovor, s toga vječna slava Gaju, našemu preporoditelju! Živila Hrvatska! — Franjo i Slavoljub Kiršner.

Zaprešić. Vrlo žalim, da se radi starosti ne mogu odazvati veoma cienjenomu pozivu, ter prisustvovati današnjoj slavi čitavoga hrvatskoga naroda. Dokle će narod naš govoriti i pisati o banu Jelačiću, dotle će govoriti i pisati o neizmjernih zaslugah Ljudevita Gaja. — Gjuro grof Jelačić, podmaršal.

Zlatar Bistrica. Čestitamo na uspjehu, želeći otačbini novih pobornika za sveta prava Hrvatske. — Dr. Žerjavić, dr. Boroša.

Županje. S tla, posvećena krunisanjem Tomislava, prvoga kralja Hrvata, kličemo preporoditelju hrvatske književnosti, Gaju: Slava! Dobri Bog dao, te čim skorije klicati mogli samostalnoj, ujedinjenoj, slobodnoj i velikoj Hrvatskoj: slava od Balkana do Triglava. — Duvanjski Hrvati i Hrvatice.

Digitized by Google

Digitized by Google

Prijepis povelje kralja Ljudevita I.

od god. 1347.

kojom je nadario krapinsko trgovište raznim povlasticama.

(Vidi str. 65.)

Nos Ludovicus dei gracia rex Hungariae. Significamus presencium per tenorem memorie commendantes. Quod civibus et hospitibus nostris sub castro Crapina existentibus et commorantibus ac ad eosdem convenientibus hanc libertatem de liberalitate regia duximus faciendam : quod quicunque de ipsis civibus et hospitibus tria iugera de terra habet et tenet, ille annuatim quinquaginta denarios banales solvere teneatur, quorum viginti quinque solvet in festo beati Michaelis archangeli et iterum viginti quinque banales soluet in festo sancti Georgii martiris, et non plures. Item descensum volgariter zallas dictum bis in anno solvere teneantur, hoc modo, quod pro vno discensu unam pecudem pascualem sexaginta denarios banales vallentem, centum panes, sex pulos, quinque cubulos de avena, tres cubulos de vino, vnam libram de pipere et croco, ac sal dare debent. Item alia vice eodem anno similiter quicunque ipsorum dominus perveniet prandium vel cenam dare teneantur. Item homicidium eorundem civium et hospitum nostrorum sint viginti quinque marce et extendat se ad viginti quinque marcas. Item quilibet eorum possit iurare pro media marca et iuramentum eorum talium quorumlibet qui villicatum in medio eorum non tenuerunt, extendat se ad mediam marcam, tales vero ex ipsis qui villicatum in medio eorum tenuerunt possint iurare super vna marca et iuramentum talium qui villicatum tenuerunt valeat vnam marcam. Item castelanus noster tres causas in medio ipsorum indicare possit videlicet : causam furti, causam violencie seu potencie et causam homicidii seu sanguinis, in quibus tribus causis duas partes birsagii castellanus noster et tertiam partem villicus ipsorum percipient. Alias omnes causas inter eos emersas et emergentes villicus eorum, quem communiter eligent et preficient, indicandi habeat facultatum. Item si causa in predictis tribus articulis causarum, indicio castellani nostri, reservatis, ad iuramentum adiudicata fuerit, tunc ille, qui iurabit in loco iuramenti quatraginta denarios persolvere pro expurgacione sui teneatur, sed in causis per villicum indicatis nihil soluere teneantur. Item duellum inter ipsos adiudicare et fieri non possit. Item si qui ex ipsis heredum solacio destituti decesserint, illi de omnibus bonis et possessionibus suis liberam habeant sicut voluerint facultatem, tantumodo castellano nostro unum ferconem vel unam pe-

Digitized by Google

eudem pascualem, cuius cornua ligaturam capere et in cuius cornibus ligatura stare possit dare teneantur. Item libere veniant et libere clara luce recedant salvis rebus eorum et personis, tantummodo pro terragiis quilibet eorum duodecim denarios persolvant et deponant. Item si aliqui servientes sub eodem castro edificia facere et in medio eorum commorari voluerint, tunc ad eandem libertatem sicut ceteri cives et hospites ipsius libere ville nostre descendant et in eadem libertate commoveantur et totum bonum cum eisdem civibus et hospitibus portare teneantur. Item castellanum vnum et non plures eis constituemus et volumus, quod castellanus noster nunc constitutus et in futurum constituendus contra hanc libertatem per nos graciose eis factam, eosdem non audeat et non presummat molestare vel aliqualiter pregrauare. Datum Zagrabiae feria quinta proxima ante dominicam Oculi. Anno domini MCCCXLVII.

Digitized by Google

DODATAK.

Digitized by Google

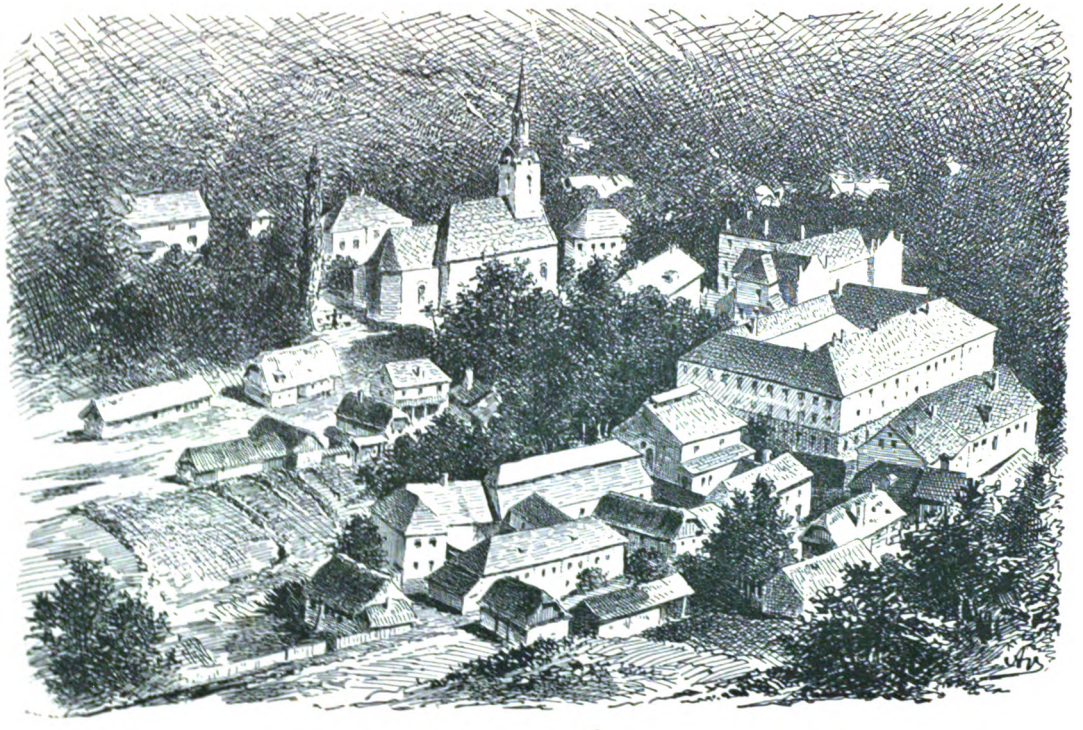

Krapinske toplice.

Digitized by Google

Važnija mjesta u blizini Krapine.

U blizini Krapine nalaze se dva mjesta, koja su u širem svijetu od veće znatnosti. Jedno je ljekovito kupalište Krapinske toplice, drugo Radoboj, znamenito cijelim svijetom u geološkom i paleontologijskom pogledu. Potanje o njima govoriti ne spada u okvir ove monografije, za to ćemo ih se ovdje u „dodatku“ taknuti samo sa nekoliko riječi.

1. Krapinske toplice.

U broj onih 135 imanja, što smo ga spomenuli na str. 57. ove knjige, a koja su nekoć spadala pod vlast gospodara Krapine, spadahu za cijelo kako nam i samo ime svjedoči, Krapinske toplice. U starim listinama često nam se spominju uz zagorsko imanje Trnovec. Krapinske toplice bijahu sigurno već rano poznate kao ljekovito kupalište, no iz prvih stoljeća malo se znade o tom kupalištu, a to zato, što bez dobrih komunikacija nisu bile lako pristupne. Istom onda, kad su se dobre ceste počele graditi, bilo je strancima moguće dolaziti k ovim vrelima, koja su sve više na glas dolazila. Osim toga slabo se što u početku radilo oko gradnja i drugih udobnosti gostova, jedno zato, što ne bijaše zgodan terrain kraj vrela, drugo opet što su se posjednici vrela često mijenjali.

Digitized by Google

Početkom ovoga stoljeća bijahu gornja vrela svojina grofa Keglevića. Kod neke diobe dobije ih na dar zajedno s imanjem jedna kći iz kuće. Dolnja vrela zajedno sa Dubravom bijahu do prije 10 godina u posjedu grofice Oršićke.

Glas o ljekovitom djelovanju krapinskih kupelji daleko je dopro izvan Hrvatske, ali se opažalo, da uredjenje ni najmanje ne odgovara želji i potrebama gostova. To je potaklo oblasti, do prisile posjednike da podignu nove zgrade po službenim nacrtima i udovolje zahtjevima novijeg doba. To i bude, kad je kupom dobio sve kupelji I. Badl. Taj je mnogo učinio gradnjom potrebnih zgrada i čini oko poljepšavanja mnogih šetališta.

Krapinske se toplice rado polaze, a polazile bi se još bolje, da mnogi ne traže izvan Hrvatske ono, što mogu u njoj naći. Zgodan im je i položaj. Od trgovišta Krapine udaljene su 1 sat, od željezničke stanice Zabok $1^1/_2$ sata, od Poličana 4 sata.

Krapinske toplice broje se medju lake ili indiferentne, a tople su 40·6 do 43·1° C. Dva su vrela, koja se i osobito rabe. Ova donose u 24 sata do 45200 hektol. vode. Okolica je upravo prekrasna, osobito one partije prama Pregradi, Klanjcu i Krapini. Lijepa ta okolica bijaše povodom, da se je ovdje već rano na krasnim imanjima sila lijelih gradova nanizalo. Spomena je vrijedan grad Gorica, koji pripada grofu Draškoviću, Dubrava, imanje Badla, Bežanec, imanje barunice Ottenfelsove, Ožegovićev Klokovec itd.

O Krapinskim toplicama izašlo je tiskom već više brošura što hrvatskih što njemačkih, veća je ona od Bancalara, izašla u Zagrebu god. 1871.

2. Radoboj.

Nešto bliže Krapini nego su Krapinske toplice jest ubavi zagorski zaselak, mjesto Radoboj, koje leži podno Strahinšćice 1 sat hoda, a $^3/_4$ sata vožnje od Krapine.

Od znatnosti je, što tamo god. 1811. otkriše slučajno sumpor, ali s njime i dragocjene okamine bilja i životinja. O Radoboju pisali su zaslužni ispitači pradobne flore i faune g. 1829. B. Studer, H. Rosthorn 1834. F. Unger 1838. Morlot grof Saporta, Ettingshausen, Hell, Rössner. Sustavno su počeli okamine sakupljati god. 1838. i o njima pisati važne rasprave.

Digitized by Google

Koliko bijaše u Radoboju bogatstvo svjedoči, što je Morlot boravio tamo samo 14 dana i sabrao 550 bilina, 650 insekta i do 100 riba. Od bilina našlo se ne samo lišća, već i plodova, dapače i potpuno sačuvan cvijet. Lijepu zbirku okamina ima i narodni muzej u Zagrebu, koju je pribavio Dragutin Rakovac, a umnažao Mijat Sabljar, Lj. Vukotinović i bivši radobojski župnik Fink. Bilinski ostaci, koji su nadjeni u srednjem slogu radobojskih sumpornih naslaga, dokazuju da je bila sa svim druga vegetacija nego je sadašnja u Hrvatskoj i susjednoj Štajerskoj. Mnogo vrsti nadjenih bilina spada u takove rodove, koje ne uspijevaju pod umjerenim podnebljem u Evropi. Tu se našlo takovih vrsta bilina, koje uspijevaju u toplim krajevima Amerike, a i takih, koje pripadaju flori japanskoj i srednjo-azijskoj.

Od hrvatskih pisaca pisao je Lj. Vukotinović u Radu jugosl. akademije knj. 28. str. 100—146. raspravu: „Geologički i paleontologički odnošaji u Radoboju.“ Tu medju ostalim Vukotinović ističe, da sve zagorske toplice kao: Krapinske toplice, Smrdeće toplice kod Trgovišta, Handšove medju Sv. Križem i Radobojem, Sutinsko, Kamena Gorica kod Novoga Marofa, zatim Varaždinske toplice, koje više manje imaju sumpora ili sumporo-vodika, da stoje u savezu sa radobojskim naslagama.

Istraživanja u Radoboju istom su započeta, proučen je vrlo tijesan prostor, pa će to mjesto u znanstvenom svijetu ostati od trajne vrijednosti. To je i razlog da smo se toga inače vrlo romantičnoga susjednoga mjesta krapinskoga, toga tihoga gorskoga kraja sa par daka ovdje sjetili.

Digitized by Google

Digitized by Google

SADRŽAJ.

Strana

Pristup

I. **Priča o ruševini grada Krapine, o rodištu Čeha, Leha i Meha** 15
II. **Stari grad Krapina** 27
III. **Trgovište Krapina** 59
1. Gradjanstvo, stara uprava, sudstvo, škola i život Krapine 80
2. Novija uprava po statutu od god. 1772., što ga je izdala županija varaždinska 106
3. Udruge i cehovi 110
IV. **Krapinska župa s kapelama** 133
V. **Franjevački samostan** 151
VI. **Krapina za Gaja** 159
VII. **Prijepis povelje kralja Ljudevita I. od god. 1347., kojom je nadario krapinsko trgovište raznim povlasticama** 199

Dodatak:

VIII. **Važnija mjesta blizu Krapine** 203
1. Krapinske Toplice 203
2. Radoboj 204

SLIKE.

1. Kolievka svih Slavjana 10
2. Špilja pokraj gradine Krapinske 14
3. Stari grad Krapina 25
4. Beatrica Frankapanka 45
5. Trgovište Krapina 58
6. Rimski žrtvenici sa napisom iz Mihaljekova jarka kod Krapine 63
7. Povelja kralja Ljudevita I. od god. 1347. 65
8. Pečat slob. kr. trgovišta Krapine 73
9. Župna crkva sv. Nikole u Krapini 132
10. Zavjetna kapela Marije Jeruzalemske na Trškom vrhu u Krapini 142
11. Nutarnjost zavjetne kapele Marije Jeruzalemske na Trškom vrhu u Krapini . . 143
12. Franjevački samostan 150
13. Dr. Ljudevit Gaj 161
14. Gajev spomenik 177
15. Krapinske Toplice 202

Digitized by Google

Neke pogreške, koje su se potkrale, moći će lako čitalac sam ispraviti.

Digitized by Google

Digitized by Google

70119-72

DM 35.- at

412 442/8

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02048 0052

Digitized by Google

Digitized by Google